

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

**ÖMER NÜZHET EFENDİ'YE GÖRE
18.YY.'DA BİR SUFİ BİYOGRAFİSİ:
NECCÂRZÂDE MUSTAFA RIZA EFENDİ
(MENKİBE-İ EVLİYÂİYYE FÎ AHVÂLİ RİZÂİYYE)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine AYDIN

BURSA - 2019

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

**ÖMER NÜZHET EFENDİ'YE GÖRE
18.YY.'DA BİR SUFİ BİYOGRAFİSİ:
NECCÂRZÂDE MUSTAFA RIZA EFENDİ
(MENKİBE-İ EVLİYÂİYYE FÎ AHVÂLİ RİZÂİYYE)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine AYDIN

Danışmanı

Prof. Dr. Abdurrezzak TEK

BURSA - 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı'nda 701623006 numaralı Emine AYDIN'ın hazırladığı "Ömer Nüzhet Efendi'ye Göre 18.YY.'da Bir Sufi Biyografisi: Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi (Menkıbe-i Evliyâiyye Fî Ahvâli Rızâiyye)" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 20. / 09 / 2019 günü 13.00 - 15.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin Basarılı (başarılı / başarısız) olduğuna (oy birliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı
Prof. Dr. Abdurrezzak TEK
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Abdullah Kartal
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Bedriye Reis
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

20. / 09. / 2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 28.08/2019

Tez Başlığı / Konusu: **Ömer Nüzhet Efendi'ye Göre 18.YY.'da Bir Sufi Biyografisi: Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi (Menkûbe-i Evliyâiyye Fî Ahvâli Rızâiyye)**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 179 sayfalık kısmına ilişkin, 26/08/2019 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin*adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 0'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları dahil

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

28./08/2019

Tarih ve İmza

28.08.2019

E. Aydın

Adı Soyadı: Emine AYDIN
Öğrenci No: 701623006
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Programı: Tasavvuf
Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman

Prof. Dr. Abdurrezzak TEK

Tarih: 28./08/2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum “Ömer Nüzhet Efendi’ye Göre 18. YY.’da Bir Sufi Biyografisi: Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi (Menkıbe-i Evliyâiyye Fî Ahvâli Rızâiyye)” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

28.08.2019

E. Aydın

Adı Soyadı : Emine AYDIN
Öğrenci No : 701623006
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Programı : Tasavvuf
Statüsü : Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Emine AYDIN
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Tasavvuf
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: ix + 179
Mezuniyet Tarihi	: / / 2019
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Abdurrezzak TEK

**ÖMER NÜZHET EFENDİ'YE GÖRE 18. YY.'DA BİR SUFİ BİYOGRAFİSİ:
NECCÂRZÂDE MUSTAFA RIZA EFENDİ
(MENKİBE-İ EVLİYÂİYYE FÎ AHVÂLİ RIZÂİYYE)**

18. yüzyıl Osmanlı coğrafyasında Nakşibendî-Müceddiyye temsilcilerinden biri olan Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi (ö. 1679/1746), yaşadığı dönemde son derece etkili bir sûfidir. Celvetî hilafeti olmasının yanı sıra mesnevîhan ve şair olma yönleri de vardır. Başta *Dîvân*'ı olmak üzere çeşitli türde eserleri mevcuttur. Ancak bu çalışmada esas olarak Neccârzâde'nin müridlerinden Ömer Nüzhet Efendi'nin menâkıbnâme türünde kaleme aldığı *Menkıbe-i Evliyâiyye fî Ahvâli Rızâiyye* adlı eseri incelenmiştir. Eserde Mustafa Rıza Efendi'nin hayatı geniş bir şekilde ele alınmakla birlikte eserleri, tekkesi ve tasavvufî görüşleri hakkında bilgiler verilmiştir. Müellif nüshası bulunan eser, bu çalışmada günümüz Türkçesine aktarılıp ek olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler:

Neccârzâde Mustafa Rıza, Nakşibendî-Müceddiyye, Menkıbe, Tasavvuf

ABSTRACT

Name and Surname	: Emine AYDIN
University	: Bursa Uludağ University
Institution	: Social Science Institution
Field	: Basic Islamic Sciences
Branch	: al-Tasawuf
Degree Awarded	: Master
Page Number	: ix + 179
Degree Date	: / / 2019
Supervisor	: Prof. Dr. Abdurrezzak TEK

ACCORDING TO ÖMER NÜZHET EFENDİ, A SUFI BIOGRAPHY IN THE 18TH CENTURY: NECCÂRZÂDE MUSTAFA RIZA EFENDİ (MENKİBE-İ EVLİYÂİYYE FÎ AHVÂLİ RİZÂİYYE)

Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi (d. 1679/1746), one of the Naqshbandiyya-Mujaddadiyya representatives in the 18th century Ottoman geography, was a highly influential Sufi in his lifetime. In addition to being a Jalwati caliphate, he was also a mesnevihan [a profession which denotes reading, translating, commenting on the meaning of the Mathnawi] and poet. He compiled various kinds of works, notably his *Dîvân*. In this study, mainly *Menkıbe-i Evliyâiyye fî Ahvâli Rizâiyye*, which was written by Ömer Nüzhet Efendi, one of the disciples of Neccârzâde, in the form of hagiography, is examined. In the work, Mustafa Rıza Efendi's life is discussed extensively and information is given about his works, his dervish lodge and his Sufi views. In this study the work which the copy of the author of it is available transformed into present-day Turkish and presented as an appendix.

Keywords:

Neccârzâde Mustafa Rıza, the Naqshbandiyya-Mujaddadiyya, Hagiography, Sufism

ÖNSÖZ

Nakşibendiyye tarikatı içerisinde oluşan Müceddidiyye yolu tasavvuf tarihi açısından önemli bir role sahiptir. Bu kolun kurucusu olan İmam-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî, hem ortaya koyduğu yeni düşünce tarzlarıyla hem de döneminde etkili bir şekilde yürüttüğü irşad faaliyetleriyle öne çıkmıştır. Kendisinden sonra da fikirleri ve irşad faaliyetleri, halifeleri vasıtasıyla İslam coğrafyasında yayılmıştır.

Müceddidiyye silsilesinde yer alan isimlerden biri olan Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi, 18. yüzyılda Osmanlı topraklarında etkili olmuş ve tarikatın yayılmasını sağlamıştır. Hayatı ve görüşlerine dair bilgilere hem kendisinin hem de müridlerinin kaleme aldığı eserlerden ulaşılmaktadır.

Bu çalışmada Ömer Nüzhet Efendi'nin mürşidi Mustafa Rıza Efendi hakkında menâkıbnâme türünde yazdığı *Menkıbe-i Evliyâiyye fî Ahvâli Rızâiyye* adlı eser ele alınmıştır. Ayrıca eser, konuyla ilgilenen araştırmacıların istifade etmesi ve alana katkı sağlaması adına günümüz Türkçesine aktarılmıştır.

Çalışma giriş ve dört ana bölümden oluşmaktadır. Girişte tezin amacı ve ana noktaları belirtildikten sonra birinci bölümde Müceddiyye tarikatı ve Anadolu'ya geliş süreci aktarıldı. İkinci bölümde Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi'nin hayatı ayrıntılı bir şekilde ele alınırken üçüncü bölümde tasavvufî görüşleri ve üslûpları incelendi. Son bölümde ise eserin transkripsiyon metni verildi.

Bu çalışmanın meydana gelmesinde değerli zamanlarını bizlere ayırarak her türlü konuda yardımını esirgemeyen ve engin tecrübeleriyle yol gösteren kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Abdurrezzak TEK'e, destekleri ve dualarıyla her zaman yanımda olan aileme şükranlarımı sunarım.

Emine AYDIN

Van, 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜCEDDİDİYYE

A. MÜCEDDİDİYYE’NİN ANADOLU’YA GELİŞ SÜRECİ	6
B. OSMANLI COĞRAFYASINDA MÜCEDDİDİLİĞİN ETKİLİ TEMSİLCİLERİ 9	
1. Murâd Buhârî.....	9
2. Yekdest Ahmed Cûryânî.....	10
3. Mehmed Emîn Tokâdî	11
4. Muhammed Semerkandî	13

İKİNCİ BÖLÜM

NECCÂRZÂDE MUSTAFA RIZA EFENDİ

A. HAYATI.....	16
1. Mürşidi.....	18
2. Tekkesi.....	20
3. Hac Yolculuğu	21
4. Vefatı	23
5. Halifeleri	24
6. Eserleri	25
a. Dîvân	25
b. Hâcnâme.....	26
c. Tercüme-i Muhtasarı’l-Velâye	26
d. Risâle fî Beyâni’l-itikadve’l-amel ve’l-ahlâk.....	26
e. Hilye-i Hâce Bahâüddîn Şâh-ı Nakşibend.....	27

f. Risâle-i Tarîkat-ı Nakşibendiyye	27
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TASAVVUFÎ KAVRAMLAR VE USULLER

A. ZİKİR	28
B. HATM-İ HÂCEGÂN	33
C. RÂBITA	35
D. MÜCÂHEDE	37
E. UZLET-HALVET	39
F. VELÂYET	41
G. KERÂMET	44
H. TEVHÎD	47
İ. NAKŞİBENDİLİĞİN TEMEL ESASLARI: KELİMÂT-I KUDSİYYE	49
1. Hûş der Dem	49
2. Nazar ber Kadem	49
3. Sefer der Vatan	50
4. Halvet der Encümen	50
5. Yâd Kerd	51
6. Bâz Geşt	51
7. Nigâh Dâşt	51
8. Yâd Dâşt	52
9. Vukûf-i Zamânî	52
10. Vukûf-i Adedî	52
11. Vukûf-i Kalbî	52
J. MÜRŞİD-İ KÂMİL	54

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖMER NÜZHET EFENDİ'NİN MENKİBE-İ EVLİYÂİYYE FÎ AHVÂLİ RİZÂİYYE ADLI ESERİ

A. ESERİ YENİ HARFLERE AKTARMADA İZLENEN USÛL	58
B. MENKİBE-İ EVLİYÂİYYE FÎ AHVÂL-İ RİZÂİYYE [1b]	59
SONUÇ	171
KAYNAKÇA	173

GİRİŞ

Tasavvuf tarihinde büyük bir alanı kapsayan Nakşibendiyye tarikatı zamanla farklı kollara ayrılmıştır. Bu kollardan bazıları tarih içerisinde gerek müntesiplerinin azalmasıyla gerekse farklı tarikatların içinde erimesiyle kaybolmuştur. Bunlardan biri olan Müceddidîyye, Hindistan'da 17. yüzyılda İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî tarafından kurulmuştur. İmâm-ı Rabbânî'nin Nakşibendîlik içinde farklı düşünceler ve yeni yöntemler ortaya koymasından ve "*Müceddidi Elf-i Sâni*" lakabının taşımasından dolayı bu kol "*Müceddidilik*" olarak isimlendirilmiştir.

İmâm-ı Rabbânî hem İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd görüşünü eleştirip vahdet-i şühûd kavramını ortaya koymuş hem de aktif bir şekilde irşad faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Bunun için dönemin önemli iletişim araçlarından biri olan mektuplaşmayı tercih etmiştir. Sonrasında bu mektuplar üç cilt halinde "*Mektûbât*" adı altında bir araya getirilmiştir.

Müceddidîye'nin Anadolu topraklarına gelmesi çeşitli zamanlarda ve kişilerle olmuştur. Bunlardan en önemlileri Ahmed Sirhindî'nin oğlu ve en etkili halifesi Muhammed Ma'sûm'un halifeleri Muhammed Murâd Buhârî ve Yekdest Ahmed Cûryânî'dir. Nakşibendîlik daha önceki dönemlerde Anadolu'ya ulaştığı için halk Müceddidîliği kabullenmekte zorluk çekmemiştir. Bunun asıl sebebi Nakşibendîliğin Sünnî dünyada kabul gören bir tarikat olması ve her zaman şeriatı vurgulamasıdır.

Anadolu'da Nakşibendî-Müceddidîlik denildiğinde akla gelen önemli simalardan bazıları Mehmed Emin Tokâdî, Neccârzâde Mustafa Rıza ve Mehmed Emin Kerkûkî'dir. Bu isimlerden Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi, çalışmamızın ana konusu olan şahsiyettir. Nakşibendî-Müceddidî şeyhi olmasının yanı sıra Celvetîlik'ten hilâfeti ve mesnevîhanlık icazeti bulunmaktadır. Bunlar onun çok yönlü oluşunun temel göstergesidir.

Menâkıbnâmeler tasavvuf literatüründe önemli bir yere sahiptir. Tasavvufun tarikatlar dönemine girmesi ve İslam coğrafyasında yaygınlaşmasıyla tarikatın pîri, tanınmış şeyhleri ve sûfilere hakkında menâkıbnâmeler yazılmıştır. Menkıbeler evliyâların hayatlarının, düşüncelerinin, kerametlerinin ve yazıldığı dönemin çeşitli

yönlerinin ele alındığı eserlerdir. Genellikle o tarikatın müntesiplerinden biri tarafından yazılmıştır.

Bu çalışmanın ana kaynağı olan Ömer Nüzhet Efendi'nin kaleme aldığı "*Menkıbe-i Evliyâiyye fi Ahvâli Rizâiyye*" adlı eser, isminden de anlaşılacağı üzere bir menâkıbnâme örneğidir. Ömer Nüzhet'in, müridi olduğu Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi'nin tercüme-i halini, mensup olduğu tarikatları ve bazı tasavvufî konuları ele aldığı bu eseri, Neccârzâde'yi tanıtan en kapsamlı çalışmadır. Konuyla ilgili araştırmalara kaynaklık etmesi açısından da kayda değerdir.

Müellif nüshası ve Matbaa-i Âmire baskısı bulunan bu eseri, Latin harflerine aktararak gün yüzüne çıkarmak ve Nakşibendî-Müceddidîliğin önemli temsilcilerinden olan Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi'yi tanıtarak o dönemin bir portresini çizmek bu çalışmanın amacıdır. Bununla birlikte Nakşibendî-Müceddidîyye tarikatı hakkında önemli bilgilere sahip bu temel kaynağın sonraki akademik çalışmalara katkıda bulunmasını temenni ederiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜCEDDİDİYYE

Müceddidilik, XVII. yüzyılda İmam-ı Rabbânî (İlâhî Bilgilere Sahip Âlim) Ebü'l-Berekât Ahmed b. Abdülehad b. Zeynelâbidîn el-Fârûkî¹ es-Sirhindî(ö. 1034/1624) tarafından Orta Asya kökenli bir tarikat olan Nakşibendiyye'nin içinde oluşan tasavvufî bir ekoldür. Bu kol vasıtasıyla Nakşibendîlik Hindistan'da etkin bir konum elde etmiştir. Müceddidilik olarak isimlendirilmesinde Ahmed-i Sirhindî'nin Nakşibendiyye tarikatının hem tasavvufî terbiye metodlarında hem de düşünce yapısında değişiklikler yapması nedeniyle kendisinin “*Müceddid-i Elf-i Sâni*”² (Hicrî İkinci Bin Yılın Yenileyicisi) olarak vasıflandırılması sebep teşkil etmektedir.³

Hindistan'ın Sirhind şehrinde doğan İmâm-ı Rabbânî, Muhammed Bâkî Billah Kabûlî (ö. 1012/1603) ile tanışıp Nakşibendîliğe intisâbından önce Kâdirî ve Çiştî şeyhi olan babası Abdülehad'dan ilk tasavvufî terbiyesini tamamlamıştır. Sonrasında bu iki tarikattan hilâfet ve irşad icâzeti de almıştır. Silsilesi Ubeydullah Ahrâr'a ulaşan Muhammed Hâceki İmkenegî'den hilafet alan Bâkî Billah'ın Nakşibendiyye'nin Hindistan'da yayılmasında etkisi büyüktür. Bâkî Billah'ın en önemli halifelerinden biri olan Ahmed Sirhindî, irşad faaliyetlerinde mektuplaşmaya⁴ çokça yer vermiştir.

¹ Soyları Hz. Ömer'e dayandığı için bu nisbe kullanılmıştır. Necdet Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî: Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*, 5.b., İstanbul: İnsan Yay., 2016, s. 17; Hamid Algar, “İmâm-ı Rabbânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 22, 2000, ss. 194-199.

²Müceddid: Zaman zaman toplumu Kur'an ve Sünnet doğrultusunda yönlendiren ve kaybolmaya yüz tutmuş İslâmî değerleri yeniden gündeme getirip onların canlandırılmasına öncülük eden şahıslara verilen unvandır. Tecdid ise bu doğrultudaki anlayış ve fikirlerin ortaya konmasıdır. Tecdid ve müceddid fikri “*Allah, her yüzyıl başında bu ümmete dininin tecdid edecek birini gönderecektir*” (Ebu Davud, es-Sünen, Melâhim, 1) hadisine dayandırılmaktadır. Bu hadisin rivayet ilmi açısından değerlendirmesi için bkz. Mustafa Ertürk, “*Tecdid Hadisinin Metin Tenkidi Açısından Değerlendirilmesi*”, Ankara: İslâmî Araştırmalar (Hadis-Sünnet Özel Sayısı), 1997, C. 10, S. 1-3, ss. 125-126.

³İmâm-ı Rabbânî'ye “Müceddid-i Elf-i Sâni” lakabını ilk veren kişinin müridi Abdülhakîm Siyâlkûtî (ö. 1067/1657) olduğu rivayet edilir. Ancak Sirhindî bir mektubunda bazı tasavvufî yüksek ilimlerden bahsedip bunları herkesin anlayamayacağını ifade ettikten sonra bu tür ilimlerin sahibinin ikinci bin yılın müceddidi olduğunu ekleyerek kendisinin müceddid olduğunu ima etmiştir. İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-Rabbânî*, çev.: Abdülkadir Yılmaz-Orhan Ençakar, İstanbul: Yasin Yay., 2017, C. 2, mno: 4; Tosun, *İmâm-ı Rabbânî*, s. 119.

⁴Ahmed Sirhindî'nin çeşitli kesimlerden kişilere yazdığı toplam 536 mektup, vefatından sonra sevenleri tarafından üç cilt halinde ‘*Mektûbât*’ ismiyle derlenmiştir.

Müridlerine yazdığı mektuplarında daha çok tasavvufî terbiyeden bahsederken devlet adamlarına gönderdiği mektuplarda ise İslamî kâidelere ve Ehl-i sünnete bağlılığı vurgulamıştır.⁵ Ona göre İslamî yaşamda temel olan şey şeriata uymaktır. Bu konuyla ilgili tasavvuf ehline şunları söylemiştir:

*“İnsanlar kıyamet günü ancak şeriatın sorumlu tutulacaklardır, tasavvuftan değil.”*⁶ *“Tarikat ve hakikat, şeriatın hizmetindedir.”*⁷ *“Önce Ehl-i Sünnet inançları üzere itikadı düzeltmek sonra helal haram gibi fikhî konuları öğrenip amel etmek lazımdır; ondan sonra üçüncü sırada tasavvuf gelir.”*⁸ *“Hayalî keşiflere, misalî suretlerin zuhuruna aldanarak Ehl-i Sünnet’in sağlam itikadlarından ayrılmaktan sakınınız.”*⁹ *“Bir meselede âlimler ile sûfiler ihtilaf ettiğinde iyice düşünülünce anlaşılacaktır ki doğru ve haklı olanlar âlimlerdir... Nübüvvet kandilinden alınan ilim, velâyet mertebesinde alınan ilimden daha doğrudur ve daha sağlamdır.”*¹⁰

Sirhindî, bu sözlerini kendisi de faaliyete geçirir, müridlerine dinî ilimlere ait çeşitli kitaplar okuturdu. Tefsir ilminde Beyzâvî, hadiste Buhârî, fıkıhta *Hidâye*, kelamda *Şerhu'l-Mevâkıf* ve tasavvufta *Avârifü'l-ma'ârif* bunlardan bazılarıdır. Dinin zâhiri ile bâtınının, şeriatla tasavvufun birbirinden farklı olmadığını vurgulayan Sirhindî, Bahâeddîn Nakşibend'in şu sözüyle bunu delillendirmiştir: “Seyru sülûkten maksat özet olan bilgiyi detaylı hale getirmek, delille bilineni keşf ile bilmektir.”¹¹ Tüm bunlardan hareketle İmâm-ı Rabbânî'nin müceddidiliğini iki şekilde ele alabiliriz. İlki tasavvufî ilimlere getirdiği yenilikler, farklı yorumlar ve kazandırdığı ıstılahlardır. Diğeri ise Müslümanları ve sûfileri Ehl-i Sünnet içerisinde yeniden yapılandırma ve şeriatla tasavvufu yakınlaştırma çabasıdır.¹²

İmâm-ı Rabbânî, İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) ortaya koyduğu vahdet-i vücûd (*varlığın birliği*) görüşüne yaptığı eleştirilerle dikkat çekmiştir. Başlangıçta Sirhindî, Muhammed Pârsâ, Ubeydullah Ahrâr, Abdurrahman Câmî gibi Nakşibendîliğin önemli

⁵ Abdurrezzak Tek, *Tarihî Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, 3.b., Bursa: Bursa Akademi, 2019, s. 326; Halil İbrahim Şimşek, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Nakşibendî-Müceddidilik*, 1.b., İstanbul: Litera Yay., 2016, s. 44-45.

⁶ İmâm-ı Rabbânî, a.g.e., C. 1, mno: 48.

⁷ İmâm-ı Rabbânî, a.g.e., C. 1, mno: 261.

⁸ İmâm-ı Rabbânî, a.g.e., C. 1, mno: 237.

⁹ İmâm-ı Rabbânî, a.g.e., C. 3, mno: 31

¹⁰ İmâm-ı Rabbânî, a.g.e., C. 1, mno: 266.

¹¹ İmâm-ı Rabbânî, a.g.e., C. 1, mno: 84.

¹² Tosun, *İmâm-ı Rabbânî*, s. 123-124.

simalarının da benimsediği vahdet-i vücûd anlayışına bağlıydı. Ancak o vahdet-i vücûdu aşılması gereken bir mertebe olarak görüp bu mertebenin üstünde kabul ettiği vahdet-i şühûda (*görüntü birliği*) ve onun da üstünde olan abdiyyet (*kulluk*) makamına ulaşmanın önemine dikkat çekmiştir.¹³

İmâm-ı Rabbânî'nin İbnü'l-Arabî'ye yaptığı eleştirilerinin, kendi tasavvufi tecrübesi, yaşadığı bölge, içinde bulunduğu toplumla ilgili dinî ve siyâsî olaylar gibi birçok sebebi vardır. Bunlardan biri, İbnü'l-Arabî'ye olan bağlılıktan dolayı düşüncelerinin ve eserlerinin aşırı yüceltilip İslam'ın temelleri olan Kur'an ve Sünnet'in ikinci plana itilmesi kaygısıdır. Bu konuyla ilgili görüşünü bir mektubunda şöyle ifade etmektedir:

*“Hallerini ve vecdlerini şeriat hükümlerine uygun hale getirenler, kendi zevklerini ve marifetlerini aslî ve ferî dinî ilimlere hizmetçi kabul etmişlerdir... Onlar sûfîlerin tatlı sözlerine kanmazlar. Nusûsu bırakıp Fusûs'a (Fusûsü'l-hikem) ve fütûhât-ı Medeniyye'yi bir tarafa bırakarak Fütûhât-ı Mekkiyye'ye iltifat etmezler.”*¹⁴

Tüm bu eleştirileri yapmasına rağmen Sirhindî, İbnü'l-Arabî hakkında söylediği *“Allah'ın evliyâ ve makbul kullarındandır; nasıl olur da keşfinden kaynaklanan bir hatadan dolayı reddedilebilir?”*¹⁵ sözü muhalifleri arasında olmadığını göstermektedir.

Rabbânî'nin eleştirilerinin diğer bir sebebi ise dönemin siyâsî yöneticilerinin müslüman halka yaptığı baskılar ve en önemlisi de Bâbü'r hükümdarı Celâleddîn Ekber Şah'ın (ö. 1014/1605)¹⁶ Dîn-i İlâhî¹⁷ fikrini ortaya atmasıdır. İmâm-ı Rabbânî Müslümanların inançlarını, dînî sapkınlık olarak adlandırılabilen böylesi tehlikeli bir durumdan korumaya çalışmıştır.¹⁸

¹³Tek, a.g.e.,s. 328.

¹⁴İmâm-ı Rabbânî, a.g.e., C. 1, mno: 243.

¹⁵İmâm-ı Rabbânî, a.g.e., C. 1, mno: 470.

¹⁶Daha geniş bilgi için bkz. Enver Konukçu, “Ekber Şah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 10, 1994, s. 542-544.

¹⁷Dîn-i İlâhî anlayışı Ekber Şah tarafından 989/1582 yılında resmen ilan edilmiştir. Bu oluşum akli esas alıp şehvet düşkünlüğü, hırs, yalancılık, iftira ve baskıyı yasaklamayı barındırmaktadır. Dîn-i İlâhî bu kurallarıyla İslamiyet, Yahudilik, Hıristiyanlık, Zerdüştlük, Hinduizm ve Budizm'in ortasında bir ahlakî yaşam sunmaktadır. Bu anlayışta Ekber Şah kendisini Allah'ın halifesi olarak adlandırır. Şimşek, a.g.e., s. 50-54.

¹⁸İmâm-ı Rabbânî, a.g.e., C. 1, mno: 47.

Ekber Şah'ın vefatından sonra yerine tahta geçen oğlu Cihangir, başlarda ilişkilerinin iyi olmasına rağmen İmâm-ı Rabbânî'nin halk arasında ve ordu içinde müridlerinin sayısının artmasıyla endişeye kapılmış, uydurma gerekçelerle onu hapse attırıştır. Bu olaydan yaklaşık bir yıl sonra serbest bırakılan ve sonrasında bu hükümdarla iyi ilişkiler kuran İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî 1034/1624 yılında Sirhind'de vefat etmiştir. Halkı irşâd için farklı coğrafyalara gönderdiği halifeleri vasıtasıyla Nakşibendî-Müceddidiyye yolu devam etmiştir. Bu halifelerden en önemlisi Sirhindî'nin oğlu Muhammed Masûm'dur (ö. 1079/1668).

A. MÜCEDDİYYE'NİN ANADOLU'YA GELİŞ SÜRECİ

Nakşibendiyye silsilesi Bahâeddîn Nakşibend'in halifeleri Muhammed Parsâ (ö. 822/1420) ve Alâeddîn Attâr (ö. Ö. 802/1400) tarikiyle, özellikle de Alâeddîn Attâr'ın halifesi Yakub-ı Çerhî (ö. 851/1447) ile devam etmiştir. Çerhî'nin en meşhur halifesi Ubeydullah Ahrâr, kurduğu Ahrâriyye koluyla Nakşibendîliğin yayılmasında önemli katkı sağlamış ve Nakşibendiyye'yi Müceddidiyye koluna bağlayan silsilenin ana halkalarından birini oluşturduğu için de ayrı bir önem taşımıştır. Taşkent'te doğan Ubeydullah Ahrâr gençliğinde ilim tahsili amacıyla Semerkand'a gitmiştir. Ancak tasavvufa duyduğu ilgi sebebiyle eğitimini sürdürememiş, aynı dönemde yaşadığı Nakşibendî şeyhi Sa'deddîn Kaşgârî ve Nizâmeddîn Hâmûş ile tanışıp sohbetlerinde bulunmuştur. Ayrıca bölgede bulunan şeyhleri ziyaret edip istifâde etmeye çalışmış, Herat'ta bulunduğu sıralarda ise Çagâniyan'a gidip Yakub-ı Çerhî'ye intisap etmiştir. Üç ay kadar Çerhî'nin sohbetlerinde bulunup şeyhinden hilâfet alarak Herat'a dönmüş, ertesini yıl da Taşkent'te irşâd faaliyetlerine başlamıştır. Ubeydullah Ahrâr, devlet yöneticileriyle kurduğu iyi ilişkiler sayesinde bölgede barışın sağlanmasında ve İslam'ın yayılmasında etkili olmuştur. 895/1490 yılında Semerkand'da vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir.¹⁹

Müceddidiyye öncesinde Nakşibendîliğin Anadolu'ya gelip yayılmasında en önemli rolü Ahrâriyye koluna mensup şeyhler üstlenmiştir. Bunlar Ubeydullah Ahrâr'ın halifesi Abdullah İlâhî (ö. 896/1491) ve onun halifesi Emir Ahmed Buhârî (ö.

¹⁹ Necdet Tosun, "Ubeydullah Ahrâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012, C. 42, s. 19-20; Tek, a.g.e., s. 323.

922/1516)'dir. Bu iki mürşid Osmanlı'nın Anadolu ve Rumeli topraklarında bu doğrultuda faaliyetler gerçekleştirmişler, tekkeler kurmuşlardır. Bundan dolayı Müceddîdiliğin gelişinden önce Anadolu insanı Nakşibendîliğe yabancı değildi.²⁰

Ubeydullah Ahrâr'ın halifelerinden Abdullah İlâhî, Kütahya'nın Simav ilçesinde doğmuş, İstanbul'da eğitimini tamamlayıp Semerkand'a gitmiş ve Ubeydullah Ahrâr'a intisap etmiştir. Tasavvufî terbiyesini tamamladıktan sonra hilâfet icazetiyle Simav'a dönmüştür. Halkı irşâd amacıyla bir süre İstanbul'da ardından Yunanistan'ın Vardar Yenicesi'nde bulunmuş, 896/1491 senesinde ise burada vefat etmiştir. Nakşibendiyye'nin özellikle İstanbul'da yayılmasında halifesi Emir Ahmed Buhârî etkilidir.²¹

Abdullah İlâhî ile Semerkand'dan Küyahya'ya gelen Emir Ahmed, Buhara'da doğmuş olup Nakşibendî silsilesinde yer alan Mahmud Encirfağnevî'nin torunudur. Semerkand'da Ubeydullah Ahrâr'a intisap etmiştir. İlâhî ile Anadolu'ya gelen Emir Ahmed, tasavvufî eğitimini tamamladıktan sonra mürşidinin tavsiyesiyle İstanbul'a yerleşmiştir. Fatih Camii yakınlarında ikamet eden Buhârî'nin müridlerinin çoğalması sebebiyle II. Bâyezid tarafından Fatih'te bir tekke yaptırılmıştır. 922/1516'da İstanbul'da vefat etmiş ve tekkesinin haziresine defnedilmiştir.²² Nakşibendiyye'nin İstanbul'da yayılmasında son derece etkili olan Emir Ahmed'in Bursalı halifesi Lâmiî Çelebi (ö. 938/1532) tarikatın Bursa'da temsil edilmesini sağlamıştır. Bununla birlikte tasavvuf literatürüne yaptığı en önemli katkı ise Abdurrahman Câmî'nin *Nefehâtü'l-Üns* adlı eserini Türkçeye tercüme etmesidir.²³

²⁰Daha geniş bilgi için bkz. Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, 6.b., İstanbul: İnsan Yay., 2015, s. 269-278; Abdurrezzak Tek, *Nakşîliğın Osmanlı Topraklarına Girişı: Molla Abdullah İlâhî*, 1.b., Bursa: Emin Yay., 2012; Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf: Anadolu'da Süfîler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)*, 4.b., İstanbul: İz Yay., 2016, s. 118-120; Kasım Kufıralı, *Molla İlâhî ve Kendisinden Sonraki Nakşibendiyye Muhiti*, Türk Dili ve Edebiyat Dergisi, İstanbul 1948, sayı: 3, ss. 129-151; Mustafa Kara-Hamid Algar, "Abdullah-ı İlâhî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 1, 1988, s. 110-112; Mustafa Kara, "Emir Buhârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 2, İstanbul 1995, s. 125-126; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Süfîler, Devlet ve Ulema (XVII. Yüzyıl)*, 2.b., İstanbul: OSAV, 2007, s. 379-396.

²¹ Mustafa Kara, Hamid Algar, "Abdullah-ı İlâhî", s. 112.

²² Kara, "Emir Buhârî", s. 125; Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, s. 124.

²³ Tek, *Molla Abdullah İlâhî*, s. 157; a.g.mlf., *İstanbul'da Buharalı Bir Derviş: Emir Ahmed Buhârî*, 1.b., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2015, s. 31.

Müceddidiyye, Sünnî dünyada ulema-evliya yakınlığını sağlamasıyla anavatani Hindistan dışında çok geniş bir coğrafyada yayılma imkânı bulmuştur. Mensuplarının ve temsil ettikleri düşüncelerin gittikleri her yerde benimsenmesi Müceddidiyye'ye Nakşibendiyye tarihinde önemli bir yer kazandırmıştır. Bu yayılma sürecinde birçok kişinin katkısı olmasının yanı sıra en büyük pay İmâm-ı Rabbânî'nin kendisinden sonra 'İkinci Kayyûm'²⁴ olarak vasıflandırdığı oğlu Urvetü'l-vüska²⁵ Muhammed Masûm Sirhindî ve onun soyundan gelenlerin Müceddidîliğin yayılmasında dikkate değer faaliyetleridir.²⁶ Muhammed Mâsum, babası İmâm-ı Rabbânî'nin 1008/1599'da doğan üçüncü oğludur. İlk dînî eğitimini babasından ve ailesinin yaşadığı bölgenin seçkin âlimlerinden almıştır. Tasavvufî eğitime ise babasının gözetiminde başlayıp tamamlamıştır. Mâsum 1079/1668'de yetmiş yaşlarında iken Sirhind'de vefat etmiş ve babasının kabrinin yanına defnedilmiştir.²⁷

Muhammed Masûm pek çok konuda babasının geleneğini sürdürmüştür. Buna örnek olarak dostlarına, müridlerine ve toplumda çeşitli konumlarda bulunan bazı şahıslara gönderdiği mektuplar vasıtasıyla İmâm-ı Rabbânî'nin mektupla irşad etme geleneğini izlediği gösterilebilir.²⁸ Bu mektuplar üç cilt halinde bir araya getirilip Farsça olarak *Mektûbât-ı Mâsumiyye* adıyla basılmıştır (Karaçi 1396/1976). Birinci ciltte 239, ikincisinde 158 ve üçüncüsünde 251 adet olmak üzere toplam 648 mektup yer almaktadır. Bu eser Osmanlı döneminde İmâm-ı Rabbânî'nin de mektuplarını

²⁴Kayyûm: Arapça "k-v-m" kökünden türemiş ve "her şeyi koruyan, tutan" anlamında kullanılan bir kelimedir. Kayyûm aynı zamanda Esmâü'l-hüsnâdan biridir. İmâm-ı Rabbânî bu terimi "*Kayyûmiyyet-i cemî-i eşyâ*" (bütün âlemin varlık kaynağı ve dayanağı olmak) şeklinde zikreder. Tasavvufta genellikle "*kutbü'l-aktâb*" ve "*kutb-i medâr*" terimleriyle ifade edilen kişiye Sirhindî'nin kayyum dediği de anlaşılmaktadır. Ona göre kayyum, tasavvufî eğitimde vuslatı elde etmiş kişidir ve bu fikrini şu iki ayete dayandırmaktadır:

"Sonra Kitab'ı kullarımız arasından seçtiklerimize miras olarak verdik. Onlardan kendilerine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine onlardan Allah'ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır. İşte bu büyük bir lütuftur." el-Fâtır, 35/32.

"Biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir." el-Ahzab, 33/72.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre kayyumların önderi Hz. Âdem, ondan sonra ulu'l-azm peygamberler ve sonra müceddidlerdir. İmâm-ı Rabbânî, a.g.e., C. 2, mno: 74; Necdet Tosun, *İmâm-ı Rabbânî*, s. 124-125; Şimşek, a.g.e., s. 60-61.

²⁵Urvetü'l-vüska: Kelime anlamı "*sağlam kulp*" demektir. Nakşibendîlik'te yaşadığı dönemin en büyük velisi anlamındaki "*kutbu'l-aktâb*" kavramıyla aynı anlamdadır. Şimşek, a.g.e., s. 61.

²⁶ Muhammed Halim Şarkpûrî, *İkinci Bin Yılın Yenileyicisi: İmâm-ı Rabbânî: Ahmed Fâruk Serhindî, Hayatı, Eserleri, Çocukları ve Halifeleri*, çev.: Ali Genceli, Konya: İslâmî Neşriyat Yay., 1978, ss. 102-140.

²⁷Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2.b., İstanbul: Kitabevi Yay., 2006, C. 2, s. 51; Ethem Cebecioglu, *İmâm-ı Rabbânî Hareketi Ve Tesirleri*, 1. b., İstanbul: Erkam Yay., 1999, s. 90.

²⁸ Şimşek, a.g.e., s.63.

Türkçe'ye çeviren Müstakîmzâde Süleymân Sâ'eddeddin(ö. 1202/1787) tarafından yine aslına sadık kalınarak üç cilt halinde Osmanlı Türkçesi'ne tercüme edilmiş ve neşredilmiştir (İstanbul 1277/1860).²⁹ Son olarak eser günümüz Türkçesine Mustafa Demirci tarafından aktarılmış ve *Mektûbât-ı Muhammed Ma'sûm* adıyla iki cilt halinde basılmıştır.³⁰

Masûm, irşad vazifesini yerine getirirken, aynı zamanda yetiştirdiği halifelerini çeşitli Müslüman bölgelerine göndererek Müceddîdiliğin yayılmasını sağlamıştır. Tarikatın Osmanlı'ya gelişinde ise halifelerinden Murâd Buhârî (ö. 1132/1720) ve Yekdest Ahmed el-Cûryânî (ö. 1119/1707) önemli rol oynamıştır.

B. OSMANLI COĞRAFYASINDA MÜCEDDİDİLİĞİN ETKİLİ TEMSİLCİLERİ

1. Murâd Buhârî

Müceddidiyye'nin İslam coğrafyasının önemli bir bölümünü oluşturan ve bu kolun batıya doğru açılımını sağlayan Anadolu topraklarına ilk gelişi, Muhammed Murâd Buhârî vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Tam adı Muhammed Murâd b. Ali b. Davud b. Kemâleddin b. Salih b. Muhammed el-Buhârî el-Hüseynî³¹ el-Hanefî en-Nakşibendî³² olan Murâd Efendi 1050/1640'ta³³ Semerkand'da doğmuştur. Üç yaşındayken çocuk felci geçirip³⁴ ayaklarının kötürüm kalması sebebiyle Murâd Buhârî için sıkıntılı ve zor bir yaşam başlamıştır. Ancak tüm bunlara rağmen hafızlığını ve temel İslâmî eğitimini tamamlamış, bununla da yetinmeyip Hindistan'a ilim tahsili için gitmiştir. Burada ilim tahsilinin yanı sıra manevi eğitimi için de bir mürşid arayaşına girmiş ve bu bölgede yaygın olan Nakşibendî-Müceddîdiliğin kurucusu İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî'nin oğlu ve en etkin halifesi Muhammed Masûm ile tanışmıştır.

²⁹ Tosun, *İmâm-ı Rabbânî*, s. 43.

³⁰ Bkz. Mustafa Demirci, *Mektûbât-ı Muhammed Ma'sûm*, 1.b., İstanbul: Nizâmiye Akademi, 2017.

³¹ Bazı kaynaklarda Murâd Buhârî'nin babası Ali Efendi'nin Semerkand'ın nakîbü'l-eşrâfi olduğu görülmektedir. Bundan dolayı onun el-Hüseynî nisbesiyle anıldığı belirtilmektedir. Şimşek, *Nakşibendî-Müceddîdilik*, s. 89.

³² Halil el-Murâdî, *Silkü'd-dürer fî a'yânî'l-karnî's-sânî 'aşer*, Bulak, 1883, C. 4, s. 129; Kufralı, *Nakşibendîlik*, s. 160; Şimşek, a.g.e., s. 87.

³³ Halil el-Murâdî, a.g.e., C. 4, s. 129.

³⁴ Şimşek, a.g.e., s. 89.

Tarikata intisâbından sonraki bir yıllık bir sürede ilmî ve tasavvufî eğitimini tamamlamıştır.³⁵

Mâsum'un halifesi olarak Şam'a gitmiş ve orada halk üzerinde olumlu etkiler uyandırmış, sohbetlerine büyük ilgi gösterilmiştir. Bu gelişmeler Osmanlı payitahtı İstanbul'u da etkilemiş, Murâd Buhârî'ye davet yapılmıştır. O da bu davet üzerine 1092/1681'de İstanbul'a gelmiş, devlet yöneticileri ve ulema tarafından büyük bir saygıyla karşılanmıştır. Murâd Buhârî, İstanbul'da Eyüp mahallesinde Nişancı Paşa sokağında beş yıl kadar halkı irşad etmiştir.³⁶ Bu zaman zarfında Şeyhülislâm Damadzâde Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi (ö. 1155/1742) tarafından medrese olarak yapılan bir bina tekke haline dönüştürülerek kendisine vakfedilmiştir.³⁷ Bu olay Muhammed Buhârî'nin çevresi tarafından takdir edildiğinin ve saygı duyulduğunun bir göstergesidir.

Semerkand'dan, Hindistan'a, oradan Hicaz'a, Şam'a ve Anadolu'ya gelerek Müceddidîliğin yayılmasında ve halkı irşad etmede birçok hizmetleri bulunan bu zât, geride silsileyi devam ettirecek halifeler bırakmıştır. İstanbul'daki tekkesinden ayrılmadan önce ayakları engelli olduğu için uzun zaman kendisinin hizmetinde bulunan halifesi Kilisli Ali Efendi'yi³⁸ yerine vekil bırakarak Şam'a dönmüştür.

2. Yekdest Ahmed Cûryânî

Müceddidîliğin Anadolu topraklarına ulaşmasındaki ikinci etkili şahıs ise Yekdest Ahmed b. Halil el-Cûryânî el-Mekkî el-Hanefî el-Nakşibendî'dir. Buhara yakınlarındaki Cûryân kasabasında doğmuştur. 1096/1685'te Hindistan'a yaptığı bir

³⁵ Halil el-Murâdî, a.g.e., C. 4, s. 130.

³⁶ A. yer.

³⁷ Murâd Buhârî Tekkesi: Günümüzde Eyüp-Nişanca Mahallesi'nde Davut Ağa Caddesi ile Nişancı Mustafa Paşa Caddesi'nin kavşağında bulunmaktadır. Tekke hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Özdamar, *Dersâdet Dergâhları*, İstanbul: Kırk Kandil Yay., 2007, s. 60; M. Baha Tanman, "Şeyh Murad Tekkesi", C. 39, İstanbul 2010, s. 62-64; Zeki Tekin, "Şeyh Murat Tekkesi ve Vakıfları", Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2001, S. 2, ss. 427-451; Ahmet Semih Torun, "Şeyh Muhammed Murâd-ı Buhârî Tekkesi Haziresi Üzerine Bir Değerlendirme", İstanbul: Vakıflar Dergisi, 2010, S. 34, ss. 125-161.

³⁸ Ali b. Hüseyin el-Kilisî er-Rûmî el-Hanefî en-Nakşibendî, Murâd Buhârî ile tanıştıktan sonra kırk yıl şeyhinin hizmetinde bulunmuş. Vefat tarihi olan 1147/1734 yılına kadar Murâd Buhârî Tekkesi'ndeki şeyhlik makamında halife olarak vazifesini yerine getirmiştir. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C. 3, s. 534; Halil el-Murâdî, a.g.e., C. 3, s. 313.

yolculuk esnasında harâmîlerin yollarını kesmesiyle çıkan olayda sağ elini kaybetmiştir. Bundan dolayı kendisine “*Yekdest (tek elli)*” lakabı verilmiştir.³⁹ Daha sonra şeyhinin isteğiyle Mekke’ye hicret etmiş ve hayatının uzun bir kısmını orada geçirmiştir. Kaynaklarda Mekke’ye yerleşmesinden dolayı kendisine “*el-Mekkî*” ve “*Cârullah*” lakabı verildiği belirtilmektedir.⁴⁰ 1119/1707’de aynı yerde vefat ettiğinde birçok kişinin tasavvufî eğitimini tamamlatmasının yanı sıra bazı kişilere de hilafet vermiştir. Yekdest Ahmed, Murâd Buhârî’nin aksine Anadolu’ya bizzat kendisi gelmeyip bu irşad faaliyetini halifeleri vasıtasıyla gerçekleştirmiştir.

Yekdest Ahmed Efendi’nin Anadolu’da öne çıkan halifeleri ise şöyledir: Ebû Abdullah Muhammed Semerkandî (ö. 1116/1705), Ahmed Kırımî (ö. 1156/1743), Mehmed Emîn Tokâdî (ö. 1158/1745), Yekçeşm Murtaza (ö. 1160/1747) ve Akovalızâde Ahmed Efendi’dır (ö. 1168/1754). Silsile daha çok Mehmed Emîn Tokâdî ve Muhammed Semerkandî yoluyla devam etmiştir.⁴¹

3. Mehmed Emîn Tokâdî

Mehmed Emîn Tokâdî 1075/1664’te Tokat’ta doğmuştur. Tam adı Mehmed Emîn b. Derviş Hasan b. Ömer en-Nakkâş el-Âmidî⁴² et-Tokâdî’dır. Doğduğu yere nisbesiyle Tokâdî nisbesiyle anılmış, şiirlerinde ise Emîn ve Ârif mahlaslarını kullanmıştır. Emîn Efendi, gençliğinin önemli bir bölümünü Tokat’ta geçirdikten sonra 1100/1688’de İstanbul’a gelmiş ve bazı seyahatleri dışında vefatına kadar burada yaşamıştır.⁴³

İstanbul’a geldikten sonra çeşitli ilimleri tahsil etmesinin yanı sıra hüsn-i hat öğrenmiştir. Kısa zamanda başarılarıyla dikkat çeken Mehmed Emîn Efendi, çeşitli

³⁹Halil el-Murâdî, a.g.e., c. 1, s. 107; Vassâf, a.g.e., C. 2, s. 82.

⁴⁰Halil el-Murâdî, a.g.e., s. 108.

⁴¹Vassâf, a.g.e., C. 2, s. 45; Halil el-Murâdî, a.g.e., C. 1, s. 108; Müstakimzâde, a.g.e., C. 1, s. 19; Butrus Abu Manneh, “1826’da Nakşibendî-Müceddidî Ve Bektâşî Tarikatlar”, *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler*, haz.: İsmail Kurt, Seyid Ali Tüz, 1. b., İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999, s. 117.

⁴²Âmidî (Diyarbakırlı) nisbesi Mehmed Emîn Efendi’nin babası ve dedesidir. Halil İbrahim Şimşek, *Mehmed Emîn-i Tokâdî: Hayatı ve Risâleleri*, 1.b., İstanbul: İnsan Yay., 2005, s. 16.

⁴³Vassâf, a.g.e., C. 2, ss. 34-39; Mehmet Akkuş, “*Mehmed Emîn-i Tokâdî ve Menâkıbnâme-i*”, İstanbul: İlim ve Sanat Dergisi, C. 2, S. 11 (1987), s. 81; Seyyid Mehmed Hasib Üsküdârî, *Menâkıb-nâme-i Mehmed Emîn-i Tokâdî*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şerriyye, no: 1103, vr. 5a.

yerlerde ders okutmakla birlikte Reisü'l-Küttâb kalemî kâtipliği görevine atanmıştır. Kesedâr Ali Efendi'nin oğluna ders vermesi nedeniyle 1114/1702 yılında Edine'ye giden Emîn Efendi, burada da büyük mûsikî üstadlarından İtrî Çelebi (ö. 1124/1712), Küçük Müezzin Muhammed (ö. 1130/1717) ve Yahya Nâzım Çelebi (ö. 1140/1727)'den dersler almıştır. Bu olaydan onun müziğe ilgi duydu görülmektedir. Bu özelliğini Nakşibendî-Müceddidî tarikatına intisabından sonra da devam ettirmesi ve semâ ve deverânı savunan bir eser yazması dikkate değerdir.⁴⁴ Edirne'de bulunduğu sıralarda hacca gitmeye karar verir ve bu kararını daha önce tanışıp sohbetlerinde bulunduğu Kâdirî dergâhı şeyhi Kasapzâde Mehmed Efendi'ye bildirir. Ondan bu sefer için onay ve bazı tavsiyeler almakla birlikte Mekke'de bulunan Nakşibendî-Müceddidî şeyhlerinden Yekdest Ahmed Cûryânî'ye iletilmek üzere Mehmed Efendi'nin selamını alır. Mekke'de Ahmed Efendi ile tanışmasından sonra Tokâdî'nin hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Hac niyetiyle geldiği Mekke'den hemen ayrılmayan Mehmed Emîn Efendi, Yekdest Ahmed Cûryânî'ye intisap edip 1117/1705 yılına kadar üç yıl boyunca burada kalır ve tasavvufî eğitimini tamamlar. Bu sürecin sonucunda şeyhinin tavsiyesiyle İstanbul'a dönüp Hüseyin Paşazâde Kımıl Muhammed Bey'in (ö. 1132/1719) evinde ikamet eder.⁴⁵ Burada beş yıl kadar kalan Mehmed Emîn Efendi, bir kısım talebeye İslâmî ilimlere dair dersler vermiş aynı zamanda Nakşibendîlik, Kâdirîlik, Şâzilîlik ve Şuttârîlik tarikatlarında kendisi yetiştirmiş, icazet almıştır. Bununla birlikte Halvetiyye şeyhi İsâ Mahvî (ö. 1127/1715) ve Sünbülüyye şeyhi Seyyid Nûreddîn Sünbülî (ö. 1160/1747) ile tanışıp sohbetlerinde bulunmuştur. Tüm bu yaptıklarına bakıldığında Emîn Efendi'nin kendini bulunduğu yerle sınırlandırmadığı, döneminde faydalı gördüğü pek çok kişiyle tanışıp sıcak ilişkiler kurduğu ve geniş bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir.⁴⁶

Mehmed Emîn Tokâdî'nin 1112/1710 senesinde tekrar Mekke'ye gitme imkânı olmuş ve Ravza-i Mutahhara ziyareti için Medine'ye gittiğinde Nakşibendî-Müceddidîlik'ten hilâfet ve irşâd icazetnâmesi kendisine verilmiştir. Daha sonra 1129/1717'de İstanbul'a dönmüş ve bu dönemde dostlarının ısrarıyla evlenip tedris ve irşâd faaliyetlerine başlamıştır. Birçok tarikattan hilâfet icazeti olmasına rağmen

⁴⁴Bahsi geçen eser: *Siyânet-i Dervîşân der Bahs-i Deverân-ı Sofyyân*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî-Şe'riyye, no: 832; Şimşek, a.g.e., s. 145; Vassâf, a.g.e., C. 2, s. 35; Üsküdârî, a.g.e., vr. 5b.

⁴⁵ Üsküdârî, a.g.e., vr. 8a-8b.

⁴⁶ Üsküdârî, a.g.e., vr. 9a-10a.

Nakşibendî-Müceddidî yönü öne çıkmıştır.⁴⁷ Emîn Efendi tekkelerden gelen şeyhlik tekliflerini kabul etmemiş, irşad faaliyetlerini bir tekke şeyhi olmadan sürdürmeyi uygun görmüştür. 1156/1743'te Yekdest Ahmed Cûryânî'nin halifesi Kırımî Tatar Ahmed Efendi'nin vefatıyla Emîr Buhârî Tekkesi şeyhsiz kalınca tekke postnişinliği kendisine teklif edilen Mehmed Emin Efendi, tekkede ikamet etmemek şartıyla bu teklifi kabul etmiştir.⁴⁸ Bu davranışı onun gösteriştan uzak kaldığını, dünya makam ve mevkilerine ilgili olmadığını göstermektedir.

1158/1745 yılında İstanbul'da vefat eden Mehmed Emîn Efendi, Zeyrek mahallesinde yer alan Pîrî Paşa (Soğukkuyu) Câmii hazîresine defnedilmiştir. Geride Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin (ö. 1202/1787) ve Seyyid Yahya (ö. 1198/1784) gibi iyi yetişmiş kişiler bırakmıştır. Hayatı boyunca hem çevresindekilere bir şeyler öğretmeye çalışmış hem de karşılaştığı değerli şahsiyetlerden kendine bir şeyler katmaya çalışmıştır.⁴⁹

4. Muhammed Semerkandî

Künyesi Ebû Abdullah olup Ensârî ve Üsküdârî nisbeleriyle anılan Muhammed Semerkandî'nin nerede ve ne zaman doğduğu başta olmak üzere hayatına dair fazla bilgi yoktur. Ancak Neccârzâde Mustafa Rıza'nın hayatını ele alan eserlerde Arapzâde İlmî Muhammed Edirnevî'nin onun halifesi olduğu görülmektedir.

Muhammed Efendi, seyru sülûkunu Yekdest Ahmed Efendi'de tamamladıktan sonra Nakşibendî-Müceddidî tarikatı üzere hilâfet almış ve İstanbul'a gelip Üsküdar'a yerleşmiştir. Şemsi Paşa'da yer alan bir tekkede şeyhlik yapan Muhammed Efendi 1116/1705'te Üsküdar'da vefat etmiş ve Karacaahmet Mezarlığına defnedilmiştir.⁵⁰

⁴⁷ Akkuş, *Tokâdî'nin Hayatı ve Eserleri*, s. 525.

⁴⁸ Vassâf, *a.g.e.*, C.2, s. 37-38; Üsküdârî, *Menâkıbnâme*, vr. 26a-26b; Şimşek, *a.g.e.*, s. 158.

⁴⁹ Şimşek, *a.g.e.*, s. 159; a.g.mlf., "Mehmed Emin Tokâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 28, 2003, ss. 467-468.

⁵⁰ Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Mecelletü'n-nisâb fi'n-niseb ve'l-künâ ve'l-ekâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, no: 628 (Tıpkı Basım, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2000), vr. 73b; Vassâf, *a.g.e.*, C.2, s. 45-48.

*Muhtasaru'l-velâye*⁵¹ adında Nakşibendîliğin sülûk esaslarından bahsettiği ve nazmen yazdığı Farsça bir eseri vardır. Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi bu eseri nesir şeklinde Türkçeye tercüme etmiş ve 1272/1856 yılında Matbâa-i Âmire'de (ss. 1-63 arasında 63 sayfa halinde) basılmıştır.⁵²

Yekdest Ahmed Cûryânî'den gelen silsile kendisinden sonra şöyle devam etmiştir:

Muhammed Semerkandî

Arapzâde Muhammed İlmî Edirnevî

Neccârzâde Mustafa Rıza

Muhammed Sıddîk Efendi

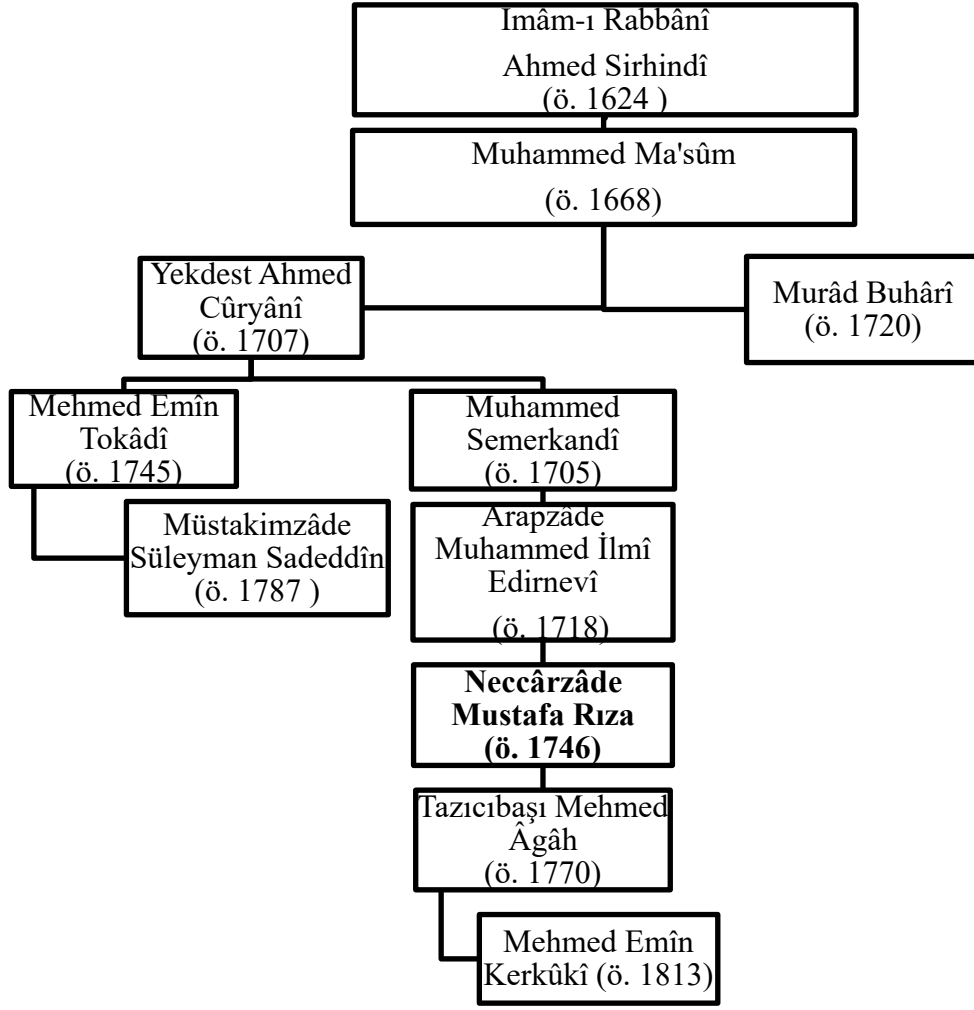
Mehmed Âgâh Ağa

Mehmed Emin Kerkükî⁵³

⁵¹ Ebû Abdullah Muhammed es-Semerkandî, *Muhtasaru'l-velâye*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî-Farisî, no: 962/2, vr. 11-92.

⁵² Şimşek, *a.g.e.*, s. 130.

⁵³ Mehmed Emin Bursevî/Kerkükî: 1140/1727'de Musul vilayetine bağlı Kerkük'te doğmuştur. Soy itibarıyla hem anne hem de baba tarafından seyyiddir. Babasının vefatından sonra Hamavî Medresesi'nde ilim tahsilini tamamlayarak İstanbul'a gelmiştir. Burada Mehmed Âgâh Efendi'ye intisâb etmiş ve bir süre sonra da ondan icâzet almıştır. Kerkükî 1193/1779'da Bursa'ya geçmiş ve orada "Eminiyye Tekkesi" olarak bilinen tekkesini inşa ettirmiştir. Emin Efendi 1228/1813'te Hakk'a vâsıl olmuştur. Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları: Yedigâr-ı Şemsî*, haz.: Mustafa Kara, Kadir Atlansoy, 1. b., Bursa: Uludağ Yay., 1997, s. 223-224; Abdurrezzak Tek, *19. Yüzyılda Bursa'da Bir Nakşî Mesnevihân Mehmed Emin Kerkükî*, 1. b., Bursa: Bursa Akademi, 2019, s. 26-27; Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, 2. b., İstanbul: Sır Yay., 2001, s. 223-225.

İKİNCİ BÖLÜM

NECCÂRZÂDE MUSTAFA RIZA EFENDİ

A. HAYATI

Neccârzâde Mustafa Rıza b. İbrahim 1090/1679 yılında şu anda Giresun'a bağlı Şebinkarahisar'da dünyaya gelmiştir.⁵⁴ Bazı kaynaklarda ise Mustafa Rıza Efendi'nin İstanbul'da doğduğu kaydedilmektedir.⁵⁵ Aynı yıl İstanbul'a göç eden ailesi Üsküdar'a yerleşmiş, babası saray topçuları arasına girmiştir. Daha sonra Beşiktaş semtine yerleşmişlerdir.⁵⁶

Rıza Efendi'nin “*Neccârzâde*” lakabıyla anılmasındaki sebep, babası İbrahim Efendi'nin seferlerde köprülerin yapımında usta olarak kolaylık sağlayan metodlar uygulaması ve bu nedenle ona ‘Neccâr’ lakabı verilmesidir. Bu meseleyi müridi Ömer Nüzhet Efendi, Mustafa Rıza Efendi hakkında kaleme aldığı *Menkıbe-i Evliyâiyye fi Ahvâl-i Rızâiyye* adlı eserinde şöyle bahsetmektedir:

“(…) Dergâh-ı Âlî topçularından olmuşlar. Esnâ-yı seferlerde hezârfen ve sâhib-i ma'rifetolmağla bazı cisrler inşasında onların re'yiylemübâşeret ve binâsında tarîka-i eshel-i ta'lîm ve tefhîmdeîşâretleridüstûru'l-'amel tutulub kendilerinin nezâret-i tâmmeleri olduğu cihetten Hazret-i İşân'aİbn-i Neccâr dediklerinin menşe-i galatıdır.”⁵⁷

Neccârzâde Rıza Efendi daha doğmadan önce babasının rüyasında bir derviş zuhûr edip “Cenâb-ı Perverd-gâr sana bir veled-i sâlih ihsân eylemiştir. Ulemâdan ve ‘urefâdan olup ‘idâd-i etkîyâyı teksîr edecektir. İnşâallah Te'âla kadem-nihâde-i mehd-i vücûd oldukda mengûş-ı gûş-ı hikmet-gûşların dürr-i girân-bahâ-yı ism-i Mustafa edip

⁵⁴Derviş Ömer Nüzhet, *Menkıbe-i Evliyâiyye fi Ahvâl-i Rızâiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, no:1752, 1192/1778, vr. 5b; Vassâf, a.g.e.,s. 162; Muallim Naci, *Osmanlı Şâirleri*, haz.:Cemal Kurnaz, Ankara: Kurgan Edebiyat Yay., 2013, s. 127; Halil İbrahim Şimşek, “Neccârzâde Mustafa Rızâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, C. 32, s. 483-484.

⁵⁵Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, İstanbul: Sebil Yay., 1997, C. 4/1, s. 510.

⁵⁶Nüzhet, a.g.e., vr. 5b.

⁵⁷Nüzhet, a.g.e.,vr. 5b.

emr-i terbiyetinde ihtimâmı tâm edesin”⁵⁸ buyurmuştur. İbrahim Efendi bu rüyadan hareketle ismini Mustafa koymuş ve vefat etmeden önce daha küçük yaşlarda olan Mustafa Efendi’ye şöyle nasihat etmiştir:

“Ey ferzend-i ercmendim ve ey püser-i dil-pesendim! Ben reh-rev-i mülk-i bekâ olub gûşe-güzîn-i mahalle-i hâmûşân oldukdan sonra vâlîde-i müşfikanız sözleri erbâb-ı sanâyi’iden bir kimesnenin mülâzemetiyle ibrâm ve ilhâh sadedinde olurlar ise vechen mine’l-vücûh rızâ-dâde-i i’tibâr ve inkiyâd olmayasız ki zuhûrunuz mübeşşer olub tarîk-i ‘ilm ü ma’arifde bâliğ-i menzilgâh-ı nisâb ve kemâl olacağınız îmâ-gerde-i ebrû-yı yakînimdir”⁵⁹

Neccârzâde babasının vefatından sonra bu nasihatlerini unutmamış, annesi onu sanat tahsili için bir üstada vermek istediğinde bunu kabul etmemiştir.⁶⁰ Bülûğ çağına girmeden kendini ilim tahsiline vermiş, zamanın âlimlerinden sarf ve nahiv ilmini öğrenmiştir.

Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi on yedi yaşındayken Beşiktaş’ta bulunan Sinan Paşa Camii medresesinde hem ilim tahsil etmeye hem de diğer talebelere ders vermeye başlamıştır. Bu sırada Üsküdar’da Aziz Mahmud Hüdâyî Âsitâsi şeyhi Yakub Afvî Efendi’nin (ö. 1149/1736) babası Odabaşı Şeyhi demekle tanınan Şeyh Fenâyî Efendi’nin (ö. 1115/1704) derslerine ve sohbetlerine devam etmiştir. Birkaç gün gibi kısa bir zamanda dervişlerin başı olmuş ve Celvetiyye tarikatına intisâb etmiştir. Mustafa Fenâyî Efendi gözetiminde Celvetî usûlüne uygun olarak tasavvufî terbiyesini tamamlayan Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi, tarikatta halifelik makamına yükselerek icazet almıştır.⁶¹

Fenâyî Efendi, Neccârzâde’ye: *“Benim kurre-i bâsire-i iftihârım ve nûr-ı dîde-i mübâhâtim Mustafa Efendi, inşâallahu te’âlâ sizlerbir şeyh-i kâmil ve pîr-i muhterem, sâhib-i fezâil olursuz ki cevher-i kelâm-ı hikmet-nizâmınız kurr-i lümme-i binâ-gûşhâss-*

⁵⁸Nüzhet, a.g.e.,vr. 5b-6a.

⁵⁹Nüzhat, a.g.e.,vr. 6a.

⁶⁰Nüzhet, a. yer.

⁶¹Nüzhet, a.g.e.,vr. 6b; Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 4/1, s. 510.

ı ‘âmm u güftâr-ı lü’lî-intizâmınız zîver-i mengûş-ı eşrâf-ı kirâm ola’’⁶² sözüyle onun daha sonra erişeceği manevi mertebelerin müjdesini vermiştir.

Mustafa Rıza Efendi, Beşiktaş’taki medresede okuduğu ilimlerle yetinmeyip Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Memiş Efendi’den Mevlânâ Celâleddîn Rûmî’nin Mesnevî’sini okuyarak eserin derin manalarına vâkıf olmuş ve icâzet alarak Mesnevîhân olmuştur. Bu olaydan o dönemin Anadolu tasavvuf kültüründe Mevlânâ ve Mesnevî’sinin ne etkili olduğunu görmekteyiz.⁶³

Gençliğinde bu tür ilimleri tahsil etmesinin yanında annesinin tavsiyesiyle hat eğitimi alan ve bu alanda da oldukça başarılı olan Neccârzâde Mustafa Efendi, geçimini sağlamak için kitap istinsahıyla uğraşmıştır.⁶⁴ Ayrıca daha gençlik yıllarının başı olan bu dönemde eğitim faaliyetlerinin yanı sıra Sinan Paşa Camii’nde Telhîsî Abdullah Ağa’nın yanında imamlık vazifesini de yerine getirmiştir.⁶⁵

1. Mürşidi

Neccârzâde, imamlık görevi sırasında ortaya çıkan Osmanlı-Rus savaşına katılmış, zaferle dönerken Edirne’de çeşitli mekânları ziyaret etme imkânı bulmuş ve Arapzâde Hâce İlmî Muhammed en-Nakşibendî ile tanışma fırsatını yakalamış, sohbetlerine katılıp ona intisap etmiştir.

Nakşibendî-Müceddidî silsilesinde Muhammed Semerkandî’den sonra gelen aynı zamanda halifesi olan Arapzâde Muhammed İlmî b. Halil Edirnevî, Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi’nin mürşididir. İstanbul’da tasavvufî eğitimini tamamladıktan sonra Nakşibendî-Müceddidîyye üzerine icazetini alarak memleketi Edirne’ye dönmüştür. Burada Kâdirî Şeyhi olan babası Arap Halil’in vefatından sonra babasının tekkesinde şeyhlik vazifesini yerine getirmiştir. Muhammed İlmî Efendi 1130/1718’de

⁶²Nüzhet, a.g.e.,vr. 7b.

⁶³Nüzhet, a.g.e.,vr. 8a; Halil İbrahim Şimşek, “*Mesnevîhân Bir Müceddidiyye Şeyhi: Neccâr-zâde Mustafa Rıza’nın Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*”, Ankara: Tasavvuf İlim ve Araştırma Dergisi, C. 6, S. 14 [Mevlânâ Özel Sayısı] (2005), s. 162.

⁶⁴Nüzhet, a.g.e.,vr. 8b.

⁶⁵Nüzhet, a.g.e.,vr. 9b.

Edirne’de vefat etmiştir.⁶⁶ Eserlerinden bazıları şunlardır: *Mecme’u’-d-dürer ve’l-gurer fi ehâdîsi Seyyidi’l-beşer, Mizânü’t-tarîk*,⁶⁷ *Şerh-i Gazel-i Hazret-i Mevlânâ Abdurrahman-ı Câmî*⁶⁸.

Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi bir süre Arapzâde İlmî Muhammed Efendi’den Nakşibendiyye yolunun esaslarına öğrendikten ve tarikata uygun sülûkunu tamamladıktan sonra Nakşibendî-Müceddidîlik’te 10 Şevval 1123/1711’de icazetnâme almıştır.⁶⁹ Neccârzâde, şeyhi kendisine hilafet vermek istediğinde özür dileyerek “Benim pîr-i himmet perverim! Hemîşe-i sâye-i nahl-ı inâyetiniz firak-ı tâlibînden bir ân zâil olmayıp bu fakîr hakkında hâssaten zuhûr eden teveccüh-i derûn-ı kerâmet-meşhûnunuz rûz-be-rûz eẓzûn olsun. Lâkin henüz bu fakîrde zuhûr eden sâlik-i mutavassıt ahvâlleri iken mertebe-i nihâyetinde olan emr-i hilâfeti sipâriş buyurursuz. Havsala-i zât ve isti’dâdım bu emânet-i kübrâ icrâsına kâbil midir ve bu havâlât-ı ‘uzmâ itmâmına mütehammil midir?” dediğinde mürşidi, “Benim nûr-i dîdem, oğlum Mustafa Efendi! Biz size pîrân-ı tarîkat ve hâcegân-ı bâzâr-ı hakîkat taraflarından tenbîh-i aliyeleri üzere bir kâğıt ve bir emânet verdik. Bunların hakîkati ve bu emrin tamâm ve gâyeti Cenâb-ı Hazret-i Hakk ve Feyyâz-ı Mutlak (azze şânuhû) Hazretlerinin kerem-i bî-nihâyetinden zuhûr ve bürûz edecektir. Ve ‘an garîbü’z-zamân şem‘a-i hurşîd lem‘a-i tarîkat sizin nûr-i derûnunuzdan şu ‘elenip âfâka ziyâ verecektir. Hemân ta‘lîm ü telkîn olduğu üzere sa‘y ü gûşîş buyurmanız melhûzdur” diyerek onu taltif etmiştir.⁷⁰

Mustafa Rıza Efendi, hayatında son derece etkili olan mürşidi Muhammed İlmî Efendi’yi *Divan*’ının ‘Zuhûrât-ı Mekkiyye’ bölümünde şöyle övmektedir:

⁶⁶Müstakimzâde, *Mecelletü’n-nisâb*, vr. 323a; Vassâf, a.g.e., C. 2, s. 174; Şimşek, *Nakşibendî-Müceddidîlik*, s. 131.

⁶⁷ Üç bölüm ve bir hâtimeden oluşan bu risâlenin birinci kısmında vird ve icazet-i tarîkattan, ikinci kısmında Nakşibendîliğin on bir esasından, üçüncü kısmında Muhammed İlmî Efendi’nin Nakşibendî-Müceddidî silsilesinden ve hâtime kısmında ise Abdulhâlik Gucdüvânî’nin nasihatlerinden bahsedilmiştir. Arapzâde Muhammed İlmî, *Mizânü’t-tarîk*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, no: 6542/2, vr. 11b-17b.

⁶⁸ Arapzâde Muhammed İlmî, *Şerh-i Gazel-i Hazret-i Mevlânâ Abdurrahman-ı Câmî*, İstanbul: Matbâa-i Âmire, 1273, ss. 132-136.

⁶⁹Nüzhet, a.g.e., vr. 10a-10b; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1.b., İstanbul: Sebil Yay., 1998, s. 187.

⁷⁰Nüzhet, a.g.e., vr. 11b-12a.

Hemeevliyânın gül ü dil-pesendi
Gülistân-ı aşkın nihâl-i bülendi
Serîr-i safânınşeh-i ercümendi
Zehî hâce-i zümre-i Nakşbendi
Arabzâde İlmî Muhammed Efendi

Meşâyih içinde odur şeyh-i a'zam
Olagöranunsırr-ı pâkine hem-dem
“Nazar ber-kadem”le edip “hûş der-dem”
Ola kim ede bezm-i hâssına mahrem
Arabzâde İlmî Muhammed Efendi

Sipîhr-i sa'âdetde mihr-i münîrim
Zemîn-i kerâmetdenûr-izamîrim
Tarîk-ı Rızâ'da benim dest-gîrim
Azîzim Efendim hakîkatli pîrim
Arabzâde İlmî Muhammed Efendi⁷¹

2. Tekkesi

Neccârzâde, hilafetini aldıktan bir yıl sonra yani 1124/1712 yılında Edirne'den İstanbul'a dönerek Beşiktaş'ta bir zaviyeye postnişîn olmuştur. Bu zaviye Kânûnî Sultan Süleyman döneminde zamanın ulemâsından âlim ve âmil ve şeyh-i vâsıl, Veli Birâder Çelebi tarafından Halvetî Tekkesi olarak yaptırılmıştır. Zamanla viran olan bu yapının yerine Kaptan-ı Derya Sinan Paşa bir cami ve yine bir zaviye inşa ettirmiştir. Neccârzâde Mustafa Rıza bu müesseseyi tekrar düzenleyerek Nakşibendî-Müceddidî

⁷¹Nüzhet, a.g.e., vr. 11a; Neccâr-zâde Rıza, *Dîvân-ı Neccârzâde*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1262/1845, ss. 145-146; Mehmet Özdemir, *Neccâr-zâde Rızâ Dîvânı'nın Edisyon Kitiği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 1999, s. 393.

tekkesi haline getirmiş ve burada yaklaşık otuz yıl halkı irşad ile meşgul olmuştur.⁷² Neccârzâde Tekkesi günümüzde Sinanpaşa Mahallesi Beşiktaş Caddesi Sinanpaşa Camii yanında bulunmaktadır. Ancak tekke, türbe dışında tamamen yok olmuştur.

Celvetî ve Nakşibendî tarikatlarından hilafet icazeti olan Neccârzâde Şeyh Rıza, Sinan Paşa Tekkesi/Neccârzâde Tekkesi'nde hem Nakşibendî-Mücedidî'ye uygun Hatm-i Hâcegân, hem de Celvetiyye'ye göre cehrî zikir yaptırmıştır.⁷³ Bu tekkede postnişin olmuş şeyh efendileri şöyle sıralayabiliriz:

1.Neccârzâde Mustafa Rıza (ö. 1159/1746), 2. Muhammed Sıddîk (ö. 1208/1793), 3. İsmail Hakkı (ö. 1257/1841), 4. Vekil Abdüşşekur (ö. 1277/1860), 5. Mustafa Rızâeddin.⁷⁴

3. Hac Yolculuğu

Mustafa Rıza Efendi, 1153/1740 senesinin⁷⁵Cemâziye'l-evvel ayında hac niyetiyle İstanbul'dan hareket eden Cuma Kaptan isimli bir kişinin gemisiyle yola çıkmıştır.⁷⁶ Oğlu Muhammed Sıddîk Efendi, dostları ve dervişleriyle çıktıkları bu yolculukta ilk olarak İskenderiye'ye ulaşmışlar. Oradan Bulak'a geçip İslam dünyasında önemli ilim merkezlerinden biri olan Mısır'ı ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaret esnasında Mısır Valisi vezîr-i a'zam-ı sâbık Hekimbaşı-zâde Ali Paşa kendilerini bir konakta misafir etmiştir.⁷⁷ Süveyş kanalından yine deniz yolculuğuyla Cidde Limanı'na vâsıl olup burada muhiblerinden Cidde Gümrüğü kâtibi Nâtîkî İbrahim Efendi tarafından karşılanmış ve evinde misafir edilmiştir.⁷⁸ Daha sonra Hicaz bölgesine geçmiştir. Umre niyetiyle hac mevsiminden birkaç ay önce gelmeleri sebebiyle umre yapıp hac günlerine

⁷²Nüzhet, a.g.e., vr. 14a-14b; Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadîkatu'l-cevâmi'*, İstanbul: Aile ve Kültür Kitaplığı Yay.,1987, C. 2, s. 172; Özdamar, *Dersââdet Dergahları*, s. 300-302; M. Baha Tanman, "*Neccârzâde Tekkesi*", DBİA, C. 6, s. 59-60.

⁷³Nüzhet, a.g.e., vr. 15a.

⁷⁴ Zakir Şükrü, "*İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşayihî*", haz.: Şinasi Akbatu, İstanbul: İslam Medeniyet Dergisi, 1981, C. 5, S. 1, s. 86.

⁷⁵Nüzhet, a.g.e., vr. 18b.

⁷⁶ Nüzhet, a.g.e., vr. 31a.

⁷⁷Nüzhet, a.g.e., vr. 31b-32a.

⁷⁸Nüzhet, a.g.e., vr. 35a.

dek Bâb-ı İbrahim taraflarında bir evde ikamet etmiştir.⁷⁹ Ramazan-ı şerifi de burada geçirmiştir.⁸⁰

Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi, Mekke’de iken Şeyh Muhyiddîn Arabî’nin (ö. 638/1240) *Fütûhât-ı Mekkiyye*’yi telif ettiği yerde⁸¹ *Divan*’ın ‘*Zuhûrât-ı Mekkiyye*’ bölümünü kaleme almıştır.⁸² Yine *Divan*’ın bir bölümü olan ‘*Tuhfetü’l-İrşâd*’ı hac yolculuğu esnasında yazmış ve bu eserinde Peygamber Efendimiz Hazret-i Muhammed’i öven şu mısralara yer vermiştir:

Nefha-pîrâ-yı meşâm oldu çemenzâr-ı tavâf

Zîb-i destâr-ı haremdir gül-i bî-hâr-ı tavâf

Dil hırâmânî hırâmânî dolaşır gûyâ

Oldu şeh-bâl-i hü mâ hem-ser-i pür-kâr-ı tavâf

Hâleveş devr-i kamerde devrân eylerler

Halka halka ham-ı gîsû gibi zevvâr-ı tavâf

Hazret-i Ka’be-i dîdârı delîl eyleyelim

Acaba kandedir ol kâfile-sâlâr-ı tavâf

Nefesin bülbüle benzetdim eyâ hâcî-i şevk

Doldu âvâze-i “lebbeyk” ile gülzâr-ı tavâf

Harem-i hâss-ı hakâyıkda Rızâyâ edelim

*Nâle-i şevkle tekrâr-be-tekrâr tavâf*⁸³

⁷⁹Nüzhet, a.g.e., vr. 36a-36b.

⁸⁰Nüzhet, a.g.e., vr. 39b.

⁸¹ Daha geniş bilgi için bkz. Mahmut Erol Kılıç, “İbnü’l-Arabî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1999, C. 20, s. 494.

⁸²Nüzhet, a.g.e., vr. 18b.

⁸³ Nüzhet, a.g.e., vr. 37b; Mehmet Özdemir, *Neccâr-zâde Rızâ Dîvânı’nun Edisyon Kitiği*, s. 142.

Mekke'den sonra Medine'ye geçen Neccârzâde, burada Dâru's-sa'âde Ağası Beşir Ağa'nın inşa ettirdiği Bâbu's-selâm yakınlarındaki medresede ikamet etmiştir.⁸⁴ Resûlullah'ın ravza-i şerifini ziyareti esnasında selam verdiği hücre-i mutahharadan “Ve aleykume's-selâm” sedâsıyla mukabele edildiği rivayet edilmiştir.⁸⁵ Hac farızasını yerine getirdikten sonra Şam'a geçip Şeyh-i Ekber İbnü'l-Arabî'nin ve Yahya hazretlerinin türbelerine ziyarette bulunmuştur.⁸⁶

Daha sonra yine gemi yolculuğuyla Anadolu'ya ulaşıp Konya'ya geçmiştir. Burada Mevlânâ⁸⁷ ve Akşehir'de Nasreddîn Hoca türbelerini ve sonra da Seyyid Battal Gazi türbesini ziyaret etmiştir. Son olarak da İznik'te Kâdirî şeyhi Eşrefoğlu Abdullah Rûmî'yi (ö. 874/1469) ziyaret edip İstanbul'a dönmüştür.⁸⁸

4. Vefatı

Mustafa Rıza Efendi, 1157/1744 senesinde hastalanmıştır. İki yıl kadar süren hastalığı sırasında yanındakilere, günümüzde defnedilmiş olduğu yeri işaret ederek “Azm-i semt-i bekâ oldukda beni bu mahalle defnedesin” diye vasiyet etmiştir. 1159/1746 yılı Muharrem ayının 13. günü İstanbul'da müridlerinden birinin evindeyken hastalığı ağırlaşır ve bu sebeple Beşiktaş'a döner.⁸⁹ Muharrem ayının 16. günü “Allah!” nidasıyla vefat etmiştir.⁹⁰ Neccârzâde, vasiyet ettiği üzere Sinan Paşa Camii'nin yanındaki hazireye defnedilmiştir. Vefatına “*Nakşibendî-i Beşiktâşî*” sözü ve “*Âh göçdü Rızâ veliyullah*” mısrası ile tarih düşürülmüştür.⁹¹

Ailesi, evliliği ve çocukları hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmayan Neccârzâde Şeyh Mustafa'nın sadece iki oğlu hakkında bilgiler mevcuttur. Bunlarda ilki

⁸⁴Nüzhet, a.g.e., vr. 45b.

⁸⁵Nüzhet, a.g.e., vr. 45a.

⁸⁶Nüzhet, a.g.e., vr. 48b.

⁸⁷Nüzhet, a.g.e., vr. 50a.

⁸⁸Nüzhet, a.g.e., vr. 51a.

⁸⁹Nüzhet, a.g.e., vr. 54a.

⁹⁰Nüzhet, a.g.e., vr. 56a.

⁹¹Bursalı Mehmed Tâhir, a.g.e., s. 187.

1152/1739'da vefat eden Ali Efendi,⁹² ikincisi ve aynı zamanda halifesi Muhammed Sıddîk Efendi'dir (ö. 1208/1794).

5. Halifeleri

Muhammed Sıddîk Efendi, babasının vefatından sonra tekkede postnişîn olmuş ve babası gibi halkı irşâd ile uğraşmıştır. 1208/1794 yılında vefat etmiş ve Beşiktaş'ta babasının kabrinin bulunduğu türbeye defnedilmiştir. Müridleri tarafından Sıddîk Efendi'nin hallerini ve çeşitli konulardaki görüşlerini içeren notların toplanmasıyla oluşan "*Makâlât-ı Sıddikiyye*"⁹³ ve "*Esfâr-ı Erba'a*"⁹⁴ isimli eserleri mevcuttur.

Çalışmamızın temel kaynaklarından olan *Menkîbe-i Evliyâiyye fî Ahvâli Rızâiyye*'nin müellifi Ömer Nüzhet Efendi de Neccârzâde'nin halifelerinden biridir.⁹⁵ Fazilet sahiplerinden ve şairlerden bir kimse olup Urfa'lıdır. Uzun süre Râgıp Paşa'nın mühürdârlığında bulunmuştur. Farsça şiirleri bulunan Ömer Nüzhet Efendi'nin "*Hadîs-i Erbaîn Şerhi*"⁹⁶ adlı manzum bir eseri mevcuttur. 1192/1778 yılında vefat eden Ömer Nüzhet, Galata Mevlevîhânesi'nde medfundur.⁹⁷

Mustafa Rıza Efendi'nin birçok halifesi olduğu rivayet edilmektedir. Ancak bunlar hakkında bilgiler yeterli değildir. Oğlu Muhammed Sıddîk Efendi dışında 1176/1762 yılında tasavvufî terbiyesini tamamlayan Tazıcıbaşı Muhammed Âgâh Efendi'dir. 1184/1770'te vefat etmiş ve Galata Mevlevîhânesi'nin haziresine defnedilmiştir.⁹⁸ Âgâh Efendi'den sonra silsile Mehmed Emin Kerkûkî⁹⁹ ve Ali Behcet Efendi¹⁰⁰ ile devam etmiştir. Ayrıca Fethi Efendi,¹⁰¹ İshak Efendi (ö. 1166/1752) ve Attar Mustafa Efendi halifelerindendir.¹⁰²

⁹²Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C. 4/1, s. 510.

⁹³Fâik b. Ömer Abdullah en-Nakşibendî, *Makâlât-ı Sıddikiyye*, İstanbul: Tabhane-i Âmire Litografya Destgahı, 1272, s. 144-178.

⁹⁴Neccârzâde Şeyh Muhammed Sıddîk en-Nakşibendî, *Risâle-i Esfâr-ı Erba'a*, İstanbul: Tabhane-i Âmire Litografya Destgahı, 1272, s. 138-143.

⁹⁵Nüzhet, a.g.e., vr. 3a.

⁹⁶Ömer Nüzhet, *Hadîs-i Erbaîn Şerhi*, Bursa İl Halk Genel Kütüphanesi, no: 1521, 1170/1756, vr. 1a-8b.

⁹⁷Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C. 4, s. 550; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C.2, s. 277.

⁹⁸Şimşek, *Nakşibendî-Müceddidilik*, s. 137.

⁹⁹Tek, *Mehmed Emin Kerkûkî*, s. 24.

¹⁰⁰Nihat Azamat, "Ali Behcet Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1989, C. 2, s. 382-383.

6. Eserleri

a. *Dîvân*

Neccârzâde, yazdığı na‘tler ve tasavvufî şiirleriyle döneminin tanınmış şairleri arasında sayılır. Hz. Peygamber’in evsâfını anlatan hilyeleri ve O’na yaptığı övgüleri içeren Divan’ı, diğer şairlerin eserlerinden farklı olarak dört bölüm halinde düzenlemiş ve her bölüme bir isim verilmiştir.¹⁰³ Bu bölümlerin isimleri şöyledir: “*Tuhfetü’l-İrşâd*”, “*Vâridât-ı Gaybiyye*”, “*Zuhûrât-ı Mekkiyye*” ve “*Hâtimetü’l-Vâridât*”.

Tuhfetü’l-İrşâd, Neccârzâde’nin kalbine gelen vâridâtla yazmış ve dervişlerine, tarikat yolunda sıkıntıya düştüklerinde bu eseri okumalarını tavsiye etmiştir. Bu bölüm insanlar tarafından tefe’ül edilecek kadar sevilmiş, kısa zamanda iki yüzdenden fazla nüshası müridleri elinde dolaşmaya başlamıştır.¹⁰⁴ Neccârzâde’nin kendisi de herhangi bir sıkıntıyla karşılaştığında *Tuhfetü’l-İrşâd*’ın herhangi bir sayfasını açarak orada gördüğü bir mana ile hareket ettiği olmuştur. Bu bölüme takriz yazmak üzere Neccârzâde tarafından müridlerinden Fethi Efendi ve Ömer Nüzhet Efendi vazifelendirilmişler ve birer takriz yazmışlardır.¹⁰⁵ *Menkıbe-i Evliyâyîyye*’de belirtildiği üzere içi hakikatle dolu bu kısım 1114/1702 senesinde yazılmaya başlanmış ve yazımının bitmesiyle 1151/1738 senesinde bilindiği haliyle tertip olunmuştur.¹⁰⁶

Vâridât-ı Gaybiyye olarak adlandırılan ikinci bölüm ise, diğer bölümlere nazaran daha az şiir kapsamakta ve alfabetik olarak dizilmemiştir. Üçüncü bölüm olan *Zuhûrât-ı Mekkiyye*’de beyitlerin yanı sıra hece vezniyle yazılmış şiirler de mevcuttur. *Hâtimetü’l-Vâridât* bölümünde manzumelerin çoğu manevî istiğrak halinde yazılmış olup iradesi dışında kerâmet izharıyla yazılmıştır.¹⁰⁷

¹⁰¹Nüzhet, a.g.e. vr. 20b.

¹⁰²Şimşek, a.g.e., s. 166.

¹⁰³Nüzhet, a.g.e., vr. 27b.

¹⁰⁴Nüzhet, a.g.e., vr. 20a.

¹⁰⁵ Nüzhet, a.g.e., vr. 20b.

¹⁰⁶ Nüzhet, a.g.e., vr. 18a.

¹⁰⁷ Nüzhet, a.g.e., vr. 23a.

Son derece hacimli bir eser olan *Dîvân*'da toplam 732 şiir ve 4838 beyit bulunmaktadır.¹⁰⁸ Arapça ve Farsça terkiplerin ve şiirlerin bulunduğu eser, Neccârzâde'nin bu dillere hâkim olduğunu göstermektedir. Ayrıca şiirlerinde Kur'an-ı Kerim'den ve hadislerden alıntılar yapmış, mensup olduğu Nakşibendiyye'nin esaslarından ve tarikatın kurucusu Şâh-ı Nakşibendî'den övgüyle bahsetmiştir.¹⁰⁹

b. Hâcnâme

Dîvân adlı eserin belirtilen bölümleri dışında yer alan ancak yazma nüshalarda bulunmayıp sadece matbu nüshada yer alan bir bölümdür. Şekil olarak diğer dört bölüme benzemektedir. Bu bölüm Neccârzâde Rıza Efendi'nin hac farîzasını yerine getirirken ya da döndükten sonra kaleme aldığı ve peygamber sevgisini dile getirdiği naatlarından müteşekkildir.¹¹⁰

c. Tercüme-i Muhtasaru'l-Velâye

Nakşibendî-Müceddidîyye tarikatına ait esaslardan ve bazı tasavvufî meselelerden bahseden Muhtasaru'l-Velâye adlı eser, Neccârzâde'nin kendisinden hilafet aldığı Arapzâde Muhammed İlmî Efendi'nin şeyhi Muhammed Semerkandî'ye aittir. Manzum olarak Farsça yazılan eser Neccârzâde Rıza Efendi tarafında nesir halinde Türkçeye tercüme edilmiş¹¹¹ ve Tercüme-i Muhtasaru'l-Velâye¹¹² adıyla 1876 senesinde İstanbul'da basılmıştır.

d. Risâle fî Beyâni'l-itikadve'l-amel ve'l-ahlâk

Neccârzâde'nin itikad, amel ve ahlaka dair düşüncelerini açıkladığı kelâmî bir eserdir. Arapça olarak yazılan risâle, Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma nüsha olarak bulunmaktadır.¹¹³

¹⁰⁸ Tülin Danacı, *Neccâr-zâde Şeyh Rızâ ve Dîvânı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1988, s. 25.

¹⁰⁹ Mehmet Özdemir, *Neccâr-zâde Rızâ Dîvânı'nın Edisyon Kritiği*, s. 12-13.

¹¹⁰ Ahmet Karataş, "*Neccârzâde Şeyh Rızâ Efendi'nin Hâcnâme'si*", İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 43 (2012), s. 186; Mehmet Özdemir, *Neccâr-zâde Rızâ Dîvânı'nın Edisyon Kritiği*, s. 14-15.

¹¹¹ Nüzhet, a.g.e., vr. 28b-29a.

¹¹² Ebu Abdullah Muhammed Semerkandî, *Muhtasaru'l-velâye: Tercüme-i Muhtasaru'l-velâye*, çev.: Neccârzâde Rıza Efendi, İstanbul: Tabhane-i Âmire Litografya Destgahı, 1272, s. 1-63.

¹¹³ Neccârzâde Rızaeddin Mustafa b. Ali en-Nakşibendî, *Risâle fî Beyâni'l-itikad ve'l-amel ve'l-ahlâk*, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, No: 3749, vr. 28-35.

e. Hilye-i Hâce Bahâüddîn Şâh-ı Nakşibend

75 beyitten oluşan hilye, Arapça, Farsça ve Türkçe beyitlerden oluşmaktadır. Nakşibendiyye tarikatının kurucusu Bahâeddîn Nakşibend hakkında yazılan toplam iki varaktan oluşan bu manzum biyografî, Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma nüsha halinde mevcuttur.¹¹⁴

f. Risâle-i Tarikat-ı Nakşibendiyye

Osmanlıca olarak yazılan ve Neccârzâde'nin dâhil olduğu Nakşibendiyye tarikatı hakkında bilgiler içeren bu küçük çaplı eser, Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma nüsha halinde bulunmaktadır.¹¹⁵

Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi hakkında anlatılan menkıbeler, kerâmetler ve hayat hikâyesi, müridlerinden Ömer Nüzhet Efendi tarafından toplanmış ve bunlar 1272/1855 yılında İstanbul'da *Menkıbe-i Evliyâyîyye fî Ahvâl-i Rızâyîyye* adıyla bastırılmıştır.¹¹⁶ Müellif nüshası da mevcuttur.¹¹⁷

¹¹⁴ Neccârzâde Rızaeddin Mustafa b. Ali en-Nakşibendî, *Bahâüddin Nakşibend'in Hilyesi Hakkında Manzume*, Süleymaniye Kütüphanesi, Dügümlü Baba, No: 0354, vr. 2; Mehmet Özdemir, "Türk Edebiyatında Manzum Hilye Türü ve Neccârzâde Rıza'nın Hilye-i Hâce Bahâüddîn Şâh-ı Nakşibend'i", Ankara: Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Summer 2012, p. 1973-1992, s. 1980.

¹¹⁵ Neccârzâde Rızaeddin Mustafa b. Ali en-Nakşibendî, *Risâle-i Tarikat-ı Nakşibendiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, no: 0827, vr. 4.

¹¹⁶ Ömer Nüzhet Efendi, *Menkıbe-i Evliyâyîyye fî Ahvâl-i Rızâyîyye*, İstanbul: Tabhâne-i Âmire Litografya Destgahı, 1272/1855.

¹¹⁷ Derviş Ömer Nüzhet, *Menkıbe-i Evliyâyîyye fî Ahvâl-i Rızâyîyye*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, no: 1752, 82 vr.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TASAVVUFÎ KAVRAMLAR VE USULLER

A. ZİKİR

Zikir kelimesi Allah'ı anmak ve unutmamak suretiyle gaflet halinden kurtuluş anlamına gelir. Kur'an'da, Allah'ın içten yalvararak ve korkarak yüksek olmayan bir sesle sabah akşam çokça zikir ve tesbih edilmesi emredilmiş, O'nun zikrinin her şeyden üstün olduğu vurgulanmış, Allah'ı anmanın bütün ibadet ve taatlerden önemli olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁸ Yine zikrin kalp huzuruna, kurtuluşa ve bağışlanmaya vesile olacağı vurgulanmış, mal ve evlâdın müminleri Allah'ı anmaktan alıkoymaması gerektiği, gerçek müminlerin ticaret ve alışveriş gibi dünya işleri sırasında bile Allah'ı anmaktan geri durmayacakları belirtilmiştir.¹¹⁹ Bununla beraber münafıkların Allah'ı çok az andıkları, Allah'ın zikrine karşı kalpleri katı olanların açık bir sapkınlık içinde buldukları beyan edilmiştir.¹²⁰ Hadislerde de zikrin önemine ve zikir ehlinin faziletlerine işaret edilmiş, zikir halkaları cennet bahçelerine benzetilmiştir.¹²¹ Ayrıca zikir amacıyla toplananları ilâhî rahmetin ve meleklerin kuşatacağı, üzerlerine sekînet ineceği, Allah'ın da o topluluğu anacağı belirtilmiştir.¹²² İbadetlerin sıhhati için belli şartlar gerektiği halde zikir için hiçbir şart ileri sürülmemiş; gece gündüz, ayakta, oturarak, yatarak, abdestli abdestsiz zikir yapılabileceği ifade edilmiştir.

Sûfilere göre zikirden amaç Allah'ı kalpte hazır tutmak ve O'nu görüyormuş gibi murakabe etmektir ki tasavvufta bunun bir diğer ifadesi ihsan mertebesidir. Bununla ilgili olarak Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'nin zikri "Allah'ın seni gördüğü hususunda kesin bilgiye ulaşman, kalbinle O'nun sana senden daha yakın olduğunu görerek O'ndan hayâ etmen, bu durumu nefsine ve davranışlarına yansıtmandır"

¹¹⁸el-A'râf, 7/205; el-Ahzâb, 33/41-42; el-Ankebût; 29/45.

¹¹⁹el-Enfâl, 8/45; er-Ra'd, 13/28; el-Münâfikûn, 63/9.

¹²⁰en-Nisâ, 4/142; ez-Zümer, 39/22.

¹²¹ Tirmizî, Da'avât, 83.

¹²² Müslim, Zikir, 39; Tirmizî, Da'avât, 7.

şeklindeki tanımı gösterilebilir.¹²³ Ebû Ali ed-Dekkâk zikri veliliğın menşûru kabul etmiş, zikirden mahrum bırakılanın velilikten azledileceğini belirtmiştir.¹²⁴

Zikir, dil veya kalp ya da her ikisiyle birlikte yapılabilir. Ancak en faziletli zikir kalp ve dille yapılan zikirdir. Hem kalp hem de dille zikreden kimse seyru sülûkte kemale ulaşır. Zikir sayesinde gaflet hali ortadan kalktığı için insan sükût etse bile zikir halinde sayılır. Dil ve kalpten sonra gelen zikrin son aşamasına zikr-i hakîkî denilmektedir. Mutasavvıflara göre sadece dille yapılan zikrin sâlike sevap kazandırmaktan başka faydası olmaz ve bununla Allah'ı müşâhede aşamasına ulaşamaz. Kalple yapılan zikrin sonucunda, zikredilen kalpte bulunacağı için sâlik Allah'ı müşâhede etmeye engel olan perdelerden kurtularak O'nun huzurunda olma halini sürdürür. Bu da ancak Allah'tan başka her şeyi unutmak ve mâsivâyı terketmekle gerçekleşir.¹²⁵ Hakîkî zikir ise zikreden, zikredilen ve zikrin bir olmasıdır. Bununla birlikte zikir iki türdür: ilki zikr-i cehrî, yüksek sesle veya etrafta bulunanların duyabilecekleri şekilde yapılan sesli zikirdir. İkincisi zikr-i hafî, zikreden yalnızca kendisinin işitebileceği bir sesle yaptığı zikirdir.¹²⁶ Tasavvuf tarihinde tarikatların bir kısmı hafî zikri tercih ederken bazıları da cehrî zikri esas almıştır. Nakşibendiyye tarikatı ise çoğunlukla hafî zikir yapmakla birlikte diğer tarikatlardan farklı olarak zikir esnasında nefesi tutarak uygulanan '*habs-i nefes*' yöntemini de tercih etmişlerdir.¹²⁷

Tasavvufî eğitimde nefsin manevî hastalıklardan nasıl kurtulacağını bilen şeyhler, müridlerin durumuna göre onlara en uygun zikri telkin ederek Hakk'a ulaşmalarına vesile olurlar. Belirlenen zikirler yalnız yapılabileceği gibi mürşidin veya mürşidin belirlediği kişilerin gözetiminde toplu olarak da yapılmakta, belli lafızlar belli bir hareket düzeni içinde birlikte söylenmektedir. Tarikat ehli, zikri yapılış şekillerine

¹²³ Ebû Nasr et-Tûsî es-Serrâc, *el-Lüma':İslam Tasavvufu*, çev.: Hasan Kâmil Yılmaz, 2.b., İstanbul: Erkam Yay., 2012 s. 253.

¹²⁴ Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâle: Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, çev.: Süleyman Uludağ, 8.b., İstanbul: Dergah Yay., 2016, s. 301.

¹²⁵ Abdürrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-a'lâm fi işarâtu ehli'l-ilhâm:Tasavvuf Sözlüğü*, çev.: Ekrem Demirli, 4.b., İstanbul: İz Yay., 2015, s. 248-249.

¹²⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2.b., İstanbul: Kabcacı Yay., 2016, s. 393.

¹²⁷ Necdet Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend*, s. 302.

göre kuûdî (oturarak), kıyâmî (ayakta) ya da nısf-ı kıyâm (diz üstü dikilerek) diye isimlendirmişlerdir.¹²⁸

Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi, ilk olarak Celvetîlik hilafeti olması sebebiyle cehrî zikri, ikinci olarak ise Nakşibendîlik icâzetinden dolayı hafî zikri ve buna bağlı olarak hatm-i hâcegânı yapmıştır. Neccârzâde Tekkesi'nde bu uygulama kendisinden sonra da devam ettirilmiştir. Mustafa Rıza Efendi, mübtedî olan sâliklere kalple zikir yapmalarını, zikir esnasında güçleri yettikçe kalplerinin uyanık olmasını ve Nakşibendiyye'nin on bir esasından biri olan yâd-kerd ilkesi doğrultusunda Hak'tan gâfil olmamalarını tavsiye etmiştir. Kalbî zikrin, gece ve gündüz her anı kapsaması ve kelime-i tevhidi nefy ü isbât (Lâ ilâhe illallah) yoluyla hafî olarak yapılması gerektiğini dile getirmiştir.¹²⁹ Neccârzâde'ye güzel ahlak sahibi olmayan ve günah işleyen kimsede zikr-i kalbin zuhuru mümkün olup olmayacağı sorulduğunda, güzel ahlakla ahlaklanmanın seyru sülûk için gerekli olduğunu, bu tür kişilerin zikirle çok meşgul olmaları halinde ise zikr-i kalbi elde edebileceğini ifade etmiştir. Ancak bu durumdaki sâlikin, hakikatin sırlarından habersiz ve kötü bir fiil işlemeye meyilli olduğunu eklemiştir. Bundan dolayı kişi kalbin bereketlerinden ve zikrin nurlarından hiçbir şey elde edemeyecektir.¹³⁰ Zikirde murâd, mezkûr olan Allah'tır. Yoksa gafillerin yaptığı gibi uyanık bir kalple yapılmayan zikir, harfleri telaffuz etmekten ibarettir ve zâkire fayda vermez.

Öte yandan Neccârzâde'ye göre hem dille hem de kalple yapılan zikirde sâlik, Allah'ı mülâhaza edip havâss-ı hamseyi mâsivâdan kurtarmakla mezkûrun sıfatlarında kaybolmuş, O'nunla bir olmuştur. Yani zikir ortadan kalkmış olup sadece Allah bâki kalır ki buna 'bekâbillah' ve 'seyr-i fillah' mertebesi denir.¹³¹ Bu hali muhafaza etmeye ise 'yâd-dâşt' denilmektedir. Yâd-dâşt, Nakşibendî-Müceddidîlik'te yolun sonu kabul edilir. Çünkü bu makam sâlikin Allah'ın varlığını sürekli hatırda tutmasıdır. İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî'ye göre yâd-dâşt prensibi, sâlik ile Hak arasındaki ilişkinin

¹²⁸ Reşat Öngören, "Zikir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2013, C. 44, s. 409-411; Tek, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, ss. 215-217; Mehmet Necmettin Bardakçı, "*Sûfilerin Zikir Yöntemlerinin Âdâb-Erkân Bağlamında Tasavvuf Kültürüne Katkıları*", *Araştırmalar: İnsan Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Yıl:9, S. 17 (2007), ss. 27-33.

¹²⁹ Ömer Nüzhet, *Menkıbe-i Evliyâyîye*, vr. 74a-74b.

¹³⁰ Nüzhet, a.g.e., vr. 81a-81b.

¹³¹ Nüzhet, a.g.e., vr. 82a.

özü olarak kabul edilebilen bir bağıdır. Bu nedenle söz konusu ilişki sâlikin ulaşabileceği ilişkilerin en üstünü olarak kabul edilmektedir.¹³²

Zikir esnasında uygulanan metodlardan da bahseden Mustafa Rıza Efendi'ye göre Cenâb-ı Hakk'ın zatı hakkındaki tefekkürümüz üç şekilde olur. Bunlar Nakşibendîlik'teki zikir öncesinde gerçekleştirilmesi gereken ya da zikir esnasında sürdürülmesi gereken unsurlardandır. Birincisi nigâh-dâşt'tır, yani zikir esnasında gelen havâtırdan uzaklaşmaktır. İkincisi mütâla'a-i zikirdir, zikrin farkına varmak, anlamı üzerine düşünmek ve bilincinde olmaktır. Zikr-i derûnî, kalp zikre katıldığında ortaya çıkar ve -Nakşibendîlik'te zikrederken susulduğu- için kalp konuşmaya başlar. Üçüncüsü ise zikir halinde ortaya çıkan müşâhedelerin kalbe doğru yönlendirilmesidir. Bu müşâhedeler bazen gayb âleminde olabilir bazen de zikrin anlamını düşünürken ortaya çıkan manalardır. Bunları kalbe doğru aktarmak yani kalbi daima zikirle meşgul etmek, kalbe nefisten gelen havâtırdan engellemeye çalışmak gereklidir. Ancak zikirde havâtırı engellemek çok zor bir iştir. Bazıları havâtırla meşgul olmazlar, üzerinde durmazlar. En doğru olanı ise bu havâtırı defetmeye gayret etmektir. Havâtır olduğu sürece kalbe gelecek olan feyiz inkıtaya uğrar. Bu sebeple zikir esnasında daima batını halleri teyakkuz halinde olmak ve kalbe gelen havâtırı uzaklaştırıp Hak'la meşgul etmek lazımdır. Çünkü sâlike zikir arasındaki gelen havâtır, onu Hak'tan alıkoyan bir perdedir. Bundan dolayı ondan kurtulmak gereklidir ki derununa yönelip kendi benliğinden kurtulsun, nefsiyle değil de Hak'la meşgul olsun. Kendi nefisinden uzaklaşıp zikirle meşgul olduğunda kimin huzurunda olduğunun farkında olacaktır. Muteber olan da budur. Zikrin etkisinin olabilmesi için dil zikirle meşgulken kalbin de meşgul olması gerekir. Havâtırın engellenmesiyle kişide bu hal yavaş yavaş bir vasıf haline gelecektir.

Nefisinden uzaklaşan sâlikte Hak'ta gayb olma hali (*gaybet*) ortaya çıkar. Sâlik Hak'la olan muhabbeti ölçüsünde huzur-ı ma'a'llahta olur. Elde edilen bu mertebe sâlikin Allaha duyduğu muhabbetin neticesine göredir, sevgisi ne kadar yüksek olursa o kadar terakki eder. Allaha sevgisi fazla olan kişide huzur-ı ma'a'llah daha fazladır. O zaman mülk ve melekût âlemi sâlik için yok hükmündedir. Burası fenâ makamıdır. Sâlik için Hak'tan başka her şey yok olur. Buna “fenâ-ender-fenâ” derler. Beş vakit

¹³² İmâm-ı Rabbânî, a.g.e., C. 1, mno:151, 290.

namaz ve ilim müzâkeresinden sonra istiğfara devam etmektekiyi yavaş yavaş huzur-ı ma‘a’llahla olma haline yaklaştırır.¹³³

Bununla birlikte Nakşibendiyye’de nefesi tutarak (*habs-i nefes*) bir tek nefeste zikretmek tek zikir şartı değildir. Habs-i nefeste sâlik, tek bir nefes alır ve bir, üç, beş ya da nihai rakam olan yirmi bire kadar habs ile “lâ ilâhe illallah” zikriyle sağ taraftan başlayarak sol tarafta kalbe darp edip en son yirmi birde “Muhammed Rasûlullah” sözünü söyler. “Lâ ilâhe” sözü kalbin altından göbek dairesinden sağ göğse oradan kalbe götürülüp “illallah” şeklinde kalbe darbedilir. Bununla birlikte zikir kalple yapılıp hareketli ve hızlı olursa zâkirin damarlarındaki kan da hızlı akar, yavaş ise yavaş hareket eder.¹³⁴ Ancak bütün bunların gerçekleşebilmesi için sâlik, daima mücâhede hali üzere bir hayat sürmelidir.

Neccârzâde, zikri sabahtan önce ve sonra ile akşamdan sonraki zamanlarda insanlardan uzak bir yerde halvet halinde yapmayı da gerekli görmüş, “Nerede olursanız olun salât ediniz”¹³⁵ hadîs-i şerifini de bu konuda delil olarak göstermiştir.¹³⁶ *Dîvân*’ında zâhirinin ve bâtınının Hz. Peygamber’e duyduğu aşkla dolduğunu, zikri ve fikrinin O olduğunu, bu halin kendisi için bir nimet olduğunu söylemiş, bunları dile getirirken de Hz. Peygamber’in daima yüzünü hatırlamayı ifade eden “*vird-i ruhsâr*” tabirini kullanmıştır:

Göreliden vird-i ruhsârın Rızâ bağında dil mürği

*Dem-â-dem nâle eyler bir nefes sabr u karâr etmez*¹³⁷

Safâ-yı zevk-i ‘aşkınla pür oldu zâhir ü bâtın

*Rızânın zikr ü fikri sensin ancak yâ Rasûlallah*¹³⁸

Allah’ı zikretmek için devamlı olarak “estağfirullah el-‘azîm” dediğini, zikr-i hafî yaptığını, Hakk’ı zikretmekle insanın kalbinin temizlenip cilalandığını Neccârzâde şöyle dile getirmektedir:

¹³³ Nüzhet, a.g.e., vr. 29a-29b.

¹³⁴ Nüzhet, a.g.e., vr. 74b.

¹³⁵ Ebû Dâvud, “Menâsik”, 97.

¹³⁶ Nüzhet, a.g.e., vr. 30a.

¹³⁷ Neccârzâde, a.g.e., s. 298.

¹³⁸ Neccârzâde, a.g.e., s. 189.

Menkîbet-ârâ-yı zikr-i evliyâdır her nefes

‘Ârife burhân-ı kâtı ‘dır hikâyât-ı durûb¹³⁹

Mağfiret oldu bana bâb-ı Rızâ ‘da mültecâ

Zikr ü fikrim dâima estağfirullah el- ‘azîm¹⁴⁰

Celâ-yı zikr ile mir ‘at-ı sâf eden kalbin

Görür misal-i cemâlin bi-eyyi vechin kân¹⁴¹

Bize mahsûstur zikr-i hafî fikr-i celî sufi

Der-i ‘uzlet sarây-ı evliyâda asfiyâyız biz¹⁴²

B. HATM-İ HÂCEGÂN

Nakşibendiyye tarikatında toplu olarak icra edilen bir dua ve zikir çeşididir.¹⁴³Bu zikrin ‘hatm’ (bitirmek) olarak adlandırılmasının birkaç sebebi vardır: Bu zikir vesilesiyle olması amaçlanan işin bitip (hatm) hallolacağı düşüncesinden,¹⁴⁴ Fâtiha suresinin Kur’an’ın tümünü kapsadığı fikrinden hareketle zikrin Fâtiha ile başlatılıp bitirilmesi ve bundan dolayı zikri yapanların âdetâ Kur’an’ı hatmetmiş gibi kabul edilmesinden¹⁴⁵ ve sohbet meclisinden ayrılırken şeyhlerin sohbeti bu zikirle sona erdirmelerinden dolayı ‘Hatm-i Hâcegân’ adı verilmiştir.

Hatm-i Hâcegân isimlendirilmesindeki Hâcegân kelimesi, bu zikrin Nakşibendiyye’de Hâcegân döneminde başladığını işaret etmektedir. Tarikatın ilk dönemlerinde kaleme alınmış eserlerde hatm-i hâcegân konusuna yer verilmemesi bu âyinin sonraki dönemlerde önem kazandığını göstermektedir. Önceleri bir isteğin gerçekleştirilmesi ya da bir sıkıntının giderilmesi amacıyla ihtiyaç duyuldukça

¹³⁹ Neccârzâde, a.g.e., s. 78.

¹⁴⁰ Neccârzâde, a.g.e., s. 123.

¹⁴¹ Neccârzâde, a.g.e., s. 124.

¹⁴² Neccârzâde, a.g.e., s. 153.

¹⁴³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 160.

¹⁴⁴ Mustafa Müstakîm Niyâzî, *Sülûk-i Kavîm ve Sırât-ı Müstakîm*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 1478, vr. 173b.

¹⁴⁵ Abdullah Salâhî Uşşâkî, *İzhâr-ı Esrâr-ı Nihân ez-Envâr-ı Hatm-i Hâcegân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, nr. 633, vr. 2a-2b.

yapılan bir dua çeşidiydi. 18. Yüzyıldan itibaren düzenli hale getirilmiş ve haftada iki gün olmak kaydıyla haftanın belirli günlerinde çoğunlukla ikindi namazından sonra icra edilmiştir.¹⁴⁶

Abdülhâlik Gucdüvânî'ye ait olduğu söylenen ve tarikatta meşhur olan hatm-i Hâcegân terkibi şöyledir: 7 Fatiha suresi, 100 salavât, 79 İnşirâh suresi, 1001 İhlâs suresi, 7 Fâtiha suresi, 100 salavât ve dua. Bâki Billah'a nisbet edilen terkiib ise şudur: 15 istiğfâr, râbita, 7 Fâtiha suresi, 100 salavât, 500 “Yâ Bâkî ente'l-Bâkî”, 7 Fâtiha suresi, 100 salavât, sonra mecliste bulunanlardan biri aşr-ı şerîf okur. Bu zikir münferit olarak yapılabileceği gibi genellikle toplu olarak icra edilmiştir. Toplu olarak yapılıyorsa şeyh ya da onun izin verdiği bir kişi tarafından yönetilir. Dervişler abdestli olarak sakin ve huzurlu bir ortamda diz çöküp halka halinde otururlar. Çok sayıda salavât ve surenin okunması fazla zaman almasından dolayı bunlar zikre katılanlar arasında belli miktarlarda paylaşılır. Şeyh ya da ondan izinli olan kişi okunacak olan virdleri sırası geldikçe yüksek sesle halkadakilere bildirir. Zikre katılanlar bunları alçak sesle okurlar. Hatm-i Hâcegân diğer tarikatlarda yapılan toplu zikirlerin aksine hafî olarak yerine getirilir.¹⁴⁷

Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi, Nakşibendî icâzeti bulunduğundan tekkesinde vefatına kadar hatm-i hâcegâna devam etmiş, aynı zamanda Celvetîlik'ten hilâfeti olduğu için Celvetiyye adabına uygun olarak da cehrî zikir yapmıştır.¹⁴⁸ Bu uygulamaya başlamasında Neccârzâde'nin, Nakşibendî icâzetini alıp Beşiktaş'taki tekkesine gelmesinden sonra mana âleminde Celvetî şeyhi Fenâyî Efendi'nin kendisini kürsüye oturtması ve “Gözümün nuru! Bu irşad mahalli senin cilvegâhındır. Sizlere mübarek olsun, bizler sizi kürsünüze oturtmaya geldik.” demesi etkili olmuştur.¹⁴⁹ Vefatından sonra da halifeleri tarafından bu gelenek devam ettirilmiştir.

¹⁴⁶Mustafa Müstakîm Niyâzî, a.g.e., vr. 173b-174a.

¹⁴⁷ Necdet Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend*, s. 320-321; Öngören, “Hatm-i Hâcegân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1997, C. 16, s. 476-477.

¹⁴⁸ Ömer Nüzhet, *Menkıbe-i Evliyâyîyye*, vr. 14b; Halil İbrahim Şimşek, “Neccârzâde Rızâ Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, C. 32, s. 483-484; a.g.mlf., “*Mesnevîhân Bir Müceddidiyye Şeyhi: Neccâr-zâde Mustafa Rıza'nın Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*”, s. 163.

¹⁴⁹ Nüzhet, a.g.e., vr. 15b-16a.

Neccârzâde Rıza, hatm-i hâcegândan önce yaptığı cehrî zikre, bazı inkârcı müddeîlerin ve inatçı cahillerin yaptığı eleştirilerin sebebini, bu tür kişilerin sadece görünüşe aldanıp anlatılanların hikmetinden bî-haber ve manevî sırların idrakinden uzak olmalarıyla açıklamıştır.¹⁵⁰

C. RÂBITA

Sözlük anlamı “bağ, ilişki, iki şeyi birbirine bağlayan ip” anlamlarına gelen râbita kelimesi tasavvufî bir terim olarak müridin, rûhâniyetinden feyz alacağına inandığı kâmil bir mürşide gönlünü bağlaması, onun sûret ve sîretini; yani hem yüzünü hem ahlak ve davranışlarını düşünmesidir. Sâlikin ilk hedefi şeyhinde fâni olmaktır. Buna tasavvufta “fenâ fi’ş-şeyh” denir. Şeyhte fâni olmak Hak’ta fâni olmanın ilk aşamasıdır. Bu da “fenâ fi’llah” olarak adlandırılır. Mürid, râbita vasıtasıyla önce mürşidiyle, sonra Allah’la manevî bir bağ kurar.¹⁵¹

Râbita özellikle Nakşibendiyye tarikatında öne çıkmaktadır. Onlara göre Kur’an’da “*Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve sadıklarla beraber olun*”¹⁵² ayeti ve Hz. Peygamber’in “*Kişi sevdiğiyle beraberdir*”¹⁵³, “*Kişi dostunun dini üzeredir. O halde kiminle arkadaşlık ettiğine dikkat etsin*”¹⁵⁴ hadisleri râbitanın caiz olduğuna dair delillerindendir.

Tasavvuf tarihinde önceleri mürşidi sevmek, kalbini ona bağlamak, böylelikle ondan feyiz almak ve davranışlarını taklit etmek gibi uygulamalar varken zaman içerisinde bunlar şeyhin sûret ve sîretini düşünme şekline dönüşmüştür. Şihâbüddîn Sühreverdî’nin (ö. 632/1234) “Müridin şeyhine nazar ederek bütün dikkatini onda toplaması ve Hak’tan şeyhi üzerine gelen tecellîleri seyre dalması, onun semâda kendi kendine hareket etmesinden daha hayırlıdır”¹⁵⁵ demesi râbitaya verdiği önemi

¹⁵⁰ Nüzhet, a.g.e., vr. 15a.

¹⁵¹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 289; Necdet Tosun, a.g.e., s. 315; a.g.mlf., “*Râbita*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2007, C. 34, s. 378-379.

¹⁵² et-Tevbe, 9/119.

¹⁵³ Buhârî, “Edeb”, 96; Müslim, “Birr”, 165; Tirmizî, “Zühd”, 50.

¹⁵⁴ Tirmizî, “Zühd”, 45.

¹⁵⁵ Şihâbüddîn Sühreverdî, *Avârifü’l-ma’ârif: Gerçek Tasavvuf*, çev.: Dilaver Selvi, 11.b., İstanbul: Semerkand Yay., 2016, s. 255.

göstermektedir. Bahâeddîn Nakşibend'in müridi ve halifesi Muhammed Parsâ'ya kendisine râbîta etmesini ve sûretini düşünmesini tavsiye etmiştir. Bu rivayetten, 'şeyhin sûretini düşünme' şeklindeki râbîtanın Bahâeddîn Nakşibend zamanında başladığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁶ Yakûb-ı Çerhî de müridi Ubeydullah Ahrâr'a Nakşibendiyye'nin adabını öğretirken râbîtayı sadece kabiliyetli müridlerine anlatmasını tavsiye etmiştir.¹⁵⁷ Kaynaklarda râbîtanın tasavvufî terbiyenin sadece başlarında gerekli olduğu belirtilir. Kalben Hakk'a yönebilecek seviyeye gelen sâlik için şeyhe râbîta lüzumsuz ve mâsivâ olarak kabul edilmektedir.¹⁵⁸

Râbîta yapmanın birkaç amacı vardır: Kalbi dünyevî düşüncelerden arındırmak ve korumak¹⁵⁹, şeyhin rûhâniyetinden feyz almak ve onun vesilesiyle Hakk'ı hatırlamak, gıyâbında mürşid ile manevî birliktelik ve muhabbet kurmak ve bu şekilde onun halini sâlike yansıtmaktır.¹⁶⁰ Burada belirtilen amaçlardan muhabbet, esas gayedir. Sâlik, mürşidinin davranışlarını taklit edebilmesi ve onun manevî halini kendinden yansıtabilmesi için mürşidini sevmesi gerekir. Zira seven kimse sevdiğini taklit eder ve ona benzemek ister. Sevgi ve ülfet, şeyh ile mürid arasında bir vasıtaadır. Bu sevginin gücü oranında müride şeyhten manevî hal sirayet eder.¹⁶¹

Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi'ye göre râbîta, halktan uzaklaşıp Hakk'ın huzurunda kalp aynasını havâtırdan arındırarak kalben mürşide yönelmektir. Ancak bu şekilde sâlik, ilâhî sırların hâmilî olan şeyhinden hakikatlerin yansımasını müşâhede edebilir.¹⁶² Mürid varlığını mürşidinin vücud-ı rûhâniyyesinde mahv ve ifnâ ederek vuslatın zevkine ulaşabilir.¹⁶³ Bu hâlin oluşabilmesi için ise tam bir râbîta ve sözsüz bir teveccühle mürşidin sözlerini, fiillerini, hareket ve sükûnetini taklit etmek ve ona tâbî

¹⁵⁶Tosun, a.g.e., s. 315.

¹⁵⁷ Mevlânâ Ali b. Hüseyin es-Sâfi, *Reşehât: Hayat Pınarından Can Damlaları*, 9.b., İstanbul: Semerkand Yay., 2017, s. 450.

¹⁵⁸ Tosun, a.g.e., s. 316; a.g.mlf., "Râbîta", s. 378-379.

¹⁵⁹ Abdurrahman Câmî, *Şerh-i Rubâ'ıyyât: Vücûd Ve Vahdet-i Vücûda Dair Rubailerin Şerhi*, çev.: Tahirü'l-Mevlevî, 1. b., İstanbul: Litera Yay., 2015, s. 153.

¹⁶⁰ Abdurrahman Câmî, *Nefahatü'l-Üns: Evliya Menkıbeleri*, çev. Süleyman Uludağ, 2. b., İstanbul: Mârifet Yayınları, 1998. s. 402.

¹⁶¹ Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, s. 521.

¹⁶² Nüzhet, a.g.e., vr. 77a.

¹⁶³ Nüzhet, a.g.e., vr. 77b.

olmak gerekir.¹⁶⁴ Böylelikle sâlikte gaybet hali zuhûr eder, kişi manevî fütûhâtlara nâil olur ve şeyhinin bâtmî halleri ona da sirâyet eder.¹⁶⁵

D. MÜCÂHEDE

“Savaşmak, mücadele etmek, güç ve gayret sarfetmek” anlamlarına gelen cehd kökünden türeyen mücâhede kelimesi tasavvuf terimi olarak direnci kırılıncaya ve ibadetleri Allah’ın emrettiği şekilde yerine getirinceye kadar nefisle savaşmak demektir. Mutasavvıflar, cephede düşmanla yapılan savaşı ‘*cihâd-ı asgar*’, nefse karşı yapılan mücadeleyi ve savaşı da ‘*cihâd-ı ekber*’ olarak adlandırırılar.¹⁶⁶ Kur’an’da bulunan “Allah uğrunda hakkıyla cihâd ediniz”¹⁶⁷ ve “Allah yolunda mallarınız ve canlarınızla cihâd ediniz”¹⁶⁸ mealindeki ayetler mücâhede kavramı kapsamında değerlendirilmiştir.¹⁶⁹

Ebû Osman el-Mağribî, nefsiyle sıkı bir mücâhedeye girişmeyen sâlikin tasavvufî seyrinde yeni bir şey öğrenemeyeceğini belirtmiştir. Sehl et-Tüsterî de nefis mücâhedesini benimsemiş ve mensuplarına da bu metodu tavsiye etmiştir.¹⁷⁰ Hz. Peygamber’in “Mücâhid nefsiyle mücâhede eden kişidir”¹⁷¹ sözünden hareketle Hücvîrî nefisle mücâhedenin düşmanla savaştan daha üstün kabul edilmesinin sebebini, insana daha zor gelmesi olarak gösterir. Bununla birlikte Hücvîrî, nefisle mücâhedenin bütün din ve mezheplerde önemsendiğini, büyük sûfilerin kesinlike sıkı bir mücâhededen geçtiklerini, kendilerine tâbi olanlara ısrarla nefse uymamayı tavsiye ettiklerini dile getirmiştir.¹⁷²

¹⁶⁴ Nüzhet, a.g.e., vr. 79a.

¹⁶⁵ Nüzhet, a.g.e., vr. 73a.

¹⁶⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 259; a.g.mlf., “Mücâhede”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, C. 31, s. 440-441.

¹⁶⁷el-Hac, 22/78.

¹⁶⁸et-Tevbe, 9/41.

¹⁶⁹Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât: Kur’an Kavramları Sözlüğü*, çev.: Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, 3.b., İstanbul: Çıra Yay., 2012, s. 248.

¹⁷⁰ Ali b. Osman Cüllâbî el-Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb: Hakikat Bilgisi*, haz. Süleyman Uludağ, 4.b., İstanbul: Dergah Yay., 2014, s. 264; Uludağ, “Mücâhede”, s. 441.

¹⁷¹ Tirmizî, “Fezâ’ilü'l-cihâd”, 2.

¹⁷² Hücvîrî, a.g.e., s. 263-264.

Gazzâlî'ye göre mücâhede takva, istikamet veya keşif mertebesine ulaşmak için yapılır. Haramlardan sakınmak ve günahtan korunmak amacıyla yapılan nefis mücâhedesini takva mücâhedesini olarak adlandırır ve bunun bütün müminlere farz olduğunu belirtir. İstikamet mücâhedesini ise takva mücâhedesinin meydana gelmesinin sonucunda ileri bir aşama olarak gerçekleştirilir. Gönüllülük esasına dayandırılarak yapılan bedenî ve malî ibadetler bu tür mücâhedeğe dâhildir ve bütün müminler buna teşvik edilmiştir. Keşif ehli olmak amacıyla zor ve çileli bir hayatı yaşamayı gerektiren keşif mücâhedesini ise farz veya sünnet değildir.¹⁷³

Mücâhedeyle yakın anlamlı olan riyâzet kavramını ise, nefsin arzularını kesmek ve ona zor gelen şeyleri yaptırmaktır. Genellikle kabul edilen üç riyâzet şekli vardır: az yemek, az uyumak ve az konuşmak. Bunlara ek olarak bazen insanlardan uzaklaşmak manasındaki halvet de eklenir. Mücâhede nefsi Hakk'ın hoşnut olacağı fiillere zorlamak iken riyâzet ise onu bu işe alıştırmaya çalışmaktır.¹⁷⁴

Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi kötülüğü emreden nefse karşı daima mücadele ve mücâhede halinde Kur'ân ve sünnet üzere bir hayat yaşamıştır.¹⁷⁵ Kurtuluş sermayesi olarak kabul ettiği mücâhedeği kişinin manevî derecelerde terakki edebilmesi ve vuslata nail olabilmesi için bir şart olarak görmüştür.¹⁷⁶ Ona göre sûfiler riyâzet ehlidir. Ancak riyâzet araç olup amaç bu yolla marifete ulaşmaktır. O bu bakışını da beyitlerle dile getirir:

Riyâverüz riyâzet-kîş ü zühd-âyîn iken şimdi

Zülâl-i ma'rifetle perver-i şeyyâb-gidâyız biz¹⁷⁷

Savm-ı sivâda etme tekellüf kalender ol

Erbâb-ı aşka zühd-i riyâzet Rızâ imiş¹⁷⁸

¹⁷³ Gazzâlî, İhyâ', C. 3, s. 38.

¹⁷⁴ Serrâc, *el-Lüma'*, s. 446.

¹⁷⁵ Nüzhet, a.g.e., vr. 16b.

¹⁷⁶ Nüzhet, a.g.e., vr. 28a.

¹⁷⁷ Neccârzâde, a.g.e., s. 100.

¹⁷⁸ Neccârzâde, a.g.e., s. 105.

Riyâzet pûtesinde kendini kâl eyledin ammâ

*Hava-yı hall u 'akd-ı kimyâdan geçmedin gittin*¹⁷⁹

Neccârzâde, sâlikin zikir esnasında kalbî zikir haline ulaşabilmesi için de daima mücahede hali üzere bir yaşam sürmesi gerektiğini ve ancak bunun sonucunda gaybet halini yaşayabileceğini vurgulamıştır.¹⁸⁰

E. UZLET-HALVET

Zâhid ve mutasavvıfların Hakk'a yakın olmak, daha ihlâslı ibadet etmek amacıyla dünyevî işlerden uzaklaşarak bütün varlığıyla Hakk'a yönelmesi, zihin ve kalp temizliğiyle meşgul olması ve bunu yaparken de ıssız ve kimsesiz yerlere çekilerek yalnız yaşamayı tercih etmesine "uzlet" adı verilmektedir. Uzlet kavramı için tebettül,¹⁸¹ halvet, inziva, infirâd, gibi terimler de kullanılmaktadır. Toplumda bulunmaya ise ihtilât, muhâleta ve hiltâ denilmektedir.¹⁸² Ârifler topluma gereğinden fazla karışmanın, halkla içli dışlı yaşamanın ruhsal bozukluklara sebep olduğuna, bunun da mümini ahirete öncelik veren bir hayat sürmekten ve Hakk'a gönül vermekten uzaklaştırdığına inandıklarından inziva hayatına önem vermişlerdir. Hz. Peygamber'in de uzletten hoşlandığı için vahiy gelmeden önceki yıllarda Hira mağarasında inzivaya çekildiği, daha sonraki dönemlerde de itikâfa girdiği bilinmektedir.¹⁸³ Bununla birlikte sûfiler, ıssız bir yerde Allah'ı zikredip gözü yaşaran kimsenin ahirette imtiyaz sahipleri arasında bulunacağını dile getirirler.¹⁸⁴

Mutasavvıflar uzletin çeşitli şekillerinden bahsetmişlerdir. Sühreverdi'ye göre uzlet iki türlüdür: Kötülükten ve kötülerden ayrılmak farz, gereksiz ve anlamsız davranışlardan ve bunlarla uğraşanlardan uzak durmak ise fazilettir. Uzlet halvethânedeki çile çıkarmaktan daha kapsamlıdır. Halvet bir şeyhin gözetiminde تنها, dar ve karanlık

¹⁷⁹ Neccârzâde, a.g.e., s. 114.

¹⁸⁰ Nüzhet, a.g.e., vr. 30a.

¹⁸¹ el-Müzzemmil, 73/8.

¹⁸² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 364; a.g.mlf., "Halvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1997, C. 15, s. 386; a.g.mlf., "Uzlet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012, C. 42, s. 256.

¹⁸³ Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 3; Müslim, "İman", 252.

¹⁸⁴ Buhârî, "Ezân", 36; Müslim, "Zekât", 91.

bir yerde belirli bir sürede riyazet ve mücâhedeyle devamlı zikir ve ibadetle meşgul olmaktır. Halvet kalbi mâsivâdan arındırmak, kendini Hakk'a vermek, gönlü marifet ve keşfe hazırlamak amacıyla yapılmaktadır. Çoğunlukla tekkelerin çilehâne veya halvethâne adı verilen özel yerlerde üç, yedi, kırk veya bin bir gün gibi sürelerde gerçekleştirilir. Yaygın olarak erbaîn¹⁸⁵ veya çile¹⁸⁶ olarak bilinen kırk günlük süre tercih edilir ve çoğunlukla halvete üç aylarda girilir. Uzlet ve halvet arasında yapılaş açısından farklar vardır: Uzlette süre sınırı yokken halvette belli bir süre vardır; uzlet bir mürşid olmadan yalnız başına uygulanabilirken halvet bir şeyhin gözetiminde gerçekleştirilir.¹⁸⁷

Celvet kavramı ise sâlikin nefsin arzularından arınmış, kötü huyları bırakıp iyi huylar edinmiş ve ilâhî sıfatlarla bezenmiş olarak halvetten çıkıp halkın arasına dönmesidir. Böylece sâlik celvette iken halvette, halvette iken celvettedir; zâhirde halk, bâtında ise Hak ile birlikte. İlk sufilerin “kevn-bevn” dedikleri hal de budur.¹⁸⁸ Daha sonraları bu durum Nakşibendiyye tarikatında “halvet der encümen” (*halk içinde Hak'la olma*) olarak anılmış ve bu yolun ana esaslarından biri olarak kabul edilmiştir. Öte yandan uzlet ve celvetin yararları olduğu gibi ifrat ve tefrit durumlarında zararları olabileceği, bundan dolayı ihtiyaca ve şartlara göre sınırlı tutmanın itidal hali olacağı ifade edilmiştir.¹⁸⁹

Mustafa Rıza Efendi'ye göre sâlik mücâhede üzere bir yaşam sürmekle birlikte halvet ve erbâîni de tercih etmelidir. Bu çabaları onun kurtuluş sermayesini elde etmesine ve manevî derecelerde kemâle ulaşabilmesine vesile olacaktır.¹⁹⁰ Aynı şekilde Hakk'ı zikrederken kişinin mâsivâdan uzaklaşarak halvet ve uzleti tercih etmesi Allah'la olan bağını güçlendirip zikirden lezzet almasını sağlayacaktır. Kendisi Hac için Mekke'ye gittiğinde Ramazan ayı içerisinde orada bulunurken ikamet ettiği yerde

¹⁸⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, Selçuk Eraydın, “Erbâîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995, C. 11, s. 270-271.

¹⁸⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Selçuk Eraydın, “Çile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993, C. 8, s. 315-316.

¹⁸⁷ Tek, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 213.

¹⁸⁸ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 198; Süleyman Uludağ, “Celvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993, C. 7, s. 273.

¹⁸⁹ Serrâc, *el-Lüma'*, s. 501.

¹⁹⁰ Nüzhet, a.g.e., vr. 28a.

çoğunlukla halvet halini tercih etmiş, gündüzleri ara sıra dostlarıyla bir araya gelirken geceleri tamamen gizli bir köşede Hak’la baş başa olmayı uygun görmüştür.¹⁹¹

Neccârzâde, peygamber aşığı birisi olduğu için uzlet köşesine çekildiğini ve hiçbir dünya nimetine tamah etmediğini şöyle ifade etmektedir:

Senden ayrı ni ‘met-i dünyâya etmem iştihâ

Zikr ü fikrin kûşe-i uzletde ni ‘metdir bana¹⁹²

Sûfilerin uzlet halinde ibadet etmekten hoşlandığını belirten Neccârzâde, insanların uzlet gamhânesinde mutlu olması için her an zikir ile meşgul olmasını nazmen şöyle tavsiye etmektedir:

Dil-zinde olup her dem zikrile edip âlem

Mesrûr olagör âdem gam-hâne-i uzletde¹⁹³

Mustafa Rıza Efendi, özellikle halvet ehlinin her zaman vird ve zikir ile meşgul olduğunu, vecd içinde “Hû” dedikçe bu sedanın âlemi kapladığını ise şu mısra ile dile getirmektedir:

Ehl-i halvet eyledikçe vecdile feryâd-ı Hû

Hânkâh-ı âlemi pür eylesin evrâd-ı Hû¹⁹⁴

F. VELÂYET

“Mümin kullarına yardım eden, onları isyandan koruyan, işlerini üzerine alan, onların yakını ve dostu” anlamındaki veli kelimesi Allah’ın isimlerindedir.¹⁹⁵ Kur’an’da Allah “O, bütün salih kullarına velilik eder”¹⁹⁶ buyurmaktadır. Hz. Peygamber’in “Allah bir kulunu sevdiği zaman onun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli, yürüyen ayağı olur. Bu kul Allah’tan bir şey dilese dileği kabul edilir. Allah’a sığındığında da Allah onu korur. Allah, velisine düşman olan kimselere harp ilan

¹⁹¹ Nüzhet, a.g.e., vr. 39b.

¹⁹² Neccârzâde, a.g.e., s. 239.

¹⁹³ Neccârzâde, a.g.e., s. 371.

¹⁹⁴ Neccârzâde, a.g.e., s. 366.

¹⁹⁵ Abdürrezzak Kâşânî, *İstîlâhâtü’s-Sûfiyye: Sûfilerin Kavramları*, çev.: Abdurrezzak Tek, 1.b., Bursa: Bursa Akademi, 2014, s. 19; Süleyman Uludağ, “Veli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2013, C. 43, s. 25; Hakim Tirmizî, *Hatmü’l-Evliyâ: Veliliğin Sonu*, çev.: Salih Çift, 1.b., İstanbul: İnsan Yay., 2006, s. 57.

¹⁹⁶el-A’râf, 7/196.

eder”¹⁹⁷ sözü de bu konuyla bağlantılıdır. Hakk’ın koruduğu ve yardım ettiği kimseler olan müminler Allah’a taatle O’nun dostluğunu kazanıp velisi konumuna gelirler.¹⁹⁸

Sûfilere göre velilik iki türdür: Birincisi genel anlamda her mümin Allah’ın dostu ve veli kuludur. Buna “*velâyet-i âimme*” denilir. İkincisi tür velilik ise devamlı, kararlı ve ihlâslı bir şekilde ibadet ve kulluk eden, başta peygamberler olmak üzere takva sahibi bütün sâlih kullara özeldir. Bu türe “*velâyet-i hâssa*” adı verilmekle birlikte ihtisâs, ıstifâ, ictibâ ve ıstinâ velayeti olarak da anılmaktadır.¹⁹⁹ Keramet, tasarruf gibi manevî bir tesir gücüne sahip olanlar bunlardır. Kulun amacı velâyet-i hâssaya ulaşmak ve evliyaullah arasına katılmaktır. Ancak her velinin Hakk’a yakınlığı aynı olmadığı için özel velâyetin de birçok mertebesi vardır.²⁰⁰ Aynı şekilde peygamberler ve sahabiler arasındaki fazilet farkı da Allah’a olan yakınlıklarının farkından kaynaklanmaktadır. Mutasavvıflar özel velâyet konusunu, Kur’an’da ticaret ve alışverişin Allah’ı zikretmekten, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı kişilerden,²⁰¹ Allah’a verdiği söze sadık kalan müminlerden,²⁰² arınmayı sevenlerden,²⁰³ Allah’ın sevdiği ve Allah’ı sevenlerden²⁰⁴ bahseden ayetlere dayandırmışlardır. Cibrîl hadisinde yer alan, Allah’ı görüyormuş gibi O’na ibadet edenler,²⁰⁵ manasındaki ihsan kavramı ise evliyanın hali olarak kabul edilmiştir.²⁰⁶

Tasavvuf kaynaklarında Allah’ın veli kulları için çeşitli isimler kullanılmıştır. Kelâbâzî eserinde evliyaya gurebâ, fukarâ, seyyâhîn, nûriyye, Suriye’de cûiyye (açlar), Horasan bölgesinde şikeftiyye (mağarada yaşayanlar) gibi isimler verildiğini söyler.²⁰⁷ Ebû Nuaym el-İsfehânî’ye göre evliyanın ayırt edici özellikleri vardır. Evliya, kendisiyle karşılaştığında Allah’ı hatırlatan, zorluklara ve musibetlere katlanan, az yiyecekle yetinen, dünya nimetlerine aldanmayan, Allah’a sevgiyle bağlanan, O’nun

¹⁹⁷ Buhârî, “*Rekâik*”, 38.

¹⁹⁸ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 348.

¹⁹⁹ Kelâbâzî, *et-Ta’arruf*, s. 113-114; Uludağ, “*Velî*”, s. 25.

²⁰⁰ Gazzâlî, *İhyâ’*, C. 3, s. 37.

²⁰¹ en-Nûr, 24/37.

²⁰² el-Ahzâb, 33/23.

²⁰³ et-Tevbe, 9/108.

²⁰⁴ el-Mâide, 5/54.

²⁰⁵ Buhârî, “*İmân*”, 37.

²⁰⁶ Serrâc, *el-Lümâ’*, s. 507.

²⁰⁷ Kelâbâzî, *et-Ta’arruf*, s. 56; Serrâc, *el-Lümâ’*, s. 197.

yarattığı varlıklar üzerinde tefekkür edip ibret alan, ihlâslı, adaletli, içi hüznü ancak yüzü mütebessim olan kimselerdir.²⁰⁸

Firâset, basîret ve keşf sahibi olmak velilerin en önemli özelliklerindedir. Bunlardan firâset sahibi olabilmek için gözü haramdan, nefsi arzulardan korumak, bânını murakabe ile bedeni sünnete sarılmakla sağlamlaştırmak ve haram lokmadan kaçınmak şarttır.²⁰⁹ Allah'ın lütfuyla evliyadan zuhûr eden olağanüstü hallere keramet denilmektedir. Ancak keramete aşırı önem verilmesi sûfilere göre sakıncalıdır. İstikâmet yani ahlakî dürüstlük kerametten üstün kabul edilmiştir. Çünkü keramet nefsin, istikamet Hakk'ın istediği şeydir.²¹⁰ İlk sûfiler ise kevnî-hissî kerametlerden ziyade manevî-ilmî kerametleri önemsemiştir.²¹¹

Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi velâyet makamına ulaşmış olan kişilerin, ilâhî tecellilere mazhar olduğunu, Hz. Peygamber'in velilik makamının kutbu kabul edildiğini ve bu mertebeye ulaşmış olanların Allah'ın yakınlığını elde etmiş olduğunu dile getirmiştir:

Efendim arz-ı risâlette gavs-ı a'zamsın

Velâyet-i ahadiyyette kutb-ı âlemsin²¹²

Velâyet muhtefidir ne kubâb-ı çarh-ı himmette

Zuhûr-ı pertevi rûy-i vefâ ma'yubdur şimdi²¹³

Velâyet nurunu kesb eylemiş şemsü'l-meşâriktan

Ânınçün matlâ'ı ikbâli hurşîd-i mağâribdir²¹⁴

Zîr-i 'abâda nûr-ı kerâmet hafâdadır

²⁰⁸ Ebû Nuaym el-İsfehânî, *Hilyetü'l-Evliyâ ve'r-Tabakâtu'l-Asfiyâ*, der.: Yusuf Özbek, 2.b., İstanbul: Ocak Yay., 2015, C. 1, s. 83.

²⁰⁹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 323-324.

²¹⁰ Kuşeyrî, a.g.e., s. 434.

²¹¹ Serrâc, a.g.e., s. 382.

²¹² Neccârzâde, a.g.e., s. 100; Nüzhet, a.g.e., vr. 45b-46a.

²¹³ Neccârzâde, a.g.e., s. 147.

²¹⁴ Neccârzâde, a.g.e., s. 172.

*Burc-ı kabâda şems-i velâyet ziyâde mi*²¹⁵

Neccârzâde'ye göre kerâmet veliliğin şartlarından değil, velâyet makamının işaretlerinden biridir. Ayrıca velinin kerametlerini sadece kevnî durumlar olarak sınırlandırmaz, ona göre kavli ve hâli kerametler de vardır.²¹⁶

G. KERÂMET

Kerâmet kelimesi tasavvufi bir terim olarak “Allah’ın sâlih, takva sahibi, veli kullarından zuhur eden olağan üstü hal” diye tanımlanır. “Bir yetkiye dayanarak iş yapmak” anlamındaki tasarruf kelimesi de tasavvufta kerametle eş anlamda kullanılmıştır.

Mucize gibi olağan üstü (harikulâde) bir olay olan kerâmet, mahiyeti itibariyle mucizeden farklı değildir; aralarındaki fark, muhatabın farklılığı ve meydana geliş şekliyle ilgilidir. Mucize peygamberlerden zuhur ederken, kerâmet ise peygamberi takip eden velilerden zuhur eder. Ancak mucize peygamberliğin şartı olduğundan peygamber peygamberliğini ispat için mucize gösterir. Veli ise velilik iddia etmediği gibi kimseye meydan da okumaz. Mucizede olduğu gibi kerâmet de ilahî yardımla ortaya çıkar ve sahibi Hak’tır.

İlk dönemden itibaren sûfiler kerâmeti, Allah’ın veli kullarına ikramı ve lütfu olarak kabul etmişlerdir. Elbette bu ikramın temel sebebi bu kulların Hakk’a itaat etmeleri ve O’na yaklaşmaya çalışmalarıdır. Bununla birlikte keramete mazhar olan bir veli kendisinden böyle bir hal zuhur ettiğinde bu halin bir mekr, istidrâc ve ibtilâ olmasından korkar ve kerâmetle denenmek istendiğini düşünerek endişe eder. Bir yandan Allah’ın lütfuna nâil olduğu için O’na şükreder, daha çok bağlanır, öte yandan da bunun sorumluluğundan ve getireceği sonuçlardan kaygılanır. Bu nedenle her hangi bir sebep yoksa kerâmetini ifşa etmeme ve nefsinin bu halinden pay çıkarmamasına gayret eder.²¹⁷

²¹⁵ Neccârzâde, a.g.e., s. 196.

²¹⁶ Nüzhet, a.g.e., vr. 23b.

²¹⁷ Serrâc, *el-Lüma’*, s. 302, 390, 394, 400, 403; Kelâbâzi, *et-Ta’arruf*, s. 104; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Kültüründe Keşif ve Keramet*, 1.b., İstanbul: Sufi Yayınları, 2008; a.g.mlf., “Keramet”, *Türkiye*

Neccârzâde velâyet konusuyla irtibatlı olarak değerlendirdiği kerâmet meselesini ve kerâmet ehli olmayı çeşitli açılardan ele almıştır. Ona göre kerâmet kavramı mutlak manada olağanüstü kevnî olayları ifade etmez. Aynı zamanda kavli ve hâli olarak da kerâmet söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında onun nazarında konunun dört vechesi vardır: İlki, kimi sâliklerin seyru sülûklarının başlangıcında bazen mürşidi imtihan etmek sâikiyle ondan çeşitli kerâmet beklémeleridir. Haddizatında istidat sahibi olan dervişler için onların nefis terbiyelerinde uygulanan her bir metot, bu hususta şeyhin her sözü ve davranışı kerâmet mesabesinde dir. Bununla birlikte mürşid, sâliklerin mertebelerine göre zaman zaman onlara kavli veya fiilî olarak keramet izhar edebilir. Bu şekilde kerâmet izhar etmesi tamamen onun dervişlerin gönüllerini itminan için onlara olan şefkatinden kaynaklanır.

İkincisi kâmil bir veli tevhid denizine daldığında sahv mertebesinden sıyrılıp benliğinden ve nefsinden ifnâ olur. Bu durum onun sekr halinde kalmasına yol açar. Sekr halinde iken kalbine gelen ilahî tecellilerle “Ben onun gören gözü, işiten kulağı olurum”²¹⁸ hadisinin mazharı ve tecelligâhı haline gelir. Ulaşmış olduğu bu kurbiyet makamı dolayısıyla velinin sözü, işitmesi, tutması, yürümesi bir tür keramet hükmündedir. Elbette onun söz konusu konumunun ve halinin farkına varılması ve kerâmet olarak değerlendirilmesi halktan veya henüz terbiyesinin başında olan dervişlerden beklenmez.

Üçüncüsü, kerâmet konusunda herhangi bir yetkinliğe sahip olmayan bazı kimseler “Veli kerâmetini izhar etmez. Eğer izhar ederse bu onun övünmesine sebep olur. Zira tahkiken velâyet makamında olan kimseler bu gibi iddia ve davalardan kaçınırlar” diyerek bir yönden kerameti inkâr etmek diğer taraftan da veli olmanın bir işareti olarak görmemek isterler. Neccârzâde’ye göre bu tamamen taassubane bir tutum olup yanlıştır ve sûfilerin yollarını kabul etmeyen inkârcı ve inat ehlinin tavrıdır. Hâlbuki kerâmet veliliğın özelliklerinden biri olup kerâmetin izharı da kerâmet kabul

Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002 C. 25, s. 265.

²¹⁸ Buhari, “Rikak”, 38.

edilir. Neccârzâde'nin burada vurguladığı husus her ne kadar kerâmet veliliğin şartı olmasa da velâyet mertebesinin delaletlerinden biri olduğudur.²¹⁹

Kerâmet konusunda dördüncü vecih samimi ve sadık müridin karşılaştığı dini veya dünyevi bir sıkıntı esnasında tam bir teveccühle mürşidine kalben yönelip himmetini talep ettiğinde mürşidinin ona yardım etmesinin bir tür kerâmet olduğudur. Sâlikin özellikle tasavvufi terbiyesinde seyrine hâlel getiren veya iç dünyasındaki huzur ve safayı bozan durumları mürşidin dua ve teveccühüyle ortadan kaldırması hem kemalin hem de kerâmetin işareti kabul edilmiştir. Nitekim Hz. Ömer'in İran fetihlerine gönderdiği kumandanlarından Sâriye b. Züneym'in büyük bir düşman ordusuyla karşılaştığı ve çarpışmalar esnasında yenilgiye uğramak üzere iken Hz. Ömer'in ona "Yâ Sâriye, el-cebel, el-cebel! (Dağa çekil dağa!)"²²⁰ diye seslenmesi bu konuya örnektir.

Öte yandan Neccârzâde'ye göre kerâmet konusuna usul açısından bakıldığında; kerâmeti kabule yanaşmayan veya kerâmeti kabul etmekle birlikte sahabe veya tâbiinden sadece birkaç kimseyle sınırlandıran kimselere kerâmeti anlatmaya çalışmak veya onların itiraz yahut sorularına cevap vermek zaman kaybından başka bir şey olmayacaktır.²²¹

Kerâmetin Allah tarafından veli kullarına verilen bir ihsan olduğunu Mustafa Rıza Efendi, şu beyitleriyle ifade etmiştir:

Eyler sema '-ı şevkle çerh-i müşâhede

*Devr eyledikçe kutb-ı kerâmet medârımız*²²²

Nihâl-i gülşen-i bülbül kim etti sevk sana

*Kerâmet-i ezelîdir sedâ-yı şevk sana*²²³

²¹⁹ Velâyet konusunu müstakil olarak ele alan Hakîm Tirmizî de aynı konuya dikkat çekmiştir. Bkz. *Hatmü'l-evliyâ: Veliliğin Sonu*, çev.: Salih Çift, 1.b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2006, s. 112-113.

²²⁰ Bkz. Adem Apak, "Sâriye b. Züneym", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009, C. 36, s. 158.

²²¹ Nüzhet, a.g.e., vr. 23b-25b.

²²² Neccârzâde, a.g.e., s. 4.

²²³ Neccârzâde, a.g.e., s. 12.

H. TEVHİD

Allah'ın her şeyde tek olduğunu bilmek, her şeyden önce O'nun var olduğunu, bütün varlıkların da O'nun iradesi ile sonradan vücut bulduğunu müşâhede etmek²²⁴ olarak tanımlanan tevhid kavramı, ilk dönem sûfilerin Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre ise hâlis ve tam yakînin adıdır.²²⁵ Cüneyd, tevhidi elest bezminde ruhların Allah'ın rableri olduğunu ikrar etmeleriyle de²²⁶ açıklar. O, tasavvufî anlamdaki tevhide ulaşmak için fenânın zorunluluğunu “Tevhid kulun olmadan evvelki gibi olmasındır” sözüyle ifade etmiştir.²²⁷ Tasavvufî tevhid ibadet, ahlak ve duygularla ilgili olduğundan amelî tarafı ağır basan bir tevhid anlayışıdır. Ebû Bekir eş-Şiblî tevhidi, beşerî ve ilâhî olarak ikiye ayırmış ve beşerî tevhidi “cezadan korkmak”, ilâhî tevhidi “saygı duymak” olarak tanımlamıştır.²²⁸ Sûfiler Kur'an'dan²²⁹ hareketle tevhidin çeşitli mertebeleri olduğunu dile getirirler. Yusuf b. Hüseyin er-Râzî, avâmın, hakikat ehlinin ve havâssın tevhidi şeklinde tevhidin mertebelerinden bahsetmiştir. Bir müslümanın tevhidi, Allah'ın ortağı ve bir benzeri olmadığını tasdik etmesiyle gerçekleşir. Hakikat ehlinin tevhidi, sebepleri görmeden müsebbip olan Hakk'ın vahdâniyyetini görme prensibine dayanır. Havâssın tevhidi ise kulun ruhu, gönlü ve vecd haliyle Allah'ın huzurunda gibi durmasıdır. Bu hal, kul varlık âlemine gelmeden önce elest bezminde olduğu gibi olur.²³⁰

Mutasavvıflar, Allah'ın birliğinin kul tarafından tam idrak edilemeyeceğini belirtmişler. İnsan Allah'ı zihninde ne kadar tasavvur ederse etsin hayal ettiği şey Allah değildir, hakikat onun daha da ötesindedir. Tevhidi tasavvur eden onun kokusunu bile almaktan uzaktır.²³¹ Hâce Abdullah-ı Herevî “Tevhid bir demek, bir görmek ve bir bilmektir” deyip avâmın ve havâssın tevhidinden bahsettikten sonra Hakk'a has olan

²²⁴ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, çev.: Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, 4.b., İstanbul: Semerkand Yay., 2011, C. 1, s. 480.

²²⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 387.

²²⁶ el-A'râf, 7/172.

²²⁷ Serrâc, *el-Lüma'*, s. 28.

²²⁸ Serrâc, *el-Lüma'*, s. 32; Süleyman Uludağ, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012, C. 41, s. 21.

²²⁹ “Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilah olmadığına adaletle şahitlik ettiler. Ondandır ilah yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” Âl-i İmrân 3/18.

²³⁰ Serrâc, *el-Lüma'*, s. 29.

²³¹ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf: Doğuş Devrinde Tasavvuf*, çev.: Süleyman Uludağ, 4.b., İstanbul: Dergah Yay., 2014, s. 198; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 390.

tevhidi anlatır ve bunun yanında diğer iki tevhidin eksik kaldığını belirtir.²³² Tevhidde son mertebeyi sūfilerin “tevhidde fenâ” olarak adlandırdıklarını söyleyen Gazzâlî, bu mertebedeki muvahhidin tevhidde fâni olmasından dolayı ne kendini ne de tevhidini gördüğünü ifade eder.²³³

Sūfîler genellikle tevhidin mertebelerini üç şekilde ele alırlar: Tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sıfât ve tevhîd-i zât. Tevhîd-i ef'âl, sâlik bütün fiilleri Allah'ın fiillerinin tecellileri olarak görür ve “lâ fâile illallah” der. Tevhîd-i sıfât, Hak sâlike sıfatlarla tecelli edince eşyayı değil sadece O'nun sıfatlarını görür, sıfatta mevsûfu temaşa eder ve “lâ mevsûfe illallah” der. Tevhîd-i zât, varlıkta sadece Allah'ı mevcut olarak müşâhede eder ve “lâ mevcûde illallah” der.²³⁴

Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi de tevhidin mertebelerini üçe ayırmış ve şöyle açıklamıştır: Tevhîd-i esmâ ile muttasıf olan sâlik “lâ ma'bûde illallah” demeye başlar. Seyrinin devamında bir sonraki mertebeden tevhîd-i sıfâta ulaşır ve “lâ maksûde illallah” sözü onun hali olur. Seyrinin nihayetine vardığında ise son mertebeye olan tevhîd-i zâta ulaşır. Bu makamda iken hali, idrâki ve zikri “lâ mevcûde illallah”tır. Burası kurbiyyetin de nihayetidir. Nitekim Hakk'a yakınlık derecesini ifade etmek için kullanılan ‘hakiki vuslat’²³⁵ tabiri lâ mevcûde mertebesinde mümkündür. Yalnız mazhar-ı esmâ olmakla sâlik, Hakk'a vâsıl olamaz.²³⁶ Zirâ sâlikin Allah'ın esmâsına mazhariyetinden sonra sıfatlarına ve zâtına mazhar olması gerekir. Yoksa bu durum Kur'an'ın lafızlarını ezberleyen ancak manasına hâkim olamayan çocukların durumu gibidir. Aslında ezberlediği ayetlerin manaları nurlarla doludur. Sâlik de zât-ı esmâ mertebesini bilir ancak bütün esmâda olan sıfata mazhar olamaz.²³⁷ Öte yandan tevhîd-i esma, tevhîd-i sıfât ve tevhid-i zât mertebelerine ulaşmak için bir basamaktır.

²³² Hâce Abdullah Herevî, *Menâzilü's-sâirîn: Tasavvufta Yüz Basamak*, çev.: Abdurrezzak Tek, 2.b., Bursa: Emin Yay., 2017, s. 85; Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Tabâkâtu's-süfiyye: İlk Zâhid ve Sūfîler*, çev.: Abdurrezzak Tek, 1.b., Bursa: Bursa Akademisi, 2018, s. 342.

²³³ Gazzâlî, *İhyâ'*, C.4, s. 677.

²³⁴ Süleyman Uludağ, “Tevhid”, s. 22; a.g.mlf., *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 358-359.

²³⁵ Vuslat hakkında daha geniş bilgi için bkz. Semih Ceyhan, “Vüsûl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2013, C. 43, ss. 143-145.

²³⁶ Nüzhet, a.g.e., vr. 75b.

²³⁷ Nüzhet, a.g.e., vr. 76a.

İ. NAKŞİBENDİLİĞİN TEMEL ESASLARI: KELİMÂT-I KUDSİYYE

Nakşibendiyye’de tasavvufî eğitimin önde gelen ilkeleri on bir terimle özetlenmiştir. Müridin günlük hayatta ve zikir esnasında riayet etmesi gereken kâidelere Nakşibendî literatüründe ‘Kelimât-ı Kudsiyye’ ya da ‘Kelimât-ı Nakşibendiyye’ adı verilir. İlk sekizinin Abdülhâlik Gucdüvânî tarafından belirlendiği ifade edilmiştir. Ancak vukûf-i zamânî, vukûf-i adedî ve vukûf-i kalbî olarak adlandırılan son üç prensibin kim tarafından ve ne zaman belirlendiği belli değildir.²³⁸ Sonraki dönemlerde yazılan bazı eserlerde bu üç ilkenin Bahâeddîn Nakşibend tarafından konulduğu öne sürülmüş ve bu bilgi diğer eserlere de yansımıştır.²³⁹ Neccârzâde’nin de üzerinde itina ile durduğu on bir ilke şunlardır:

1. Hûş der Dem

Sâlikin her nefes alışverişinde bilinçli olması, her an kendini Allah’ın huzurunda hissetmesi ve Allah’tan gâfil olmaması anlamındadır. Nefes alıp verirken çıkan ‘he’ sesi, sâlike ‘Hüviyyet-i Zâtîyye’yi yani Allah’ın zatını hatırlatmalıdır. Diğer bir deyişle hûş der dem, sâlikin her nefeste Allah’la beraber olması ve eşyada Hakk’ın tecellilerini müşâhede etmesi²⁴⁰ ve içinde bulunduğu makam ve hâle riayet etmesidir.²⁴¹

2. Nazar ber Kadem

Sâlikin gezdiği yerlerde yürürken lüzumsuz şeyler görüp gönlünün dağılmaması, gaflete kapılmaması ve attığı adımları hayır yolunda bilinçli olarak atması için önüne bakması anlamında kullanılan bir ilkedir.²⁴² İlk dönem sûfilerinden Ebû Muhammed Murta‘iş (ö. 328/940): “Sûfî, düşüncesi ve arzusu ayağının yanında olan kişidir” demiştir. Hücvîrî bu sözü, sûfî bütünü ile yani kalbi ve bedeni ile huzurdadır, onun

²³⁸ Hüseyin es-Sâfi, *Reşehât*, s. 62.

²³⁹ Necdet Tosun, “Nakşibendiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, C. 32, s. 342; a.g.mlf., *Bahâddîn Nakşibend*, s. 334; Şimşek, *Nakşibendî-Müceddidilik*, s. 245.

²⁴⁰ Ebû Abdullah Muhammed Semerkandî, *Muhtasaru’l-velâye: Terceme-i Muhtasaru’l-velâye*, çev.: Neccârzâde Mustafa Rıza, İstanbul: Tabhane-i Amire Litografya Destgahı, 1272, s. 13.

²⁴¹ Sâfi, a.g.e., s. 63.

²⁴² Sâfi, a.g.e., s. 65.

bedeni neredeyse kalbi ve düşüncesi de oradadır, bu kişi gaybeti olmayan bir huzur ve cem‘u’l-cem makamındadır, diye yorumlamıştır.²⁴³

3. Sefer der Vatan

Vatanda yolculuk anlamına gelen bu ilkeye şu manalar yüklenmiştir: 1. Sâlikin kötü huylardan iyi huylara, beşerî vasıflardan melekî vasıflara doğru yolculuk etmesi ve ahlakını değiştirmesi. 2. Mürid olmak isteyen kişinin uygun bir şeyh bulmak amacıyla sefere çıkması. 3. Sûfinin halvethânedede zikir ve mücâhede ile meşgul olarak kalp gözünün açılması ve bununla âlemi müşâhede etmesi, âlemde bu gözle yolculuk etmesi. 4. Sâlikin kalben ve dünyevî düşüncelerden ve mâsivâdan Hakk’a doğru sefer etmesi.²⁴⁴

4. Halvet der Encümen

Sâlikin zâhiren toplum arasında iken bâtınında sadece Hak’la olması, kalbinin sürekli Hak’la birlikte olması, hâlinin daima niyâz, tazarrû ve huzur halinde bulunmasıdır.²⁴⁵ Görünüşte halkla, gerçekte Hak ile, el işte gönül yârda, beden pazarda kalp yârda gibi özdeyişler bu ilke doğrultusunda söylenmiştir. “*Onlar, ne ticaret ne de alışverişin kendilerini Allah’ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekat vermekten alıkoyamadığı insanlardır*”²⁴⁶ mealindeki ayet bu duruma işaret etmektedir.

İlk sûfî müelliflerden Abdülkerîm el-Kuşeyrî ârifi “kâin ve bâin” (halk içindeyken onlardan ayrı olan kişi) olarak tarif etmiştir.²⁴⁷ Cüneyd-i Bağdâdî ise bu konuyla ilgili “Tevhid ehli, bedenleriyle dünyada bulunur, ancak ruhlarıyla dünyadan ayrı olurlar” demiştir.²⁴⁸ Bâyezid-i Bistâmî, ârifin halkla alakalarını sıradan bir insan olarak sürdürürken bâtınında kutsiyet âleminde bulunmasını marifet alameti olarak kabul etmiştir.²⁴⁹ Hücvîrî de zâhirde halkla iken bâtında Hak’la olmanın gerekliliğini belirtmiştir.²⁵⁰ “*Kulum bana nafilelerle yaklaşımaya devam eder, sonunda onu severim.*

²⁴³ Hücvîrî, *Keşfü’l-Mahcûb*, s. 102.

²⁴⁴ Muhammed Buhârî, *Meslekü’l-ârifîn*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY., No: 185, vr. 87b; Tosun, a.g.e., s. 336.

²⁴⁵ Semerkandî, a.g.e., s. 12; Süleyman Uludağ, “Halvet Der-Encümen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1997, C. 15, s. 387.

²⁴⁶ en-Nûr, 24/37.

²⁴⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 198, 403.

²⁴⁸ Serrâc, *el-Lüma’*, s. 418.

²⁴⁹ Sülemî, *Usûlü’l-Melâmiyye ve Galatâtü’s-sûfiyye*, Kahire, 1985, s. 156.

²⁵⁰ Hücvîrî, *Keşfü’l-Mahcûb*, s. 134, 150; Uludağ, “Halvet Der-Encümen”, s. 387.

Onu sevince de artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum”²⁵¹ ifadelerinin yer aldığı hadîs-i kudsî de bu bağlamda değerlendirilmiştir. Bu cihetiyle halvet der encümen yeni ve orta dereceli sûfilerin değil, tasavvuf terbiyesinin sonuna varan kişilerin ulaşabileceği bir makamdır.²⁵² Sohbeti ve hizmeti esas alan Hâcegân silsilesinin kurucusu olan Abdülhâlik Gucdüvânî'nin halifesi Hâce Evliyâ-yı Kebîr'e göre bu ilke doğrultusunda kendini tam anlamıyla zikre veren bir sâlik öyle bir mertebeye ulaşır ki pazarda dolaşırken bile kendi zikrinden başka bir ses işitmez.²⁵³

5.Yâd Kerd

Müridin uyanık olarak her zaman diliyle ve kalbiyle Allah'ı zikretmesidir. Bu şekilde kişinin kalbinde oluşmuş pas silineceğinden dolayı müşâhede mertebesine ulaşması mümkün hale gelecektir.²⁵⁴ Nakşibendiyye'nin ilk dönemlerinde ise zikir, dudakları kapatıp dili damağa yapıştırarak kelime-i tevhîdi kalben icra etme şeklinde kabul edilmiştir.²⁵⁵

6.Bâz Geşt

Geri dönüş veya başka bir makama dönüş anlamına gelen terim, nefesi tutarak kalp ile yapılan kelime-i tevhîd zikrinde “lâ ilâhe” derken bütün havâtırı gönlünden silmesi ve “illallah” dediğinde nefesi bırakırken dil ile “Îlâhî ente maksûdî ve rızâke matlûbî” (Allah'ım! Maksadım sensin ve isteğim senin rızandır) ifadesini söylemesidir. Sâlik bu cümle ile kalben Hakk'a döndüğü için bu isimle isimlendirilmiş olabilir.²⁵⁶

7.Nigâh Dâşt

Kalbin dünyevî düşüncelerden muhafaza edilmesini ifade eden bu ilke, Ubeydullah Ahrâr'a göre “Îlâhî ente maksûdî ve rızâke matlûbî” cümlesiyle Hakk'a

²⁵¹ Buhârî, “Rikâk”, 38.

²⁵² Tosun, a.g.e., s. 337.

²⁵³ Sâfi, a.g.e., s. 68.

²⁵⁴ Şimşek, a.g.e., s. 250; Semerkandî, a.g.e., s. 13.

²⁵⁵ Tosun, a.g.e., s. 337.

²⁵⁶ Şimşek, a.g.e., s. 250; Semerkandî, a.g.e., s. 13; Tosun, a.g.e., s. 337.

dönen sâlikin bu yöneliş halini korumasıdır.²⁵⁷ Bu mücâhede hâli, sâlik müşâhede mertebesine ulaşınca kadar gereklidir.²⁵⁸

8. Yâd Dâşt

Hatırında tutma anlamına gelen bu terim, sâlikin zevkle ve Allah'ı mülâhaza ile “huzur ma‘a'l-Hak” düşüncesine ulaşıp Hakk'ı hatırlama hâlinin dâimî olması demektir.²⁵⁹ Ayrıca yâd dâşt ilkesi Nakşibendî-Müceddidî yolun nihâyetidir. Çünkü bu makam sâlikin Hakk'ın varlığının sürekli farkında olmasıdır. İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî'ye göre bu prensip sâlik ile Allah arasında ilişkinin özüdür. Bundan dolayı bu bağ sâlikin ulaşabileceği ilişkilerin en üstünü kabul edilmektedir.²⁶⁰

9. Vukûf-i Zamânî

İçinde bulunulan zamanın ve hâlin bilincinde olmak anlamındaki bu terim, sâlikin her zaman kendi hâlini bilmesi ve o andaki durumu şükrü mü yoksa tevbe mi gerektirdiğinin muhâsebesini yapmasıdır. Eğer kabz yani manevî sıkıntı hâlindeyse kusurları için istiğfâr edip gayretle salih amellere devam etmelidir. Eğer bast yani mutluluk ve rahatlık halindeyse Allah'a hamd ve şükür etmelidir.²⁶¹

10. Vukûf-i Adedî

Zikirde sayıya riâyet etmek demektir. Sâlik düşüncelerinin dağılmasını engellemek için kalple yaptığı zikrin sayısını bilmeli, nefesini tutarak kelime-i tevhîdi üç, beş, yedi ya da yirmi bir defa okumalı, zikrin tek sayıda olmasına dikkat etmelidir. Bahâeddîn Nakşibend bu konuyla ilgili “Vukûf-i adedî, ilm-i ledünnînin ilk mertebesidir” demiştir.²⁶²

11. Vukûf-i Kalbî

Bu prensibin iki anlamı vardır. İlki sâlikin zikir esnasında mâsivâdan kalbini temizleyip Hakk'ın huzurunda olduğunun bilincinde olması, ikincisi ise zikir esnasında

²⁵⁷ Tosun, a.g.e., s. 337.

²⁵⁸ Semerkandî, a.g.e., s. 13.

²⁵⁹ Semerkandî, a. yer.

²⁶⁰ İmâm-ı Rabbânî, a.g.e., C. 1, mno: 151, 290.

²⁶¹ Şimşek, a.g.e., s. 252.

²⁶² Sâfî, a.g.e., s. 74; Tosun, a.g.e., s. 338.

Allah dışındaki her şeyi yok sayıp kalben zikrin manasının bilincinde olarak Hakk'ı kalbinde müşâhede etmesidir.²⁶³

Nakşibendî-Müceddidî şeyhi Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi Nakşibendiyye'de tasavvufî eğitimin temel unsurları olan bu ilkeleri nazmen şöyle dile getiriyor:

*Her lahza hûş der-dem edip bâz-geşt eder
Meydân-ı dilde rûz u şebân Şâh-ı Nakşibend*

*Şeh-râh-ı meskenette nazar ber-kadem yürür
Yektâ-süvâr-ı kişver-i cân Şâh-ı Nakşibend*

*Halvet der-encümende sefer der-vatan eder
Vâlâ-cenâb-ı kevn ü mekân Şâh-ı Nakşibend*

*Hemvâre yâd-kerd-i hemîşe nigâh-dâşt
Eyler bu yolda devr-i revân Şâh-ı Nakşibend*

*'Add-i vukûf u râbîta-i yâd-dâştıdır
Reftâr-ı râh-ı nûr-ı cenân Şâh-ı Nakşibend*

*On bir tarîk üzredir etvâr-ı sâlikân
Budur tarîk-i Hâce-Kelân Şâh-ı Nakşibend²⁶⁴*

Neccârzâde, Nakşibendîliğin temel esasları hakkında meşhur olan bu mısraları dışında da görüş beyân etmiştir. Mübtedî sâliklerin, zikri uyanık bir kalple yapmasını ve yâd-kerd esasını vurgulayarak Hak'tan gâfil olmamalarını söylemiştir.²⁶⁵ Aynı şekilde zâkir, zikir öncesinde ya da esnasında nigâh-dâşt edip kalbini havâtırdan arındırmalıdır

²⁶³ Sâfi, a.g.e., s. 76; Şimşek, a.g.e., s. 254.

²⁶⁴ Neccârzâde, a.g.e., s. 125.

²⁶⁵ Nüzhet, a.g.e., vr. 74a.

ki Hak'tan gelen tecellileri müşâhede edebilsin.²⁶⁶ Sâlikin zikrinde hem dille hem de kalple Hakk'ı mülâhaza etmesini, yâd-dâşt edip mâsivâdan uzaklaşmasını ve bu hâli korumasını gerekli görmüştür.²⁶⁷ Bununla birlikte henüz bidâyet mertebesinde olan müridin, mürşidine teveccüh edip kendisine telkin ve talim olunan Nakşibendiyye'deki tasavvufî terbiyenin şartlarından huzûr-ı kalb, vukûf-i adedî, yâd-dâşt ve yâd-kerd prensiplerini yerine getirmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁶⁸

J. MÜRŞİD-İ KÂMİL

İrşad eden anlamında kullanılan mürşid kelimesi, tasavvufî bir kelime olarak seyru sülûkunu tamamlayarak insan-ı kâmil mertebesine erişip şeyhlik derecesine ulaşmış kişiler için kullanılmaktadır.²⁶⁹ Kur'an'da mürşid kavramı, doğru yolu gösteren rehber²⁷⁰ manasında kullanılmaktadır. Erken dönem tasavvuf kaynaklarından itibaren bir şeyhte bulunması gereken temel vasıflar belirtilmiştir. Serrâc, eserinde şeyhlerin müridlerine olan ilgisini ve onlara maddî-manevî yardımlarını anlatan örneklerden bahsetmiştir.²⁷¹ Mürşidin örnek alınabilmesi için örneklik vasfı olan, şiddete meyletmeden yumuşaklıkla terbiye edebilen, emrettiği şeyi önce kendisi yapan, yasadıklarından önce kendisi sakınan, Allah için kabul ettiği müridi başkaların sözüne bakarak bırakmayan, edepli ve cömert kimsedir.²⁷²

Kişi zâhirî ilimleri öğrenmede âlimlere ihtiyacı olduğu gibi bâtinî olarak da kâmil bir mürşide ihtiyaç duyar. Mürşid-i kâmil seyru sülûkunu tamamlamış, Hz. Peygamber'e ve onun getirdiklerine tâbi olan, zâhirî ve bâtinî hükümleri bilen, velâyet ve irşâd vasfıyla öne çıkan biri olmalıdır.²⁷³

Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi'ye göre mürşid-i kâmiller Hz. Peygamber'in manevî vârisleridir. Onların sözleri, hakkın dile getirilmesinin bir tezahürüdür:

²⁶⁶ Nüzhet, a.g.e., vr. 29a.

²⁶⁷ Nüzhet, a.g.e., vr. 90b.

²⁶⁸ Nüzhet, a.g.e., vr. 81b.

²⁶⁹ Kâşânî, *İstulâhâtü's-süfiyye*, s. 90; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 263.

²⁷⁰ el-Kehf, 18/17.

²⁷¹ Serrâc, *el-Lüma'*, s. 235.

²⁷² Reşat Öngören, "Şeyh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, C. 39, s. 50-52.

²⁷³ İmâm-ı Rabbânî, a.g.e., C. 1, mno: 23.

Meşâyih vâris-i gencîne-i ilm-i risâletdir

*Kamu intâk-ı hakdır sözleri isbât-ı vâcibdir*²⁷⁴

Bir kişinin mürşid-i kâmil olarak kabul edilebilmesi için şeriata sıkı bir şekilde bağlı olan, ibadetlerine gerekli ihtimâmı gösteren, sünnete ve namaza yönelen ve tarikatın sırlarına vâkıf akıllı bir kişi olması gerekir. Bu vasıflara sahip mürşidler kendileri kemâle ulaştığı gibi başkalarını da, kemale erdirme kabiliyeti olan kimselerdir. Böyle bir şeyh varken hevâsına uyanlar ya câhildirler veya bâtil üzere bir hayat sürmektedirler yahut da tembeldirler. Dolayısıyla mürid olarak isteyene gereken böyle bir mürşide bağlanmaktır. Yine bunu şu beyitlerle ifade etmiştir:

Salât ü sünnete râğıb tarîkat sırrına vâkıf

Tamâmü 'l- 'akl bir pîrin elin tutmak münâsipdir

Tehâvün eyleyen yâ bâtil yâ câhildir yâ âtildir

*Bu yüzden yolda kalmak tâlibe mahz-ı mesâ 'ibdir*²⁷⁵

Neccârzâde'ye göre mürid, tâbi olduğu kendisine sırat-ı müstakimi gösteren şeyhinin emir ve tavsiyelerine uyduğu sürece manevî seyrinde ilerleyebilir, mürşidinden feyz alabilir ve kemâle erişebilir. Bununla birlikte müridin de kalbinin uyanık ve basiretli olması gerekmekte, mürşidinin emirlerini ferman kabul edilip büyük bir titizlikle uygulamalıdır. Neccârzâde, mürşid-mürid ilişkisini de ele aldığı ilgili beyitleri şöyledir:

Zâhid-i huşk ne bilsin şeref-i irşâdı

*Mürşidin mertebesin mürşid-i âgâh bilir*²⁷⁶

Mürşid-i kâmil mürîd-i sâdıkın sultanıdır

*Her ne buyurursa ona fermân anun fermânıdır*²⁷⁷

Oldu güşâde bâb-ı şeref intisâb-ı şeyh

*Olsun hemîşe-i melce 'i 'uşşâk bâb-ı şeyh*²⁷⁸

²⁷⁴ Neccârzâde, a.g.e., s. 172.

²⁷⁵ Neccârzâde, a.g.e., s. 173.

²⁷⁶ Neccârzâde, a.g.e., s. 132.

²⁷⁷ Neccârzâde, a.g.e., s. 89.

²⁷⁸ Nüzhet, a.g.e., vr. 48b.

Neccârzâde'ye göre sâlik intisâb ettiği yukarıdaki özelliklere sahip mürşid-i kâmilin davranışlarında ve sözlerinde suret bakımından şeriatçe yapılması caiz görülmeyen bir tavır sergilediğini gördüğünde zâhiren ve bâtinen tahammül edip bunda bilmediği gizli bir hikmet ve esrar olduğunu düşünmelidir. Bu durumu Hz. Peygamber'in "*Mü'min mü'minin aynasıdır*"²⁷⁹ sözüyle değerlendirip kendi noksanlığını mürşidinin aynasında gördüğünü bilmeli ve "Mürşidim benden her vecihle a'lemidir" diyerek muamele etmelidir. Müridden beklenen tavır da budur. Zamanla sâlik mertebe-i tahkîke vâsıl olup sûretten tamamen kurtulmakla yapılan fiillerin esrârından haberdâr olarak iyi-kötü ayırımını yapar hale gelir. Mürşid-i kâmile intisâp etmenin sonucunda tevhîd-i zât-ı Hak ve "Men arefe nefsehû fekad arefe Rabbehû" dersinin keşfine nâil olur. Yoksa kendi tercihiyle bağlandığı mürşidin ahvâlinde noksanlık gören kişi, inkârın nihayetine ulaşmış olup ilacı olmayan bir hastalığa tutulmuştur. Bu kişinin eline hayatını zâyî etmekten başka bir fayda geçmez. Neccârzâde bu konuyla ilgili şu beyitleri dile getirmiştir:

Murâd-ı mürşid-i kâmil mürîd-i sâdıktır

*Bu hângâh-ı sivâda münibe minnet yoktur.*²⁸⁰

Neccârzâde mürşidinin ahvalinde şüpheye düşen müridlerine uyarı mahiyetinde müridin tarikatta sırrına vâkîf olamadığı müşkülleri kalple ve bedenle/davranışla söylememesi gerektiğini belirtmiştir. Edeb sahibi ve istiğnâ-meşreb olan mürşid de sâlikinin mertebesine gözeterek tevhidin ve seyru sülûkun ince manalarını müride söylemelidir. Öte yandan gayretli ve isteği Hak olan mürid de seyru sülûkta anlamadığı noktaları acele etmeyip mürşidine zamanla manevî mertebeleri katettikçe sormalıdır.²⁸¹

Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi'ye göre mürşid-i kâmil, kalplerin câsûsudur. Sâlikin bâtinî hallerine vakıf olan şeyhin câsûs-ı kalp olması bütün mükâşefelerden daha kolaydır. Onların kalp aynaları tasfiye edilmiş olduğundan bir kimsenin derûnunu öğrenmek istediklerinde kalplerini havâtırdan mahfûz edip o kimseye mukâbil tutarlar. O zaman mürşidin kalp aynasına o kimsenin hali yansır. Bütün tasavvuf erbâbı bu konuda hem fikir olup eserlerinde dile getirmişlerdir. Bununla birlikte meşâyih-ı kirâm kendine bağlanmış olan tâliplere irşâd ile memurlardır. Yoksa halkın tümüne irşâd ile

²⁷⁹ Ebû Dâvûd, "Edeb", 49; Tirmizî, "Birr", 18.

²⁸⁰ Nüzhet, a.g.e., vr. 41b-42a.

²⁸¹ Nüzhet, a.g.e., vr. 76b.

memur değildirler. Bu durum, onların tarikatı girmeyenlere karşı merhametsiz ve Őefkatsiz oldukları anlamına gelmez. Zira umûmen halkı Hakk'a davet etmekle memur olanlar peygamberlerdir.²⁸²

²⁸² Nüzhet, a.g.e., vr. 77a.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖMER NÜZHET EFENDİ'NİN *MENKİBE-İ EVLİYÂİYYE FÎ AHVÂLİ RİZÂİYYE* ADLI ESERİ

A. ESERİ YENİ HARFLERE AKTARMADA İZLENEN USÛL

Çalışmanın başında eserin kütüphane araştırması yapılırken yazma halinde üç, matbu olarak ise bir nüshası olduğu sonucuna ulaşıldı. Günümüz Türkçesine aktarmada Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu'nda yer alan 1752 numaralı nüsha esas alındı. Bu nüshanın belirlenmesinde hattının okunaklı ve sayfalarının yıpranmamış olmasına dikkat edildi.

Eserin diğer iki yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu'nda bulunan 4563 ile 4602 numaralı nüshalardır. Matbu nüsha ise İstanbul Tabhane-i Amire Litografya Destgahı'nda 1272/1855 yılında basılmıştır.

Yeni harflere aktarmada eserin esas alınan yazma ve matbu nüshaları karşılaştırmalı olarak okunup farklılıklar dipnotlarda belirtildi. Transkripsiyon kuralları göz önünde bulundurularak Arap alfabesindeki hemze yerine apostrof, ayn harfi yerine de ters apostrof kullanıldı.

Metnin aslına sadık kalmak adına sadeleştirilmeye gidilmedi. Ancak “idüb” yerine “edip” gibi bazı kelimeler, günümüz Türkçesine daha uygun hale getirilmeye çalışıldı. Yazmanın varak numaraları ise metin içinde köşeli parantezle gösterilip başlıklar da kalın punto ile belirginleştirildi.

Eserde zaman zaman yer alan Arapça ve Farsça beyitlerin yazımında orijinal haline bağlı kalınıp gerekli açıklamalara dipnotlarda yer verildi. Bazı kelimelerin okunuşlarını belirlemede ise özellikle Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*'i²⁸³ ve Mehmet Kanar'ın *Farsça-Türkçe Sözlüğü*'nden²⁸⁴ faydalanıldı.

²⁸³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 32. b., Ankara: Aydın Kitabevi Yay., 2016.

²⁸⁴ Mehmet Kanar, *Büyük Sözlük: Farsça-Türkçe*, 1. b., İstanbul: Birim Yay., 1998.

B. MENKIBE-İ EVLİYÂİYYE FÎ AHVÂL-İ RİZÂİYYE ²⁸⁵ [1b]

Bismillahirrahmanirrahim

Ey aşk-ı terâ! Rûh-ı mukaddes-i menzil, sevdâ-yı akl-ı mücerred-i mahmel, seyyâh-ı cihân-ı marifet, yani dil-i ez-dest-i gamet, dest-i püser-i pâ-der-gil. Bilmem ne vecihle nice güşâ-yı sâ'id-i cesâret olayım ki sofrâ-i amîmü'n-nevâl Rezzâk-ı hakîkîde lokma-i şîr-i nîkvâr-ı hamd-i sipâs, goncâyîş-i pezîr-i husûle-i kibâr-ı nâs olmayıp cüret-i eydennâ-tereslerin gülû-yı teng-i iştihâlarımı derîde eylediği resîde-i zirve-i mi'râc-ı kemâl olan arş-ı mezliletlerin pîçîde-i zebân-ı itiraz buyurdıkları rişte-i kelâm-ı necâbet-encâm, “Lâ yuhsâ senâen aleyk kemâ esneyte alâ nefsik [Seni övmekten acizim, sen seni övdüğün gibisin] mefhûmundan münfehimidir. Ve bî-teemmül-i rehin-bâz-ı sitâyîş-i fa'âlün limâ yürîd olmak ne kâbilki cesûr-ı meydân-ı tasallut ve mübâhât olan bî-zehregân-ı ma'reke-inâ-dîdelerin hecme-i evvelinde ve hamele-i nuhastinde âğuşte-i hâk u hûn olacakları yekke-tâzân-ı sebâseb-i şecâat ve tenhâ-revân-ı sahrâ-i mehâbet olan bahâdırân vâdi-i kurb-ı [2a] siperândân-ı maarefnâke hakka marifetik olduklarından müberhendir. Mısra:

شمشیر چو پرا جگر کار زار نیست

Kezâlik çare-i halâsı şükür-güzârî dahi bil-küllîyye bâliğ-i derece-i imtinâ olup her nimet bî-dirîg mukâbelesinde edâ-yı mükâfât-ı tamâm olmak dâiyesiyle sarf-ı nakdine ihtimam eden bî-edebân-ı dekâyık-ı şînâsların sîne-i bî-sekînelerine ta'zîr-i şedîd ve “Eğer Allah'ın nimetlerini sayacak olsanız onları sayamazsınız”²⁸⁶ men'iyle havâle-i dest-i red buyurulduğu müstağnî burhândır. Beyit:

در آن حریم که راه سخن ندار و شمع

بشکوه من کوته زبان که پروازد

²⁸⁵Matbu Nüsha Kenar Yazısı: Beşiktaş'ta zât-ı kerâmet-simâtlarına mensûb han-gâh-ı feyz-penâhtade fin-i hâk-i iturnâk bânî-i mebânî tarîkat meşîdâr-gân-ı hakikat pîşvâ-yı ehl-i yakîn Neccarzâde el-Hâc Hâce Mustafâ Rızaeddîn Efendi kuddisellâhu sırruhû hazretlerinin terceme-i hâl-i kerâmet iştimâlleri târih-i azîmde icmâli sebbit-i sahîfe-i rûz-gâr olmuş ise de bende-gânlarından Râgıb Paşa mühürdârı erbâb-ı fazl u irfânın ercümendî Ahmed Nüzhet Efendi merhûm mürîdân-ı dil-teşne-gân dervîşân-ı dil-rişân-ı ma'rifet-nişâna nice nüket-i latîfe ve fevâid-i şerîfeyi hâvî olmak üzere ahvâl-i ferah makâllerini keşîde-i silk-i tahrîr eyledikleri ahvâl-i Rızâiyye nâm risâle-i şerîfedir. s. 64.

²⁸⁶Nahl, 16/18.

Ve vedûd-ı nâ-ma'dûd ber-muktezâ-yı fermân-ı Rabb-i Vedûd “*Ey iman edenler, siz de ona salat edin ve tam bir teslimiyetle ona selam verin.*”²⁸⁷ Cenâb-ı nübüvvet-penâh ve risâlet-destegâh-ı ilm-i efrâz-ı vemâ erselnâke fermân-ı fermâ-yı kalem-rev-i levlâk, erîke-i ârây-ı kâbe kavseyni ev ednâ, menkıbe-pîrâ-yı sümmedenâ fe-tedellâ, şâh-ı kişver-güşâ-yı ve mâyentıku ani'l-hevâ, müfti-i fetvâ-yı nüvîs-i in hüve illâ vahyin yûhâ, tabîb-i şifâ-hâne-i kâinât-ı iftihâr-ı arazîn ve semâvât, hulâs-i kimyâ-yı hakikat-i insânî, netîce-i mukaddemât-ı terâkîb-i ekvânî, tırâz-ı libâce-i hılkat, zîver-i teşrif-i dîvân-ı fitrat, mübtedâ-i muahhar-i âlem, haber-i mukaddem-i âdem, iklîl-i girân-behâ-yı ser-îcâd-ı deyhîm, murassa'-ı fark-ı cümle-i efrâd, nûr-bîniş-i fezâ-yı çeşm-i irfân, nokta-i dâire-i dîde-i îkân, tuğrâ-yı şerefnâme-i muallimi, nişân-ı berât-ı muazzamî, hâtem-i **[2b]** engüş-ti risâlet, vişâh-ı sadr-ı nübüvvet, neyyir-i a'zam-ı sipihr-i asmân, şem-i serâ-perde-i sıfât-ı Hudâ, nesîm-i cân-bahş-ı gülşen-i tevfik, Hızır-ı tarîk-i kabe-i tahkik, serv-i bâlâ-bülend-i cûy-ı yakîn, müdüngâh-ı basma-i²⁸⁸ hûr-ı în, enîs-i hâtır-ı uşşâk-ı dil-haste, celîs-i kalb-i hazîn-i dest ü pâ-beste, merhem-i behbûd-ı dil-i rîşân, teselli-kün-i derd-i gişân, sâhib-i tâc ve hülle ve Burak, mâlik-i şefâat-i yevm-i telâk, mahbûb-ı hacle-i firûz-ı istifâ, a'nîbi-Hazret-i Muhammed Mustafa (aleyhi efdalü's-salât ve ekmelü't-tahiyyât) cenâbına olsun ki, meş'al-nümâ-yı tarîk-i şerîat ve rehnümâ-yı cadde-i tarîkat ve hakîkat olmakla vâdi-i hevlnâk-ı havadisten kavâfil-i ümmet-i merhumesini beyâbân-ı murg-ı dalâlet olmazdan evvel resîde-i ser-menzil-i hidâyet kılmakla vâsıl-ı harem-hâne-i esrâr-ı nâ-mütenâhî ve kemâgeştegân-ı bevâdi-i şekk ü irtiyâbı sevk-i cânib-i selâmet buyurmakla fâiz-i kasabü's-sebk-ı füyûzât-ı ilâhî buyurmuşlardır. Ve dahi dîbâce-i risâle-i celâletleri ârâyış-pezîr-i “Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisini izlerseniz doğru yolu bulursunuz”²⁸⁹ olan zevât-ı hümâyûn-sıfâta olsun ki pîr ü peygamber-i âhirü'z-zaman ve dînbâle-rev-i mahbûb-ı Yezdân olmakla nice zayıfû'l-itikâd ve ser-keşide-i habl-i inkiyâd olanları tarîk-i müstakîm-i Hudâ'ya ve taraf-ı menzilgâh-ı urve-i vuskâya sevk u tesyîr **[3a]** ile daire-i İslâm'ı tevsi ve kılâde-i ta'vîz-i şeriatı dürre-i beyzâ-yı zevât-ı mü'minîn ile tersî eylemişlerdir. Rıdvânullahi Teâlâ aleyhim ecmaîn fi külli evkâtin ve hînin.

²⁸⁷ Ahzab, 33/56.

²⁸⁸ mâ-cere-i, s. 65.

²⁸⁹ اصحابي كالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم

Menkıbe-i Evliyâiyye fî Ahvâl-i Rizâiyye ile namzed olan bu dürre-i manzûmenin keşîde-i silk-i beyân olduğunun sebebi beyânındadır.

Bu peygûle-nişîn-i hamûşî, gûşe-güzîn-i gülbe-i medd-i hûşî, hak-pâ-yi gürûh-ı dervişân, deryûze-ger-i hançe-i Hazret-i Îşân Derviş Ömer Nüzhet (bi-tevfikillah te'âla ve keremihi) pîru kavâfil-ierbâb-ı tarikat ve kâse-be-dest-i dergâh-ı ashâb-ı hakikat olmak dâ'yesiyle, li-mürşidinâ (kuddise sırruhû):

*Beni bir 'ârif-i billâ havâsıl eyle yâ Rabbî
Tarîkat 'âleminde pîr-i kâmil eyle yâ Rabbî*

Gulgulesin resîde-i tâk-ı hadrâ; beyit:

کشتیء گر انبار دلی بحر طلبده

آسودهنشستهاور مر سايمراوايت²⁹⁰

demdemesin bir firâşte-i sâmi'a-i melâ'-i a'lâ edip tekâzâ-yı taleb ile kûçe-kerd-i niyâzım- mendi ve mahalle-neverd-i müstemendi olarak mânend-i hâme-i erbâb-ı tencîm, mısra:

يعنى که ترا مطلبم خانه بخانه²⁹¹

reftârınca ebvâb-ı hânkâhdır mülâhazsıyla her gördüğüm dergâhın âsitân-ı dehr-i derîçe halka-i cünbânî olub; beyit:

*Şol kadar arayayım şâhid-imaksûdumu kim
Cüstucûda talebim rahşîne-i meydan dökene*

azîmetle felâhın var ser-keşte-i engüş hayret iken bir muktezâ-yı 'inâyet-i [3b] sâ'ik-
i²⁹² takdîr kitâbe-i bâbı, beyit:

بهشت نسیء خود نقد میتوان کردن

²⁹⁰ “Şu ağır yüklü olan gönül gemisini taleb denizinde
Sâkin bir şekilde sâbit kılmayı nasip et”

²⁹¹ “Yani ev ev seni arıyor, seni arzuluyorum” Şeyh Behâî

²⁹²sâbık-1, s. 65.

ز خلد اگر بمقام رضا شوی خرسند²⁹³

mazmûnıyla muhallâ ve mutarraz olan bir cây-i behişt-i iştibâh ve mahall-i feyz-i penâha vâsıl oldum ki şem‘inin pervânesi nücûm-ı sipihr-i berîn gibi hadd ü hasardan ârî ve gülünün bülbülü enfâs-ı halâyık-ı misâl-şümârdan biri ve bir meclis-i ünsâ-üns safâ-yı dest-i-gâha nâil oldum ki huddâmı kemer-beste-i sıdk ve sedâd ve ashâbı bâliğ-i rütbe-i irşâd olmuş. Zîr ü bâlâsı envâr-ı tarîkatla mâl-â-mâl pes ü pîşîni garka-i âsâr-ı vecd ü hâl olub miyâne-i meclis-ger kutubhâne-i vefk-i kerâmettir. Bir pîr-i sûtûde-sıfât ve bir vücûd-i huçeste-simât merkez-idâire-i misâlcâ-girifte-i makâm-ı feyz-i irtisâm olmuş, beyit:

چه نسبتست بیوسف رخ نگوی ترا

برید از دو جهان هر که دید روی ترا²⁹⁴

vemedâr-ı sohbet aşk u şevk ol mâye-i hakîkatin güftâr-ı meserret-nizâmıyla intizâm bulmuş. Güya ol kâ'ide-i katâr-ı urefâ bir hazine-i cevâhir-nisârdır ki herkes deryûze-kenân kâse-i bidest-i niyâz olub nazar ber kadem. Beyit:

بمحفل تو که خامش بود سیند آنجا

کراست زهره که سازد صدا بلند آنجا²⁹⁵

resmince uşşâk-ı sürme-rîz-i edeb olmakla îstâde-i mahall-i teslîm ve rızâ olmuş yâhût bir bahr-i bî-girân lâli'-i isrârdır ki tâlibân-ı gevher-i hakîkat kenâresinde, beyit:

آفتاب غیب فرش خانهء بی روز نست [4a]

خامشآیینہء اسرار میسازد مرا²⁹⁶

²⁹³ “Cenneti değer olarak başkalarına ödünç verirsin

Şayet ebediyet âlemlerinde rızâ makâmıyla sevindirilirsen”

²⁹⁴ “Senin güzelliğın yanında Yusuf yüzlü de kim oluyor!

Zira senin cemalini gören her iki cihandan da vazgeçer” Sâib-i Tebrîzî-Metâlî’

²⁹⁵ “Kem gözlülerin bile susmak zorunda kaldığı meclisinde senin

Sesini yükseltmeye kimin yüreği yeter!” Sâib-i Tebrîzî

mantukınca mürâ'ât-ı sükûnet ile hûş durdum ve nefis-i beste-i âmâde vakt-i senâ olmakla libâçe-i kesîf-i cismânîden rehâ bulmuş. Böyle bir meclis-i rûhânî henüz evkât-ı hayâtımda meşhûd-i çeşm-i intibâhım olmamakla galebe-i dehşet ve fart-ı hayretten.

li-Menşe': Ne pây-ı direng ne firâr-ı bi'z-zarûri zânû-zede saff-ı ni'âl olub mütâla'a-yı nüsha-i cemâl hazret-i azîz ile tahsîl-i inşirâh-ı derûn esnasında münasebetle mazhar-ı nevâziş-i iltifatları olub her bâbdan sohbet ve her cânibden muhâtabat ve vukû'ıyla bu fakîri istî'âb eden neccâr-ı medhûşî bir mikdâr mürtefi' ve keyfiyet-i bî-hûşî nev'an mündefi'olub netice-i taleb ve gâyet-i matlab, bu zât melekiyyü's-sıfâtın dâmen-i 'aliyyesine teşebbüs ile zuhûr u bürûz edeceğin akdîyyü'l-kudât yakînîm emzâ-kerde-i hüccet tahkîk etmekle, beyit:

اگر وطن بمقام رضا توانی کرد

غبار حادثه را تو تیا توانی کرد²⁹⁷

imâsınca mülâzemet-i halka-i sohbetleri ve müdâvemet-i huzur-ı sa'âdetleri ez-dil ü cân ihtiyâr olunub beyit:

Geçmem ol sevdâdan oldukça bana ömr-i tavîl

Üstühân-ı kellem üzere tutsa akrebler vatan

nice zaman har-bâ-vâr mücerred âftâb-ı dîdâr-ı şerîfleri müşâhedesine kâni' bûs-ı dest-i kerâmet-peyvestleri [4b] devletiyle tahsîl-i menâfi'olub bir vakt-i meymenet-i iktirândan esîm-i cân-bahş-ı eltâf-ı Hüdâ. Tahrîk-i bâd-bân-ı küştî intibâh etmekle emvâc pey-der-pey ress-i havâdisten girîzân sâhil-i necât olmak dâ'iyesi gâlib olmakla, beyit:

²⁹⁶ "Gayb güneşi, penceresiz bir geniş ev gibidir

Suskunluk, bize sırlar aynasını bağışlamaktadır"

²⁹⁷ "Rıza makamını vatan edinebildiyen

Hâdise tozunu göznüne sürme diye çekersin" Sâib-i Tebrîzî

معنیءنو فیق غیر از همت مردانهچیسست

انتظار خضر بردن ای دل فرزانهچیسست²⁹⁸

müfâdıncı bunca zamandan berû fakat sohbet-i sûriyeleriyle evkât-ı güzâr olduğum Hazret-i Şeyh Hâce Mustafa Rızâüddin Efendi hazretlerinin daire-i tarika-i ‘aliyyelerine dâhil olup mısra:

Sermâye-i necât-ı bûd-ı tevbe-i dürüst

itikâdiyle dervîş-i inâbet-kerdeleri olmaktadır. Neticesi mukaddime-i bedîhîdir deyû def‘-i dağdağa-i teşvîş olunub bin yüz kırk dokuz senesinde meşyen ‘ale’l-veche hankâh-ı felek iştibâhlarına ‘azîmet ve huzûr-ı devletlerine duhûle ruhsat-yâb olub, li-menşe:

Aşkla âvâre-ger dehşet-i hayretdir gönül

Pâ-bürehne rehrev-i kuhsâr-ı hasretdir gönül

Nerdübân olsa nola ne pâye-i eflâk ona

Kasr-ı vâlâ-yı şehin-şâh-ı muhabbetdir gönül

İnkisârından tehâşî eyle ey zâhid sakın

Şeb-çerâg-ı kûşe-i tâc-ı kerâmetdir gönül

Güftügü-yı bezm hâssu’l-hâssı idrâk eylemiş

Bir nedîm-i vâkıf-ı sırr-ı hakîkatdir gönül

Nükte-i serbestesin ben keşf ü efhâm eylemem

Ma‘nî-i pîçîde-i şeh-beyt-i fitratdır gönül [5a]

Ser-be-cîb-i inzivâ olsa aceb mi Nüzhetâ

Tâlib-i hasret-keş-i vakt-i inâbetdir gönül

Bu birkaç ebyât-ı perîşân ibarâtı arzuhâl-i dil pür-‘illet ve iltimâs telkîn-i zıkr u inâbet zımında merfu‘-ı pîşgâh ‘inâyetleri eylediğinde de’b-i şerîfleri böyle tâlib-i inâbet olan sâliklerin husûl-i âmâllerin zaman-ı âhire ta’lîk ile nice mâh u sâl vakfe-gîr-i kûşe-i imtina‘ olmak iken mahzen merhamet-i fitrîleri ve şefkat-i celbiyyeleri muktezâsıyla

²⁹⁸ “Hakk’ın muvaffâk kılmasının anlamı velilerin himmetinden başka nedir? Ey akıllı gönül, Hızır’ı intizâr etmek de nedir?” Sâib-i Tebrîzî

keremlerin bî-dirîg ve kâ'ide-i imtinâ' ve abâların terk buyurub, hemen ol saat beşâret rehînde bu fakîre telkîn-i zikr-i hafî ve ta'lîm-i şerâit-i âdâb-ı celî zımnında teveccüh ve râbitanın ahvâllerin tefhîmle sarf-ı nakd-îne-i enfâs-ı ruh-efzâ ve mânend-i gül-dest-i be-dest vâsıl-ı Hazret-i İşân olan inâbet resmini icrâ için dest-i kerem-peyvestleriyle bu fütâde-i ka'r-ı câhisyânı ber-âverde kenâr-ı selâmet buyurdular. Yani pençe-i hûrşîd bahçeleriyle bu hâk-sârî-yi şebnem-vâr terfî' buyurdular. Mısra:

Fe-hamden sümme hamden sümme hamden

kiseg-i herze-i meres gibi âvâre-i kûçe-i dalâlet olub şebân ve rûzân dağdağa-i darbet senin havâdisden müşevveşi'l-hâl olmayıb ber-kerîmi'ş-şânın mülâzım-ı âsitâne-i devleti olmakla rîze-çîn-i üstühân sefere-i 'inâyetleri olub semere-i nisbetleri olmak üzere bîgâne ta'arruzunda masûni's-sâha ve mânend-i seg [5b] Ashâb-ı Kehf 'idâd-i insâna dâhil olundu. Sa'dî:

سگ أصحاب كهفروزی چند

بی نیکان گرفت ومردم شد²⁹⁹

Zikr u Velâdet ve Ahvâl-i Meymenet-i Me'âl Hazret-i İşân

Bu fakîr kendü mübarek zebân-ı la'lî-feşânlarından mesmû'u olduğu vech üzere peder-i mükerremlerinin ism-i İbrahim'dir. Fi'l-asli maskat-i re'sleri Şebinkarahisârî olub ihtiyâr-ı gurbet ve iltizâm-ı müsâfîret ile Üsküdar pîşgâhında vâki' Dolmabahçe'de Kara'abalı Bostancılar'dan 'ulûfe-gîr olub ve civar-ı Dâru'l-Saltanat-ı Aliyye'de hâlâ hankâhları olan Kasaba-i Beşiktaş'ta tavattun edip ba'de dergâh-ı Âlî topçularından olmuşlar.

Esnâ-yı seferlerde hezârfen ve sâhib-i ma'rifet olmakla bazı cisrler inşasında onların re'yiyle mübâşeret ve binâsında tarîka-i eshel-i ta'lîm ve tefhîmde işâretleri düstûru'l-'amel tutulub kendilerinin nezâret-i tâmmeleri olduğu cihetten Hazret-i İşân'a İbn-i Neccâr dediklerinin menşe-i galatıdır. Evvel zamandaki henüz valide-i

²⁹⁹ "Ashâb-ı Kehf'in köpeği birkaç gün

İyilerin ardına düşdü de insan gibi muâmele gördü/insan oldu" Sâib-i Tebrîzî-Gülistan

mükerrerlerinde eser-i haml zuhûrî yok idi. Pederleri âlem-i menâmda şöyle mübeşşer olmuşlar ki bir dervîş-i müjde-endîş zuhûr edip mısra:

Ehl-i dil kâmil olur doğmazdan evvel ânası

mantûkunca “Cenâb-ı Perverd-gâr sana bir veled-i sâlih ihsân eylemiştir. Ulemâdan ve ‘urefâdan olub ‘idâd-i etkîyâyı teksîr edecektir. İnşâallah Te’âla kadem-nihâde-i mehd-i vücûd oldukda menkûş-ı [6a] gûş-ı hikmet-gûşların dürr-i girân-bahâ-yı ism-i Mustafa edip emr-i terbiyetinde ihtimâm-ı tâm edesin” kelâmıyla hatm-i kîse-i esrâr beşâret eylemiş. Binâen ‘aleyh pederleri kayd-ı hayatda oldukça pend ü nasîhat ve terbiyet ve vasiyyet ile mukayyed oldukları hilâlde “Ey ferzend-i ercmendim ve ey püser-i dil pesendim! Ben reh-rev-i mülk-i bekâ olub gûşe-güzîn-i mahalle-i hâmûşân oldukdan sonra vâlide-i müşfikânız sözleri erbâb-ı sanâyi’iden bir kimsenin mülâzemetiyle ibrâm ve ilhâh sadedinde olurlar ise vechen mine’l-vücûh rızâ-dâde-i i’tibâr ve inkıyâd olmayasız ki zuhûrunuz mübeşşer olub tarîk-i ‘ilm ü ma‘arifde bâliğ-i menzilgâh-ı nisâb ve kemâl olacağınız îmâ-gerde-i ebrû-yı yakînîmdir” derler imiş. Beyit:

مشو ز خراب بامداد اهل دلنومید

که خواب مردم آگاهعینیدارنیست³⁰⁰

Fi’l-vâki‘ pederleri intikâlinden sonra vâlide-i muhteremeleri terahhumen yetîm-i bî-kesdir deyû ashâb-ı harfdan bir kimesnenin zîr-i terbiyetinde olmak münâsibdir mülâhâzasıyla san‘at tahsîline ibrâm ile üstâda verdiklerinde evvelki günde fesh kararıyla ihtiyâr-ı firâr buyurdıkları vasiyyet-i pederîye tamâm-ı kıyâm ve hilkat-i bülendleri muktezâsı üzere harekât-ı mâ-lâ-keîâm buyurub cânib-i kesb ü kâra bir vecihle rızâları olmakla vâlideleri dahî ba‘de’l-vakt cebr u ibrâm eylemiştir. Mısra:

عنقا شکارکسنشود دام باز چیز³⁰¹ [6b]

Hazret-i İşân’ın takrîr-i dil-pezirleri üzere zamân-ı mevlûdleri hicret-i nebeviyyenin bin doksan senesi evâ’ilinde olub sığâr-ı sinlerinde pederleri ‘âzim-i dârü’l-karâr olmuşdur.

³⁰⁰ “Harab olmuş gönül ehlinin meded edeceğinden ümidini kesme
Zira uyanık kişinin uykusu, uyanıklığın ta kendisidir”

³⁰¹ “Ankâ kuşu kimsenin tuzağına düşüp av olmaz” Divân-ı Hâfız- Gazel 7.

Murabbî-i hakikat zât-ı hûrîd-i iltima'ların kûsûfât-ı havâdisden kevnîyyeden masûn edip vikâye-i sehâb-ı ismetde perveriş buyurmakla resîde-i hadd-i bülûğ olmazdan mukaddem girîbân-ı vakitlerini pence-i merd-i efgan-i hevâ ve hevesden halâs etmekle tahsîl-i mâye-i ilm-i şerîf edip müzâkere-i kavâ'id-i sarf u nahve fâiz olmuşlar ya'nî ders-i 'urefâ mübtedâsının mukaddem haberi olmuşlar. On yedi yaşında iken kasaba-i mezbûrada Sinân Paşa Cami'i şerifinin medresesinde hücre-nişîn ve dûr-ı şâh-vâr gibi ol sadefde mekîn olub talebe-i 'ulûme tadrîs ve ta'lîm ile meşgûl iken Üskûdârî 'Azîz Hüdâyî Mahmûd Efendi (kuddisellahu sırruhû) hazretlerinin âsitâne-i 'aliyyelerinde post-nişîn-i irşâd olan Ya'kûb Efendi merhûmun peder-i bezr-güvârları Odabaşı Şeyhi demekle meşhûr olan kutbü'l-'ârifin fahru'l-vâsılîn Fenâyî Efendi (kuddise sırruhû) hazretlerinin ders-i şerîflerine mülâzemet buyurub birkaç gün içinde Hazret-i Şeyh müşârun ileyhın tenbîhleriyle ser-halka-i şürekâyı ders olmuşlar. İstifâde zımında Hazret-i Şeyh'in dâire-i sohbetlerinde bulunub enfâs-ı şerîflerinden müteessir olmalarıyla kendilerden inâbet [7a] buyurub Tarîk-i Celvetiyye'den hisse-gîr-i nûr-ı 'inâyet olmalarıyla fitrat-ı 'aliyyeleri ve kalbiyyet-i gâlibeleri muktezâsınca süllem-i bülend-i mirkât-ı hilâfet-i 'urûc buyurmuşlardır.

Hafî buyurulmaya ki Hazret-i Cenâb-ı Hak ve Feyyâz-ı Mutlak bazı 'azîzlerin hilkat-i kudsî menkabetlerinde bir isti'dâd-ı tâmve kalbiyyet-i mâ-lâ-keâm vedî'a eylemişdir ki her bir nazarda nice bin esrâr-ı hafîyye 'ukdesini nâhun-ı engüşt-i ibret-gîr ile güşâde ve her bir hatvede merâhil-i tevhidden hezâr sad hezâr fersah menâzil-i kadem-i sa'y u sülûk ile fersûde eder ki kendisinden nice yıllar mukaddem sâlik-i tarîk-i sa'y u güşîş olan kimesneler henüz evvel mertebelerin vasfını kuşatmağa lâyıq sâmi'a-i tahsîl eylemişlerdir. Ve böyle olan sebûk-revân-ı tarîk-i Hakk'a örf-i sûfiyyede (kuddisellahu esrârahüm) sâhib-i zaman ta'bîr olunur. *"Bu Allah'ın lütfudur, dilediğine verir."*³⁰²Nitekim sâhib-i Reşehât Alî Safiyüddîn İbn Hüseyin Vâiz nakl buyurdıkları gibi ki Hâce-i Büzurg-i Sultân Bahâeddîn ve'l-mille (kuddise sırruhu'l-'azîz) vasıyyetlerinde emr-i hilâfeti mürîd-i sâdıklarından Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Hâfız el-Buhârî eş-Şehîr bi-Parsâ kuddise sırruhûya havâle buyurmuşlar iken dâmâd-ı hakikat-mu'tâdları ve dervîş-i ma'ârif-endîşleri Hâce Alâeddîn Attâr (kuddise sırruhû) hazretleri Hâce-i Büzurg âzim-i menzilgâh-ı lâhût olduklarında Muhammed Parsâ hazretlerinden mukaddem câ-nişîn-i irşâdları [7b] olub cemî'-i

³⁰² Cuma, 62/4.

fukârasının terbiyet ve irşâdlarıyla meşgûl oldukları gibi ve sâhib-i Nefehât Hazret-i Mahdûmî Mevlânâ Abdurrahman Câmî (kuddise sırruhu's-sâmî) hazretleri nigâşte-i kalem-i tahkîk buyurdıkları gibi ki Hazret-i Sultan Celâleddîn Rûmî Mevlânâ min külli'l-vücûh olan (kuddise sırruhû) hazretlerine âvâne-i rihletlerinde “mesned-i hilâfete ku'ûd kimin şâyeste-i zât-ı kerâmet-sıfâtlarıdır” deyu üç defa isti'lâm ve istintâk olundukda Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerine işâret ve havâle buyurdıklarından sonra “Veled-i necîbleri Sultan Veled hakkında ne buyurursuz?” deyu tekrâr istinbâ ve istihbâr olundukda onlar pehlevândır, vasıyyet ve siparişe ihtiyaçları yoktur. Beşâretiyle ber-taraf-sâz-ı perde-i işkâl ve iştibâh buyurdıkları gibi, beyit:

تا که سخن از سخن رباییم

ما بر سر قصهء خود آیییم³⁰³

Hazret-i Fenâyî (kuddise sırruhû) kemâl-i inbisâtları ve fart-ı neşâtları zuhûr edip Hazret-i İşân'ın tevkîr u ta'zîmlerin murâd eyledikte “Benim kurre-i bâsîre-i iftihârım ve nûr-ı dîde-i mübâhâtım Mustafa Efendi inşallahu teâlâ sizler bir şeyh-i kâmil ve pîr-i muhterem sâhib-i fezâil olur. Söz ki cevher-i kelâm-ı hikmet-nizâm-giz-i kurta-i binâ-gûş-ı hâss u ‘âmm ve güftâr-ı la'lî-intizâm-giz-i zîver-i mengûş-ı eşrâf u kirâm ola” deyû ba'de zamânın bi'l-cümle kendülerde peydâ ve âşikâre [8a] olacak hâlât-ı marziyyeden bir vecih peşin ‘alâ-tarîki't-tebşîr ihbâr etmekte tekrîr ve te'kîd buyururlar imiş. Mısra:

درو دیو از کجا حائل درویشا نست³⁰⁴

Ve nice zamanlar dahî Beşiktaş Mevlivîhanesi'nde peyvest-nişîn sadr-ı irşâd olan merkez-i dâire-i kerâmet nokta-i medâr halka-i tarîkat şemsü'l-vakt şeyhu'ş-şuyûh Memiş Efendi (kuddise sırruhu'l-azîzin) dâhil-i sohbet-i şerîfleri olub kitâb-ı müstetâb *Mesnevi-i Maneviyye*'nin esrâr-ı gâmızâlarını onların zebân-ı hakâyık beyânlarından ahz buyurmuşlardır. Bu kadar evkât-ı tavîlede esbâb-ı ma'îşetden bi'l-küllîye tehî-dest iken ‘arz-ı ihtiyaç emrinde ihtiyât ve ictinâb buyurmalarıyla taraf-ı mahlûka kat'an tevcîh-i

³⁰³ “Ne zamana kadar sözden söz kapacağız

Biz Hudâ'nın kıssasını anlatıyoruz” Sâib-i Tebrîzî

³⁰⁴ “Kapı duvar dervişe nasıl engel olur?!” Sâib-i Tebrîzî

veche-i i'tibâr buyurmayıb gûşe-gîr-i tevekkül ile tûşe-gîrâyı-i kanâ'at kendülere magûle-i farz-ı 'ayn olduğundan sofrı-i "nahnü kasemnâ"dan³⁰⁵ behre-yâb olub matbah-ı gaybdan kendülere ihsân olunan lokma-i şîrîn-güvâr bereket sebebiyledir. Ekser-i eyyâmda ziyâfet-i fukarâ ve et'âm-ı miskîn ile meşğûl oldukları bâ'is-i hayret-i enâm olub hân-ı bî-dirîglerine ağniyâ-yı civârdan reşk ü hased vukûu resîde-i derece-i tahkîk olmuşdu. Kıt'a:

Ettim katî çok arsa-i ikbâl ile tahmîn

Geldi bana vâsi' yine meydân-ı kanâ'at

Teng-i şükr mestâne urur [8b] ta'ne-i telhî

Zevk alana rîze-i enbân-ı kanâ'at

Sûretde bâ'is-i taayyüşleri ve esbâb-ı ayşleri semere-i dest ve dîdeleri olan kitâbet bazı kütüb-i mütedâvile olub hatt-ı şerîfleri gayet pek kitâbetde bî-pek tahrîrâtları sahîh ve sâlim sehv ü galatdan her vecihle ârî ve berî olmakla harîdârı bî-hadd ve müşterisi lâ-yu'add olub bu cihetden kendü kalem-i kerâmet rakamlarıyla şümârdan bîrûn ve 'idâddan efzûn kütüb-i nefîse tahrîriyle âsâr-ı kalemleri âlem-gîr olmuştur. Ömr-i şerîf ve hayat-ı latîf ki ma'nâda ma'rûfşurût-ı tarîkat ve ma'rifet ve zâhirde mevdû'-i icrâ-yı âdâb-ı şerî'at oldukdan sonra sebep-i ma'îşeti böyle âsâr-ı cümle-i hurşîd iştihâr olub ilâ yevmi'l-kıyâm istilzâz-ı tâlibîn için vaz'ı kütübhâne-i rûzgâr olana ve ücret-i dest-i kerem-peyvestleri olan nukûd-ı muayyene her ne ise mısra:

قرار در کف آزادگان نگیر³⁰⁶

kâ'ide-i mihmân-ı nüvâzî istikmâline harc u sarf olunub sirişk-i çeşm-i âşık gibi ne kadar mebzûl olur ise yine bir katre noksân bulmayub gelmek gitmek ile kâimdir misl-i mu'teberi üzere kat'an dirîg ve imsâk buyurmazlar imiş. Ve eczâ-yı sohbetleri ve ashâb-ı ülfetleri beyit:

³⁰⁵Zuhruf, 43/32.

³⁰⁶"Mal mülk, hürlerin elinde durmaz" Sa'dî-i Şîrâzî-Gülüstan

جوان را صحبتپیران حصار عافیت باشد

نجاک و خونشیندتیر چون دور از گمان کردد³⁰⁷

müdâfınca³⁰⁸ kendüleri civân-ı pîr-meşreb [9a] ve merd-i müşteri kevkeb olmakla ekser-i merdân-ı sâl-dîde ve pîrân-ı kerem ve serd-i keşîde olub ahkâm-ı şerî'at-ı garrâ icrâsında berzede dâmen-i ihtimâm olmakla mütâba'at Seyyidü'l-Verâ aleyhi efdali'l-tehâyâda ve gerek sâir ferâiz ve vâcibât ve nevâfilden dakika-güzâr olmayub evkât-ı şerîfleri mazbût ve eczâ-yı eyyâm-ı âgâhîleri müşerrez ve merbût olub mûrg-i eshâr gibi derûnleri pür-cûş ve sadâları sâmi'îni-mest ve medhûş etmekle ikâmet-i salât-ı hamse için gül-bâng-ı penc-gâne-i Ahmedî ve nevbet-i hamse-i Muhammedî ikâ'mı ekser yâ câmi'-i şerîf-i mezbûrun minâre-i büleğinde kendüleri icrâ vesâir imâmet ve va'z-ı hizmetlerin aaleb-i evkâtında bi'n-nefesi edâ edip bu sebebden sığâr ve kibârın mazhar-ı du'âsı ve havâs u 'avâmın pişvâ ve muktedâsı imişler ve bu sa'y u gûşîşleri vechen mine'l-vücûh ücret zımnında olmayub ancak galebe-i zevk ve hecme-i cûşîş-i şevk muktezâsı olduğu bâliğ-i mertebe-i tevâtürdür. Li-mürşidinâ:

Açtı tılsım-ı genc-i derûn-ı vürûd-ı şevk

Feth oldu kufl-ı bâb-ı füyûzât-ı cûd-ı şevk

Pürdür 'ayâr-ı sikke-i vasfinla kenz-i dil

Olsun fedâ yolunda efendim nukûd-ı şevk

Şehr-i vücûd-ı reşk-i İremdir cemâlde

Zîrâ serîr-i 'izzete geldi vürûd-ı şevk

Mûsâ-yı rü'yete yed-i beyzâ mıdır 'aceb

İtdi vücûd-ı tûr-ı tecellî şühûd-ı şevk

Kayd-ı vücûd hâlini lâ-kayd olan bilir

İsbât-ı müdde 'âya gelir mi kuyûd-ı şevk [9b]

Dürr-i semîn-i pendimi gûş eyle zâhidâ

³⁰⁷ “Yaşlıların sohbetinde bulunmak gençler için bir afiyet hisâridir

Zira ok kemândan uzak kalırsa kana ve toprağa bulanır” Sâib-i Tebrîzî

³⁰⁸Misâlince, s. 70.

Besdür hasûda zemzeme-i "lâ-yesûd"-ı şevk

Câsus-ı fitne-cûy-ı kuvâ-yı havâsdan

Tahrîs eder hisâr-ı vücûdı cünûn-ı şevk

Ashâb-ı iştiyâka Rızâya bi-feyz-i pîr

Ma'lumdur merâsim-i bûd u nebûd-ı şevk

Bu güftâr-ı şevk-i âsâr Hazret-i İşân'ın (kuddise sırruhû) *Fütûhât-ı Gaybiyye* nâm dîvân-ı kerâmet'unvanlarından olup bu mahalle münâsib olmakla teberrûken keşîde-i silk-i sûtûr kılındı. Mübârek tab'-ı şerîfterinleri kemâl-i nezâket ve nihâyet-i letâfet üzere olmakla mâ'il-i eş'âr-ı âb-dâr olup fukarâ-yı tarîkata sâlikâne-i râh-ı hakîkata zehramânî ve netîce-i şâd-mânî olan esrâr-ı gaybiyye-i ilâhî ve şü'ûnât-ı hafîyye-i nâmütenâhîyi zebân-ı mısra-ı âb-dâr ve düleb-i beyt-i cevâhir-i güftâr ile edâ edip lâzime-i terbiyet olan tenbihât-ı vâcibetü'l-ımtisâli ve te'kîdât-ı evâmîr lâzimetü'l-ıttisâli ve murâbıt-ı tevhide 'urûc esnâsında bâ'is-i terakkî ve mâni'-i sülûk olan her ne ise tazmîni eş'âr-ı la'lî-nizâm buyurmakla tansîs ve tasrîh buyurmuşlardır.

Zikr-i mülâkât-şoden-i Hazret-i İşân be-Arabzâde Hâce İlmî Mehmed Efendi (kuddisellahu sırruhû) ve keyfiyyet-i inâbet ve Hilâfet-i İşân (kuddise sırruhû)

Ordu-yı hâmûnpûy-ı Osmanî ile Telhîsî Abdullah Ağa merhûmun imâm-ı hümâmları bulunmak takrîbiyle Moskov gazâsına azîmet ve ihrâz-ı derece cihâd-ı sûrî buyurmaları melhûzları olduğundan mahall-i neberd ve bî-kârda [10a] me'an bulunub sâlimen ve gânimen 'avdet ve mürâca'at ve dâru'n-nasr ve'l-meymene olan Edirne'de darb-ı mızalle-i ârâm buyurdıkları esnada meşâyih-ı sûfiyye hazerâtı sohbetlerine muvâzabet ve müdâvemet-i de'b-i şerîfleri olmakla belde-i mezbûra meşâyihıyla halka-bend-i sohbet ve daire-nişîn-i ülfet olarak delâlet-i hazar tevfik-i Yezdânî ve reh-nümâ-yı 'inâyet-i Sübhânî ile sefere azîmet üzere iken kendilerinden ahz-ı inâbet eyledikleri zât-ı velâyet-i sıfat ki kerâmât-ı bâhîrası gün gibi 'alemgîr olup 'ulûm-i zâhire ve bâtında bî-adîl ve bî-nazîr ve pertev-i irşâdı dîde-i rûzgârı tenvîr eden sermâye-i tâlibân ve kimya-yı sâlikân kutb-ı a'zam gavs-ı efhâm 'ârif-i billah vâsıl-ı ila'llah şeyhu'ş-şuyûh Arabzâde İlmî Hoca Mehmed Efendi en-Nakşibendî (kuddisellahu te'âlâ sırruhû) hazretlerinin meclis-i ünsâ-üns-i behîşt-nişânları ve mahfel-i sohbet-i germâ-germ-i kuddisî ünvanlarına dâhil olup bereket-i kâbiliyyet ve isti'dâd ve muktezâ-yı feyz zât-ı

Hudâ-dâd ile tarafından râbîta-i muhabbet-i müstahkem ve peyveste ve rişte-i alaka-i rûhânî merbût ve beste olmakla hemçü şükr ü şîr-i âmîzeş-i ma'nevî zuhûr u Bürûz etmekle kendüleri usûl-i tarîkat-ı 'âliyye-i Nakşibendiyye olan zikr-i hafî ve âdâb-ı celî bi't-tav' ve'r-rıza ta'lîm ve telkîn olunub belde-i mezbûrdan ber-dâşte-i raht-ı ikâmet olmazdan mukaddem emânet-i tarîkat bi'l-küllîyye vedî'a-i dolab [10b] sîne-i pür-sekîneleri olub bendegân-ı Hudâ-yı tarîk-i hedâyâ ve Tarîkat-i Nakşibendiyye ârzû-keşlerini maksadlarına nâil ve râh-ı hidâyet ümîd-vârlarını matlublarınavâsıl eylemek şartıyla makâm-ı irşâda ku'ûd ve sadr-ı delâlete cülûs ile me'mûr ve me'zûn buyurduklarına sened-i zâhirî ve bâtinî olan hilâfetnâme-i 'âliyelerin mübârek dest-i kerâmet-peyvestleri ile tahrîr ve tastîr buyurub mürîd-i sâdıkları ve müstersîd 'âşıkları Hazreti Hâce Mustafa Rızâeddîn (kuddise sırruhû) hazretlerine firistâde buyurmuşlar. Hatta bu fakîr pür-taksîre nice hikmet zımnında kendileri dâr-ı bekâyâ teşrîf buyurmazdan iki ay mukaddem teberrûken ve teyemmünen ziyâret-i şerîfleriyle karîrû'l-ayn olmak için kendi yed-i müeyyidleriyle irâ'et buyurub âsâr-ı telaffuzlarına müstagrik olduğum hinde ol icâzetnâme-i hümâyun elkâbın târih-i huçeste-i âvânı bin yüz yirmi üç senesi şevvâli'l-mükerreminin onuncu gününde olduğu meşhûd-ıdîde-i yakînimdir ve imzâ-yı münîfleri dahî bi-aynihî bu minvâl üzere ârâyış-gîr-i hâtîme-i kitâb-ı hakîkat-nisâb olmuşdur. Harrerehû efkaru'l-verâhâdimü'l-fukârâ eş-Şeyh Mehmed İbnü'ş-Şeyh Halîl İbnü'ş-Şeyh İsâ İbnü'ş-Şeyh Mehmed (afâ anhüm) ol pîr-i büzürg-vâr ve mürşid-i 'âlî-mikdâr hakkında ve sitâyişleri zımnında hâne-i gevher-nisârlarından çekîde olan [11a] lâli-i eş'âr-ı hakîkat-şî'ârlarıdır ki zîb-i sûtûr beyân kılındı. Li-mürşidinâ (kuddise sırruhû):

Heme evliyânın gül ü dil-pesendi

Gülistân-ı aşkın nihâl-i bülendi

Serîr-i safânın şeh-i ercümendi

Zehî hâce-i zümre-i Nakşbendi

Arabzâde İlmî Mehmed Efendi

Meşâyih içinde odur şeyh-i a'zam

Olagör anın sırr-ı pâkine hem-dem

"Nazar ber-kadem"le edip "hûş der-dem"

*Ola kim ede bezm-i hâssına mahrem
Arabzâde İlmî Mehmed Efendi*

*Sipîhr-i sa'âdetde mihr-i münîrim
Zemîn-i kerâmetde nûr-ı zamîrim
Tarîk-ı Rızâ'da benim destgîrim
Azîzim Efendim hakîkatli pîrim
Arabzâde İlmî Mehmed Efendi*

Beyit:

*Sana beyân edelim sergüzeşt-i uşşâkı
Simâh-ı canını tut evliyâ menâkıbıdır*

Bu kitâbın cem' ve te'lifine 'illet-i gâiyye olan fahru's-sâlikîn zübdetü'l-vâsılın kutb-i gerdûn-ı kerâmet merkez dâire-i velâyet 'âlim-i billâh 'ârif-i âgâh 'azîzim nûr-ı zamîrim ve dünyâ ve âhiretde desti-gîrim Hazret-i Hâce Mustafa Rızâeddîn Efendi Nakşîbendî (kuddise sırrahu'l-'azîzin) taraf-ı bâtınlarında olan güşâyış-i tamâm ve fütûhât-ı tecellî-nizâm nûr-ı ma'rifet-i ilâhî pertev-i zât-ı nâmütenâhî irşâd-ı tâlibîne liyâkat terbiyet-i sâlik-i râh-ı Hakk'a kudret-i ta'bîr ve tesellîye kâbiliyyet fi'l-hakîka Arabzâde Muhammed Efendi (kuddise sırruhû) hazretleriyle olan mu'âkade-i ma'neviyyelerinden zuhûr ve bürûz eylemiştir. Ya'nî nihâyet seyr u sülûk-i [11b] Hüdâ ve maksûd-ı cân ve dil-i cemî'-i evliyâ olan makâm-ı cem'u'l-cem'e refâkat-i tevfk-i ism-i Hâdî zımında azîz-i müşârûn-ileyhin delâleti vâsıtasıyla rehberde olub nihân-hâne-i harîm-i esrâr-ı kadîme onların irşâdı ile ruhsatyâb-ı dühûl olmuşlardır. Zîra ba'zı ezmân-ı huçeste-i âvânde-i bâd-ı inâyetleri cüşiş-i fezâ-yı bahr-i sefâ olub ğurka-i deryâ-yı hayret olan fukarâ-yı uşşâkî girdâb-ı mihnetten resîde-i sâhil-i teselli buyurmak murâd-ı aliyyeleri oldukça rîsmân-ı keştî-i sâlik-i rehîn dest-i mürşiddir. Gamzda olmayınız ki sizin dahî tahte-pâre-i vücûdunuzu vâsıl-ı kenâre-i necât ederim müjdesi zımında bu vecihle tasrîh-i ser-güzeşt-i hilâfet ederler idi ki Edirne'de Hazret-i Azîz'e mülâkât eylediğimizde inâbet-i teklîfiyle beni taraflarına cezb edip telkîn-i zikr-i hafî ve ta'lîm-i şerâit-i tarîk hıtâmında umûr-ı mu'azzamadan olan emânet-i hilâfet irşâd-ı halka-i

terğîb buyurduklarında makâm-ı i'tizârda kıyâm edip “Benim pîr-i himmet perverim hemîşe-i sâye-i nahl-ı inâyetiniz fırak-ı tâlibînden bir ân zâil olmayıp bu fakîr hakkında hâssaten zuhûr eden teveccüh-i derûn-ı kerâmet-meşhûnunuz rûz-be-rûz efzûn olsun. Lâkin henüz bu fakîrde zuhûr eden sâlik-i mutavassıt ahvâlleri iken mertebe-i nihâyetinde olan emr-i hilâfeti sipâriş buyurursuz. Havsala-i zât [12a] ve isti'dâdim bu emânet-i kübrâ icrâsına kâbil midir? Ve bu havâlât-i ‘uzmâ itmâmına³⁰⁹ mütehammil midir?” dedikçe kelâm-ı beşâret-nizâmların tekrar edip “Benim nûr-i dîdem oğlum Mustafa Efendi! Biz size pîrân-ı tarîkat ve hâcegân-ı bâzâr-ı hakîkat taraflarından tenbîh-i aliyyeleri üzere bir kâğıt ve bir emânet verdik. Bunların hakîkati ve bu emrin tamâm ve gâyeti Cenâb-ı Hazret-i Hak ve Feyyâz-ı Mutlak (azze şânuhû) Hazretlerinin kerem-i bî-nihâyetinden zuhûr ve bürûz edecektir. Ve ‘an garîbü’z-zamân şem’a-i hurşîd-i lem’a-i tarîkat sizin nûr-ı derûnunuzdan şu’lelenip âfâka ziyâ verecektir. Hemân ta’lîm ü telkîn olunduğu üzere sa’y ü gûşîş buyurmanız melhûzdur” deyû ibrâm ü ilhâhda mübâlağa buyurdukların imrâr-ı zebân-ı hikmet beyân buyururlar idi.

Tenbîh: Bu güftâr-ı hakâyık-medârdan pây-ı hufre-i iştibâh olunmaya ki mukaddemen mezkûr olan meşâyih-ı kirâm ve pîrân-ı velâyet-nizâm hazretiyle vukû’ bulan sohbet ü ülfetleri ve tevbe ü inâbetleri mücerred abese iştigâl ve evkât-i azîz-i ömr-i girân-mâye beyhûde telef ve zâyî’ olmuş ola, Hâşâ! Belki tekmîl-i ahlâk-ı hamîde ve tetmîm-i evsâf-ı pesendîde ve meclis-i kibâr-ı evliyâullaha dühûl için tahsîl-i liyâkat-ı sohbet-i mukarrebân-ı dergâh-ı zi’l-celâle vüsûl için kesb-i kudret bu tarîk ile olur. Şemseddîn Tebrîzî (kuddise sırruhû) meşâyıhtan Şeyh Rukneddîn-i Sincâsî ve Baba Kemâl-i Hocendî [12b] hazerâtının terbiyet-dîdesi ve inâbet-kerdesi oldukdan sonra Şeyh Ebubekir Selle-bâf-ı Tebrîzî sohbetine vâsıl olub onların terbiyetleriyle makâm-ı irşâda ku’ûd buyurdukları gibi ve Hazret-i Mevlânâ min küllî’l-vücûh evlâna (kuddise sırruhû) hazretlerinin Seyyid Hüseyinî neseb Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî (kuddise sırruhu’l-’azîzin) dokuz sene mülâzım-ı hizmetleri ve mürîd-i sâhib-inâbetleri olduktan sonra Şemseddîn-i Tebrîzî sohbetinde izhâr-ı vecd-i hâl edip bâliğ-ı meblağ-ı ricâlullâh oldukları gibi ve Seyyid Şerîf Cürçânî hazretlerinin Alâeddîn-i Attâr

³⁰⁹İkâ’, S. 73.

sohbetine nice zamanlar müdâvemetten sonra Nizâmeddîn-i Hâmûş hazretlerinin meclis-i 'aliyyelerine mülâzemet buyurub ve yine ânların emr-i şerîfleriyle Sa'deddîn Kâşgarî (kuddise sırruhu'l-'azîzin) dâire-i sohfbetlerine dâhil olmalarıyla güşâyış-i bâtnları onların enfâs-ı müteberrikeleri ve terbiyet-i pür-bereketleriyle zuhûr eylediği gibi ve bunlardan mâ'adâ nice evliyâ-yı kirâmın fütûhât u küşûfâtları ki bir vecihle tafsîl ü itnâba ihtiyâç yoktur intehâ.

Tenbîh: Fî nefsi'l-emrtâlib-i Hak ve sâlik-i râh-ı Feyyâz-ı Mutlak kırk yılda nâil olduğu makâm-ı şühûd ve hâl-i mükâşefeye bir nefeste vâsıl olduğu 'inde's-sûfiyye (rahimehümüllahü te'âlâ) mukaddime-i müsellemedir. Bu güftâr-ı kerâmet-medâr-ı bezâhire maksûd olmayub belki bir kinâyeye-i latife ola ki [13a] kırk yıl ta'bîr olunmasa vülûc u hurûc eden enfâs-ı nâ-ma'dûdeyi ihsâ ü ta'lîm ve tefhîmde zarûret ve 'usret-i nümâyân olmağın bu sûrette edâ oluna gelmiştir.

Tenbîh: Hafî buyurulmaya ki ağyâr-ı eyyâm ve kesâfet-i şühûr ve a'vâm bir ârizadır ki ecsâm u ecsâd ya'ni vücûd-ı muhdes ile kâimdir. Yoksa hakîkatta izâfât ve i'tibârât mülâhazasız cem'-i evkât bir nefesten ibârettir. Ve sevâb u hatâ' ve hayr u şer her ne zuhûr eder ise ol bir nefes muktezâsıyla zuhûr eder. Zîra hayat ve zindegânî ol nefesten ibârettir. Hatta tarîk-i Hâcegânda mâ-beyn-i nefese 'bahr' ta'bîr olunur. Zâhirde her ne kadar birbirine mülâsık ve muttasıl olub vüs'âtı dahî yok ise de ma'nâda birbirine olan bu'diyyeti âlem-i ervah ile âlem-i ecsâm bu'diyyetidir. Zîrâ her nefes ki tamâm ola sâhibi 'adem menziline nüzûl edip semt-i bekâya 'âzim olur. Eğer nefes-i âhar zuhûr etmese bi'l-küllîyye hayattan eser kalmaz. Tekrâran nefesin zuhûru âlem-i ervâhtan kendüye yeniden taze hayat ifâzâsı gibidir. Vallahüâ'lem bu takdîrcesâlik-i hakîkat ve tâlib-i tarîkat nefes-i evvellerde gâfil bulunub sa'y ü güşîş ihtimâm-ı tâm eylemediğinden nef-yi mâsivâda tekâsül üzere hareketi mâni' vusûl olmakla gubâr-ı hestî ve enâiyyetten âyine-i kalbî³¹⁰ gereği gibi musaffâ edemediğinden [13b] sûret-i vahdet müşâhedesinden pes-mânde-i te'hîr kırk sene belki dahî ziyâde-i ömr-i girân-mâyesi bî-lezzet güzâr edip 'el-umûru merhûnetün bi-evkâtihâ' müsted'âsınca zamân-ı güşâde-gî ve âvân-ı âzâde-gî dühûl etmekle inâyet-i

³¹⁰kalbini

bî-dirîg-i Hazret-i Sübhânî'den oldum da ihsân olunan nefes-i feyz âsârda mülâhaza-i hakkâniyyetle âgâh ve bîdâr bulunup meşgûl-i tevhd ü zikroldukta telaffuz-ı lâde nefy-i sivâ'llâh ve terk-i izâfât ve i'tibârât için bezl-itâm külfet-i hestîden hulâsada ihtimâm edip bi'l-küllîyye menfî-i mahz ve ma'dûm-ı sırf³¹¹ ola 'illâ' makâmındaki mahal-i isbât-ı zât-ı bî-çündür. Zuhûr ve bürûz eden ancak pertev-i nûr-ı vahdet ve âsâr-ı zât-ı baht ve şühûd-ı hakikat olmakla zâkir bâliğ-i meblağ-ı ricâlullâh ve resîde-i ser-menzil-i seyr-ilallah olmakla kırk yılda vâsıl olmayan bir nefeste vâsıl olur buyurdıklarınının ma'nâ-yı hakikat-i intimâsı mercûdur ki böyle ola. Ulemâ-yı mütekaddimînden ve hukemâ-yı pîşînden vâsıl-ı esrâr-ı hilkat, vâkıf-ı nikât-ı fitrat, re'-yi metîni rahne-endâz-ı sedd-i sikenderî ve fikr-i sâkibî gıpta-fermâ-yı şihâb-ı çarh-ı çenberî Ömer Hayyâm (kuddise sırruhû) hazretlerinin yenâbî'ü'l-hikmet ve mahzenü'l-ma'rifet olan zamîr-i münîrlilerinden feyezân eden bu rubâ'î-i âb-dâr-ı teşnelebân-ı sahârî muhabbetin ciğeri harâret eserlerine reşha-bahş-ı [14a] itminân olmak maslahatı-çün ve çârmısra'ı, rafz-ı âverân-ı meydân-ı şevkin, çâr-pâre-i deşt-i inbisâtları, revnak-ı çâr-ender-i çâr-ı neşâtları olmak için bu mahalle tahrîri çespân görüldü. Rubâ'î:

از منزل کفر تا بدینیکنفس است

از عالم شک تا بیقینیکنفس است

اینیکنفس عزیز را خوش میدار

گر حاصل عمر ماهمینیکنفس است³¹²

Reca'nâ ilâ mâkünnâ fîhi. Hazret-i Îşân (kuddise sırruhû) nâil-i libâçe-i hilâfet ve vâsıl-ı menkıbe-i kerâmet oldukları zaman feyz-i iktirândan bir sene mürûrunda Şakâik-i

³¹¹ Sırf

³¹² "Küfr menzilin ile din arası bir nefestir

Şüphe âlemiyle yakîn arası bir nefestir

Bu tek azîz nefesinini hoş tut

Zira bütün ömrümüz bu tek nefestir" Şâh Nimetullah-ı Velî-Rubâiyyât

Nu'mâniyye' de³¹³ keşîde-i silk-i beyân olunduğu üzere sâbıkan cennet-mekân firdevs-i âşiyân merhûm ve mağfûr Sultan Süleymân bin Selîm Hân nevverallahü mazca'hümâ zaman-ı adâlet-unvânının ulemâsından âlim ü âmil ve şeyh-i vâsıl, velî Birâder Çelebî demekle meşhûr-ı elsine-i sığâr u kibâr olan velî-i zât-ı kerâmet-simâtın kasaba-i Beşiktaş'ta hasbeten-lillâh te'âlâbinâ ve ihyâ eylediği mescid-i şerîfleri ve medrese-i münîfleri kurbinde hâssaten kendüleri için ihdâs eylediği zâviye mürûr-ı eyyâm ve inkılâb-ı rûz-gâr-ı nâ-fercâm ile dil-i âşık gibi harâb u virâne ve eser-i binâ ve hucurâtta bî-nişân olub bî-gâne-i ehl-i ma'rifet-i nâdânlar elinde kalmakla, der ü dîvâr-ı hâke beraber ve derûnu sâir esvâk-ı şehîr gibi halka-i memerr ve ebnâ-yı sebîle reh-güzâr olduğundan [14b] her köşesinde hâr u hastentevdeleri peydâ ve künâseler hüveydâ olub tathîr ve tanzîfine irâde-i aliyye-i Yezdânî müte'allik olmakla mutasarrıfından bahâsını edâ etmekle iştirâ' ve kendilere berât ettirip tekâzâ-yı şevk ü gayret ve tâz-yâne-i aşk u muhabbet birle î'mâr ve ebnâsına sarf-ı nakdîne-i himmet buyurmakla, mısra:

آنانکه خاکرا بنظر کیمیا کنند³¹⁴

fehvasınca henüz mezâyika-i vakt bî-hadd ü bî-pâyân iken müte'addid hucurât ihdâs ve ibdâ' ve eltaf-i latîf neşîmenler ihtirâ' buyurmakla kulûb-ı evliyâullah gibi ma'mûr gayr-ı teşekkün behîşt-i sâhib-i hıyâz u kusûr edip halkı davet râh-ı tarîkat ve 'uşşâkı terğîb-i semt-i hakîkat buyurmakla fevcen fevcen tâlibân ve 'azîmet-i sâlikân ile ol zâviye-i şevk-i esâs ka'betü'l-uşşâk ve kiblegâh-ı ehl-i Rûm ve Irak olub haftada bir gün hatm-i hâce-gân-ı âlî-şân (kuddise sirruhu'l-müste'ân) kırâat olunmak dahî iltizâm olmakla kable'l-hatm cehren tevhîd-i şerîf edâ olunmakla hem şart-ı vâkıf-ı icrâ hem Fenâyî Efendi (kuddise sirruhû) hazretlerinin Tarîk-i Celvetiyye üzerine olan usûlüne mürâ'ât-ı âdâbına³¹⁵ düstûr-ı'l-amel buyurub rûz-be-rûz dâire-i aliyyelerini vesi' ve halka-i cem'ıyyetleri fesîh olub, beyit:

³¹³ XVI. asır âlimlerinden Taşköprülü-zâde Ahmed Şemseddin Efendi'nin Arapça olarak yazmış olduğu meşhur biyografi eseridir. (Bu esere yazılmış olan zeyiller arasında Atâî'nin, Şeyhî'nin ve Uşşâkî-zâde'ninkiler meşhurdur.)

³¹⁴ "Onlar ki toprağı bir bakışlarıyla altına çevirirler" Divân-ı Hâfiz

³¹⁵ Âdâbımı, s.75.

در عشقستاینجا حاجی و پرده دای نه

درین دیر آشنا می آید و بیگانه می آید³¹⁶

mazmûnıyla kitâbe-i tâk-ı bâb-ı felek [15a] devrânı³¹⁷ muhallâ ve müzeyyen olmuştur. Hazret-i İştân âyîn-i tarîkatları hafiyeye iken fûrû'ât-ı tarîk-i Nakşibendiyye'den olan hatm-i hâce-gân-ı âlî-şândan mukaddem iltizâm buyurdıkları zikr-i cehriyyelerine bazı müdde'î-i inkâr-ı tıynet ve cehele-i huşûnet-i tabîat hurde-gîrlik belâsıyla fûtâde-i çâh-ı 'amîku'l-gavr inkâr ve telvîn oldukları hod-rây ve hod-pesend olub takrîr u tastîr olunan tafsîlin hikmetinden bî-haber ve beyhûde her meşhûdı olan nesnenin sûretine firîfte ve esrâr-ı ma'neviyyesinin idrâkından hûş bî-hûş-ı kâsır ve ebter olmakla meydân-ı dahldesin. Herze-meres gibi pûyân olmak beyne'n-nâs 'ilm ü dâniş³¹⁸ ile şöhretime bâ'is ve fazîlet ve imtiyâzıma bir ârâyîşdir" deyu mütâbî'at-ı fikr-i rekîk ve bî-üstüvâr ve firifte-i hîle-i akl-ı hâm ve heves-medâr olduklarından içindir. Mısra:

بین تفاوت ره گزکجاست تا بکجا³¹⁹

Kirâren ve mirâren Hazret-i İştân mâdde-i şevk-engîz-i muhabbet ile sekrân olub lâli-nisâr-ı esrâr-ı hakîkat ve îsâr-ı gevâhir-i ma'rifet olmak için deryâlar gibi cûş u hurûşa geldiklerinden taraf-ı mürşidden sûretâ sâdır olan evâmîr ve tenbîhâtın ve icrâsıyla işâret buyurdıkları evrâd u ezkârın vesâir ef'âl-i hasenâtın her ne ise ma'nâda dahî elbette zuhûr olur. Eğer mürîd-i sâdık zuhûrunun müşâhedesiyle karîrû'l-'ayn olmaz ise ma'lûmu olsun ki henüz me'mûr olduğu kârı icrâ' eylememiştir.³²⁰ Tekrâr [15b] sa'y u gûşîş eylesin. Ola ki zuhûrunu müşâhede ede hatta bu âsitâneyi harâb iken tîşe-i himmet ve metîn-i binâ-yı şevk u gayret ile reşk-âver kasrına kıbâb-ı eflâk edip tamâmında pîr-i tarîkatım Arabzâde Hoca İlmî Mehmed Efendi hazretleri mektûb-ı emr üslûbları ve sâtatıyla bir zaman meymenet-i iktirânda câlis-i seccâde-i irşâd

³¹⁶ "Burada hâcib de perdedâr da aşktadır
Bu deyrde ne âşinâ ne bigâne gelir"

³¹⁷ Revâkı, s. 75.

³¹⁸ Ek: ile

³¹⁹ "Bak gör yolun tefâvütü nereden nereye" Dîvân-ı Hâfız

³²⁰ Ede

olmamız hakkında emirleri zuhûr u işâret-i pür-beşâretleri bürûz eyledikten üç gün sonra meydân odasında tek ü تنها ku'ûd ve “Hatm-i hâcegâna eyâ ne zaman şürû’ olunsa?” mülâhazasıyla manâda dahî işâret-i pîrâna ve tenbîh-i nebîh-i Hazret-i Îşân’a terakkub ve intizâr ile delîlü’l-hâirîn mu’înü’l-’âcizîn Cenâbına dest-i küşâ-yı tazarru’ u niyâz ve hâlet-i yakaza ve bîdârîde çep ü râsta itâre-i mürğ-i nigâh-ı hayret-pervâ eder iken, mısra:

ز آسمانو زمینمژده در فغان آمد³²¹

müfâdınca bâb-ı felek cenâb-ı âsitâne-i şerîfe güşâde ve bâz olub sabîhu’l-veche ve melîhû’l-beşere üç tane şahıs zîbende-endâm, pâkize-câme imâme-i kebîre dânişmendâne ile be-dîdâr ve ikisi bîrûn revzeneden tarafımıza nigerân olarak berkarâr ve birisi oda kapısından ‘arz-ı dîdâr ile kâ’ide-i ma’hûde-i enâm üzere icrâ-yı merâsim-i selâm-ı selâmet-encâm ve pürsiş-i çi-güne-i hâtır-ı hayret-nizâmımdan sonra bu fakîri tevhidhâneye davet [16a] ve der-’akab hûş-i sadâ ile zâkirler savt u ilâhî okumağa şürû’ ile halka-i şerîf germâ-germ oldukta bîrûn-ı revzenedeki ol iki refikleri dahî içerü teşrîf buyurdular. Meğer mukaddemen va’z u nasîhat için bir kürsi vaz’ olunmuş imiş. Fakîre selam veren meğer Fenâyî Efendi (kuddise sirruhû) hazretleri imiş. Hemen hilâl-i tevhîdde fakîrî der-âguş edip kucaklarına aldılar ve zeminden ref’ edip kürsünün üzerine ik’âd buyurdular. Fakîr her çend ki tehâşî edip ol mahallî kendülere tekîlf eyledim kabûl etmeyip “Nûr-i-dîdem bu mahall-i irşâd senin cilve-gâhın ve zânû-zede-i müdâvetin olan cây-i felek iştibâhındır. Sizlere mübârek olsun bizler sizi iclâsa geldik” deyip dîde-i ibret dîdeden pinhân oldular” deyû îrâd eyledikleri müdde’âyı isbât için bu tafsîli nigâşte-i levh-ı takrîr buyururlar idi intehâ. Beyit:

سخن شناسنهء دلبر خطا اینجاست

چو بشنوی سخن اهل دل مگو که خطاست³²²

³²¹ “Sema ve âsumândan müjdeler figân eder”

³²² “Gönül ehlinin sözünü işittiğinde hatalıdır deme

Selâmet-i dâreyn talebinde olan erbâb-ı ‘ukûle münâsib budur ki ehl-i hâlden zuhûr eden harekât ki bi-hasebi’z-zâhir muhâlif-i kâ’ide-i külliye-i nâs gibi görünür. Ol harekâtı inkâr etmeyip bunun sâhibi benden e’lamdır. Be-her-hâl bunda bir hikmet vardır. Menkıbe-i Hızır ve Musa aleyhime’s-selâm gibi mahfî bir esrârı mutazammındır mülâhazasında ola. Yoksa kendüsünün henüz nâkıs mîzânıyla **[16b]** sencîde edip mihekk-i galat-nümâ-yı fikr-i rekîkiyle tecrübe kaydına düşer ise mecmû’ı gayrıda müşâhede eylediği noksân-ı fâhiş kendüsünün olduğunu idrâk etmeyip pes-mânde-i beyâbân-ı felâket ve fütâde-i çâh-ı hüsrân u nedâmet olacağında iştibâh yoktur. Zîrâ illete devâ illet ma’lûm olduktan sonradır. Böyle olan şahıs müşevveşü’l-harekât ise henüz kendüsünün illetini âhir kimesnede zan eylemiş olur. Bu takdîrcekâbil-i ilâç ve şâyeste-i devâ olmaz. Neûzübillahi en eküne mine’l-câhilîn [Câhillerden olmaktan Allah’a sığınırız.]

Hazret-i İşân’nın mezkûr fitrat-ı bülendleri ve mermûz hilkat-i ‘âlem-pesendleri olan himmet-i merdâneleri ve gayret ü hamiyet-i bî-bahâneleri muktezâsı üzere şimşîr-i sertîz-i sabr u tahammüli hamâil-i gerden-i cân ve neyze-i berk-ı yelmân tevekkül ve kanâ’ati zabt-kerde-i pençe-i îkân ve cünne-i savm-ı sivâyı ârâyış-i³²³ ihtimâm ve gümân-ı saht-ı sahte-i âlâm-ı şedâyid-i zîver-i bâzû-yı iltizâm etmekle nefis-i bed-fercâm ile mücâdeleve mücâhededen bir nefes ârâm eylemeyip müteşebbis-i dâmân-ı şerî’at-i Muhammedî ve mütemessik-i hablü’l-metîn-i sünnet-i Ahmedî oldukları bir vecihle güncâyış-pezîr-i havsala-i takrîr ve kâbil-i keşîde-i silk-i ta’bîr değildir. Binâberîn tab’-ı selîmleri ve akl-ı müstakîmleri mâil-i nazm-ı âb-dâr ve râgıb-ı iş’âr-ı cevâhir-şî’âr olub tahmîd u temcîd-i Sübhânî ve tevhîd-i zât-ı Yezdânî ile ârâste ve medâyih-i peygamber-i âhirü’z-zamân ve nu’ût-ı bâ’is-i **[17a]** icâd-ı kevn ü mekân ile pîrâste-i hurûf-ı teheccî üzere müretteb bir dîvân-ı hakîkat-unvân nigâşte-i berâ’a-i tahkîkleri olub derûnunda merhem-i bihbûd-ı dil-rîşân ve mûmyâ-yı dil-şikeste-i muhabbet-kîşân olan esrâr-ı gâmiza-i tarîkâtı, alâ vechi’l-münâsebet tasrîh u beyân mültezimleri olduğundan *Tuhfetü’l-İrşâdnâme*’yle dîbâce-i ibtihâcını hased-kerde-i âyine-i hûrşîd buyurmuşlardır. Ol kitâb-ı müstetâbın ârâyış-i levha-i pîşînî ve zîver-i

Ey dilber sözden anlamıyorsun, hata işte buradadır”

³²³Düş-i ihtimâm, s. 77.

varak-ı nuhastîn-i olan na't-ı Seyyidü'l-Enbiyâ aliyye efdalü'l-tehâyâyı tamamıyla kalem-i hikmet tev'em-i nakş-i sahîfeyi beyân eyledi. Li-mürşidinâ:

Ser-kâfile-i âlem-i bâlâsın sen

Sâlâr-ı reh-i arş-ı mu'allâsın sen

Hem-ser olamaz kaddüne nahl-i Tûbâ

Nahl-i Harem-i Ka'be-i ulyâsın sen

Mecmû'a-i esmâ vü müsemmâsın sen

Pîrâye-dih-i sûret ü ma'nâsın sen

Ser-menzil-i maksûda nihâyet buldun

Reh-büird-i harem-hâne-i isrâsın sen

Âsûde heme kevn ü mekân sâyende

Serv-i çemen-i Yesrîb ü bathâsın sen

Zâtındır olan câme-tırâz-ı vahdet

Ârâm-geh-i 'urve-i vüskâsın sen

Halk oldu yüzün suyuna billâh kevineyn

Ser-çeşme-i eltâf-ı 'atâyâsın sen

Ser-cümle cihân bende-i muhtâcındır

Sultân-ı kerem-kâr-ı dil-ârâsın sen

Lokmân u Felâtun devâ-cûyundur

Dârû-yı şifâ-sâz-ı etibbâsın sen [17b]

Unvân-ı "le-'amruk" eser-i şânundur

Tuğrâyı şeref-nâme-i levlâsın sen

Ol nahl-i ser-â-pâ-yı şü'ûn-ı haksın

Müstagrak-ı envâr- tecellâsın sen

Sensüz sana ermek nice mümkün heyhât

Gümrâhlara melce vü me'vâsın sen

Dâd u sited-i şâh u gedâdur cûdun

Âbişhor-ı bernâ vü tüvâsın sen

Hâmân-ı havâdis dile olmaz reh-yâb

Mısr-ı dil uşşâkda Musâ'sın sen

Âmirziş isyâna sebeptir zâtın

Feryâd-res-i Âdem ü Havvâsın sen

Sâmân-ı ekâlîm-i hakâyıksın sen

Tâc-ı ser-i İskender-i dârâsın sen

Çoktur deryâyı hakâkat illâ

Yoktur bedelin lü'lü-i lâlâsın sen

Ser-levha-i evrâk-ı kademdir vasfın

Mevsûf-ı kütübhâne-i eşyâsın sen

Âteş-gede-i zulmeti ettin itfâ

Âteş-zen-i zünnâr u çelîpâsın sen

Ârâyış-i ruhsâr-ı zamândır hâlin

Sevdâ-zede-i aşka süveydâsın sen

Gencîne-i şevk olsa sezâdırcânâ

Kâf-ı dil-i virânede Ankâsın sen

Nâlen de eden bülbülü hicrânındır

Bir gonce-i neşküfte-i ra'nâsın sen

Cûdun ile pür-mahzen-i nûr-i hikmet

Miftâh-ı tulsım-i yed-i beyzâsın sen

Tedvîn-i risâlâta sebeptir zâtın

Şîrâze-keş-i nüsha-i kübrâsın sen

Eşbâh u nazâir eser-i hüsnüdüdür

Ser-safha-i eşyâda hüveydâ-sın sen

Mevcûd u ademzâtın ile kâimdir

Sûrette nihân ma'nîde peydâsın sen [18a]

Sırrın sereyân etmededir eşbâhı

Her zerrede hor katrede deryâsın sen

Keşer lebüne teşne iken a'taşân³²⁴

Gûyâ-yı abdnâk u arefnâsın sen

Rahmeyle Rızâ âşık-ı nâ-çârındır

Derd-i dil-i uşşâkamü dâvâsın sen

Sermaye-i hûbân-ı cihândır 'aşkın

Şûriş-i fiken-i Vâmık u Azrâ'sın sen

Bir kân-ı kerem gevher-i yektâsın sen

Ceddü'l-Hasaneyn ü hüsnâsın³²⁵ sen

Âhar sahîfenin hıtâmında îrâd buyurdıkları kıt'a-i latîfe-i Arabiyye³²⁶ dahî çekîde-i safha-i tahrîr olundu. Li-mürşidinâ:

تعالى الله وعدا انه لا يخلف الميعاد فقلنا ربنا اتم لنا في مبداء الأيجاد³²⁷

Hak budur ki bu mecelledenin derûnunda îrâd-kerde-i kilik-i hakikat-nigârları olan kelâm-ı ma'rifet ve esrâr-ı tarîkat bir vecihle gencâ-yiş-pezîr gûş-i akl ü hûş-ı sâde-dilân olmayıp hall-i akde-i pîç-â-pîç nasîb-i nâhûn nûr-ı ma'rifet-i ledünnîdir. Ve bu mecmû'a-i hakikat-meşhûnun ibtidâ ve intihâsı mübârek lisân-ı ma'ârif-i gûylarından gûşuz ve yakînim olduğu vech üzere bin yüz on dört senesinde mübâşeret olunub

³²⁴a'taynâk, s. 78.

³²⁵Ceddü'l-Hasaneyn ü hüsnâsın, s.78.

³²⁶Kıt'a-i latîfe-i Arabiyye'den, s. 78.

³²⁷ Allah Teâlâ'nın va'di yücedir. O, va'dinden dönmez. Ey Rabbimiz! Yaratılışımızın başlangıcındaki halimize tamamla.

keşîde-i silk-i tanzîm olundukça ferâhem-şode-i mazbata-i ihtimâm buyurmalarıyla elli bir senesinde nehc-i ma'rûf ve siyâk-ı me'lûf üzere tertîb olunmuştur. Ve ber-vech-i tahmîn-i efrâd-ı ebyâtı iki bin **[18b]** iki yüz elli adede bâliğ olmuştur. Ba'dehu elli üç senesinde ziyâret-i Beytullahi'l-harâm niyetiyle sefer-güzîn olub yine vatan-ı asliyelerine mu'âvedet buyuruncaya dek kalem-i ma'ârif-nüvîslerinden çekîde-i kırtâs-ı tahkîk olan âsâr-ı hikmet-şî'ârları müretteb bir mecmû'a olub ve ekser mahalleri Harem-i Mekke'de kutbü'l'ârifîn fahru'l-vâsılîn Şeyh Muhyiddîn-i Arabî (kuddise sırruhû) hazretlerinin *Fütûhât'ı* te'lîf eyledikleri mahalde vâki' olmakla bu mecelledenin dahî ser-levha-i nûrânîsi "*Zuhûrât-ı Mekkiyye*" nâmıyla kitâbe-gîr-i iştihâr olmuştur. Ârâyîşte dîbâce-i pür-ibtihâcı olan nazm-ı mu'azzam ve eser-i hûrşîdimiz bi-tarîki't-teberrük îrâd-kerde-i hâme-i belâgat kılındı. Li-mürşidinâ:

Melâhat gülşeninde olsa bir sâhib-nazar peydâ

Olur nergislerinde kuhl-ı "mâ-zâga'l-basar" peydâ

Kamer çarh-ı atâda kâse-ber-kef devr eder her şeb

O mihrün sürfe-i cûdından eyler "mâ-hâzar" peydâ

Sûverbâz-ı kadem sanat-nümâdır vech-i âdemde

Olur her bir nazarda bü'l-aceb şun-ı diğêr peydâ

Nigâh et sûret-i ezdâda cem'-i vâhidiyyetde

Eder bir kân içinde seng ü geöher-i hâk u zer peydâ

Göründü pertev-i vahdet bu fânus-ı mezâhirden

Eder şem'-i cemâlinden nice şekl ü suverpeydâ

Harem-gâh-ı anâsırda dilâhemzâd-ı vahdettir

Gehî bir merd-i sâhib-dil gehî bir bî-hüner peydâ

*Acebdir gülşen-i âlem temâşâdır temâşâsı **[19a]***

Gehîhâr-ı keder ibdâ gehî bir vird-i ter peydâ

Tehî kalmaz miyân-ı fâka hemyân-ı tevekkülden

Gehî bir çille-keş abdâl eder tâc u kemer peydâ

Nihân oldu şehâ kıymet-şinâs-ı geöher-i hâtır

Bu bâzâr-ı havâtırda ol aldanpîlever peydâ

Bu dükkânın kanı ol geöher-i yektâları eyâ

Eder mi kân-ı isti'dâd bir rûşen-güher peydâ

Hemân ey pîr-i rûşen-dil civân-ı vaslatâlib ol

Şeb-i deycûr-ı hicrâna olur nûr-ı seher peydâ

Erer ser-menzil-i matlûba³²⁸ himmet eyleyen âşık

Geçer meydân-ı akrân-ı eden tîr ü siper peydâ

Gider âlâyış-i gayriye timir'ât-ı hâtırdan

Derûnun etmesin jeng-i sitemden bir keder peydâ

Rehâ-yâb olmaz âhir neşve'-i kesret sudâ'ından

Edenler bâde-i hubb-ı sivâdan derd-i ser peydâ

Zer-i ihlâsı zâhid eyledi gam pûtesizâyı

Acebdir çarh-ı dilde olmadı şems ü kamer peydâ

Zehî hayrettedir dervîş-i goncebîm-i gafletden

Gehî pinhân eder esrârını gâhî eder peydâ

Dilâremmâl efendi merd-i ârifdir zamîr anlar

Eder her kur'ada gayb âleminden bir haber peydâ

Nice ehl-i hüner nâm aldı meydân-ı şecâ'atde

Velî mülk-i atâda olmadı bir nâmver peydâ

Kırân-ı necm-i sa'din olduğun ister felek ancak

K'oladev-i kamerde müşterî keökeb bir er peydâ

³²⁸Maksûda, s. 79.

Tabîbim kuhl-i irfânı izâ'at etme nâdâna
'Amâdan çeşm-i mâderzâd eder mi nûr u fer peydâ

Düşer bend-i kemend-i dâmgâh-ı sûd-ı hüsrâna
Eden sevk-i emelde kârgâh-ı nef ü zâr peydâ

Nigehbân-ı inâyet hıfz eder düzdân-ı firkatden **[19b]**
Ne mümkündür ola şeh-râh-ı vuslatda hatar peydâ

Nice olmaz remîde kalb-i rûbâh-ı cefâ her-dem
Olur kûh-ı vefâdan a'ra-i "saddü'l-hazer" peydâ

Olur gülşen-serây-ı dil mutarrâbâd-ı vuslatda
Ederse ebr-i âhı meşk-i çeşmemden matar peydâ

Bulunmaz bahr ü bedre dâne-i dürdâne-i eşküm
Olur her katresinden sad-hezârân bahr ü ber peydâ

Edât-ı vaz'-ı küstâhâne-i unvânile olmaz
Libâsı müste'âr-ı merd-i dûna kerr ü fer peydâ

Sipîhr-i sifle-perver bir suturlâb-ı acâyibdir
Helâk-ı mûrabâdidür ederse bâl ü per peydâ

Düşerdi dâmgâh-ı vahşete ger kânı efkârı
Olaldan bîşe-i endîşede bir şîr-ıner peydâ

Felek san'at-nümâdır âlemin zıll-ı hayâlinde
Verâ-yı perdeden gâhî eder bir der-be-der peydâ

Bakılsa dâde-i Hâk-bîn ile mir'ât-ı eşyâyâ
Kemâlin arz eder erbâb-ı isti'dâda her peydâ

Huruf-ı âliyât esrârı zâhirdir tenâsülde
Eder sulb-ı pederden "kenz-i mahfi" bir püser peydâ

*Rızâ benlik vücûdun aşk meydânında mahvetdi
Ne varlıktan eser kaldı ne yoklukdan haber peydâ*

Ve tamâmında tahrîr buyurdıkları nazm-ı hikmet-âmiz şî'r-i şevk-engîz budur. Li-
mürşidinâ:

Ey hâce kâr-ı evvelin encâma değmedi

Dâd u sitâd çekdiğin âlâma değmedi

Sâkî-i bezmin eyledi gam hâtırın şikest

Hum-hânelerde hizmeti bir câma değmedi

Zâhid libâs-ı zühdi değışdin riyâyile

Savm-ı sivâtedârik-i bayrama değmedi

Sayd-ı megesle çeşm-i tama ' doldu sûfiyâ

Pây-ı şikâr-ı kurdıcağın dâma değmedi [20a]

Ey şâh-ı hüsn geçdi zamân-ı melâhatin

Ser-tâc-ı iftihârın olan nâma değmedi

Pîr-i mugân varını hayrâta etdi sarf

Sahbâ-yı 'aşk-ı rind-i mey-âşâma değmedi

Tıfl-ı hevâya terbiyet etdi hevâ yere

Bâb-ı Rızâda etdiğin ibrâma değmedi

Bu sadfe-i lâlî-nisâr ve bu mecmû'a-i vâridât-ı medârdan îrâd buyurdıkları nikât-ı tarîkat ve esrâr-ı hakîkat bi'l-külliyeye şâh-bâz-ı bülend-pervâz tabî'atları üç lâhutdan sayd eylediği mürgâne-i gayb-ı nûrânî bâlü şikâr-ı melekût-i âşiyân-ı hüviyet-me'âl olmakla gâh ü bî-gâh fukarâ-yı dervîşâna hitâb buyurub şâh-râh-ı tarîkatları her ne vakti dūçâr-ı 'ukde-i müşkile olursanız bu mecmû'ada olan âsâr-ı hakîkat-nisâr anazâr-pâş-ı dîde-i 'ibret medâr olması ki cemî'-i esrâr-ı tarîk ve seyr u sülûk indirâc-kerde-i derc-i elfâz kılınmıştır" deyû tavsiye ve sipâriş buyururlardı. Binâen-aleyh nüsha-i kesîrası

fetâde-i eyâdî-i muhibbân olub ta'vîz-kerden-icân eylemiştir. Az zamanda âfâka münteşir olub birkaç sene içinde iki yüzden ziyâde istinsâh olunmuştur. Ve emr-i tefe'ül gâyet isâbeti vardır. el-Ân fukarâ-yı tarîkatın bir kâr-ımüşkil-pesendi zuhûra gelib gerek mübâşeretinde ve gerek netîcesinde nice olacağından hayret-zede olsa kitâb-ı merkûmdan tefe'ül edip bi'aynihî kendü hâli ve tesellî ve ta'bîri zuhûr etmekle [20b] ânın muktezâsıyla hareket edip endîş-nâk olduğu husûsta müşâhede-i yüsr ve selâmet eder. Hatta Hazret-i İşân'ın dahî nice def'a tefe'ül buyurdıkları “nişân-gâh-ı hadengnigâhımdır” muktezâsı meşrebinde pür-virânelerinden nâşî kitâb-ı merkûme takrîz olmağı-çün hulefâyı 'âlî-mikdârlarından Fethî Efendi hazretlerine dervîşân-ı dil-rîşânlarından bu derd-mendlerine emir buyurmalarıyla nigâşte-i safha-i ta'zîm olunan iş'âr-ı takrîz-şî'âr bu mahalle tahrîr kılındı. Li-Fethî Efendi:

Zihî kuvvet-i tab' u feyz-i tamâm

Zihîdürri-i meknûn u hüsn-i nizâm

Zihînutk-ı hakkım ola ser-te-ser

Nu'ût-ı şerîf-i rasûli'l-enâm

Rumûzât-ı pîr-ân-ı sâhib-nefs

İşârât-ı esrâr-ı rabbi'l-enâm

Sünûh etdiği-çün reh-i hacda

Ol Zuhûrât-ı Mekkiyye'dir ona-nâm

Rumûzâtını fehm eden Fethiyâ

Ma'ârifle olur müşâr u benâm

Li-mü'ellife'l-fakîr:

Zihî nüsha-i pâk-i cevher-nisâr

Ki her noktasıdır dürr-i şâh-vâr

Midâdında nûr-ı siyâhı görür

Nigâh-ı mürîd-i basîret-medâr

Sütûru sufûfu's-sitte nazîr

Hurûfudur ervâh-ı sidre-güzâr

*Mutâla 'alarında olan her nikât
Olur vech-i hûrşîde âyîne-dâr*

*Budur nutk-ı Îsâ-yı sâhib-nefes
Bunu eden inkâr olur hâk-sâr*

*Gül-bâğ-ı Bathâ-zemîn olduğu-çün
Zuhûrât-ı Mekkiyye dedi kibâr*

*Fütûhât-ı Şeyhe berâber gelir eğer
Etse sencîde sâhib- 'ayyâr [21a]*

*İkiside gavvâs-ı deryâ-yı 'aşk
İkiside bir gül içindir hezâr*

*Velâkin Cenâb-ı Rızâdır bugün
Şeh-i mülk-iesrâr-ı perverdgâr*

*Cüdâ etmesin sâyesin Nüzhetâ
Bizim üstümüzden ebedkirdgâr*

*O şâh-ı velâyet gedâsı menem
O güldür menem bülbül-i bî-karâr*

*Der-i Lütîfyâ Rab ola dâimen
Nazar-gâh-ı çeşm-i sığâr u kibâr*

Bu dîvân-ı ma'ârif-unvân tertîbinden sonra menba'-ı feyz-i şevk ve muhabbet ve çeşme-sâr-ı hikmet ve ma'rifet olan tab'-ı hamiyet-i ma'iyetleri deryâ-yı nûr gibi cûş-â-cûş ve mevc-â-mevc olub birkaç sâl-i ferhunde-me'al içinde endâhte-i sâhil zuhûr ve Bürûz eylediği lü'lü'-i şâh-vârî manzûm rişte-i ta'bîr buyurmalarıyla tarîka-i ma'hûde üzere tertîb-i sâz-ı dest-i himmet-peyvest eylemeleriyle *Fütûhât-ı Gaybiyye* nâmıyla ol kâlâ-yı girân-bahâ-yı çâr-sû-yi 'uşşâkî temgâzde-i itibâr buyurmuşlardır. Sebak-ı evvelîni olan mi'râciyye-i Hazret-i Seyyidü'l-Verâ 'aleyhi efdalü'l-tehâyâ 'alâ vechi't-teyemmün ve't-teberrük nigâşte-i levha-i beyân olundu. Li-mürşidinâ:

Ey nahl-i bûstân-ı çemenzâr-ı istifâ

Veyserv-i hûş-hırâm-ı harem-hâne-i vefâ

Âmâdedir nüzûl-ı rikâb-ı icâbete

Mihmân-serây-ı mâ-hazar-ı mev'ûd-ı likâ

Şevkün yolunda dîde-i pür-intizârile

Arş-ı berîn-i kuhl-ı kudûmun eder recâ

Nûr-ı cemâlin âyînedâr-ı cemâldir

Zât usîfât-ı nûr-ı cemâlinde rû-nümâ

Gördü cemâl-i bahtı gören zât-ı bahtını [21b]

Erdi cemâl-i mutlaka zâtınla mutlakâ

Sen ol habîbsin ki eder mihr-i tal'atın

Hâss-ı harîm-i hazret-i mahbûbı rûşenâ

Bir şeb Cenâb-ı Dâver-i perverdgârdan

Feyz-âver oldu Hazret-i Cibrîl'e bir nidâ

Mazmûn-ı emr-i hazret-i ba'de'l-müşâhede

Fevka'l-'alâdan eyledi 'azm-i harem-serâ

Tâvûs-ı bâğ-ı kuds kanat bükdi sidreden

Vahy-âşinâ-yı gülşen-i 'Adnânı kıldı câ

Bâğ-ı belâğ-ı geşt ü güzâr eyleyip bu şeb

Geldi harîm-i da'vete peygamber-i sabâ

Vardı huzûra hulle vü tâc u burâk ile

Gördü gunûde-nergîs-i şehlâ-yı Mustafâ

Girdi meşâm-ı gonceye bâd-ı peyâm-ı dost

Kâfûr yokdu meclîse micmer-keş-i hevâ

Cânân uyandı demdeme-i hâb-ı nâzdan

Ru'yâ-yı vuslat oldu habîbin derû-nümâ

Başında tâc dûşına dîbâc-ı ibtihâc

Verdi bahâ-i hüsninenev'-i dîgerbahâ
Resm-i kudûm-ı da 'vet-i dergâh-ı 'izzete
At çekdizîr-i rânına tevkîr için kazâ
Rûhu 'l-emîn-i gâşiye ber-dâr-ı hidmeti
Nehzat buyurdu şevket ile seyyidü 'l-verâ
Sayd-ı Hü mâ-yı vasl idi aksâ-yı matlabı
Şeh-bâz-ı âşiyân-ı harem oldu pür-güşâ
Verdi sirâc-ı rûy-ı ziyâbeyt-i makdese
Oldu sufûf-ı zümre-i ervâh-ı muktedâ
Kıldı semend-i himmeti "ez-ferştâ-be-'arş"
Nat'-ı zemîn u 'atlas-ı gerdûnı zîr u pâ
Eflâke çıktı gulgule-i mevkîb-i Rasûl
Girdi sadâ-yı kûs-ı risâlet "ile's-semâ"
Pertev bıraktı tekye-i gerdûna pîr-i aşk [22a]
Geldi ziyâ-yimescid-i irfâna entümâ
Âvâze saldı savma 'a-i kûş-ı vahdete
Heft âsmâne vecd ü safâ verdi bu sadâ
Savt-ı kudûm-ı yâr-ı safâ verdi meclise
Devrâna girdi seb 'a-i seyyâre-i semâ
Evrâd-ı sūfiyân-ı riyâz-ı cinândır
Gül-geşt-i harîm-i makdem-i gülbang merhabâ
Ol şeh-süvâr-ı arz-ı medâr-ı risâlete
Zib-âver oldu hil 'at-ı hâss-ı "izâ hevâ"
Geçdi sūrâdikât-ı makâmât-ı rif'ati
Oldu zimâm-ı himmeti a 'lâ-yı müntehâ
Bu lânegehdên etmedi pervâz Cebra 'il

Dutdı makâm-ı sidre-i evvelde istivâ

Çekdi dür-i ikâmete pâ-yı azîmetin
Nâmûs-ı Ekber etdi makâmında ittikâ

Akl-ı ma'âş u akl-ı ma'âdâkl-ı küll bu şeb
Her biri kıldı kendü makâmında inzivâ

Bir cilvegâha erdi ki kalmadı keyf ü kem
Bir pâyegâha geldi ki ser-cümle oldu lâ

Yoklukda kaldı sûret-i hestî devâr olan
Giydi 'adem libâsını fi'l-cümle mâ-sivâ

Leyl ü nehâr habîb-i hafâda nihân olup
Keşf-i rikâb eyledi "ve'l-leylü ve'd-duhâ"

Hûrşîd-i nâz çâk-ı girîbân-ı râz edip
Dâmen-tırâz-ı evc-i niyâz oldu Mustafâ

Mir'ât-ı mâha 'aks-i cemâl etdi "mâ-ra'â"
Berk urdı âftâb-ı tecellî-i kibriyâ

Ol nûrı gördü dîde-i re's-i Muhammedî
Âyine-i fenâda göründü ruh-ı bekâ [22b]

Minne Hudâya "Leyle-i Mi'râc" dur bu şeb
Rûşen-dil oldu mûm-ı nücûm-ı "ve mâ-gavâ"

Şeyhü'l-harem cenâbı "sefer der-vatan" edip
Gitdivü geldi sâ'at-ı ânîdebî-merâ

"Halvet der-encümen" çemeninde açıldı gül
Feryâda başladı bu gice mürğ-ı hôş-nevâ

Verdi sadâ-yı nevbet-i pencüm cihâna fer
Kıldı çerâğ-ı tekve-i Bathâyı rûşenâ

Sahn-ı safâ-yı sürfe-i İslâma her nefes

Oldu simât-ı hams-i mübârek nemek-resâ

Da ‘vet olundu meclis-i ihsâna hâss u ‘âm

Hân-ı nevâl-i halka-i tevhîde es-sâlâ

‘Uşşâka verdi gülşen-i isrâ haberlerin

Oldu güşâde gonce-i tahkik müctebâ

Geldi açıldı bu gice gül-gonca-i çemen

Girmiş gibi meşâmına bûy-ı “‘anni’l-hevâ”

Yakdı vücûdın âteş-i inkâra Bû-Leheb

Düşdü amîk-ı zillete bu cehl-i hayra-râ

Kaynatdı deyk-i fitneyi “‘hammâlâte’l-hatab”

Âhir boğazın aldı anun rişte-i kazâ

Seyl-i hased su koydu Kureyşün ocağına

Ehl-i ‘inâda dağdağa verdi bu mâ-cerâ

Kaldı ayakda köhne libâs-ı mu‘ânidîn

Buldu revâccâme-i ra‘nâ-yı etkîyâ

Seyf-i âyetle kıldı ‘amel kâzî-i ezel

Butlâna haml olundu du‘avî-i eşkiyâ

Hâmûş iken çemende hezâr intizâr ile

Mi‘râc-ı şevkidir seni bülbül eden Rızâ

Bu kitâb-ı hakikat-nisâbin hitâmında neveste-i yerâ‘a-ı yerâ‘aları olan sühan-ı bî-
‘adilleri ve kelâm-ı bî-şebîh ve meselleri budur. Li-mürşidinâ:

Zülfün füzûn etdi şehâ ıztırâbımı

Gördün mü bâd-ı fitne ile pîç ü tâbımı [23a]

Zâhid görünce ağladığım cürmün andığım

Artık getirdi nekd-i hatâdan sevâbımı

Yâ Rab ziyâde eyle bi-‘aşk-ı Muhammedî

Bâb-ı cenâb-ı kurba olan intisâbımı

Sahbâ-yı câm-ı valsı dirîg etme sâkiyâ

Ref' et zücâc-pâre-i dilden nikâbımı

Tarf-ı dimâğa lezzet-i şehd-i safâ gelir

Gûş eyledikce hâce-i şîrîn-cevâbımı

Bezm-i sivâda perde-birûn-ı hevâ iken

Zâhid hicâba düşdü görünce hicâbımı

Taht-ı hayâle 'illet-i gâ'iyye eyledim

Şehr-i Rızâda hüsrev-i 'âlî-cenâbımı

Fukarâ-yı tarîkâta hediye buyurdukları bu mecmû'a-i süreyyâ-nizâmın dahî 'aded-i ebyât-ı hikmet-simâtı bin dört yüz elliye karîb olduğu şümâr-gerde-i benân-ı nigâh yakînimdir. Ekser manzûmeleri esnâ-yı istiğrâkta ve sülâfe-i şevk ile mest ü medhûş olub bekâbillâh ile muttasıf iken zuhûr etmekle güya bu mücelledenin derûnu kars-ı âfitâb gibi leb-rîz-i nûr-ı hakîkat ve ma'rifet olub zimâm-ı ihtiyârları dest-i irâdetten bi'l-külliyeye münselib olmakla kerâmet ve velâyetlerin izhâr eyle bir mi'râc-ı pür-ibtihâc menkıbesinde, li-mürşidinâ:

Geh halka begûş-ı enbiyâyem

Gehmaharem-i râz-ı evliyâyem

Her katrede bahr-i bî-girânem

Her zerrede mihr-i pür-ziyâyem

Men bâliğ-ı meblağ-ı ricâlem

Dergâh-ı vefâda men Rızâ'yem

buyurmalarıyla 'idâd-i ricâlullâhtan ma'dûd olduklarına tahkîk-i makâm eylemişlerdir. Ke-zâlik bir âhir-i mi'râciyye-i münîfede dahî resîde-i mertebe-i [23b] cem'u'l-cem' olub hüviyyet menziline buldukları îmâ ve işâret zımnında, li-mürşidinâ:

Mâh-ı rûşen-çerâğ-ı mi'râciyye

Gördü ayne'l-yakîn Şeyh Rızâ

Buyurmağla tuma'nînet-i fermâ-yı kulûb-i sâlikân pâk-i i'tikâd olmuşlardır. Ve bunlardan mâ-'adâ nice mahallerinde bu mazmûnları kerâran merâran çekîde-i kalem-i tahkîk buyurdıkları kırâat kitâba fâiz olan ahbâb-ı sâhib intibâha nûr-ı hûrşîdden hüveydâdır. Sâib:

هر سخن گوشيو هرميساغرى دار وجدا شربت سيمرغ نتوان دركللوى مور ريخت³²⁹

Bu îrâd eylediğim kelâm-ı 'ibret-nizâm eğerçi teng-havsala olub kûteh-bîn olan perîşân-ı rûz-gârın 'akl-i hod-pesendinden hâric olmakla îstâde-i makâm-ı ta'rîfîn³³⁰ olub ta'yîn-i makâm-ı velâyet etmek münâfi-i de'b-i ehl-i kerâmettir deyû müteşebbis-i dâmân-ı inkâr ve ta'assub bulunmağla izhâr-ı cehl-i cibillî eder ise "es-sükût cevâbü'l-ahmak" mazmûnuyla her ne kadar def'-i gâile-i ahmakânesi mümkün ise de yine birkaç vech u vecîh ile ref'-i meşgale-i i'tirâz olunur. Evvelen dâire-i 'aliyyelerinde rîze-çîn-simât 'inâyetleri olan fukarâ-yı sâlikînin ba'zıları ibtidâ-yı sülûklarında nev'an 'ârıza-i telvîn ile fetâde-i çâh-ı 'amîku'l-gavr-ı iştibâh olub âdâb-ı mürîdân tarîkattan olmayan mu'âmele-i imtihân ile taraf-ı bâtınından kerâmet-i mürşide müterakkıb [24a] olmakla eğer evvel mürîd-i müşevveş-i ekmel zâtında zâyî' olmayacak bir pâk-i nejâd ve sâhib-i isti'dâd ise bu makûle vesvese-i nefis-i şom ve vâhime-i heybet-lüzûm ile telef-kerde-i beyâbân-ı gümrâhı ve zâyî-şode-i bevâdî-i iştibâhı olmak maslahâtı-çün mürşid bendenüvâz rütbe-i iştibâhına göre kavlen yâfa'len izhâr-ı kerâmet eder ki şefkat-i 'alî halkullâh böyle olur. Beyit:

خموش باش كهسنجيدهگان عالم را

سبکسیر ست بميزانخويشسنجيدن³³¹

Sâniyen, ³³²اعلا نشنيم³³² كهى بر طارم اعلا نشنيم³³² bir veliyy-i kâmil garka-i bahr-i bî-girân-ı tevhîd olub mertebe-i sahvadan güzâr ve derece-i mahva vaz'-ı pâ-yı iktidâr ile mir'ât-ı mütekâbile makâmında olan âyîne-i kalb mücellâsında zuhûr-ı pertev-i hûrşîd hakîkat

³²⁹ "Her sözün bir kulağı, her meyın bir kadehi vardır
Simurgun şerbeti, karıncanın ağzına dökülmez"

³³⁰Ta'rîz, s. 83.

³³¹ "Âlemde çok derdli olanların yanında suskun ol!

Zira kendi mizanıyla onları değerlendirmeye çalışman hafif-meşreblik olur."

³³² "Bazen en yüce makamlarda otururum" Sâib-i Tebrîzî

sebebiyle gerd-i hestîden ve gubâr-ı hod-perestîden eser-i nâ-peydâ olmakla küntü sem'an ve basaren ilâ âhiri hadîs-i şerîfinin mazharı bulunub ber- muktezâ-yı makâm-ı kurbet-i güft ü şinîdi bi'l-külliyeye makâlât-ı kerâmât ve ef'âl ü âsârıbi'l-cümle havârik-ı âdât olmakla izhâr-ı kerâmet cümle zarûriyyâtтан olur. Seyyid Nizâm-zâde (kuddise sırruhû):

Gözümdeki gören sensin dilimde söyleyen sensin

Semî'im sen semâ'ımsın benim cânımda cânsın sen

Sâlisen velî-i kâmil izhâr-ı kerâmet eylemez ve fahr u mübâhât tarîkasını ma'kûl ve münâsib görmez. Eğer [24b] kendüsünde eser-i velâyet mütehakkık olsaydı bu makûle da'vâya mutasaddî olmaz idi deyû sâlik-i tarîk inkâr olub ta'assuban mücânebet ve perîşân olmaları ile dîde-i nâkıs-ı menişân-ı za'îfü'l-i'tikâttan ve çeşm-i sebel-i âlûd-ı hod-perestân-ı sâhib-i inâddan mestûr olub bu güne nâ-müste'idd-i kabûl-ı erbâb-ı gafletin meşgale-i sıkletinden ve gulgule-i dimâğ-hırâş ve külfetinden kendü evkât-ı şerîfesini sıyânet ve himâyet kasdıyla izhâr-ı kerâmet 'ayn-ı kerâmettir. Mısra:

نزدیک میکند بخداد ست رد مرا³³³

Râbi'an bir mürîd-i pâk-i tıynet ve bir muhibb-i sâdik-ı niyyet ki ser-vakt-i kalb-i mürşide isti'dâd-ı tâm ve itâ'at-ı mâ-lâ-keâm iktizâsıylavâsıl ve rehberde olubhuzûr-ı pîrdeihrâz derece-i kurbet ve kabûl etmekle nâ-gâh-ı 'umûrmüşkile-i dîn ve dünyâdanbi-hasebi'l-beşeriyye 'ukde-i müşkil-bende-i mübtelâolmağlasa'y ü sülûkünemümâna'at edip safâ-yı derûnuna halel-i tatarrukedeceğın müşâhede etmekle taraf-ı mürşidden def' u ref'i bâbında;

آنانکه خاکرا بنظر کیمیا کنند

آیا بود که گوشهء چشمی بما کنند

remziyle istid'â-yı³³⁴ himmet veistirhâm ve 'inâyet ile tâlib-i hârîka oldukta izhâr-ı kerâmet lâzime-i hâl-i merâtib-i kemâliyyedir. Menî'u'l-cenâb Hazret-i Ömer bin el-Hattâb (radiyallâhu te'âlâ anhu) hazretlerinin "Yâ Sâriyetü'l-cebel!" [25a] nidâsıyla

³³³ "Benim reddedilen elim, Hudâ'ya yakın kılar"

³³⁴ İstid'aları, s. 84.

Medîne-i Tâhira'dan havâlî-i Hemedân'da me'mûr-ı mukâtele olan ser-asker zafer-i eserleri Cenâb-ı Sâriye (radıyallâhu anhu) i'ânet ferma oldukları gibi.

el-Hâsıl bu mertebe-i esîr-i keş-me-keş kallâb-ı inkâr olan guseste-i a'sâbân-ı Yahûda makâle-i îrâd-ı cevâb-ı müskit tazyî'-i evkâtten 'addolunur. Zîrâ kerâmet lafzını ikrâr edip erbâb u ashâbını bu enbûh-ı pür-şekve ümmet-i merhûmeden iki yâhûd üç zât-ı şerîfe hasr u kasr ederler. Onlar dahî ashâb-ı güzîn ve tâbi'în (radıyallâhu te'âlâ anhüm) hazerâtı zamân-ı şeriflerinde ola. "Allah'ım sen bizleri bu itikattan koru."³³⁵

Pes ez-în-i tekâzâ-yı zevk-i fitratları ve ibrâm-ı şevk-i hilkatleri muktezâsıyla 'ayn-i deryâ-yı mevcen mevc hikmet ve mahz-ı lücce-i cûş-â-cûş ma'rifet olan tabî'at-ı irtisâmları hübüb-ı nesîm-i eltâf-ı Sübhânî ile hurûş-engîz olub ol bahr-i nûr-ı eserden zîb-i sâhil zuhûr olan lâli'-i girân-bahâ-yı güftârı ve dürer-i şâh-vâr-ı iş'ârî keşîde-i simt-ı nazm u beyân ve ber-nehc-i evvel tertîb ve tanzîm buyurmalarıyla üslûb-i sâbık üzere na't-ı şerîf-i 'unvân-tırâzları îrâd-kerde-i kalem-i 'âcizânemdir. Li-mürşidinâ:

Serây-ı dilde bir miiftâh-ı zerkâr-ı duâ buldum

Harîm-i isticâbetde anı müşkil-küşâ buldum

Vefâ bahrinde bir dürr-i yetîme müşterî oldum [25b]

Bütûn dünyâ değer bir gevher-i 'âlem-behâ buldum

Tenezzül eylemem nev-sikke-i Kârûn-ı vâruına

Yed-i beyzâ ararken Tûr-ı dilde kîmyâ buldum

Talebkâr-ı visâl oldum nice dem Yesrib-i tende

Hisâr-ı ravza-i hâtırda nûr-ı Kibriyâ buldum

Sipîhr-i istifâda cüst-cû eyler iken mâhî

Zemîn-i dilde bir hurşîd-i tal'at müctebâ buldum

Dem-â-dem seyl-i ekşim mâye-bahş-ı çâh-ı Zemzem'dir

Anınçün vâdi-i Bathâ'da haylî mâcerâ buldum

Teveccüh eylemişler kiblegâh-ı kâbe kavseyne

O mihrâb-ı safâda ehl-i şevkî muktedâ buldum

Nice sûret-perest el bağlamış saff-ı irâdetde

³³⁵ اللهم احفظنا من هذا الاعتقاد

Sivâ deyrinde ağyâra kemer-bend-i hevâ buldum
Nice te'vîl-i nâ-meşru'-ı ladâd u sitâd ehlin
Dükân-ı hîlede âgeşte-i çirk-i riyâ buldum
Taharrî eyledim mescid-nişîn-i halka-i zühdi
Îmâm-ı nâ-tamâmı şahne-meşreb sifle-râ buldum
Simât-ı inbisât-ı hân-ı cûdundan nasîb aldım
Nevâl-i sofrâ-i himmetde ni'me'l-iştihâ buldum
Înâbet gülşeninde bir dıraht-ı müntehâ aldım
Hazân-ı gamdan âzâde nihâl-i dil-küşâ buldum
Hasan-fitrat Hüseyin bin Ali-tynet kerem-kânı
Mutarrâbâğ-ı Zehrâ'da iki nahl-i vefâ buldum
Sarıldım şâhsâr-ı serv-i ser-sebz-i dil-ârâya
Mahabbet gülşeninde bir civân-ı dil-rubâ buldum
Seyahat der-vatan eylerken etvâr-ı şuhûdumda
Dırahtistân-ı bâğ-ı sînemi nüzhet-serâ buldum [26a]
Fezâ-yı 'arş-ı vicdânımda seyr eyler iken nâgeh
Hakâ'ik sidresinde bir dıraht-ı müntehâ buldum
Ararken nâgehân halvet-serây-ı dilde dildârı
Nihân-ı çerh-i sînemde dür-i 'âlem-behâ buldum
O mâhun dâne hâl-i ruhsâr-ı ferah-fâlin
Hayâlim hokkasında şevk pürdür bir gıdâ buldum
Felek bâzârını gözden geçirdim görmedim illâ
Melâhat şehr-yârin şehr-i dilde pür sehâ buldum
O dildârın tabîb-i derd-mendân olduğun bildim
Dil-i mecrûhuma dârû-yı ihsânın devâ buldum
Sen ol rûşen-çerâğ-ı kurretü'l-'ayn-ı dü 'âlemsin
Hayâlin hücrelerinde çeşm-i cânı rûşenâ buldum
Müsâvî-hâne-i 'âlemde gördüm vâ'izin hâlin

Müdüâmî ekl ü şürbün zemm u kadh-ı asfiyâ buldum
Nihânî hırka-i sâlûs içinde ehl-i inkârı
Ayân-ender- 'ayân mekr-i sivâyâ mübtelâ buldum
Sicillât-ı kazâyı cüst-cû etdim nihâyetde
Hayât-ı bî-sebât-ı dehr-i dûnı bî-bekâ buldum
Cevâb-ı müstetâb-ı câhidû fillah emrinde
Muhakkak hüsn-i ta 'bîr-i mücâzât-ı gazâ buldum
Devâm-ı müstedâm-ı bahr u berden etdim istintâk
Zebân-ı hâl u kâlin gark-ı bahr-ı iştikâ buldum
Lisân-ı hâli tasdîk üzere dir erbâb-ı ikrârın
Esâs-ı beyt-i inkârı fenâ-ender-fenâ buldum
Nice âzâde-meşreb şeh-süvâr-ı esb-i inkârı
Zimâm-ı³³⁶ ihtiyârın beste-i hayf u recâ buldum
Şerî'atde tarîkat 'ârif-i billaha rûşendir [26b]
Hakîkat ma 'rifet erbâbını hodreh-nümâ buldum
Tarîkat şemsini ser-safha-i levh-i mezâhirde
Kemâhî görmeyen nâdân-ı ahmakda 'amâ buldum
Şerî'atsız tarîkat bir binâdır pâyidâr olmaz
Hakîkat ma 'rifetsiz bir binâdır kim fenâ buldum
Dilâ ef'âl ü esmâdan sıfât u zâtdır matlab
Bu çâr erkânı inkâr eyleyenlerde cefâ buldum
Cenâb-ı Asfiyâ cehl-i cibilliden müberrâdır
Ki zîrâ sûfî-i âgâha haylî iftirâ buldum
Nice câhil olur sûfî nice sûfî olur câhil
Mübâyindir kelâmın zâhidâ sende hatâ buldum
Ne bilsin zevk-i 'ışkî zûk-ı 'ışkî bilmeyen tâlib
Kufât-ı bî-sebâtın kârını hubb-ı sivâ buldum

³³⁶Zamân, s. 85.

*Bu mekteb-hânedede tahsîl-i 'irfân etmeyen tıflı
Sahîfî'l-'akl 'anîdü'l-kavl 'aynü'l-ımtirâ³³⁷ buldum*

*Ricâlullahı dâ'im zemm eden nemmâm-ı muğtâbı
Halît-i hâne-i evbâş ü çâr-ı eşkiyâ buldum*

*Mahabbet cilvegâhın yek-be-yek geşt u güzâr etdim
O mâhi şâh-ı şeh-râşûb-ı mahbûbü'l-verâ buldum*

*Nebât-ı nutkıma 'cûn-ı cevâhirden müferrahdır
Dil-i bîmâra her lahza şifâ-ender-şifâ buldum*

*Hilâl ebrûlerin gördüm zamân-ı 'îd-i fitratda
Meveddet âsmânında hezârân merhabâ buldum*

*O dem-kim hâk-i pâk-i ravzana yüz sürmeğe vardım
Derûnum hücreşin tâb-ı ruhundan pür ziyâ buldum*

*Mukavves ebruvânınlevh-i fikretde yazıldıkça
Gönülde hâlet-i şakku'l-kamerden incilâ buldum*

*Değildir hâciyân-ı râh-ı 'ışkunhedy-i kurbânı [27a]
Bu yollarda ser-i 'uşşâkı müştâk-ı fedâ buldum*

*Uyandırdım çerâğ-ı âfitâbı tekye-i dilde
Hayâl-i ebruvânın maşrık-ı bedrû'd-düçâ buldum*

*Aradım mağfîret bâzârını sûk-ı tecerrüdde
Usât-ı ümmete dergâh-ı 'afvın mültecâ buldum*

*İdelden âşiyân-ı âsitânın melce' ü me'vâ
Serîr-i sînede hâsiyyet-i zill-ı hüümâ buldum*

*Civân-ı tab'ımı pîr-i muğâna eyleyip nisbet
Ledün mey-hânesinde şeyh ü rızâ³³⁸ buldum*

*Fenâ bezminde sandûk-ı ma'ârif bildiğim zâtı
Keş-â-keş deyrine ser-halka-i çûn u çerâ buldum*

Nice 'âbid-meniş nâdânı evvâb-ı erâzilde

³³⁷hînü'l-ımtirâ, s. 85.

³³⁸şeyh-i teslîm ü rızâ, s. 85.

Herîf-i dûn-meşreb kayd-bend-i ibtilâ buldum

Hatâdır kâmet-i nev-devletâne hil'at-i fâhir

Edât-ı haşmet-i şâhânesin vaz'-ı gedâ buldum

Tuz etmek hakkı bilmez dûn-meşreb kâfir-i ni'met

Hasedkârân-ı dehrihâ'in-i ehl-i safâ buldum

Nice ehl-i mahabbet tekyesinde cüst-cû etdim

Ahibbâ-yı zamânı ekseriyyâ bî-vefâ buldum

Ârâyiş-i zeyl-i mecmû'a-i münîfe ve zîver-i hitâm-ı âsâr-ı latîfe bâ'is-i inbisât tâlibîn ve mûcib-i neşât-ı sâlikîn olmak için bi-tamâmihî bu mahalle tahrîr olundu. Li-mürşidinâ:

Ehl-i dil kâlû-belâda dediler: "Belâ belâ!"

Cân kulağında sadâ verdi yellelli yellelli

Nefha-i pîrâ-yı meşâmm oldu şehâbâd-ı sabâ [27b]

Eyledi aklım perîşân zülfünün her bir teli

Tîr-i müjgânın görünce eyledim sarf-ı nazar

Ol kemân-ebrû göründü bana ebr-i müncelî

Vesme-i kudret hüveydâ ebrüvân-ı yârda

Kehl-i mâ-zâğa'l-basar nûruyla gözler sürmeli

Vasf-ı zâtın emlah u efsah ile mevsûftur

Mülk-i istiğnâda sensin İbn-i Âdem ecmeli

İbtidâ ve intihâda sensin ey şâh-ı rusül

Enbiyâ ve evliyâ ve asfiyânın efdali

Hâme-i meşşâta-i vasfınla târûz-ı cezâ

Cebhe-pîrâ-yı rızâdır yâ Ali yâ Ali

Bu dîvân-ı sa'âdet-unvân eğerce resîde-i mertebe-i encâm ve nihâyet-pezîr hatm-i kelâm olub lâkin ism-i sâmisî ta'yîn olunmazdan mukaddem Hazret-i Pîr kurbet-i makâm, âzim-i huzûr-ı hazret-i allâm olmalarıyla kitâbe-i dîbâcesi kulûb-i evliyâullah gibi nukûş-i nâmdan sâf ve sade kalmıştır. Aded-i ebyâtı bin dört yüzden mütecâviz olduğu mestûr-ı levh-i yakînimdir. Ve cümle-i kerâmetlerindedir ki mahdûm-ı sa'âdet-lüzûm kurretü'l-ayn-ı dervîşân nûr-ı dide-i Hazret-i Îşân hakkında olan vasiyet-i pür-

bereketleri ve pend u nasihat-ı mahz-ı hikmetleri sâir te'lifâtlarında sarâhaten îrâd ve iltizâm olunmayub bu mecmû'a ki âhir yâd-gârlarıdır, harf-i bâda ser-â-pâ bir fıkra-i tavîle ile edâ-yı merâm [28a] buyurub nev-be-nev çekîde-i kalem-i hakikat rakamları olan âsâr-ı hûrşîd-i iştihârı cümle fukarâ muvâcehesinde kırâ'tat ettirmek de'b-i şerîfleri iken, bu makâle-i vasiyeti ketm ü ihfâ buyurdukları irtihâllerinden yirmi gün sonra mecmû'a-i ma'hûdebi-tarîki't-tefe'ül fetholundukta vasiyyet-i mezkûre zuhûr etmekle mahdûm-ı âlî-mikdâr Şeyh Muhammed Sıddîk (tâle bekâhû) cenâb-ı hırz-ı bâzû-yı emân ve ta'vîz-kerden-i cân eylemişlerdir.

Sâib:

غنچه خسبان که به ظاهر گره کار خودند

از برای دگران عقده گشا می باشند³³⁹

mûcibince erbâb-ı kemâl iltizâm eyledikleri mücâhede ve halvet ve erba'înler müzâyakası bi-hasebi's-sûret yalnız kendü nef'aları için zannolunur. Hâşâ belki kendü terakkîlerine olan gûşîşleri âhara ser-mâye-i necât ve bâ'is-i kesb-i derecât olmak içindir. Hazret-i Îşân'ın bu kadar te'lifât-ı kesîre tanzîmine çekdikleri zahmet ü meşakkat gibi ki ilâ yevmi'l-kıyâm tâlib ü sâlik olan âşıklara ders-i irşâd olub terakkî-i sülûklerine medâr olsun için ve mânde-i sahrâ-yı iştibâh olan bî-tâbân-ı fukarâ, delâlet-i kelâm-ı hidâyet-nizâmlarıyla menzil-gâh-ı yakîne yol bulsun içindir. Garâbet bundadır ki ol mecmû'a-i şerîfehîn-i tefe'üle gelince dest-i fukarâdan bir an gayr-ı munkasime-i münfekk olmayub min evvele ilâ âhire nice kerre [28b] kırâ'tat olunmuş iken bu manzûme-i vasiyyet kat'an manzûr u mer'î olmamıştır. Ol şi'r u vasiyyet-i eser ve eser-i hûrşîd-fer teyemmünen nigâşte-i levha-i beyân kılındı. Li-mürşidinâ:

Eyledinse ey püsersırr-ı seleften iktisâb

Oldun ey cân, peder-i hayru'l-haleften behre-yâb

Kurretü'l-'ayn-ı pedersin ey civân-ı mu'teber

Hüsn-i halkın ola makbûl-i kulûb şeyh ü şâbb

Vaz'-ı güstâhâne-i gerdünde nâsûde ol

³³⁹Âzerî şâir Sâib-i Tebrîzî'nin (ö. 1087/1676) divanından bir beyit.

Görmesin câm-ı serâncâmın felekten ıztırâb

Bâğ-bân-ı gülşen-i ‘âlem bu işretgâhta

Gonce-i ikbâl ki versin hemîşe-i âb ü tâb

Tâb-dâr etsin cebîn-i rif‘atin dîbâcesin

Hâme-i ser-nâme-i tû-bâlehû hüsn-i meâb

Kutb-ı gerdûn-ı vefâ gavs-ı sipihr-i istifâ

Hem-nefes olsun sana devreyledikçe nüh-kıbâb

Meyve-çîn ol vâridât-ı devha-i merdândan

Eyle ey cân, peder-i ehl-i hevâdan ictinâb

Hasru hakka’l-yakîn ol efserirşâd eyle

Gevher-i nutkun ede Hak zîver-i faslu’l-hitâb

Hân-kâh-ı kalb-i Sıddîka bi-nûr-ı Mustafâ

Kad bedâ feyzu’r-rızâvallâhü a‘lem bi’s-savâb

Mukaddemen kendü pîr-i mükerremeleri ve mürşid-i muhteremleri Arab-zâde Hâce Mehmed Efendi (kuddise sırruhû) hazretlerinin işâret-i pür-beşâretleri ile kendü şeyh-i ‘âlî nesepleri Ebû Abdullâh Seyyid Muhammed Nakşibendî es-Semerkindî (kuddise sırruhû) hazretlerinin *Muhtasarı’l-Velâye* nâmıyla şeref-gîr ve vedî‘a-i dolâb-ı [29a] iştihâr olan kitâb-ı tarîkat-nizâm ve nüsha-i hakîkat-irtisâmın zebân-ı Pârsî’den lisân-ı Türkî’ye tercüme edip ekser mahallerinde münâsebet-i tâmme vukû‘ıyla dekâyik-ı zikr u tevhîdi tanzîh ve beyân ve erbâb-ı sülûka zuhr-ı ma‘nevî olan rumûzât-ı ma‘rifet ve esrâr-ı hakîkatin ‘ukde-i pîçîdesin hall ü ‘ayân buyurmuşlardır. Hâlâ dervîşân-ı Nakşibendiyye miyânında hırz-ı bâzû-yı cân ve ta‘vîz-gerden-i rûh-ı revândır. Her ne kadar merdumun dîde gibi sûret-i icmâlde ise de yine müstecmi‘-i cemî‘ mufassalâttır. Sûrette nokta-i mânendî hurd-nümâ ise de ma‘nâda muhît-i dâire-i cümle müşkilâttır. el-Hak esrâr-ı gâmiza-i tarîkat-ı ‘aliyye keşfinde muztarib ve esîr-i keş-me-keş kallâb-ı iştibâh olan ihvân-ı safâya ve hullân-ı sâhib-i vefâyâ risâle-i mezbûrayı şebân u rûzân mütâla‘a ve tettebbu‘ edip muktezâsıyla te‘ammül mertebe-i vücûd-ı³⁴⁰ muntehîdir. Ol

³⁴⁰Vücûba, s. 87.

muhtasar mutavvel-i elkâbdan³⁴¹ ve ol icmâl-i mufassal-ı me'âbdan yâdigâr-ı uşşâk-ı sâhib-i himmet olmak üzere bir makâle-i kudsî tertîb-i zîb-i mîstar beyân kılındı.

Makâle: Ey Azîz! Lâ-büddür ki zât-ı hakîkî hakkında sükût ve tefekkür sıfat-ı selâsedenhâlî olmaya. Birisi nigâh-dâşt-ı hatarâtıdır. Birisi mütâla'a-i zikirdir, zikr-i³⁴² derûnîdir ki nutk-i kalbzuhrunda. Birisi müşâhede-i ahvâlin [29b] cânib-i kalbe cereyânıdır ki ahvâl-i mezkûraya hatârât mâni' olmaya. Ammâ men'-i hatarât-kâr-ı akviyâdır. Bazıları hatârâta i'tibâr etmezler, ammâ sezâ olan oldur ki men'-i hatarât etmeğe sa'y oluna ki temekkün-i hatarât ile mecârî-i feyz mesdûd olmaya. Ona binâen dâim tefahhus-ı ahvâl-i bâtinîde olmak gerektir. Her-gâh ki sâlik teneffüs etmede hatarâtтан bir mâni' ki kendüde temekkün bulmuştur. Ondan tehî olmak lâ-büddür ki kendü derûnu tarafına gidip kendülüğünde rehâ ola. Yani kendüden gayri olan şeyden şu'ûrunun sükûtuyla kendüden gayriden gâib olub şu'ûru şu'ûruyla mahvola, değil ki şu'ûrundan zâhil ola yani varlık ve benlik şu'ûrundan halâs olub huzûr-ı şu'ûruyla hâzır ola ki bu tarîkte mu'teber budur. Ve derûn tarafında bulunmak kendü tarafından halâs ile olur ki gaybet ve beyhûdi sâlikte nümâyân olması mikdâr-ı muhabbeti üzere huzûr-ı me'a'llâhladır. Ve bu mahal ifrât-ı muhabbetin netîcesidir. Her kimesnenin aşkla gaybeti ziyâdedir, huzûr-ı ma'sûkla ziyâdedir. Çünkü mülk ü melekût tâlib üzerine pûşîde olur. Makâm-ı fenâdır çünkü hestî sâlik-i mesâlik üzerine pûşîde olur. Bu mertebe fenâ ender fenâdır. Dahî beş vakit namaz ve müzâkere-i ilmden sonra yirmi kerre istiğfâr eylemek ma'nâ-yı mezkûr husûlüne imdâddır. [30a] Yoksa habs-i nefes ile nefes-i vâhidde zikir şart değildir. Belki birde yâhut üçte yâ beşte vitr olmak üzere yirmi bire varınca habs ile "lâ ilâhe illallâh"ı taraf-ı yemînden ibtidâ edip taraf-ı yesârda kalbe darb edip "Muhammed Rasûllâh"ı mâ-taht-ı kalbden nâf dâiresinden cânib-i yemînde mâ-taht-ı sed-yi eymene götürüb bu minvâl üzere zikre meşgûl ola.

Ammâ mücâhede lâ-büddür ki kable's-subh ve ba'de's-subh ve ba'de'l-magrib halktan uzlet ve halvet ve Hak Te'âlâ ile şugl oluna. Bir nefeste dokuz kerre yirmi bire varınca eğer netîce vermez ise yine ibtidâdan şürû' eyleye ve ziyâret-i mezârât-ı meşâyihâta hâsıl olan hâletin mikdârı ol 'azîzin sıfat-ı feyz-i kerâmetini 'alâ hasbî'r-rütbe-i sâlik vicdânında ne kadar şinâsâ olur ise 'azîz-i mezkûrun taraf-ı rûhâniyyetine ol-kadar

³⁴¹Sayfa Kenar Yazısı: Mutavvel-i elkâb mufassal-ı me'âb vasf-ı terkinin aksâmındandır, muzâf kelimedir.

³⁴²Matbu Nüsha: s. 87.

teveccüh eyleye. Hatta sıfat-ı mezkûr kendüden zuhûr eyleye. Eğerçe hâl-i müşâhedede kurb-i sûrî için ervâh-ı mukaddese hakkında âsâr-ı kesîr vardır. Hakîkat-i teveccühe bu'd-i keşf-i sûrî ervâh-ı mukaddese ile mâni' yoktur. "Sallû 'alâ haysü-mâ küntüm" Bu husûsta burhân ve beyândır. İntehâ.

Hazret-i İşân [hediyeye-i dervîşân³⁴³] ve teshîl-i tâlibân ve sâlikân için envâr' tevbe ve inâbet ve izâf-i rücû' ve peşimânî tevcihle husûl-i pezîr oldu. Ganî-i îrâd zımında lisân-ı [30b] 'Arabî üzere fasîh ve belîğ kalîlü'l-lafız kesîru'l-ma'nâ bir risâle-i şerîfe tanzîm ve tertîb buyurub yâd-kâr-ı 'uşşâk eylemişlerdir. Teberrüken ol kitâb-ı 'anberîn nikâbdan bir makâl-i hikmet-me'âl zîver-i sahîfe-i beyân kılındı.

فصل: التوبة الى الله تعالى واجبة في جميع الأحوال ولا يستغني العبد عن التوبة الى ان يزول من الدنيا لوجوه من الدلائل احد هما قول الله تعالى "وتوبوا الى الله جميعا أيها المؤمنون لعلكم تفلحون" والمؤمنون اسم يتناول جميع الأصناف من اهل الشريعة والطريقة والحقيقة. والثاني قول الله تعالى "واستغفر لذنبك وللمؤمنين والمؤمنات" والاستغفار هو التوبة. والثالث قول النبي عليه السلام "توبوا الى الله فاني اتوب اليه كل يوم مائة مرة." وسيد الخلائق لما احتاج الى التوبة فمن كان دونه رتبة كان اموج اليها. الرابع العبد لا يخلوا عن ذنب وتقصير او غفلة او ملازمة مقام نازل عن مقام بعده اعلى منه والوقوف في الأول قصور وان كان ساعة فيجب الاستغفار عنه.

فصل: التوبة من السالك لا يصير مفتاحا لمقامات الطريقة حتى يترك جميع المعاصي دون البعض مقبولة عند اهل السنة. لان كدورة القلب واسوده بالذنب يمنع عن السير الى الله. انتهى.³⁴⁴

³⁴³ Matbu Nüsha: s. 88.

³⁴⁴Fasıl: Allah'a tevbe etmek, hangi hâl ve mertebe olursa olsun zorunludur. Bu nedenle kul, dünyada yaşadığı müddetçe tevbeden müstağni kalamaz. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Ey müminler! Hep birlikte Allah'a tevbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz." (Nur, 31/64). Mümin ismi, şeriat, tarikat ve hakikat açısından tüm sınıfları içine alan bir isimdir. İkincisi, yine Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Kendi günahların için, inanan erkekler ve kadınlar için bağışlanma dile" (Muhammed, 47/19) Ayetteki istiğfardan kasıt tevbedir. Üçüncüsü, Peygamberimizin şu sözüdür: "Allah'a tevbe ediniz. Zira ben her gün yüz defa Allah'a tevbe ediyorum." Buna göre bütün yaratılmışların efendisi tevbe etmeye ihtiyaç duyuyorsa, ondan mertebeye daha aşağıda olan kimsenin tevbeden uzak kalması mümkün değildir. Dördüncüsü, kul hiçbir zaman günah, kusur, gaflet veya bulunduğu mertebeden aşağıya düşmekten ve sonra da yukarı çıkmaktan beri değildir. Dolayısıyla onun için yine tevbe kaçınılmaz olmaktadır. Fasıl: Sâlikintevbe etmesi salikin tarikattaki mertebelere ulaşmasında bir anahtar olmaz, ta ki Ehl-i Sunnet'e göre günah sayılan hususların tümünü terketmediği sürece. Zira günah kalbin bulanmasına ve kararmasına neden olur. Bu nedenle Allah'a seyirde sâlikin elinden geldiğince her türlü günahattan kaçınması gerekir.

Bunlardan mâ-'adâvâsıl-ı ila'llâh olan [31a] meşâyih-ı 'izâm ve 'ulemâ-yı kirâm hazerâtının nice delâil ve berâhîn ile isbât buyurdıkları vahdet-i vücûd mes'elesinin keşf-i esrâr gâmizası hakkında semere-i şühûdları olan tefâsîl-i ahvâlî ve mukaddemât-ı müsellemetü'l-me'âli nakş-i mıstar-ı tahrîr buyurmuşlardır.

Hazret-i İşân'ın bahren 'âzim-i Beytullâhu'l-harâm olub tetmîm-i erkân-ı nüsükiyye bu'dünde hâne-i sipihr-i âsitânelerine ric'at buyuruncaya dek resîde-i derece-i zuhûr olan vakâyi'âtın ba'zısını beyân zımında olan tahrîrât-ı sâdikadır. Câmî:

کی بود یا رب که رو در یثرب و بطحا کنم که بمکه منزل و که در مدینه جا کنم³⁴⁵

niyâzıyla bin yüz elli üç senesi Cemâziye'l-evvelîsinin guresinde Cuma Kaptan nâm kimesnenin sefinesine cumaertesi günü dostân ve dervîşân ile vaz'-ı kadem bereket-i tev'em buyurub bâd-i mevâkîf olmakla sefinede beytütet beyhûde sıklet olduğundan yine hânelerine 'avdet ve ol şeb pür-tarab, ferdâsında 'azîmet olunub Kumkapı mukâbelesinde lenger-endâz oldular. Hazret-i İşân yevmü's-sebte rüzgârın 'adem-i muvâfakatın sohbeti esnâsında leb-cünbân-ı hakikat olub benim vilâdetim yevm-i ahaddır ve bu vakte dek in'âm-ı ilâhî gerek sûrî gerek [31b] ma'nevî her ne vâki' oldu ise yevm-i ahadda vâki' olmuştur. Ve ba'de'l-yevm yine her ne ikrâm olunur isem yevm-i ma'hûdde olur buyurmalarıyla fi'l-vâki' İskenderiyye ve ondan Bulak ta'bîr olunan mahalle ondan Mısır'a ve bender-i Süveys'e ve Cidde'ye ve Mekke-i Mükerrime'ye duhûlleri ve Arafât Vakfesi ve Mekke'den hurûcları ve Şâm-ı Şerîfe duhûl ve hurûcları ve hâne-i sa'âdetlerine vusûlleri yevm-i ma'hûdde olduğu mazbût-ı sicill-i yakînimdir. İntehâ.

Kumkapı pîş-gâhında yek-şebe ârâmdan sonra Lapseki nâm mahalde vakfe-gîr-i bister-i istirâhat olunub ferdâsında mecma'ı ehibbâda dehen-güşâ-yı beşâret olub Cenâb-ı Hâdi-i âlem bu gece bu bende-i za'ife mashûben bi's-selâme bu sefer-i meymenet-i eserden cemî'-i refikâmız ile 'avdet ve Üsküdâr'da menzil-hâne vâki' olan mahalden hânemiz tarafına 'azîmetimizi irâ'et buyurdular deyû halka-i bend-i sohbet murâfakatları şerefiyle müşerref olanlara müjde-res-i selâmet olmuşlardır. Fi'l-hakîka dâire-i 'aliyyelerinde olan fukarâ-yı dervîşân bilâ noksân 'avdet eylediler. İntehâ. Ol mahalden

³⁴⁵ "Yâ Rab, ne zaman yüzümü Yesrib ve Batha'ya süreceğim
Gâh Mekke'yi menzil gâh Medine'yi mekan edineceğim"

İskenderiyye'ye varınca ba'zı cezîrelerde iktizâ-yı vakte göre ârâm olunub esnâ-yı râhda bîgâne ve âşinâdan Hazret-i İşân'a müsâdefet eden kimesneler merâsim-i tevkîr ve ihtirâmların yerine götürerek İskenderiyye ve Bulak'a dâhil olub bir hafta mikdârı [32a] Zeytvü kâlesinde mintaka-i güşâ-yı istirâhatten sonra vezîr-i a'zam-ı sâbık Hekîmbaşızâde Alî Paşa hazretleri ol âvân-ı feyz-i iktirânda Mısır vâlisi bulunmalarıyla Hazret-i İşân-ı vâlâ-şâna derûn-ı Mısır'da konak ta'yîn edip taraflarında 'azîmü'l-kadr-i âdemlerin mihmândâr resmiyle hâk-pâylarına irsâl ve sara-yı 'âliyyelerine da'vet ile sohbet-i şerîflerin ganîmet bulub mihmân-ı nüvâzlık kanunu kemâ-yenbağî icrâ eylediler. Bu esnâlarda kilik-i anberîn rakamlarından çekîde-i sahîfe-i belâgat olan âsâr-ı tabî'atlarıdır. Li-mürşidinâ:³⁴⁶

Dür-i vâlâ-cenâb-ı kâr-sâza keşf-i râz ettim

Huzûr-ı izzete ez-cân u dil arz-ı niyâz ettim

Şehâseb-tâ-seher subh-ı visâlin iştiyâkından

Fetîl-i şem'-i zulmet sûz-veş-i sûz u güdâz ettim

Görüp gül-gonce-i maksûdı gülzâr-ı hayâlimde

Çemen bülbülleriyle şeb-be-şeb çok sûz u sâz ettim

Süvâr oldum semend-i bâd-pây-ı keşti-i şevke

Bulup eyyâmın semt-i necâta türktâz ettim

Garaz halvâ değildir sohbet-i dil-dârdır cânâ

Anunçün kıssa-i pür-hıssayi tûl u dirâz ettim

Açıldım gonceveş ol gül-izâra keşf-i râz ettim

Nevâ-yı nâz-ı uşşâk ile âheng-i hicâz ettim

Beşiktâşî Rızâyem râgıb-ı hacc oldu dil tıflı

Cenâb-ı mısra tahrîk-i rikâb-ı esb-i nâz ettim

Tahrîk-i rikâb-ı azîmetleri esnâsında zâd-ı râhlarına i'ânet eylediklerinde kifâyet [32b] mikdârından ziyâdesini Hazret-i İşân kabûl etmeyib yine paşa-yı müşârun ileyh hazretlerine ircâ' buyurdular. Me'ahaze ol eyyâmlarda 'âzim-i Beytullahu'l-harâm olan refâtârlarından mâ-'adâ nice fukarâ rîze-çîn-i hân-ı bereket unvânları olub tâ Mekke-i Mükerrreme'ye dek ma'iyetleri musammem idi. Ümmi'd-dünyâda meksleri

³⁴⁶ Matbu Nüsha: s. 89.

müddetinde havâs ve ‘avâmdan cem‘-i kesîr-i kudûm meymenet-lüzûm Hazret-i İştân’ı in‘âm-ı İlâhî olduğun idrâk etmeleriyle gürûh gürûh hâk-pây-i devletlerine nâsiye-sây olub mazhar-ı du‘âyı iksîr-i eserleri olurlar idi. Vakt-i rihlet hulûliyle. Li-mürşidinâ:

*Yâ Râb tarîk-i vuslata emn ü emân ver
Hasretkeş-i zamân ve sâlim-i zamân ver
Râh-ı rızâda merd-i garîb etme bendeni
Câbük-sevâr-ı şevki bana hem ‘inân ver*

Temannâsıyla bender-i Süveyş cânibine irhâ-yı ‘inân buyurdular ve selâmetle pâ-nihâde-i bender-i mezbûr olub sefîneye nakl-i raht ve esbâb-ı seferî hitâmında, li-mürşidinâ:

*Şevkle eyler nidâ subh ü mesâdil Yâ Hafîz!
Hırz-ı cânımdır dilâ menzil be-menzil Yâ Hafîz!
Nûr-ı bismillâhi mecrâhe bana hem-râhdır
Çağırır mellâh-ı dil sâhil-i be-sâhil Yâ Hafîz!
Rehber-i cûdun refîk-i hem-tarîkimdir benim
Bâb-ı devlet-i intisâbe eyle dâhil Yâ Hafîz!
Zahm-i çem-i hârdan dil goncesin mahfûz edip
Eyle gülzâr-ı harîm valsa vâsıl Yâ Hafîz!
Rişte-i hav ü recâ bir ‘ukde-i ser-bestedir
Bahr ü bedre mültecâdır hall-i müşkil Yâ Hafîz! [33a]
Hâme-i kudret rızânın cebhe-i âmâline
Eylemiş tahrîr “Allahümme sehhl” Yâ Hafîz!*

Diyerek bâdân-³⁴⁷güşâ-yı ‘azîmet olub bâd-ı şart-engîz-i selâmet ile cânib-i Cidde’ye mânend-i mürg-i pür-güşâ teveccüh buyurmalarıyla, li-mürşidinâ:

*Keştî-i dil kenâre-ibahr-i selâmet
Mümkün müdür vusûl-i âyâ-Hâdî-i tarîk
Sensin delîl-i Ka‘be-i maksûdü’l-kerem*

³⁴⁷bâd-bân, s. 90.

Yâ Ekreme'd-delâil Yâ Râhime'r-refik

niyâz-nâmesin ref'-i dergâh-ı ahadiyyet ederler idi. Bu sefer-i meymenet-i eserde Hazret-i İşân'dan zuhûr eden keşf ü kerâmâtın şümâri havsala-i takrîrden bîrûndur. Ez-ân-cümle 'inâyet Hazret-i Hâdî-i Mutlak ile resîde-i mîkât ya'nî Râbiğ dedikleri mahalle ba'de'l-vusûl ihrâm bend-i niyyet-i 'umre olub bir iki menzil ol mahalden müfârekat esnâsında bi-kazâillahi te'âlâ şâb ta'bîr olunan ada mesâbesindeki mehlekenin üzerine şiddet-i rûzgâr ve fırtına-i 'azîme sebebiyle sefîne oturub mertebe-i gark bi'l-külliyeye nümâyân oldukta haccâc-ı zevi'l-ibtihâc âb-ı hayât-ı hayâtlarından dest-i şüy-ı ümîd olmalarıyla sadâ-yı girye ve zârî tamir-sipihre tanîn-endâz oldukta Hazret-i İşân kamara ta'bîr olunur mebîtlerinde bulunmalarıyla her çend kendülere taşra çıkmak teklîf olundukça dil-i pür-sekînelerine kat'an ıztırâb yol bulmamağla temkîn buyurub dil-ahbâb-ı teselli için **[33b]** ism-i Hâdî'ye meşgûl olmaların emreylediklerinde ashâb-ı telvînden olanlara zelzele-i hirâs ve haşyet-i mâni'-i tekellüm ve meşgûliyyet olub ba'zı fukarâ-yı tahrîk kamaradan taşra çıkıp selâmetimizin tedârükün görelim dedikçe ashâb-ı yakînden olanlar leb-güşâ-yı beşâret olub “Biz selâmetle yine hânemize 'avdet etmek haberîn-i zebân Hazret-i İşân'dan dahî Lapseki nâm mahalde aldık bu makûle bi-hasebi's-sûret rotaların bâd-ı sarsar haşyeti dîvâr-ı sebâtımıza hâlel vermez” diyerek zikre meşgûl olurlar idi. Ve-lâkin sefîne ahâlisinin melce' ü melâzi Hazret-i İşân olmak takrîbiyle kamaradan taşra çıkıp cümle muvâcehesinde du'â buyurmaları hakkında olan temennâ ve recâları haddini tecâvüz etmekle hâtırlarından geçmeyip kudûm-i sa'âdet-lüzûmlarıyla sefînenin orta direği dibine teşrîf ve ol mahalde şiddet-i rûzgâr ve darb-ı emvâc ile sefîne dahî ziyâde şâbın üzerine çıktıkta bir tarafa meyl edip bi'l-külliyeye ser-nigûn olmasına nîm-i zirâ' kalmağla nâkil-i sıdk-ı ittisâf ben Hazret-i İşân'ın yanlarında idim. Mübârek dest-i kerem-peyvestleriyle direğe yapışıp gözlerin yumdular. Ve “Yâ Peçe, Yâ Peçe! Yâ Râb! Bu 'âsî yüzü kara cezası için bu kadar ümmet-i Muhammedî müstağrak edersen sen bilirsin. Lâkin benim isyânım için gayrîleri mu'âheze **[34a]** eylemek bana bir mu'âheze-i diğerdîr” deyû niyâza başladılar. Ol esnâda İbrâhîm Efendi nâmında huccâctan bir kimesnenin bir püserândın sâlesi gûşe-i dâmenlerine teşebbüs edip benim gençlikte ve henüz tıfl-ı hurde-sâl iken olmaklağım hayf u yâzık değil mi ravza-i hayattan meyve-i murâdımı çide etmeden evvel lokma-i dihân-mâhî-i ecel olmak dirîğ değil mi?” deyû giryân giryân Hazret-i İşân'a hâdden efzûn tahammûlden bîrûn ibrâm ve ilhâh etmekle deryâ-yı dil-işân ol tıflın bâd-ı niyâzî ve

sarsar-ı ibrâmı ile hûçhîz oldukta gördüm ki mübârek dîde-i hakikat-dîdelerinden ‘azîmü’l-cürm bir katre yâş ya’nî ol sadef-çe-i bahr-i ma‘rifetten bir dürr-i yetîm-i şehvâr sahîfe-i gül-berg-i ruhsârlarına mânend-i şebnem çekîde olub “Yâ Rab ben pîr ü ‘alîl meşakkat-i seferî ihtiyâr edip henüz ‘urûk-ı³⁴⁸ a‘sâbdatâb ü tüvân eser-i bedîdâr deġil iken tahsîl-i rızâ-yı şerîfin için cemâl-i Beytü’l-harâmı müşâhede kasdıyla bu sefer devr-i derâze safâ-yı hâtır ile rızâ-dâde olmuş iken gark-ı takrîbiyle beni maksûdumdan men‘ eylemek mihmân-ı nüvâzlık resmine bi’l-küllîyye muhâliftir. Ba‘de’l-vakt eġer senin şânına düşer ise gark eyle” deyip kamara cânibinine celâl-i ‘azîm izhâr ederek ric‘at buyurub mahallerine ku‘ûd esnâsında taşrada bu kadar nüfûs-ı kesîrenin resîde-i felek-esîr [34b] olan hây ü hevâferyâd ü efgâmı def‘aten vakfe-gîr-i sükûn olub kamara cânibine gürûhan gürûh şitâbla Hazret-i İşân’ın mübârek kademlerine takbîl ve bi-emrillahi te‘âlâ sefîne-i nef‘ana dek şâbbın üzerinde hod-bî-hod ric‘at-i kahkariyye ile deryâyâ avdet ve cânib-i selâmete ric‘atin tebşîr eylediler. Ammâ Hazret-i İşân bi’l-küllîyye müstaġrak olub yirmi dört saat mikdârı bî-hod ve yemîn ü yesâra bir türlü hareket ve ekl ü şürbe ve zarûrât-ı beşeriyyeden kendülerinde bir şey’ müşâhede olunmayıb güft ü gûya dahî kat‘an raġbetleri olmadı.

Tenbîh: Hey hey dervîş-i sa‘âdet-kîş bu ahvâlden sebak-gîr-i ibret ol ve bu hikmet-i bâliġa-i samedâniyyeden hisse-yâb olub civâr-ı nigânda olan fâide-i azîme-i esrârlarına yol bul. Cenâb-ı Hakîm-i³⁴⁹ Ezel (celle şânuhû ve amme nevâluhû) bir velî-i kâmilin selâmeti zımnında bir cemâ‘ati resîde-i sâhil-i necât buyurduġunu fehmeyle. Ve bir müstecâbü’d-da‘vet zât-ı hümâyûn elkâbın bereket niyâzıyla bir gürûhun girdâb-ı mihnetten vâsıl-ı kenâr-ı selâmet olduklarını mülâhâza eyle. Ve bin canla hizmet-i aliyyelerinde kemer-beste-i miyân-ı müdâvemet olub kendini lâyıık-ı nazar ve sezâ-vâr-ı nigâh-ı inâyet-i eser ede gör ki dünyâ ve ukbâda mehleke-i mihenden rehâ-yâb olasın. Ve sûret ü ma‘nâ [35a] bahrinde olan garka-gâhtan halâs ve mersâ-yı necâta lenger-endâz olmaġa fırsat bulasın. Ahvâl-i tûfânî ve ser-â-pâ rûy-i arzı âb-deryâ-yı gark edip båd-ı sarsar-ı kahr-ı kakhârî-vezân olmakla emvâc-ı felek-i fersâyı mülâhaza edip bir tahte-pâresi üstünde cemî‘ ve hûş ve tuyûr ve rufekâ-yı Nuh aleyhi’s-selâmın şeş-mâhalatma-hâr-ı mihnet olduktan sonra dâhil-i limân-ı necât oldukların Cenâb-ı Nebî sâhib-i fütûh Hazret-i Nuh aleyhi’s-selâmın yüzü suyu hürmetine olduġunu yakîn edip

³⁴⁸Ve, s. 91.

³⁴⁹ Hazret-i, s.92

sen dahi dâire-i nikândan bî-gâne ve bir an gayr-i münkasıme dūr u mehcūr olma ki hatta varta-gâh-ı ekdârdan selâmet-yâb olasın. Mısra:

که حافظ نبود بر رسول غیر بلاغ³⁵⁰.

Nakle-i sıdk-ı âsâr şöyle rivâyet ederler ki ol şâb girdâbından rehâ-yâb olduktan sonra ertesı Cidde Limanı'na lenger-endâz-ı selâmet olub Cidde Gümürüğü Kâtibi Nâtikî İbrahim Efendî kendü dervîşlerinden olmakla Hazret-i İşân'ı istikbâl ve hânesine kondurub ta'zîm ü tevkîrlerinde ihtimâm-ı küllî eyledi. Ol esnâda a'yân-ı hactan sâhib-i kudret ve zî-miknet bazı bî-vefâları fukarâ-yı tarîk-i hac hakkında bî-merhamet müşâhede edip za'fâ-yı ebnâ-yı sebîle kat'an i'ânetleri olmadığını [35b] görmeleriyle latîfe zımnında pend ü nasîhat buyurdıkları kat'adır. Li-mürşidinâ:

Kibâr-ı hacc-ı şerîfin 'acebdır unvânı

Fakîre vermez eğer olsa bir dilim nânı

Be-yümn-i kevkeb-i hikmet bu sâl-i ferhunde

Bulundu ekser a'yân-ı hacc-ı fermânı

Esnâ-yı sefer-i deryâda keşîde olunan çend-rûza a'yâd-ı def'i-çün birkaç gün pâ-yi der-i dâmen-i sükûnet olduktan sonra, li-mürşidinâ:

Yâ Rab! Harem-i 'izzete hem-râh-ı kerem kıl

Ser-menzil-i maksûda meded-hâh-ı kerem kıl

Tevfikini hem-vâre refik eyle ilâhî

Hem-dest-i rızâ bir³⁵¹ dil-i âgâh-ı kerem kıl

Temannâsıyla sûy-i Beytü'l-Harâm'a müteveccih ve hâ'-i mühmelenin kesriyle, dalın teşdîdiyle Hıddanâm mîkâtta iki kat'a ihrâm-ı sepîd-fâm ile dürre-i beyzâ-yi sadef-çe-i hikmet olan vücûd-i behbûdların mestûr-ı çeşm-i nâ-mahremân buyurdular. Beytullahi'l-Harâm (şerrefehallahu te'âlâ ilâ yevmi'l-kıyâme) iki-üç saat nücûmî kala mahalde merkebleri ol hâmil-i bâr-ı emânet-i velâyet hazretlerini hâmil olamayıp bîtâb ü tüvân ve rükûba kat'an kâbiliyyeti mün'adim olmakla râcilen hatve-i cen-bân-ı azîmet

³⁵⁰ "Zira ey Hâfız, Resul'den daha üstün başka belâğ olmaz" Dîvân-ı Hâfız

³⁵¹ Bu, s.92

olmak cism-i unsûrîlerine azîm-i îrâs-ı meşakkat ü mihnet eyledikte bagal-gîrlik eden kimesnelere hitâb buyurub “Cenâb-ı Hakk’ın kereminden müsta‘bid değıldir ki Beyt-i Şerîfine davet buyurduğı mihmân-ı nâ-tüvânına bir semend-i bâd-ı pâ-y-i ihsân edip bu zarûret mahalinde i‘ânet [36a] buyuralar. Lâkin niyâzım oldur ki şimdi bağıteten bilâ-terâ hin zuhûra gele” buyurmalarıyla derhal bir gurûh-i³⁵² ser-bülend şikâfindan yani cebeleyn beyninde bir süvâr-ı sarsar-kirdâr ziyâde şitâb ile mehmîz-engîz teveccüh ve gelip Hazret-i İşân’ın dâmen-i aliyyelerin takbîl ü dest-i ta‘zîm ile bagal-gîrlik zımnında nişânde-i hâne-i zeyn ve rikâb-ı devletlerine girip mısra:

Şah-bâz-ı dest-i himmetim aldım şikârımı

müfâdınca tek ü tenhâ Hazret-i İşân’ı sûy-i Mekke’ye sevk ü tesyîr etmekle cümle rüfekâ der-kafa hayr-ı tiyâb ve sebbâbe-gezâ-yı istiğrâb oldular. Li-mürşidinâ:

Şükür ki kıldı Rızâ hacc u umre niyetini

Metâ‘-ı vuslata sarf etti nakd-i himmetini

Tarîk-i aşkta vird-i lisân-ı hâl ettim

Men istetâ‘a ileyhi sebîlen³⁵³ âyetini

mısdâkınca ber-vefk-i dil-hâh mevsim-i hacdan çend-mâhe mukaddem azîmet buyurmalarıyla umre niyetiyle ihrâm-ı bend-i ziyâret oldukları için ol rûz-i firûzda fekk-i ihrâm-ı sepîde-fâm olunmak maslahatıyla tetmîm-i tavâf u sa‘y iktizâ etmekle, li-mürşidinâ:

Hacerü‘l-Esved’i ey dîde-i firkat-dîde

Reng-i ruhsâr-ı siyahımdır eden jengîde

Rûz eder leyle-i isyânı nehâr-ı gufrân

Rûz ü şeb eyle dilâ hâke yüzün mâlîde

diyerek devre-i tavâfın nokta-i meydânı³⁵⁴ olan reşk-i hâl leb-i la‘l-i mahbûbân, dâg-ı nihâde safha-i ruhsâr-ı dil-berân olan Hacerü‘l-Esved’i takbîl ile tavâfa mübâşeret ve tetmîm-i eşvât-ı [36b] seb‘a ve salât-ı tavâf akabinde Safâ u Merve miyânında sa‘y-i belîğ ile âmed-şüd-i heft-bâre hitâmında müy-ı ser-devlet-eserlerin meşgale-i mâ-sivâ gibi başlarından def‘ buyurub hulûl-i eyyâm-ı hacca dek Bâb-ı İbrahim taraflarında bir

³⁵²Gûh-i, s. 92.

³⁵³Âl-i İmrân, 3/97.

³⁵⁴mebde‘i, s. 93.

hâne-i meymenet-iktirânan akl-i raht-ı seferî ile vakfe-gîr-i kûşe-i ikâmet oldular. Li-mürşidinâ:

Misâl-i zemzem ve kevserdir âbı Ka‘betullahın

Mizâc-ı meşk-i ezferdir kilâbı Ka‘betullahın

Celâ-yı dîde-i cân-ı cihândır kehl-i dîdârı

Ülü‘l-ebşâra şâfidir türâbı Ka‘betullahın

Ser-â-pâ baş açık yalın ayak “Lebbeyk!” der uşşâk

Bu günde böyledir rûz-i hisâbı Ka‘betullahın

Gel ey hâc-ı sûret sa‘y edip kesb-i safâ eyle

Birine bindir ihrâz-ı sevâbı Ka‘betullahın

Niyâz ehlin görüp bâb-ı sa‘âdet-i intisâbında

Siyeh-câme ile nâz eyler cenâbı Ka‘betullahın

Kimi kutb-ı mükerremdir kimisi İbn-i Edhem‘dir

Rızâ‘ya evliyâdır şeyh u şâbbı Ka‘betullahın

mantûkı üzere bu fakîr şöyle nakl-i mâcerâ buyururlar idi ki ricâlullah-ı Beytü‘l-Harâm akviyâdan vesâir mahallerde olandan ziyâde olmalarıyla bu fakîr teveccühlerinden nâşî-i taraf derûnumdaki mecrâ-yı feyz bi‘l-külliyeye mesdûd olub esnâ-yı dühûlümüzde ve ibtidâ-yı mücâveretimizde her çend ki mübâşir-i³⁵⁵ tavâf oldum. Hâc-ı-yı sûret gibi fakat Mekke dîvârın görüp ve zâhir-i âdemîleri gibi bilâ-zevk Beyt-i Mükerreme‘yi gerdiş eylediğimden [37a] henüz bir-iki şavt ve devresi bâkî iken beyhûdâne bir tarafa alıp yürüyüverir idim. Bu vaz‘-ı nâ-makbûleden haccâc-ı zevi‘l-ibtihâce ‘azîm-i teşvîşler hâsıl olub kimisi hiffet-i aklıma zâhib kimisi Beyt-i Mükerremeye ‘adem-i iltifâtı makâil olmalarıyla yirmi gün mikdârı mezemmetimiz halka-i tamâm nemek-i meclis oldu. Fe-ammâ benim inkıbâzım bu kadar müddet mümted olmakla bana dahî ‘azîm-keder olub beyne‘l-işâ‘eyn mukâbele-i Hacerü‘l-Esved‘de Hanbelî makâmı olduğu mahalde ser-be-ceyb tefekkür olub ma‘cûn-ı müşevveş-i eczâ-yı telâşımından dimâğ-ı cânıma yübûs-ı ye‘ş te‘sîriyle hod bî-hod güft ü şenîd ederek ka‘be-i dilde mekîn-i seccâde-i ‘ibâdet olan recâ u niyâzım kible-i hakîkate teveccüh birle sırrımdan şöyle zuhûr eyledi ki “Yâ Rab! Ben pîr-i ihtiyâra ‘alîl ü bîmâr kulun meşâkk-ı sefer-i ihtiyâr

³⁵⁵Mübâşeret, s.93.

edip yâr u diyâr terkini sefîne ve dâbbe rükûbunda olan ıztırâb u hareketi tahammül birle bu mahall-i feyz-i nişâna dâhil olub mükâfât-ı mihnet bu mudur ki derûnumdan evvel ki lezzet-i hâl ü makâmımda hîmuzmahil olub sana bîgâneler gibi bilâ-zevk-i ibâdet eyleyem. Kerem ve inâyet senindir. Benim pîrlîğime merhamet buyur” deyû bu resme-i kîl ü kâl ile bâm-ı kabûle mürğ-i harem gibi bî-nihâye itâre-i ed‘ıyye-i etmekte iken sihâm-ı niyâzım hedef-i icâbete isâbet etmekle kemân-dâr-ı ser-behemdâde olan kâmet-i hamîdem harâret-i ateş-i şevk-i te’sîriyle [37b] celle-i inkıbâz u inkılâbdan rehâ-yâb olub ufuk-ı gaybdan nûr-ı âftâb-ı ma‘rifet-i mir’ât-ı derûnuma bir vecihle-i sâtih ve lâmi‘ oldu ki mîzâb-dîdeden eşk-hûn-ı âlûd la‘l-i-pâreler gibi şa‘şa‘a-endâz-ı sâha-ı harem oldu. Ol feyz-i ilâhî zuhûrunda secde-i niyâza cephe fersâ-yı teşekkür olup, li-mürşidinâ:

Nefha-pîrâ-yı meşâm oldu çemenzâr-ı tavâf

Zîb-i destâr-ı tarabdır gül-i bî-hâr-ı tavâf

Dil hırâmânî hırâmânî dolanır gûyâ

Oldu şeh-bâl-i hü mâ hem-ser-i pür-kâr-ı tavâf

Hâleveş devr-i kamerde devrân eylerler

Halka halka ham-ı gîsû gibi zevvâr-ı tavâf

Hazret-i Ka‘be-i didârı delil eyleyelim

Acaba kandedir ol kâfile-sâlâr-ı tavâf

Nefesin bülbüle benzetdim eyâ hâcî-i şevk

Doldu âvâze-i “lebbeyk” ile gülzâr-ı tavâf

Harem-i hâss-ı hakâyıkda Rızâyâ edelim

Nâle-i şevkle tekrâr-be-tekrâr tavâf

Cünbüş-i bî-bâgâne ile bi-hamdillahi³⁵⁶ te‘âlâ ba‘de ez-în mübâşir-i tavâf-ı beyt-i vuslat olundu buyurlar idi. Bu fakîr-i pür-taksîr hakkında keremleri bisyâr ve zuhûr eden hatîatıma afvları bî-şumâr olduğuna mağrûran her çend vazîfe-i edebden değil iken leb-güşâ-yı suâl olub bu insidâd-ı derîçe-i feyzin feth u güşâyışın esûretle bürûz eyledi dediğimde takrîr olunan mukaddeme-i niyâzı dergâh-ı çâre-sâza arzı esnâsında bi‘l-külliyeye müstağrak-ı deryâ-yı bî-hûdî iken sipeh-sâlâr-ı [38a] gürûh-ı enbiyâ, kâ‘id-i

³⁵⁶ Elhamdülillah, s. 94.

katâr-ı asfiyâ, pâdişâh-ı melâike-i sipâh-ı hâkân-ı felek, dergâh-ı yâver-i âcizîn, rahmet-i âlemîn, nûr-ı dîde-i îkân-ı bâis-i hilkat-i zemîn ü zamân, ser-defter-i mahlûkât-penâh, cümle mevcûdât-ı vâ'iz-i kürsi-nişîn “O kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir”³⁵⁷ Tenhâ-nişîn-i sadr “Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu”³⁵⁸ Cenâb-ı hâce-i kâinât Muhammedü'l-Mustafa (aleyhi efdalü'l-tehâyâ ve enmâhâ ve ezkâhâ) hazretleri cemî'-i ashâb-ı kirâm ve hulefâ-yı zevi'l-ihtrâm (rıdvânullahi te'âlâ aleyhim ecme'in) hazerâtı ile Bâbü's-Selâm'dan işrâk-ı envâr ederek sâha-i haremî lebrîz-i gulgule-i şevket ve metâf-ı âftâb-ı ittisâf-ı dâiresine velvele-endâz-ı nağme-i sa'âdet saldıklarında, li-mürşidinâ:

Göründü evc-i burc-ı kavs-ı himmetten edip işrâk

Hilâl-i ebrûların ey âftâb-ı matla '-ı uşşâk

Ziyâ-pâş eyleyen rûz-ı elseti mihr-i zâtındır

Mükelleldir cemâlin pertevinden arsa-i mîsâk

Kitâb-ı mebde'ün dîbâce-i ism ü müsemmâdır

Ma'âdın illet ü ma'lûdur cânâ ale'l-ıtlâk

Efendim rûy-mâl ettikçe dergâh-ı mu'allâya

Ümîd eyler 'atâ-yı zevk-i dîdârın dil-i müştâk

Redîf oldum şeh-i Düldül-süvâr-ı merhametkâra

Ne mümkündür semend-i himmetim sebkat ede sebbâk

Hayâl-i nev-nihâl-i kâmetindir bâg-ı âlemde

Rızânın [38b] her nefes mürg-ı zebânın eyleyen intâk

me'liyle dûrdan arzuhâl-nümâ-yı cesâret oldukta ashâb-ı güzîn ve hemdem-i devlet-i karînlerinden bir zât-ı hümayûn sıfatı bu kulların hâk-pây-i arş-fersâlarına ruh-sûde-i niyâz olmak bâbında davet için firistâde-i suvb-ı fakîr buyurdularından sonra kenâre-i matâfta istâde-i pây-i intizâr olub benim tarafıma nazra-pâş-ı inâyet oldukları halde la'l-i pâre-i behişt-i kıymetleri meyânesinden irâ'et-i lü'lü'-i şâh-vâr yani bu dil-haste-i dem-bestenin girih-i gonce-i hâtırın güşâd için irsâl-i nesîm-i tebessüm buyurmalarıyla ol iki yâkut-pâre-i lebleri ortasından dendân-ı sâf-ı nûr ittisâfları meşhûd-dîde-i yakînîm

³⁵⁷Necm, 53/3.

³⁵⁸Necm, 53/9.

olmakla yek-mâhe-i insidâd-ı bâb-ı feyz bir anda güşâyîş-pezîr olmuştur” buyurdular. Hatta taraf-ı risâlet-penâhtan davet zımnında olan bu iltifat pür-berekât kendülerinin Medîne-i Tâhira’da civâr-ı Rasûlullah’ta âsûde-nişîn mazca‘-ı bekâ yani mahalle-i hâmûşân-ı Bakî’de güşe-güzîn-i uzlet olub müddet-i ömr-i şerîflerininin kızâsı dâhil tayyibe-i tayyibede olmasına işârettir” deyû mülâhaza buyurmalarıyla ferzend-i necîbleri ve mahdûm-ı kerâmet-lüzûmları Şeyh Mehmed Sıddîk (tâle bekâhû) cenâbına keşf-i serîre-i hâl buyurub “Galiba biz dâire-i nübüvvet-penâhîde cülle-güzîn-i vakfe-i [39a] sükûn oluruz. Sen dahî gâfil olmayıb tedârik-i seferini her ne ise görüb başlı başına vatanına ric‘at ne hey’ette iktizâ eder ise onu tedbîr u tedârikten hâlî olmaya” deyû tenbîh ve vasiyyet buyurmuşlardır.

Bu sühan-ı vahşet-i eser dağdağa-engîz hâtır-ı mahdûm-ı mükerrem olmakla birkaç gün fütâde-i vâdî-i telâş olub bu mâdde-i firkat-encâmın hakîkat-i hâlî ne güne olduğuna muâyene zımnında Hazret-i Mahdûm-ı Ma’sûm Dergâh-ı Kird-gâr ’aref‘-i ruk‘a-i zırâ‘at etmekte iken Hazret-i İşân tebşîr-i kenân-ı nağme-rîz-i beşâret olub iltifât-ı Cenâb-ı Seyyidü’l-Verâ’yı ben bu müdde‘âya haml eylemiş idim. Yani Medîne-i Tâhira’da küşe-güzîn-i dâr-ı bekâ ve kendü ve civâr-ı behîş-i âsârlarında dâhil-i cem‘iyyet-i ehl-i Bakî‘ olmak için zan eyledim. Lakin davet-i şerîfleri zımnında yâsemem-nümâ-yı dendân-i tebessüm olmaları mücerred bu derd-mende hâssaten bir iltifât u ikrâm imiş. Hazret-i Hak (celle ve ‘alâ) hazretlerinin eltâf-ı bî-nihâyelerinden bu kulunun yedi sene dahî bakiyye-i ömrü olub Lapseki nâm mahalde olan şühûdüm ki mashûben bi’s-selâme maskat-ı râsim olan Beşiktaş taraflarıdır. Vâsıl olacağım mir’ât-i cihân-nümâ-yı dilimde akis-endâz olmuştur” buyurmalarıyla püser-firkat eserlerin varta-i hevl-nâk-ı efkârdan reh-yâb [39b]³⁵⁹ eylemişlerdir.

Ol diyâr-ı celîlü’l-i‘tibârda Hazret-i Şehr-i Ramazan-ı şerîfî sâim olub âftâb-dîdârları ile lebrîz-i nûr buyurdıkları hâne-i devlet-i âsitânenin cemâl-i beyt-i şerîfe şebân u rûzân dîde-dûz-ı hayret olan bir derîçe-i vâsi‘asının derûnunun kendülere halvethâne edip taşrasına perdeler âvîze buyurmağla altmış gün ol mahalde tenhâ-nişîn olub yani gündüzlerde ahyânen mihr-i münîr gibi şa‘şa‘a-pâş-ı tâk-ı dîde-i ahhâb sâhib-i vifâk ve gecelerde bi’l-küllîyye ol-güşe-i hafâda çile-güzîn-i mücâhede ve dâhil-hâneleri olan

³⁵⁹ Sayfa Kenar Yazısı: Emânet-i delâ’il ve saff-ı terkîbi aksâmındandır izâfetsizdir.

fukarâ-yı tarîkat ile mukâveleyi verâ-yı perde-i hicâbdan eylemeleriyle gülzâr-ı cemâl-i Beytullah'tan gülçîn-i esrâr-ı Îlâhî olmaktan bir an hâlî olmayub, li-mürşidinâ:

Îrhami bâdeke vağfir zünûbehüm

Yâ Rabbenâ bi- 'afvike üstur 'uyûbehüm

Yâ âlime 'l-guyûb ve yâ kâşife 'l-kürûb

Ersil rebî 'a cûdike vekşif kürûbehüm

Mellâ 'ü 'l-gadîr kad-rekibet/rakidet seyî 'âtihim

Fi 'l-gaybi ve 'ş-şehâdeti tayyib kulûbehüm

Şemsü 'l-cemâl tatile 'u min-meşrîkı 'l-kirâm

Yâ tâlibe 'n-nihâyeti ünzur gurûbehüm

İnne 'l-mühezzibîne mülûkü 'l-mücâhidîn

Yâ Rab bi-seyfi zühdike şeddid hurûbehüm

Yercû Rızâ bi-kesreti zâdi 'l-meşâyih

Fî-mezra 'i 'l-kerâmeti ceddîd hübübehüm

Recâ-nâmesin dergâh-ı çâre-sâza zebân-ı ubûdiyyet beyânıyla kırâ'at zımnında müşâhede-i kabûliyle in'âmât-ı nâ-mütenâhî olmuşlardır. Nâkil-i emânet-i delâil [40a] çehre-i şâhid-i ma'nâdan bu vecihle ref'-i estâr-ı ibhâm buyurur ki selh-i mâh-ı şevvâlde mu'allâ mukâbelesindeki Mevlevî Zâviyesi ki dervîşiyeye nâmıyla kitâbe-i iştihârî mahallidir. Ol cây-gâh bazı hâss-ı ahbâbıyla Hazret-i Îşân kâdime-cünbân-ı neşât olub azîm-i ziyâfetler ve tekâzâsı şevkle bî-nihâye sohbetler buyurub şâm-ı bâf sitâre-i siyeh-fâmın âvîhte-i tâk-ı ezrak-fâm ve hey'et-i sitâreden ol perde-i şeb-rengi şirâre-zârüzer efşân eyledikde rişte-i lü'lü'-i sohbet-i güsiste olmakla ashâb-ı meclis-i müteferrik ve yanlarında ancak bu fakîri tevkîf buyurub Hatîcetü'l-Kübrâ (radiyallahu anhâ) hazretlerinin merkad-ı mukaddesleri kurbünde hilâl-i zi'l-ka'de-yi ru'yet ve ikimiz salât-ı magribi edâdan sonra cânib-i Harem-i Îlâhî'ye ric'at esnâsında hilâl-i tarîkte vâkı' kahvehânelerin birinde kuvâ-yı beşeriyetlerine 'ârıza olan bî-tâblığı def'i için bir mikdâr ârâm buyurdıklarında ol külbe-i târîkin bir köşesinde fârig-nişîn-i mesned-i safâ olmuş. Beyit:

Şâh-ı âlem gelse çekmez pâyını dâmânına

Genc-i istignâda bâkî şöyle bî-pervâ yeter

müfâdınca keyf-i esrâr-ı ma‘rifetten mest ü medhûş olub tamâm-ı sükûnet bulmuş. Evlâd-ı Arab’dan bir nûrânî zât-ı şerîfin huzûruna bu fakîr ile bir fincan kahve irsâl ve şerîta-i âdâba mürâ‘âtı emir ile sâir hizmetini edâ ile te‘kîd buyurdular. [40b] Ve Hazret-i İşân dahî tagyîr-i sıfât edip hül gibi handân iken gonçe-i mânend-i hâmûş oldular. Ve muktezâ-yı vakt üzere olunacak tevakkuflarından ziyâde ol mahalde ârâm etmeleriyle bu fakîr nev’am mâkenâre-gîr olub dûrdan nigerân-ı hâl oldum. Ol zât-ı makbûlü’l-harekât Hazret-i İşân’ın mukâbelelerine gelip âdâb ile ku‘ûd ve ikisi nice zaman birbirlerine müteveccih olduklarından sonra me‘an kıyâm ve yan yana müdde‘â nâmıyla mevsûm olub tarîkin tarafeynine birbirine mukâbil iki sûtûn-ı ruhâm ve alâmet için kanâdîl ile tezyîn olunan mahalle dek sâkitan-ı hırâm buyurub ol müstecâbü’l-davet olan makâmda Hazret-i İşân dest-i ber-dâşte-i duâ olduktan sonra ma‘iyyetlerindeki şahs-ı ma‘hûde bu mahalle ne dersiz ki makâm-ı azîm ve müstecâbü’l-davet mahaldir buyurmalarıyla bi-hasebi’s-sûret sâkit ve sâmit ve zebân-ı Türkî’den kat‘an haberleri yok zannolunur iken lisân-ı Türkî üzere Hazret-i İşân’a cevâb-ı savâb verip güft ü şinîde mübâşir oldular. Ve şâh-râhtan gitmeyip Şam Çarşısı nâm mahalle vâsıl olur. Bir tarîk-i teng ü târe müteveccih olduklarında Hazret-i İşân benim bir mikdâr-gîr ve kalmam için nezâketle bir hizmet şugliyle beni iğfâllerinden murâd-ı şerîfleri fehmedip sûretâ pesmânde-i râh-ı sükûnet oldum. Lâkin câsus-ı [41a] sâmi‘a-yı bi’l-külliyeye taraflarına havâle edip beynehümâda vâkı‘ olan sohbet-i esrâra vâkıf olmak dâ‘iyesinde ibrâm üzere olduğumdan ol kimesne Hazret-i İşân’a suâl-i çe-gûne-i ahvâl eyledikten sonra kutbiyyet ile nice söz dediler. Hazret-i İşân bi’l-külliyeye ebâ ve imtinâ‘ edip “Benim Cenâb-ı Hak’tan merâm u murâdım ancak ubûdiyyet menzildir. Ol meşgaleye tahammülüm yoktur” buyurmalarıyla yine tekrâr-ı ibrâm edip kâbil değildir. Ve murâd-ı Hak böyledir. Elem-nâk olmanız ki çok zaman değildir ve def‘î bir vecihle mümkün olmayan mâddelerdendir dediğini gücüyle gûş edebildim. Bundan sonra dahî nice kelâmlar söyleştiler. Lâkin bir vecihle idrâk edemedim. Menzilimize yakın geldiklerinde birbirlerine tevkîr-i bî-girân ederek vedâ‘ buyurdıkları hinde ben dahî Hazret-i İşân’ın yanlarına varıp “Bi-tarîkü’t-tecâhül bunlar kimler idi?” dediğimde “Bunlar hâlâ sâhib-i zaman ve mutasarrıf-ı devrândır” buyurdular. Ve tahkîk-i makâm edip dediler ki cemî‘-i aktâb ve mutasarrıfının dâire-i Mekke-i Mükerrerme’de tasarrufları kadar³⁶⁰ bu mahalde tasarruf ancak Hazret-i Hakîkat beyt-i şerîfindir intehâ.

³⁶⁰yoktur, s. 99.

Ol kimesne ba‘de’l-vakt her beş-on günde Hazret-i İşân’ın ziyâretlerine gelip mahfice sohbet ü nihânî icrâ-yı merâsim ülfet ederler idi. Ol zât-ı hümâyûn harekâtın libâs-ı köhne ve sûret-i mesâkînde cilve-ger-i [41b] sâha-i zuhûr olduğundan, li-mürşidinâ:

Hazm eyleyemez havsala-i teng-i ta‘alluk

Zirâ ki rızâ lokmasıdır lokma-i irfân

müfâdınca sûret-bîn olan kûhet-nazarân Hazret-i İşân’ın onlar hakkında zuhûra gelen itibârlarının esrâr-ı hafiyesinde bi’l-külliyeye gâfil olmalarıyla sahn-ı inkârda hadden ziyâde tek ü tâz ve esnâ-yı âmed ü şedlerinde cehl-i cibillîleri muktezâsıyla harf-endâz olub bu makûle ârî ve hâfi miskîn-i sâile ruhsat-ı tâm verip bî-hengâm Hazret-i İşân’ın ser-vakitlerine yol vermenin ma’nâsı yoktur. Ale’l-husûs ki hîn-i mecîlerinde sâir ahabbı meclis-i şerîflerinden tard u tarh eylemeleri bî-ma’nâ gibi görünürdürler idi. Ve böyle jâj-hây olub herze-suhan olan ta‘anlar müddet-i yek-sâle esîr-i derd ü mihan ve mübtelâ-yı emrâz u hazan yani ol zât-ı şerîfe eyledikleri zebân dırâzlığın mükâfât u mecâzâtı olmak üzere sûretlerinde alâmet-i nesh nümâyân olduğu nâmiku’l-hurûfun dahî meŝhûdu olmuştur.

Tenbîh: Ey sâlik-i râh-ı Hüdâ! Hazer-i saddü’l-hazer ki zânû-zen-i pîş-gâh-ı irŝâdî olub dâire-i aliyyesinde nokta-i sıfat-i vakfe-gîr-i makâm-ı müdâvemet olduğun mürşid-i kâmilin ef‘âl u akvâline havâle-i nigâh-ı ikrâr eyle ve bi-hasebi’s-sûret [42a] hilâf-ı tavr-ı ma’hûd zuhûr eden ahvâlini gördükçe zâhiren ve bâtinen tahammül edip elbette bunda bir hikmet-i hafîyye ve esrâr-ı mahfîyye vardır. Benim meŝhûdum olan sûret-i münker “Mümin müminin aynasıdır”³⁶¹ müsted‘âsınca kendü sûret-i noksânımdır ki mir’ât-ı mürşidden görünür. Zira onlar benden her vecihle a‘lemdir” deyu insâfâne muâmele ile verziş eyle ki me’mûldür ki bu taklîdin refte refte mertebe-i tahkîke vâsıl olub kayd-ı sûretten bi’l-külliyeye rehâ-yâb olmakla şîrîn ü telh nîk ü bed temyîzinden vâreste olasın ve esrâr ve hiddetten haberdâr olmakla intisâb-ı mürşid-i kâmil semeresi ki tevhid-i zât-ı Hak ve keşf-i ders-i “Men arefe nefsehû fekad arefe Rabbehû”³⁶² dur, kemâ yenbeğî nâil olasın. Yoksa ne‘üzübillah ihtiyâr-ı inâbetle eylediği ikrâr-ı ahvâl-i mürşide noksân-bîn olmakla inkâra müntehâ olub gâh inkâr ve gâh ikrâr nice yollar

³⁶¹EbûDâvûd, “Edeb”, 49; Tirmizî, “Birr”, 18.

³⁶²“Nefsini bilen Rabbini bilir”

mübtelâ-yı emrâz lâ-ilâc-ı telvîn olmak evkât-ı hayâtını zâyî‘ ve müddet-i ömrünü telef eylemekten gayrı bir şey müfid değildir. Li-mürşidinâ:

Murâd-ı mürşid-i kâmil mürîd-i sâdıktır

Bu hângâh-ı sivâda münîbe minnet yok

Ey sâmi‘-i sâhib-i insâf ve ey muhâtab-ı mürüvvet-i ittisâf! Takrîr eylediğim müdde‘ânın sıdkına vâsıl olmağa [42b] sa‘y ü gûşîş eyle. Her ne kadar hakîkatini beyândan sûret-i ta‘bîrimde eser-i noksân-ı hüveydâ ise dahî murâdım ne olduğunu fehmeyledik. Ashâb-ı vukûf olan kibârdan istintâk eyle. Ve leke-i iştibâhı dâmen-câme-i i‘tikâdından izâle eylemeğe himmet eyle. Mısra:

Bir işi işleme ki sonra pîşmân olasın

muktezâsıyla gayret-i cinsiyet ve eser-i merhamet-i demiyettir ki bu vasiyeti tefhîm için edhem-hâme-i sibek-cevlâne bu kadarca ruhsat-ı meydân verdim. Yine sen a‘lemsin. Mısra:

ما بر سر قصهء خود آييم

Zamân-ı vakfe-i Arafât hulûl etmekle Arafât kesîretü’l-berekâta müteveccih ve esnâ-yı vakfede zebân-ı hikmet-i beyânlarından sâdır olan güftâr-ı şevk-nisârdır³⁶³ ki sebt-i cerîde-i âsâr kılındı. Li-mürşidinâ:

Arşa çıktı yine âvâze-i savt-ı “lebbeyk”

Dediler şevkile ser-cümle melâik sa‘deyk

Gark-envâr-ı cemâl oldu Rızâyâ Arafât

Reşk ederse yeridir vâdi-i fahla‘ na‘leyk

Li-mürşidinâ:

Habbezâ zezeme ettikçe gürûh-ı huccâc

Lerze-nâk eyledi kûh-ı Arafâtı “lebbeyk”

Bü’l-‘aceb neşe verir kûh-ı dil uşşâka

³⁶³âsârdır, s. 98.

Akseder min-tarafı'llah sadâ-yı sa'deyk

Li-mürşidinâ:

Lahza lahza edelim hazrete arz-ı hâcât

Ede Hak matlabımız bâ'is-i ref'-i derecât

Harem-i aşka girip [43a] yâra niyâz eyleyelim

Zevk-i dîdâr ile gelsin dil ü cânâ hâlât

Diyelim derd ile "lebbeyk eyâ hâcî-i şevk"

Reşk-i gülzâr-ı tecellî ola kûh-ı 'arafât

Şeref-i sohbet-i cânânla oldum me'nûs

Hamdülillah bu vâdîde kim oldu hatarât

Mevce-i hâdiseden zerre kadar gam çekmem

Zevrak-ı cûduna mahsûsdur eyyâm-ı necât

Dil-i Dervîş Rızâ Hızr ile hem-meşrebirdir

Âb-ı zezemde 'ayândır eser-i âb-ı hayât

Bu âsâr-ı hurşîd-i iştihârlarından mâ-'adâ kurta-i binâ-gûg-ı hûrân-ı behîşt olmağa seza dahi nice mervârîd-i sadefçe-i belâgatları vardır. Tâlib olan âşıklar Zuhûrât-ı Mekkiyye'lerinden tettebbu' buyursunlar. Ve'l-hâsıl tetmîm-i merâsim nûskiyye ve edâ-yı hıdemât-ı ibâdât-ı mâliyye ve bedeniyeden sonra, li-mürşidinâ:

Vakt-i vedâ'-ı âteş-i âhım şerâridir

Reng-i kabâ-yı beyt-i harâmı siyâh eder

Deycûr-ı hicri matla'-ı nûr-ı sürûr eder

Âh-ı derûnı meş'ale-i subhgâh eder

manzûmuyla fetîle-i zebân-ı hasretlerinden şîrâre-rîz-i hicrân olarak terennüm-rîz olmalarıyla sakf-hâne-i kulûb-ı huccâca âteş-endâz-ı rikkat olduklarında ma'ıyyetlerinde bulunan züvvâr-ı hamıyyet-kirdârın gulgule-i feryâdı sâha-i harem-i İlâhî'ye lebrîz-i sît-i dehşet ve sükkân-ı melâ-i a'lâya îrâs-ı vahşet eylemiştir.

Tenbîh: Pûşide değildir ki eşvâk-ı vâ-güzârın bu çâr-sû-yi âferînişde te'sîr cihetinden azîm-i revâcî vardır. Yani ashâb-ı şevkten bir zât-ı şerîf-i melek-i sıfâtın te'sîr-i [43b] safâsıyla bu³⁶⁴ beldenin mükedder ve mağmûm olan ahâlisi raksân ve cilve-gân³⁶⁵ olmak mümkündür. Ve bir mükedderin eser-i³⁶⁶ kûdûretiyle cemm-i gazîr ve cem'-i kesîr-i mübtelâ-yı âlâm ve mağlûb-ı efkâr-ı bed-fercâm olduğu vâzı' ve eşkârdır. Erbâb-ı sülûka mücâveret-i ashâb-ı şevk ve muhâlatat-ı ehl-i zevk olmak mertebe-i vücûbdadır. Zira dervîş-i safâ-endîş sa'y u gûşîşi ancak safâ-yı derûn ve neşât-ı enderûn-ı tahsîli için olmakla ehl-i hevâ sohbetinden devr u mürtekib ma'âsî olan siyeh dillerden mehcûr olub musaykala-i tevhdî ile sakâlet dih-i âyine-i derûn olan ashâb-ı safâ ki dâimen münbasit ve tekâzâsı şevkle esnâ-yı girye ve zârîdeden izhâr-ı cûş ve hurûş-ı neşât ederler. Onlara mukârenet ve mücâveret eylesin ki onların berekât-ı sohbetleriyle nükûd-ı şevki mezdûd olub eser-i girye-şevk-i efzûnlarından onun dahi sıfâlçe-i dilinde neşv ü nemâ hâk-nişîn-i efsürdegî olan tohum-ı şevkî ser-sebz olmakla semere-i mücâhede olan gül-i hoş-bû-yi vahdet dimâğ-ı cânına râhat bahş ola. Li-mürşidinâ:

Der-dâru's-selâm pîre gel sûfî devam üzere

Dühûl etmek ise maksûd-ı harîm-i lî-me'allaha

İntehâ. Gürûh-ı meymenet-şukûk-ı Hüccâc eyle. Li-mürşidinâ:

Cânâ cemâl-i matlabı ba'de'l-müşâhede

Geşt ü güzâr-ı gülşen-i adnâne eder misin

terânesiyle gülşen-saray-ı Ravza-i Mutahhara cânibine şevk-i³⁶⁷ matiyye-i şevk edip [44a] sûz-ı reşk ile mânend-i lâle-i hadîka-i rıdvânî dâğ-ı ber-dil eyleyen gencîne-i nûr-ı sâtı' olan Medîne-i Münevvere'ye birkaç saat mahalde şîrâze-i nizâm-ı mecmû'a-i kâfile henüz mikrâz-ı acele-i iştiyâk-engîz ile guseste olmazdan akdem pertev-i hurşîd gibi zira sehâb-ı mehâfeden şârik ve râcilen haremhâne-i Habîb-i Kibriyâ'ya lâhik olmak için zemîne-i sâkit olub zânû-yı iktidârlarında eser-i za'f-ı pîriden nâşî nisf-ı saat mahalle tâb-ı hatve-i cünbânî bir vecihle mutasavvir değil iken asâ-yı şevk-i vuslat-medâr-ı sür'at olub cemâl-i leyle-i harîm-i lî-me'allahın mecnûn-ı ser-gerdânı

³⁶⁴bir, s. 99.

³⁶⁵Cilve-gân, s. 99.

³⁶⁶Ekser, s. 99.

³⁶⁷Sevk-i, s. 99.

olmalarıyla kadem-i meymenet tev'emlerinden keşflerin endâhte-i beyâbân-ı ihmâl ve mest-i sahpây-ı ziyâret olduklarından puşt-paylarına halîde olan hârhârâ güzârın zahm-ı hûn-pâşından bî-haber, li-mürşidinâ:

Dilbağbân-ı Gülşen-i 'abd-i menâfdır

Hâr-ı kederden âyînemiz sîne-sâfdır

Geldim o ravzagâh-ı şefâ 'at-penâha kim

Tağlar kadar olursa da cürmüm mu 'âfdır

zemzemesiyle gûh ü sahrâya tanîn-endâz-ı şevk olarak dâru's-selâm ravza-i Seyyidü'l-Verâ'ya aleyhisselâm resîde olduklarından, li-mürşidinâ:

Medîne-i dil-i 'uşşâkı eyleyen gülşen

Nesîm-i gâliye-i ravza-i mutahharadır

Eden meşâmımı 'anber-nisâr-ı mülk-i Hoten

Şemîm-i kâfile-i hücre-i mu 'attaradır

terennümüyle demsâz iken kâ'ide-i delâlet icrâsıyla [44b] resm-i beled üzere bir kimesne pîşgâhlarına geldikde ol delilin bu vaz'ını³⁶⁸ çeşm-i hûn-pâşların tekrar giryerîz-i ıztırâb edip bu kadar müddettir ki ol sultân-ı melâik-i sipâhın dergâh-ı arş-ı iştibâhı mülâzımlarından ve 'alâka deri'l-tâka şebân ve rûzân meddâh ve vassâflarından iken bi-hasebi's-sûret vâsıtamız huzûr-ı devletlerine nâsiye-sâ-yı ta'zîm olmağa liyâkat-i tahsîl edemedim ise bu hayat-ı müste'ârdan ne fâidem olmuş olur" deyû bir mikdar in'âm ve i'tâ ile delîlin hâtırın tatyîb ve nâvdân-ı dîde-i firkat-dîdelerinden seylâbe-i rîz-hûn-ı ciğer olarak der-akab atebe-i Bâbu's-Selâm'a fersûde-cebîn olup yüzleri üstüne sürüne sürüne muvâcehe-i aliyyeye bugüne tezellül-i izhâr ile gittiklerinde ol vakte gelince bir kimesneden bu güne tevkîrin zuhûra geldiği gayr-i mesbûk olmakla hâzır olan huccâc-ı zevi'l-ibtihâc ve ahâli-i Medine'den bir mertebe feryâd u figân ve girye-i dehşet-resân zuhûr ve bürûz eyledikte güya gavgâ-yı arsa-i arasât ve sûriş-i hengâme-i mahşer-i hüveydâ oldu. Bu vaz'-ı meskenet-i rehînden kulûb-ı uşşâka zelzele-i ıztırâb düşüb hây ü hûy-ı vahşet-engîzden zimâm-ı üstür-i tahammül-i merdümân bi'l-külliyeye dest-i zâbitadan meslûb olmakla herkes gelû-yı şevkî iktizâsı üzere keff-i feşân ve nara-künân-

³⁶⁸Vaz'1, s. 99.

1 şûr-efgen esvâk-ı³⁶⁹ Medîne-i Tâhira oldukları beyânı kemâ-hiye [45a] kuvvet-i takrîre ve havsala-i ta'bîre müyesser olmakla zebân-câme-i³⁷⁰ bürîde-i kezâlik ferâğ kılındı. Hazret-i İşân bu hâl-i meskenet-me'âl ile muvâcehe-i şerîfede iki dizleri üzere ku'ûd ile libâce-i hestîden bi'l-küllîyye insilâh etmeleriyle birkaç saat bî-hod-ı fûrû-bürde-i girîbân-ı istiğrâk oldular. Kibâr-ı hacc-ı şerîften ve zümre-i ulemâ-yı müteyakkinden bir zât-ı hakikat-simât Hazret-i İşân'ın verâsında muvâcehe-i Rasûlullah'ta dest-i beste-i meyân-ı ta'zîm olub lâli-i şâhvâr-ı salât u selâmı rişte-i intizâma keşîde kalmakla huzûr-ı risâlet-penâha arz u teblîğ esnâsında Hazret-i İşân'ın vaz'-ı hâlet-i bahşını mutâla'a ederek tahsîl-i rikkat üzere iken Hazret-i İşân teblîğ-i selâm-ı selâmet-resân buyurdıklarında hücre-i mutahharadan “ve aleyküme's-selâm” sadâsı nağme-i ikbâli hâvî ve zemzeme-i iltifâtı mutezamın olarak zuhûr eylediğini bedâheten ve âşikâr engûş eyledim” deyû leb-cünbân-ı nakl-i sahîh oldular. Bu esnâda girîbân-ı şûûrların pençe-i hayretten rehâ-yâb buyurdıklarında medâd-hûn-ıeşk ile hâme-i müjgânlarına bu rubâ'îyi nigâşte-i sahîfe-i şevk eyledi. Li-mürşidinâ:

Ey nahl-i çemen-turâz-ı kasr-ı eflâk

Vey mâh-ı harem-serây-ı burc-i levlâk

Ser cümle cihânîyâna³⁷¹ rahmetsin sen

Tahkîk-i makâm eder “ve mâ erselnâk”

Bin hasretle pâ-ber-câ-yı kıyâm olub şürût-ı ziyâret-i Hazret-i Şeyhayn-ı [45b] Mükerrermeyn ve Hazret-i Fâtîmatü'z-Zehrâ (rıdvânullahu teâlâ aleyhim ecma'in) icrâ ve edâ kılındıktan sonra cânib-i hıyâma rucû'u ve sûr-i Medîne-i Tayyibe'den hurûcu revâ ve sezâ görmediklerinden merhûm ve mağfûr Dâru's-sa'âde ağası Beşîr Ağa'nın tîşe-i mimâr-ı ihlâsı binâ eylediği kurb-ı bâbü's-selâmdaki medresede kendü inâbet-kerdelerinden Mehmed Refî' Efendi nâmında melekîyyü's-sıfât bir dervîş-i hayr-endişlerisâkin olduğu hücrede kâfile-i hac rû-be-râh-ı Şam oluncaya dek ikâmet buyurdular. Müddet-i mekslerinde müşâhede-i kalb-i âgâhların yani gevâhir-i küşûfât-ı ma'neviyye ve sûriyyelerin keşîde-i silk-i elfâz buyurmalarıyla muvâcehe-i şerîfeye vardıkça yegân yegân huzûr-ı risâlet-penâha arz u inhâ ederlerdi. Teberrûken birkaç na't-ı şerîf-i sa'âdet-i redîf îrâd-kerde-i kalem-i âcizâne kılındı. Li-mürşidinâ:

³⁶⁹Eşvâk-ı, s. 100.

³⁷⁰Zeban-hâme-i, s. 100.

³⁷¹Gül-gonce-i bu sitân, vr. 45a.

Yâ kâide 'l-halâyık, yâ seyyide 'l-enâm!

Minnî ileyke elf salâtin ma 'a 's-selâm

Câ 'e 'l-beşîru min-beledi 'l- 'aşkı 'indenâ

Kad kâmeti 's-salât lekad isteve 'l-kıyâm

Sallet aleyke elsinetü 'l-halkı küllihim

Fi 's-subhi ve 'n-nehâr ve fi-leyleti 'z-zalâm

Temmet hurûfu mecdike yâ sâhibe 'l-makâm

Şemsü 'l-kemâli zâ 'e 'alâ bedrike 't-temâm

Ekrım li-zayfi cûdike fi-beytike 'l-kerîm

Bi 'l-ihtirâmı câ 'e ilâ-beytike 'l-harâm

Kâne 'r-Rızâ dahî lek fi bâbıke 'r-rızâ

Sallâ aleyke sümme 'alâ âlike 'l-kirâm

Li-mürşidinâ:

Efendim arz-ı risâlette gavs-ı a 'zamsın [46a]

Velâyet-i ahadiyyette kutb-ı âlemsin

Hazîz-i hâke kudûmunla reşk eder eflâk

Zehî refî '-i celilü 'ş-şiyem-i müfhamısın

'Arûs-ı hacle-fürûz-ı kademdir envârun

Sürâdikât-ı mekârimde sırr-ı akdemsin

Zülâl-i bâde-i la 'linle bezm-i 'uşşâka

Hemîşe zemezme-perdâz-ı âb-ı zemezsin

Şu 'â '-ı şems ü kamer zerredir misâlinden

Ziyâ-ı mihr-i musavver meh-i mücessemsin

Serîr-i fakra şeref virdün ey şeh-i Bathâ

Müşîr-i memleket-ârâ-yı ibn-i âdemsin

Numûnedir eserin bahr-i zât-ı mutlaktan
Dehân-ı gonce-i bâg-ı likâda şebnemsin

Kitâbe-i lakabun gerçi nâm-ı ümmîdir
Emîn-i levh u kalem enbiyâdan a'lemsin

Zuhûrun oldu şu 'ûnâta menşe'i te'sîr
Hakîm-i hâsiyet-ârâ-yı ism-i a'zamsın

Hulâsa mebde'-i îcâda gencdir cismin
Tılsım-ı ism-i müsemâyâ kenz-i mübhemsin

Revâc viridi metâ'-ı kerâmete şânın
Tırâz-ı hıl'at-ı peygamberîde muallimsin

Müşâr-ı sadr-ı safâsın makâm-ı kübrâda
Netîce cümle velî vü nebîden a'zamsın

Sirâc-ı şu 'lever-i subgâhdır nûrun
Enîs-i kûşe-nişîn ân-ı mihnet ü gamsın

Serîr-i mülk-i fütüvvette yoktur akrânın
Ki şehryâr-ı kerem-hâce-i mükerremsin

Cenâb-ı hazret-i feyyâz-ı halkın etti 'azîm
Huçeste seyyid-i a'zam şeh-i mu'azzamsın

Mesîh-i nutk-ı latîfinle zindedir âlem
Hayât-bahş-ı dil ü cân-ı İbn-i Meryemsin

Der-i şefâ'ata geldim 'inâyet eyle bana
'Usât-ı ümmete zîrâ şefîk u ehramsın [46b]

Tabîb-i 'illet ü ma'lûl cûd-ı feyzindir
Şikeste-hâtıra üm derd-i 'aşka merhemsin

Mizâc-ı şevke visâlin 'ilâc-ı şâfîdir
Sümûm-ı hâ'ile-i rûzgâra esmemsin

*Mutâ‘-ı ümmet ü millet şefî‘-i emr-i Hüdü
Nebîyy-i hâkim-i ahkem Resûl-i Ekremsin*

*Vedî‘adır sana mîrâs-ı Âdem u Havvâ
Necîb-i ser-selef-i Âdem İbn-i Âdem’sin*

*‘Azîz-i Mîsr-ı melâhatsın ey gül-i Hâşim
Kemâl-i hüsn ile ihvân içinde efhamsın*

*Vücûda gelmedi mislin zamân-ı fıtratta
Habîb-i Ekrem ü peygamber-i mükerremsin*

*Medîne-i dil-i ‘uşşâkı reşk-i bâğ ettin
Gül-i nihâl-i harem nev-nihâl-i hurremsin*

*‘Arûs-ı perde-i esrâra dest-res buldun
Harîm-i perde-i “gaybü’l-guyûb”a mahremsin*

*Menâm-ı gayb-ı nizâmın hemîşe sâdıktır
Emîn-i vahy-i kadem-râz dâr-ı mülhemsin*

*Nebîyy-i muntazır-ı âhirü’z-zamânsın sen
Mu’ahhar ise zuhûrun şehâ mukaddemsin*

*Habîb-i nesl-i Kureyş ü Kinânevü ‘Adnân
Nesîb-i silsile-i Hâşimî vü Cürhümsün*

*Vücûdun oldu Süleymân-ı tahtgâh-ı sıfât
Şükûh-ı ‘izzile engüşt-i zâta hâtemsın*

*Üveys Ka‘be-i kuyûnda bir gulâmındır
Hulâsa kible-i maksûd-ı İbn-i Edhemsin*

*“Aleyke elfü salât elfü elfi elfi selâm”
Cenâb-ı Dâver-i elsem şeh-i müsellemsin*

*Mukarrar oldu Rızâyâ berât-ı şevk sana
Ki ehl-i hâl-i bedî‘u’l-kemâle hemdemsin*

Zamân-ı rihlet ve âvân-i firkat-i hulûlünde muvâcehe-i aliyyede istâde-i makâm [47a]
zirâ'at ve ibtihâl olub âvâze-i bülendiyle böyle recez-hân oldular ki, li-mürşidinâ:

Türbe-i ravza-i sultân-ı risâlettir bu

Merkez-i dâ'ire-i şems-i şerî'attır bu

Çehre-fersûde-i dergâh-ı niyâz ol ey dil

Vakt-i ferhunde-i eyyâm-ı icâbettir bu

Geldi âvân-ı vedâ' geçti zamân-ı vuslat

Ağla ey dîde ki hûn-âbe-i hasrettir bu

Yüzünü nûr-ı şefâ' atle beyâz eyleyegör

Rû-siyâhân-ı tebehkâra 'inâyettir bu

Nice tavsîf edeyim Fâtımatü'z-Zehrâ'yı

Sedef-i dürr-i harem-hâne-i 'ismettir bu

Ol iki gevher-i pâkîze-i şehvâr-ı Necef

Her biri zîver-i ser-tâc-ı siyâdettir bu

Dest-i hasretle Rızâ çâk-i girîbân eyle

İftirâk âlemi pâ-bûs-ı 'azîmettir bu

Li-mürşidinâ:

Yine kan ağladı dil hasret-i hicrânından

Ayrılık günleridir ravza-i rızvânından

El-vedâ' eyşeh-i evreng-i cenâb-ı Yesrib

Tanrı hoşnûd ede sultânımı mihmânından

Kıt'a-i firkat-engîzini dahî kırâ'at buyurub muhâfa-nişîn azîmet oldular. Lâkin bu fakîr kesîru't-taksîrken dü mübâreklisân-ı şevk-i beyânlarından şöyle mesmû'um oldu ki "Bu vedâ'ımız sûrî idi. Yoksa sâir vedâ' eden zâhir-perest kimesneler gibi derûnî ve ma'nevî değil idi. Hatta ol sûrî vedâ'ı dahî etmez idim. Ammâ ümmet-i Muhammedi sû-i zan meşgalesinden rehâyâb etmek maslahatı-çûn eyledim. Zîrâ benim hâk-pây-ı

Rasûlullah'tan bir an gayr-ı munkasime rûy-ı zirâ'atimin infikâkı yoktur" buyurdular intehâ. el-Hâsıl li-mürşidinâ: [47b]

Lema 'ân etdi Rızâ matla'-ı pîşânımda

Pertev-i şu'le-i cevvalê-i subh-ı sâdık

Cebhe-fersây olacak hâk-i der-i tâhâya

Eyledi nûr-ı şefâ'at yüzüm ak alnım açık

Recez ile terennüm-sâz tuma'nînet olarak cânib-i Şam-ı behişt-i meşâma sevk-i kıtâr-ı şevk olunarak bir veche tahmîn Medîne-i Tayyibe'den bir-iki saat müfârekatları esnâsında beni harb-i 'urbânı bigâtından cem'-i kesîr bir mahall-i teng ü târda kânûn-ı mu'âdata çeki düzen vermekle reh-i râstdan ehl-i Hicâz'a irâ'et-i midrâb-ı şimşîr eylemeğe ma'dûmü'l-kudret olmalarıyla usûl ile makâm-ı ihtiyâlde mekîn ve verâ-yı seng ve ahcârı kemîn edip kâfile-i huccâcı nişâne-i tûfeng-i kahır etmekle bi'l-külliyeye gârat-zede-i dest-i hayf u zulüm eylemek dâ'ıyesiyle bağteten ceng ü peygâre-i hezâr-ı ibrâm u teşdîd ile dâne-i esr bî-mânend-i tek reg-i bârende oldukları ehl-i kâfileye îrâs-ı dehşet ve mînâ-yı vâhimelerin şikest etmekle 'avâf olunub mîrû'l-hâc olan Abdi Paşazâde Ali Paşa ki haydar-ı meydân-ı rezm ü pey-gâr-ı şîrînistân-ı düşman-şikâr idi. Der-'akab def'-i meşgale-i 'urbân hakkında teşmîr-i sâ'id-i cesâret edip yelmân-ı nîze-i sîne-güzârını lisân-ı tercümân-ı eccl etmekle cem'iyet-i bugâtın infisâl-i râbıta-i ittifâkı hakkında bigân-ı nîze-i cân-ı şikef-zebân-ı dirâz olmakla mülâhaza olunmayacak zamân-ı karîbde eczâ-yı vifâklarında âsâr-ı perîşân-ı hüveydâ oldukda [48a] paşa-yı müşârun ileyhî şevki dü-bâlâ olub mikrâz-ı şimşîr-i Zülfikâr te'sîri ile bakiyye-i şîrâze-nizâmlarını kat' u seksân mikdârı eccl yetmişlerin şüc'ân-ı kıbleden hâk-endâz ve sermaktû'aların tekme-i girîbân-ı kabâ-yı fenâ etmekle sâirleri def'aten mânend-i hâşâk bürde-i seylâb-ı haşyet ve hirâs oldular. Lâkin evvel zuhûr-ı harbde sedd-i râh olan ehl-i kabâilin kesret ü vefreti havsala-i kıyâstan bîrûn olmakla mukâbele ve mukâtelede safkeş-i meydân-ı sebât olmak ihtimâlî dâire-i akıldan bi'l-külliyeye meslûb olub ehl-i kâfile elbette gârat-zede-i dest-i bürd-i 'urbân oluruz. Haşyetle Hazret-i İşân'ın hâk-pâyine yüz sürüp keyfiyyet-i netîce-i kârdan istintâk eylediklerinde kat'an tâbi'-i hirâs olmayasız ki inşâ'allahu teâlâ şimdi bâd-ı nusret-i Yezdânî bizim tarafımızdan hûbûb edip evrâk-ı eşcâr-ı sebât-ı bigâtı hâk-rîz-i hakâret eder" deyû teselli-i bahş-i ma'ser-i huccâc olurlar idi. Fi'l-vâki hâl-i peyker mutâbık-ı güftâr-ı kerâmet-medârları olub bi'l-

bedâhe bu fütûhât-ı celîlenin vukû'una bir târih-i müstesnâ îrâd-kerde-i kalem-i ma'ârif-
i teve'ümleri olmuştur. Ol çend-i ebyâttan teberrüken ancak beyt-i târih tahrîr olundu.

Târih:

Rızâ-yı Nakşibendî darb u harbi eyledi târih

Be-yümn-i nâm-ı haydâr bozdu harb ehlin Ali Paşa

mashûben bi's-selâma Şâm-ı Şerîf'e dühûlleri âvânına dek esnâ-yı râhda nice kerâmât-ı
bâhireleri zâhire olub [48b] berekât-ı zât-ı kudsî-sıfâtlarıyla ehl-i kâfile dahî nice nice
muhâtarât-ı 'azîmeden kenâre-gîr-i selâmet olmuşlardır. Esnâ-yı dühûllerinde bârân-ı
vekel vukû'ıyla matiyyelerinde kuvvet-i refât ve mecâl-i hareket ma'dûm olmakla
Mekke-i Mükerreme'ye dühûllerinde vâkı' olan gibi bir sâhib-i esb-i tâzî zuhûruyla bi-
hasebi's-sûrette dâriki kâbil olmayan kaviyyü'l-beden, metînü'l-hareket bir dâbbeyi zîr-
i rânlarına keşide etmekle sâhib-i dâbbe ol halâya-zârda 'inân-gîrlik ederek tâ menzil-i
ikâmetlerine dek ma'iyet eylemiştir. Şâm-ı behîşt-endâmda ikâmetleri esnâsında gerek
dâhil gerek hâric merâkîd-ı evliyâ-yı kirâm ale'l-husûs Câmi'-i Emeviyye'de pîşgâh-ı
mihrabda âsûde-nişîn-i kûşe-i safâ olan Hazret-i Yahya (salavâtullahi alâ nebiyyinâ ve
aleyh) hazretlerinin türbe-i şerîfelerinde ekser ahyânda murâkîb ve müteveccih-i ruh-ı
pür-fütûhları olmakla, li-mürşidinâ:

Budur ol seyyidü's-sâdât-ı beyne'l-enbiyâ hâlâ

Nebiyi zi'l-haseb peygamber-i vâlâ-neseb cânâ

Yüzün fersûde-i takbil-i bâb-ı intisâb eyle

Hayât-ı ma'nevîdir hâk-bûs-ı Hazret-i Yahyâ

ferîdesin âvîhte-i tâk-ı âsmân-ı nitâkları buyurmuşlardır. Sâhib-i fütûhât-ı cenâb-ı Şeyh-
i Ekber (kuddise sırruhû) merkad-i şerîflerinde îstâde-i makâm-ı ta'zîm olub, li-
mürşidinâ:

Oldu güşâde-i bâb-ı şeref-i intisâb-ı şeyh

Olsun hemîşe-i melce'-i uşşâk-ı bâb-ı şeyh

neşîdesin sadâ-yı bülendiyle hânân oldular. Ol belde-i [49a] 'azîmede henüz sefere-i
hayattan rîze-çîn-i a'mâr olan meşâyih-ı 'izâm ve ulemâ-yı fihâm "el-kâdimu yuzâr"
resmine mürâ'ât zımnında huzûr-ı kerâmet-mevfûrlarında zânû-zen-i tevkîr u ikrâm ve

gölşen-i cemâllerinden gülçîn-i safâ-yı mâ-lâ-keîâm olmalarıyla âyine-i derûnların tenvîr-i meğî-yi sermâye-i ticâret-i irfân addeylemeleriyle şebân u rûzân der-vâze-i hâne-i müsâfirâneleri keff-i ehl-i kerem gibi güşâde ve gürûh-ı ashâb ve ahhâb-ı ziyaretlerine gelip makdem-i saâdet-i tev'emlerin şeref-resân-ı şehir u diyârları olduğunu ikrâr u izhârıyla şükür-güzâr olurlar idi. Bu hâl-i saâdet-me'âl ile âsâr-ı za'f-ı beden yani ârıza-i sefer dûr u dırâz olan bî-tâbî-i anâsır-ı mürtefi' oluncaya dek ber-vefk-i dil-hâh gûşe-i râhatta murabba-nişîn olup cânib-i vatan-ı asliyyelerine sevk-i matiyeye-i azîmet buyurdular. Hacc-ı şerîfe-i azîmetlerinin evâ'ilinde civâr-ı dâru's-saltanat-ı aliyyede her ne kadar ashâb-ı güzîn ve meşâyih-ı behişt-i karîn var ise ziyâret edip nûr-ı Kur'ân ile levha-i seng-i mezarları üzere kandîl-i ihtirâmın fûrûzân buyurdıkları gibi hengâm-ı mürâca'atta esnâ-yı râhta dahî lâzîmü'z-ziyâret olan ashâb-ı kirâm ve evliyâyı 'izâm türbelerin yegân yegân ziyâret ve her birlerine birer kıt'a-i belîğa inşâdıyla hutût-ı elvâh-ı merkadların tecdîd buyurmuşlardır. Tafsîline bu mücelledenin tahammülü olmakla ârzû-keş-i ru'yet [49b] ve ümîd-vâr-ı kırâ'at olan ihvân-ı safâ ve hullân-ı vefâ *Zuhûrât-ı Mekkiyye*'lerine tevcîh-i nazra-i itibâr buyursunlar. Nakş-i sümm-i semendleriyle atlas zemîn şehir-i Konya damga-pezîr-i şeref oldukta yek-şebe-i ârâm kâ'ide-i mer'iyye-i ebnâ-yı sebîl olmakla darb-ı mazalle-i istirâhat olunub, li-mürşidinâ:

Ârifin kıymetini ârif-i billah bilir

müfâdıncâ Hazret-i Mevlânâ min külli'l-vücûh olan hazretlerinin ekser-i evkâtte *Mesnevî-i Ma'nevî*'leri mütâla'asıyla meşgul olub nutk-ı şerîflerinde olan hâlât-ı esrâra ittîlâ'-i tâmları olmakla Hazret-i İşân'ın ol ârif-i billaha gayette alâka-i ma'nevîleri olduğundan ehass-ı ahhâblarıyla merkad-ı mutahharaların ziyâret-i müsâra'at³⁷² buyurmuşlar ve zebân-ı kerâmet beyânıyla bu ebyât-ı hakâyık-simâtı nakş-ı kitâbe-i bâb-ı niyâz eylemişlerdir. Li-mürşidinâ:

Nâka-i câzibe-i silsile-bend-i 'urefâ

Şöd be-mahmil-keşi-i "hubb-ı vatan" hatve-nümâ

Der-reh-i Ka'be-i maksûd-ı kadem-zed cânâ

Bürd ez-Ka'be merâyâ be-harîm-i tâhâ

³⁷² Matbu Nüsha, s. 104.

Ba'd-ezin reh-rev-i tevfik-i zimâmeş be-keşîd
Geşt-i ser-menzil-i min meşhed-i pâk-i Yahyâ
Ez-Dımışk 'azm-i reh-i Ka'be-i ma'na kerdem
Kible-i hâcet-i men şod harem-i Mevlânâ
Tînet-i fitrateş-ender zi-harem-hâne-i gayb
Hak güvâhest ki "min-küllî vücûh evlânâ"
Mevlevî-hâne-i û âmede hâk u eflâk
Ez-zamân tâ-be-zemîn [50a] bende-i u şod fukarâ
Hırka-pûşân-ı zevâyâ-yı ezel dest-be-dest
Dest-i û râ be-giriftend ilâ yevm-i cezâ
Her ki tennûre-i mihreş be-miyânmi-bended
Mî-resedzîr-i küleh kûşe-i u tâ-be-semâ
Nâle-i nây u kudûm-ı nagamât-ı tanbûr
Zinde-dil mî-koned eshâb-ı safâ-râ be-safâ
Zi-füyûzât-ı ezel tâ-be-ebed muhtâcend
Bendegân-ı der-i Mevlâ be-der-i Mevlânâ
Şems ez-matla '-ı hûrşîd-i celâleştâ-bed
Her seher tâ-be-mesâ ber-ser-i erbâb-ı vefâ
Kez gubar-ı kademem çeşm-i felek rûşen şod
Sürme-i dîde-i men bûde türâb-ı mollâ
Çarh der-hızmet-i Sultân Hüsâmeddînest
Tâz mahdûmî-i u fahr koned arz u semâ
Sadr u zerkûb-ı dûşîrest derîn-bîşe-i 'aşk
Zill-ı şân besbüved ez-pençe-i Gürgân-hevâ
An civân-merd ki ferzend-i Celâleddînest
Ya'ni Sultân Veled-i kutb-ı izâm-ı nücebâ
Devr-i Sultân Veled devr-i kamer bâşed u bes
Âmed ez-dâ'ire-eş şems-i kerâmet be-ziyâ

Heme pîrân u cîvânân-ı tarîkeş hûş-bâd

Be-füyûzât-ı ‘azîzân u be-viddân-ı safâ

Ez-mesâtâ-be-seher mâh-ı sipihr-i keremeş

Mî-resed nev-be-nev ez-burc-ı kerâmet be-Rızâ

El-kelâmu yecürrü'l-keâm Cenâb-ı Mevlânâ rûhâniyyeti ile Hazret-i İşân'ın miyânelerinde olan râbîta-i tâmmenin delîl-i zâhirîsi bu recezin ma'nâ-yı esrârî olduğundan mâ-'adâ burhân-ı ma'nevîsi dahî bu kazıyye-i âtiyedir ki evvelen Edirne'de post-nişîn-i Mevlevîhâne-i merhûm Sultân Murâd Hân-ı Sâni sâniyen İstanbul'da **[50b]** Bâb-ı Cedîd âsitânesinde seccâde-güzîn-i meşîhat iken reh-rev-i mahalle-i hâmûşân olan Küçük Şeyh Mehmed Efendi merhûm henüz Kulekapısı âsitânesinde na't-hân olub Cenâb-ı Mevlânâ min-küllî'l-vücûh evlânâ hazretlerinin âlem-i menâmda müşâhede üzere iken Cenâb-ı Pîr-i velâyet te'sîr-i leb-cünbân-ı ta'zîr olub "Dervîş Mehmed sen şeyh olacaksın. Yani 'âzim-i semâ'hâne-i bekâ olmazdan mukaddem seccâde-i irşâda ku'ûdiyla müsta'id olacaksın. Elbette fukarâ-yı dervîşân ava'z u pend için mirkât-i süllem-i kürsi-i nasihata vaz'-ı kadem-i 'urûc ile esrâr-ı *Mesnevî*"den zîr-i hırka-i irşâdda gonçe-haseb olanları hisse-yâb eylemek iktizâ ettik de ne vecihle edâ-yı hizmet-i va'z edeceksin ki henüz benim Mesnevî-i Ma'nevî'yi istimâ'a kudret ve rağbetin yoktur. Be-her-hâl ol kitâb-ı müstetâbı okumak gereksin." buyurdularında hâk-pây-ı şerîflerine fersûde-cebîn olarak "Kimden okuyayım" deyû şeyh-i merhûm isti'lâm eyledikde Cenâb-ı Mevlânâ min-küllî'l-vücûh evlânâ şükür rîz-i ta'bîr-i dil-pezîr olub hâlâ Beşiktaş'ta bizim e'azz-ı ahhâbımızdan Rızâ Efendi müsetter-şedlerine tadrîs-i Mesnevî ederler bizden kendülere teblîğ-i selâm eylesin dahî halaka-i derslerine dâhil eylesinler." buyurmuşlar. Fi'l-vâki' ol âvân-ı iktirânda nâmıku'l-hurûf ve tarîkatkarın dâşlarımızdan **[51a]** beş-altı aded dervîş-i muhabbet-endîş Mesnevî-i Şerîf dersine hâzır olub Hazret-i İşân'ın lâli-itakrîr-i dil-pezîrlerin kutra-i gûş-ı hûş eder idik ki müşârun ileyh Şeyh Mehmed Efendi gelib bu vâkı'a-i nâfi'ayı giryân giryân hâk-pây-ı devletlerine yegân yegân arz u selâm-ı selâmet-resân Mevlânâ'yı teblîğ eylediler. İntehâ.

Konya ziyaretinden sonra Akşehir Kasabası'nda darb-ı mazalle-i ikâmet buyurdularında kenâre-i tarîkte ve sâde-güzîn-i genc-i hafâ olub der-i dîvâr-ı

türbelerinden sadâ-yı kahkaha-i beşâret zuhûr eden Hoca Nasreddîn (kuddise sirruhû) ziyaretlerine kâdime-cünbân-ı tevkîr olub, li-mürşidinâ:

Gel ziyâret edelim merkad-i Nasru'd-dîni

Zîver-efzâ-yı letâifdir ânın her sühani

Hak budur türbe-i pâkıdaki rûhâniyyet

Garka-i nûr u sürûr eyledi rûh u bedeni

kıt'asını nigâşte-i levha-i mezarları buyurdular. Cây-ı ârâmları kasaba-i Seyyid Battal Gazi oldukta bâlâ-yı kûhda âsûde-i künâm-ı bekâ olan Battal Gazi ziyaretin fevt eylemeyip, li-mürşidinâ:

Budur ol server-i meydân-ı gazâ ser-bâzı

Bîşe-i 'arbeden ünşîr-i peleng-endâzı

Kıldı âvihte şimşîr nitâk-ı 'arşa

Safder-i rûz-ı vegâ Hazret-i Seyyid Battal Gâzî

Sitâyişini yelmân-ı şimşîr-i seyide nigâşte buyurdular. Fukarâ-yı tarîkattan bazı dervişler ki niyyet-i istikbâl ile mehmîz-engîz-i eşheb-i şevk olmuşlar idi. Bu ziyarette me'an eylediler. Pes ez-în İznik'e teşriflerinde [51b] nâmıku'l-hurûf ve ehass-ı dervîşândan cem'-i kesîr müşâhede-i cemâl-i hûrşîdde misâlleriyile istinâre edip ba'de'l-vakt her hatvede nice uşşâk-ı müştâk dâhil silk-i sohbet-i şerîfleri olarak Üsküdar'da menzilhâne yokuşundan nüzûl esnâsında zikri mürûr eden Lapseki nâm mahaldeki tebşîrin derece-i vukû'a-i resîde olduğunu Hazret-i İşân ol mahalde mahrem-i sohbet-i merkûm olan ihvâna tezkîr buyurub sıdk da'vâlarına îrâd-ı delîl-i kat'î ile za'îfü'l-i'tikâd olan fukarâlarının reng-i telvînlerin def'i hakkında ibrâm buyurdular. Âşinâ ve bîgâne mübârek cemallerinin firîftesi olub esnâ-yı râhta âmed ü şed ile mukayyed olanlar ol gürûh-ı enbûhi ve miyânede Hazret-i İşân'ın mânend-i hûrşîd-i âlem-tâb-ı nûr-efşân olan dîdârların müşâhede ile müstagrık-ı deryâ-yı şevk u veche-i azîmetini nisyân ile mübarek dest-i şerîflerin takbîle mâ'il ve ol gürûha mülhak olmakla ma'iyet ederek cem'iyet-i müstekbelân-ı vefret bulmakla esvâk-ı Üsküdar lebrîz-i âdem ve ol hey'et-i hâlet-engîz ile zevrak-süvâr olub vatan-ı me'lûfleri olan Beşiktaş'ta hâne-i sipihr-i âsitânelerine nüzûl buyurdular. Ol makâm-ı ferah-nizâm sitâyişinde defter-i

i'tibâr-ı sebbit buyurdıkları hucdet-i eş'âr-ı sâbitü'l-mazmûnları imzâ-kerde-i tahsîn-i müstemi'anı olmayıçûn nakş-i [52a] sicill-i beyân olundu. Li-mürşidinâ:

Açıldı yine gonce-i gülzâr-ı Beşiktaş

Mânend-i cinân oldu çemenzâr-ı Beşiktaş

Dil-teşne-i hicrânı olur vaslıla şâd-âb

Sîr-âb eder 'atşânını enhâr-ı Beşiktaş

Gördüm o mehizîr-i dıraht-ı emelimde

'Aks etdi ruh-ı âline gülnâr-ı Beşiktaş

Yahyâ-yı Beşiktaşî ziyâret edelim gel

Olur sebep-i ziyet kühsâr-ı Beşiktaş

Gel Ahmed-i Tûrânı dahî eyle ziyâret

Hakkâ ki odur bâ'is-i envâr-ı Beşiktaş

Âgûş-ı muhabbetde yer etdi dil-i zâra

Şâd eyledi tıfl-ı dili dildâr-ı Beşiktaş

Gül-geşt edelim yâr ile pîrâ men-i deşti

Zeynetdi çemen sahnını ezhâr-ı Beşiktaş

Rû-mâl edelim hâk-i der-i Şeyh Rızâya

Tâ-keşf-i cemâl eyleye ruhsâr-ı Beşiktaş

Hazret-i İşân'ın dest-i sâkî-i ecelden peymâne-i ser-şâr “Küllü nefsin zâikatü'l-mevt” çekip mest-i sah-pây-ı irci'î olmakla bi'l-külliyeye gâfil-hestî ve hodî ve min-küllî'l-vücûh hâr-ı alâyıkdan dâmen-keşân olarak gülşen-sarây-ı “fedhulûhâ hâlidîn” ikrâmında müstagrık-ı deryâ-yı zevk-i dîdâr olduklarıdır.

Bin yüz elli yedi senesi hilâlinde gül-berg-i vücûd-ı pür-cûdlarında bağteten âsâr-ı efsürde-gî zuhûru ile kuvâ-yı beşeriyelerinde bilâ sebep sûrî bir bî-tâblık nümâyân olub bu za'f-ı kuvvet bulmakla ekser-i ahyânda hâne-i devletlerinde ikâmet ve

zâviyelerine dahî teşrîfleri olduğu halde kitâb-ı anberîn-i makleb-i ecfânların bir hemzede yani mübârek-dîdelerin yumup sâkit ü sâmit ve sâde[52b]-güzîn-i gûşe-i ferâğ³⁷³ olmalarıyla dâire-i³⁷⁴ aliyyelerinde hoş-hâl-i ni‘am-ı inâbetleri olan fukarâyâ azîm-i dehşet vâkı‘ olmakla edviye-i şâfiye isti‘mâline terğîb ve tahrîs eylediklerinde havâtır-ı ehibbâyâ riâyeten ebrû-yı ‘inâyetleriyle işâre-i ruhsat-ı erzânî buyurdıklarında kibâr-ı ashâbdan zî-kudret olanlar kendü mücerrepleri ve meşâhîr-i etıbbâdan nicelerin Hazret-i İşân’a ta‘yîn ve her biri gelip hizmet-i aliyyelerin cânlarına minnet bilmekle teşmîr-i sâ‘id-i ihtimâm ile nabz-gîrlük ve teşhîs-i illette sa‘y-i belîğ eylediklerinde onlar ki hâzıkdır müstagrık-ı deryâ-yı hayret olub muktezâ-yı hareket-i şerâyîn vücûd-ı şerîf-gezde ‘ilel-i ebdâ namüte‘allik kat‘an bir nesne yoktur” deyu halef-i bî-şümâr, li-mürşidinâ:

Derd-i aşkın çâresin bulmaz etıbbâ-yı zamân

mazmûnını edâ ile izhâr-ı acz ü i‘tirâf-ı kusur ederler idi ve Hazret-i İşân dahî onları tasdik ve dakayık-ı ilm-i tıpta mahâretlerin ikrâr buyururlar idi. Ammâ onlar ki esrâr-ı hikmetten bî-haberlerdir. Gûn-â-gûn kelâm-ı safсата-nizâm ile tasdî‘a-i cesâret edip tertîb-i ‘ilâç ederler idi. Hâtır-ı [ahbâb]³⁷⁵ muğber olmak maslahatıyla³⁷⁶ Hazret-i İşân ol edviyeleri isti‘mâl eylemek sûretin gösterip endâhte-i kûşe-i nisyân ve nihâl-i³⁷⁷ tebessüm-i rîz-i safâ olurlar idi. Ve tâ-be-key temcîd ve tahmîd-i sübhânî ile [53a] leb-cünbân olub altmış senedir ki benim nabzıma etıbbâ eli dokunmadı. Ve bîgâneler müdâvâtına mübtelâ olmadım. Her ne güne şifâ zuhûr eyledi ise taraf-ı hakîm-i mutlaktan eyledi” buyururlar idi. Bu hâlet-i rikkat-engîz bir sene mikdarı mümted olmakla havâtır-ı ahbâb-ı muhabbet-nisâb pâ-zede-i li-şükr-i kelâl olub huzûr-ı devletlerinde sıhhatleri hakkında nice rüya ve müşâhedeler nakl eylediklerinde handerîz-i terahhum olub cümle göze benim bî-tâblıgımdan infi‘âl-i keder-me‘ali ârız olmakla sıhhat-yâb olmam için acele edersiz ve böyle düşler görürsüz. Elem üzere ben zamân-ı sıhhatimi sizlere haber veririm. İnşâAllahu teâlâ mübeşşir-i gaybî zuhûr eyledikte elbette ahbâbı haberdâr ve şâd-kâm ederim buyururlar idi. Fi‘l-vâkı‘ müddet-i tavîle mürûrunda e‘azz-i ahbâblarına tebşîr-künân Cenâb-ı Yezdân bu fakîri afv buyurub

³⁷³Ferâgat, s. 106.

³⁷⁴dâ‘iye, s. 106.

³⁷⁵Matbu Nüşa, s. 107.

³⁷⁶İçin, s. 107.

³⁷⁷Nihânı, s. 107.

şifâhâne-i gaybîden dârû-yı sıhhat-i ‘inâyet buyurdular deyû âgâh eylediler. Ehass-ı ashâba hakikat-ı zuhûr-ı bî-tâblıkları mukaddimen Mekke-i Mükerreme’de mu‘allâ ziyâreti avdetinde zikri mürûr eden kadıyye-i tasarrufât-ı kevnîyyenin isti‘nâsı³⁷⁸ hakkında cesâret buyurdıkları ibrâmın âsârı ve zamân-ı tasarrufta keşîde olunan mücâhede-i azîmenin külfet-i bî-şümârî olduğunu işâret buyurdular. Pes ez-în ol hâlet-i bî-tâbîden vücûd-ı zâtü’l-cûdlarında **[53b]** eser kalmayıp beşere-i mübeşşireleri gül gibi handân ve mecrâ-yı yenâbî‘u’l-hikme olan lisân-ı hakikat-beyânları reşk-i bülbülân olub zamân-ı karîbde semere-i fuâdları ve netîce-i şühûdları esrâr-ı gaybiyye ile memlû müretteb bir mecmû‘a tertîb buyurdular. Elli sekiz senesi avâhirinde sıfat-ı celâlleri sıfat-ı cemâllerine gâlib olub fukarâ-yı tarîkatı mu‘âhaze resmiyle zikr-i kalbî sohbetini sizlerden hiç istimâ‘ eylemez oldum. İhtimâmınız yoktur. Batâlet-bîşesiz diyerek ekser evkâtte dehân-güşâ-yı ta‘zîr olub şugl-i zikr u murâkabeye tergîbde gâyet ihtimâm eder oldular. Beyit:

Göz ucuyla âşîğa geh lutf eder gâhî ‘itâb

Bir suâle yer komaz ol gamze-i hâzır cevâb mısdâkınca ârıza-i celâl ile fetâde-i câh-ı ye’s olmasınlar” deyû yine tebşîr-künân-ı irâ’et-i kün sûret-i lütuf olub benim dâireme müdâvemet eden inâbet-kerdelerimi Cenâb-ı Vâhibü’l-‘Atâ’yâ celle ve ‘alâ. Elbette mahrûm eylemez ve âhar mürşidin terbiyetine muhtâç etmez. Hâlâ kendülerinde mâye-i şühûd esrâr-ı Hak mevcûddur. Lâkin bir kara dağ onlara perde ve hicâb olmuştur” deyû vücûd-ı pür-vücûdların îmâ ve işâret buyurduklarında bu fakîr ol ta‘bîr-i firkat-engîze mütehammil olmayıb kerem buyurub öyle tefevvüh buyurmanız Hak Teâlâ sizin sâye-bân-ı istirâhat-ı fukarâ olan âsâr-ı hayatınızı mefârikımızdan zâ’il eylesin dedikçe izhâr-ı rikkat buyurub **[54a]** kat‘an red ile cevâb vermez oldular ve gâh-ı bî-gâh bâzâra âmed ü şedlerinde âsitâne-i aliyyelerinin kapısı dâhilindeki³⁷⁹ mahal ki hâlâ medfunlarıdır. Yanlarında bulunan ahhâba ol mahalli gösterib “Azm-i semt-i bekâ oldukda beni bu mahalle defnedesin” deyû nice def‘a hilâf-ı âdet ma‘hûd-ı vasiyyet eder oldular. Ve mesbûk olmayan harekât-ı me’lûf ki her bir neden âsâr-ı hicrân-ı nümâyân olur idi. Ol makûle-kâr ile der-kâr ve meşgûl olurlar idi. Bin yüz elli dokuz senesi Muharremü’l-harâmın on üçüncü cumartesi günü de‘b-i şerîfleri olan ziyâret-i ahhâb kasdıyla İstanbul’a geçip esnâ-yı râhda dūçâr oldukları âşinâlarıyla hafiyeten merâsim-

³⁷⁸İsti‘fâsı, s. 107.

³⁷⁹ Ek: Hâlî, s. 108.

i vedâ'î eda yani evkât-ı hayatta mer'î olan Hudâ-sipârı sûretinde tevdî'-i sefer-i ahireti icrâ ederek e'azz-i ahbâblarından birisinin hânesinde beytütet ve zamân-ı visâl-i külli karîb olmakla tekâzâ-yı şevkile sohbetlerin dirîg buyurmayıb hâlet-i bahş-i ehıbbâ oldular. Ferdânesinde âşinâlardan birinin dâire-i hayata bir veledi kadem-nihâde-i zuhûr olmakla tebrîk-i mevlûd için hânesine teşrîf ve der-akab Beşiktaş'a avdetleri musammem iken ol gece tevakkufları hakkında bî-hadd-i ibrâm vukû'ıyla redd-i kelâm etmeyib azîmetleri ikâmete mübeddel oldu. Salât-ı asrı edâ için vuzû-sâz olmak esnâsında vücûd-ı şerîflerinde âsâr-ı inhirâfdan bir nesne-i mevhum değil iken mahdûm-ı meymenet[54b]-lüzûmlarına hitâb edip gâfil bulunduk. Bu gece kendü hânemizde bulunacak gece idi. Hoş imdi Hakk'ın emrine mutî'iz, ne diyelim" deyû te'essüf-künân-ı izhâr-ı hüzn ederek tağyîr-i etvâr buyurmuşlar. Bi-hasebi'z-zâhir bu kelâm-ı keder encâm-ı bî-hengâm olmakla "fe-lillahi'l-hamd ve'l-minnet" vücûd-ı şerîfinizde âsâr-ı sıhhat-i nümâyândır. Ve bu hânede muvâfık-ı tabîat-ı harekât ikrâm-ı bî-dirîgdir. Niçin müte'essif olursuz" deyû cevâb vermişler. Ammâ tevcîh-i sâmi'a-i dikkat buyurmayıb rızâ-i dâire-i fermân-ı Yezdânım ve teslîm-i emr-i Hazret-i Sübhânım diyerek salât-ı vakt-i 'ışâya dek yine germiyyet üzere sohbette iken bi-kazâillahi teâlâ kuvâ-yı unsuriyyelerine def'aten sekte-i sükûn küllî ârızasıyla tevâtür-i nefis zuhûru ashâba telaş vermiş ve tâ-be-sabah hâmûş ve bî-hod olmuşlar. Ale's-seher bu fakîre haber vermeleriyle şitâbân-ı hâk-pây-ı devletlerine nâsiye-sâ-yı tezellül oldukda her çend-i istintâk-ı ahvâl-i illet ve çi-gûnegî-i renc ü elem eyledim. Bi'l-külliyeye kayd-ı mâ-sivâdan vâreste ve vesah-ı âlâyiş-i dünyeviyyeden dest-i şeste oldukları için, Şeyh Sa'dî:

عشقان گشتگانم عشو کند

بر نیاید زکشتگانآواز³⁸⁰

kâ'idesince cevâbdan keff-i lisân buyurdulardır. Hâl-i Beşiktâş'ta miskîn-i me'lûflerine îsâl edip tedâvi kaydıyla nice etıbbâ ihsâr ve müdâvâta meşgûl oldukda. Sâ'ib:

برو طیب که جاندان از غم دوست

زرنگ باختن غم کسار معلومت³⁸¹ [55a]

³⁸⁰ "Âşıklar, maşuklar tarafından öldürülmüşlerdir

Ölümlerden ise ses gelmez" Gülistân-ı Sa'dî

³⁸¹ "Git ey tabîb zira benim canımı verdiğim dostun kederidir

edâsını bî-tahrîk leb-redd-i sarîh ile edviye isti'mâlından sûret-i ibâ gösterib ve meşmûmâtta bazı şedîd râyihalı nesnelere teşmîm-i murâd eylediğimizde elleriyle red etmeleriyle tamâm otuz dokuz saat bu hâl üzere ve sâde-güzîn-i ferâğ ve dîde-i hakikat-dîdelerin kat'an feth u güşâd buyurmadılar. Sıklet-i izdihâmdan bir mikdâr rehâ-yâb olmaları mülâhazasıyla ahab-ı kirâm bi'l-küllîyye müteferrik oldukları hinde emâre-i cân-kâh-ı rihletlerine feryâd-ı hemser ve nâle-i hâdimeleridir. Resîde-i gûş-ı fukarâ-yı dervîşân oldukda bakiyye-i hayatlarına talâk için müsâra'at olundu. Lâkin rûh-ı pür-fütûhları âzim-i behîşt-i berîn olduğu nümâyân oldukda "*İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ün*"³⁸² âvâze-i vâveylâ-gûyân-ı tâs-ı sipihre tanîn-endâz olub gerçek âşıklar şotor-sermest gibi kef-feşân ve gûşe-i bi-gûş herkes nâle-künân-ı mersiyye-hân oldular. Harekât-ı zikr-i kalbî kâlib-ı tehîlerinde bir kâide-i mahsûs olmakla ekser ahab-ı bakiyye-i rûh-ı revânda şekk ü tereddüdlere olmakla ârıza-i illet-i sekte olmak ihtimâli vardır" deyû tabîb-i ihsâr eylediler. Fi'l-hakîka cânib-i eysarlarında mahall-i kalb-i sanevberîde ol hareket bir saat belki dahî ziyâde-i mahsûs idi. Ve'l-hâsıl hüccet-i sâbitü'l-mazmûn "*Küllü şey'in hâlikün illâ vecheh*"³⁸³ bürûz edip ertesini yevm-i salı ki muharremü'l-harâmın on altıncı günüdür. Ve kibâr-ı evliyâullahın [55b] ekserinin dâhil harem-sarây oldukları gündür hadd-i şümârdan efzûn u hasr-ı 'idâddan bîrûn-ı nûfûs-ı kirâm ve meşâyih-ı 'izâm ictimâ'ıyla namazları edâ olunduktan sonra merkâd-ı mutahharaları binâ oluncaya dek na'ş-ı şerîfleri âsitânelerindeki tevhîdhâne sahnında vaz' olunub fukarâ-yı iftirâk-zede-i girdâ-gird-i halka-bend-i tevhîd olub gulgule-i zâkirân ve nâle ve feryâd-ı muvahhidân iki saat nücûmu mümted olmakla mîzâb-dîdelerden cerâyân eden hûnabe-i rikkat ve eşk-i seylâbe cûş-ı firkat-i nem-nâk-sâz-ı sahn-ı tevhîdhâne olub Hakk-ı âlîmdir ki ol rûz-i endûh-i endûz nümûne-nümâ-yı vak'a-i Kerbelâ ve mahâkî-i arsa-i yevm-i cezâ olub bu hal-i elem-i me'âl ile vasiyyet-i şerîfleri mücibince ta'yîn buyurdıkları makâm-ı huld-i nizâma mevdû' ve üzerlerine âlî türbe ve sanduka binâsıyla ziyâretgâh-ı havâss u avâm olmuştur. Âşinâ ve bîgânedeki zamân-ı irtihâllerine inşâd-ı târih eyleyin hadd ü hasardan bîründür. Ol cây-gâh-ı arş-ı iştibâha bu fakîr-i kalîlül-bizâ'anın âvîhte-i mîh-i teberrük eylediği târihtir ki nakş-ı mîstar-ı beyân kılındı. Li-müellife:

Benim gam çeken yüzümün renk değişiminden bellidir" Sâib-i Tebrîzî

³⁸² "Biz şüphesiz Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz." Bakara, 156. Ayet.

³⁸³ "O'nun zatından başka her şey yok olacaktır." Kasas, 28. Ayet.

*Cenâb-ı Şeyh-i Kâmil Kutb-ı A'zam Ârif-i billâh
Gürûh-ı Nakşibendî muktedâsı âsmân-pâye
Yenâbî'-i ma'ârif Mustafa Hacı Rızâeddîn
Vücûdu bâ'is-i fevz ü necât olmuştı dünyaya
Olub âb-ı hayat na't-ı tevhîde lebî-mecrâ
Kanât-ı hâmeden bezl eyledi a'lâ ve ednâya
Münevver eyledi çil-sâle-i dehrî mihr-i irşâdı
Çerâğ etti [56a] nice sâhib-i derûnî bizim ma'nâya
Kelâm-ı râstı oldu 'asâ-yı sâlik-i vahdet
Onunla oldular vâsıl-ı sıfat u zât ve esmâya
Tarîkat-ı şâh-râhında olub her nutku bir meş'al
Nice kem-küştegân-ı râhı oldu bâ'is-i ahyâya
Fakîr-i rîze-çîn-i sefere-i irşâdı bâş eğmez
Simât-ı ni'met İskender-i dârâ bu dârâyâ
Seyâhat der-vatan vâdilerinden bâz-geşt etti
Edip habs-i nefes kıldı teveccüh-i Hak Teâlâ'ya
Olundu çünkü davet-i³⁸⁴ didâra sür'atle
Azîmet eyleyip gitti, vedâ' etti ehîbbâyâ
Çıkardı hırka-i reng-i hakikat-câmesin giydi
İrşâdı zerre-i hürşîde karıştı katre-i deryâyâ
Gelip bir âh ile Dervîş Nüzhet dedi târihin
Sipeh-sâlâr-ı ashâb-ı nihâyet göçtü ukbâyâ*

Bülbül-i rûh-ı revânları kafes-i bedenlerinden ferce-i rehâ bulmakla ravza-gâh-ı na'îme pervâz eyledi ki mahalde ser-bâlinlerinde meşgûl-i hizmet olan hâdimeden keyfiyyet-i irtihâlleri istintâk olundukda böyle cevap verdi ki ben mervaha-cünbân-ı sıyânet iken mübârek didelerin bağteten güşâd buyurdularında âsâr-ı sıhhattir. Mülâhazasıyla el-hamd-gûyân-ı pür-sân-ı ahvâlleri olduğumda bana kat'an iltifât buyurmayıb vücûd-ı şerîflerinde bir hareket-i âhir zuhûruyla dehân-güşâ-yı zevk olub bülend-i âvâzeyle

³⁸⁴ Ek: cennet ve, s. 109.

“Allah” deyip hâmûş oldular ve bundan sonra asla müteneffis olmayıp tekrar dîdelerin bir hemzede eylediler (kuddisellahu teâlâ sırruhu'l-azîz). Dergâh-ı çâre-sâzdan [56b]³⁸⁵ mutazarrı'dır ki âsâr-ı bereket-i rûhâniyyetler[in]³⁸⁶ bu fakîrin ve cemî'-i fukarâ-yı dervîşânın üzerlerinden dûr u zâ'il eylemeye. Âmîn.

Bu derd-mend-i dil-rîş ü müstemend-i mihnet-endîşin ol pîr-i kerâmet-medâr ve mürşid-i âlim mâkam-ı velâyet-şî'ârdan müşâhede eylediği havârik-ı beyânındadır.

Taraf-ı aliyelerine intisâbımdan birkaç sene mürûrunda esnâ-yı sayfta şiddet-i harâret ile hareket-i ahlât-ı vukû'undan nâşî gayet şedîd bir hummâ marazına mübtelâ olub on dört gün mikdârı esîr-i püster-i illet ve dest-i-hûş-yı mihnet-i germiyyet olub, mısra:

Bisât-ı istirâhat cism-i sûzânımla düşmandır

müfâdıncâ ârâm ve râhatım bi'l-külliyeye ma'dûm oldukdan sonra bu kadar müddette midenin ihtirâkıyla kemâl-i yübûsetten inkıbâz-ı tamâm vukû'ıyla kat'an suhûlet ve fütûhât vâkı' olmayıp fenninde mâhir ve kânûn ve şifâ muhâfazasında mahâreti zâhir-i etıbbâ-yı zamânın birkaç tanesi müdâfa'a-i emrâz için gûn-â-gûn mu'âlece ve müşilât-ı tedbîrlerin bi'l-külliyeye eczâdan sonra vechen mine'l-vücûh te'sîri müşâhede olunmadığından me'yûs olub izhâr-ı acz eylediklerinde bu fakîrin ıztırâbı resîde-i kemâl-i tahammülden bîrûn olub çeşme-sâr-ı hayattan dest-şû-yı ümid oldukda arz-ı niyâzımdı. Ve ricâ-yı tamâm derd-mendi ile hâkpây-ı Hazret-i İşân'a arzuhâl edip derece-i illetimi giryân giryân inhâ eyledikten sonra müstagrık-ı bahr-i [57a]³⁸⁷

³⁸⁵ Sayfa Kenar Yazısı: Ahter-i burc-ı şeref-i nakkâd ve gevher-i derc-i sade-i irşâd yani dürrü'l-tâc erbâb-ı tarikat ve âsmân-pîrâ-yı velâyet Cenâb-ı Neccârzâde Şeyh Rıza el-Hâc Mustafa Efendi ki fûrûg-i şeb-çerâğ-ı tekye-gâh-ı Nakşibendî'dir. İlâ-nihâyeti'l-ömr peygûle-nişîn-i zâviye-i ma'ânî evsâf-ı Muhammedî kilik-i irfânları meşşâta-i ruhsâre-i 'arâyîş-i na't-ı Ahmedî aleyhi salavâtullahu'l-mülkü's-samedî olub hezâr âsâr-hâme-i sânihât-ı berâ'at-şî'ârları zîb-i kitâbe-i tâk iştilhâr ve cerîde-i zât-ı kerûbiyyü's-sıfât simâtları na't-ı güzîn ile nigâşte ve tezyîn ve zemzeme-i tahsîn ve âferîn ile hâmûn-ı merzât Cenâb-ı Hüdâvend şefî'u'l-müznibîn pür-tanîn olduğu divânçe-i hasenât-ı rûhânî nizâmlarının berhurûf-ı mazâmînü'l-vedd-i hikmet-i zurûfu feyz-nisâr-ı pîşgâh-ı çeşm-i hakâyık beyne a'yânülü'l-inzârdır (kuddisellahu sırruhu'l-a'lâ) hazretleri mütevârî-i ser-â-perde-i ukbâ ve mukîm-i makâm-ı cennetü'l-me'vâ olmazdan iki gün mukaddem izhâr-ı kerâmet ve ihtâ-i gûşâ-yı rûmûz-ı rihlet buyurub yevm-i mezbûrun hitâmında tecerru'-i peymâne-i “Küllü nefsin zâikatü'l-mevt” âşâm u sipeh-sâlâr-ı kâfile-i şâh-râh.

³⁸⁶ Matbu Nüsha, s. 110.

³⁸⁷ Sayfa Kenar Yazısı: Şâh-râh-ı dâru's-selâm olacaklarını mutazammın ve müstemil dendân gevher-feşânlarından rîzân olan der-şeh-vâr-ı tâb-dâr bedî'u'l-nigâr güftârı hakka-i la'lîn-fâm cevâhir-dehânlarından ihtîşâd ve ictinâ ve ol makâl-ı rengîn me'alden tanzîm-i silk-i inşâ buyurdıkları dü-beyt-i garrâ ki ol azîz-i pür-temyîzin kerâmet-i bâhiralara şühûd-ı 'add-i dil-sıdk-ı ihtivâdır. “Enârallahu

mülâhaza ve hayâl olub mûsil-i ubûdiyyet-nâme vardı. Huzûr-ı sa‘âdetlerine arzuhâl-i pür-melâlimi nihâde eyledi. Ve mübârek dest-i kerem-peyvestlerine aldılar. Ve okudular ve bu âciz-i kem-kerde hayatları hakkında taraf-ı bâtınlarından i‘ânet-i kerâmetleri ve himmet-i bî-minnetleri zuhûr edip duâya müteveccih oldular” deyû hod-be-hodken dübeytü’l-ahzânımda güft ü şînid ve bu vaz‘-ı derd-engîz ile ser-bâlînimde olan gam-güsâr-ı gark-âb-ı deryâ-yı hayret ve gavta-havârîm-i hasret eder iken âsâr-ı teveccüh-i velâyet-disârları şu‘le-i bârika-âsâ-i lem‘a-pâş zuhûr olub hareketten birkaç günden beri âtil olan a‘zâ-yı nâ-tüvânıma bedâheten bir kuvvet-i diger ve bir hareket-i mu‘teber vukû‘ıyla bu kadar müddetten beri vâkı‘ olan inkıbâz def‘aten inbisâta mübeddel ve ol şebb-i pür-tarabda ashâb-ı sıhhat gibi ârâmiş ve hâb-ı bürûzu ile ertesi gün kıyâm ve hırâma kudret ve kuvvet müşâhede eyledim. Bu dâfi‘a-i mücerred kendü taraflarından ihsanları olduğunu tasrîh edip ancak mu‘âlece-i rûhâniyye ile zuhûra geldiğin tenbîh ve işâret buyurmak için bir sene sonra kendü inâbet-kerdelerinden biri husûs-ı asîru’l-husûl hakkında hâk-pâyılarından himmet recâsında oldukda niyâzı karîn-i kabul olduğuna tenbîh için leb-güşâ-yı tevbîh olub bir dervîş şeyhinden bir nesne recâ-mend oldukda bizim Nüzhet gibi îstâde-i mevkuf-ı [57b] niyâz vâz-derûn-ı izhâr-ı derd-mendi ile dehen-bâz olsun ki mukaddimen arzuhâl-i pür-melâlimi bana gönderip kırâ‘at eylediğimde eser-i sûzişinden beyt-i derûnuma şerâre-i hamîyyet-i isâbet etmekle bi‘z-zarûri kendülüğümden zühûl edip mertebe-i mahva vusûl eyle.

Hâne-i kalbim ‘ayn-ı kâ‘be-i recâ ve kible-i duâ olmakla kendü tarafına olan i‘ânet-i bâtınemizden hakîm-i ale‘l-ıtlâk hazretlerinin eltâf-ı aliyyeleri ile şifâ-yâb oldular” deyû buyurdular. Beyit:

پناه کابتنیء خسته در جهان ز تو جست

چرا که جز تو بعالم جهان پناهی نیست³⁸⁸

Hârîka: Bir gün bu fakîr, kibâr-ı tarîkat-ı Nakşibendiyye’den Ahmed Cüryânî hazretlerinin halîfe-i mükerrerleri Tatar Şeyh Ahmed Efendi ki Eğrikapı’da Karamânî

meşhede hûbi-nûri’l-arşı’l-azîm (...) rasûlu’l-kerîmü’l-Hâdî ilâ sırâtı’l-müstakîm” ol dü-beyt mezkûr ki zeyl-i sitâyîş ve senâya keşîde-i simt-ı sutûr kılındı. Şevkle bâl ü ber açtı. “YâRasûlullah sırâtı berk-i hâtîf gibi geçti. YâRasûlullah nice Mansûr geldi. Dehre ammâ aşk-ı Mansûrî ene’l-Hakk cür‘asın çekti ve içti yâ Rasûlullah!”

³⁸⁸ “Şu hasta olan yazarım senden isteği senin onu muhafaza etmendir
Zira senden başka bu âlemde beni penâhim yoktur”

Tekeyesi'nin postnişini idi, onlara rast gelip yanlarında olan dervîşlerin ellerinde âlât-ı harb ve esbâb-ı darbdan bir kılıç görüp hatta gılâfından çıkarıp temâşâ eyledikten sonra kendülerden istifsâr edip hilâf-ı tavr-ı ma'hûd-ı dervîşâna edâvât-ı peygârından iktizâ eyledi dediğimde asâkir-i nusret-i mü'esser ile Nemçe³⁸⁹ Seferi'ne rû-be-râh olub ihrâz-ı mertebe-i gazâ ve şehâdet edeceğim buyurmalarıyla birkaç gün içinde rihlet-i musammem olduğunu tasrîh buyurdular. Bu fakîr dahî ol günlerde nûr-ı zamîrim mürşid-i dest-gîrim Hazret-i İştân'a mülâkî olub münâsebet-i sohbet ve iktizâ-yı vakt ile Ahmed Efendi hazretlerinin [58a] azîmet-gazâllerini nakle şürû' eylediğimde tebessüm-künân acaba gidebilirler misiz ne dersiz?" deyû buyurdularında Hazret-i Pîr-i a'lemdir deyû mısra:

در مجلس که گوش توان شد زبان مباش³⁹⁰

remzince ihtiyâr-ı hamûşu eylediğimde tebessümlerini derece-i handeye îsâl edip azîmet buyurdıkları sefere kâdir olmayacakların mertebe-i tasrîhde îmâ ve işâret buyurmalarıyla zuhûr edecek havâdise ser-â-pâ çeşm ü gûş oldum. Fi'l-vâki' bu mukâlemeden iki-üç gün sonra Ahmed Efendi şimşîr-gazâyı hamâ'il-kerden-i cân ve kemmiyet-i hâmûn-pûy-ı berk-reftârına süvâr olmak niyetiyle pâ-nihâde-i rikâb olduklarında bi-kazâillahi te'âlâ zemine sâkıt ve mübârek ayakları şikest ve bir vecihle harekete kudretleri kalmadığından kendü dervîşleri râh-peymâ-yı cihâd olub kendüleri esîr-i bister-i ıztırâb kalıp ol sefer-i zafer-i eserden pesmânde oldular.

Hârîka: Kendü muhiblerinden Haremeynü'l-şerîfeyn muhâsebesinin ser-halifesi İbrahim Efendi nâm kimesne iskât-ı zimmet farîza-i hacc-ı şerîf niyetiyle 'âzim-i Beytullahi'l-Harâm olub edâ-yı nüsük ve itmâm-ı tavaf ve vakfe ve ihram ba'dinde Şâm-ı cennet-i meşâma gelmezden mukaddem yani ol belde-i behişt-âsâya vusûllerinin haberi vürûd eylemezden akdem Beşiktaş'ta kendü zâviyelerinde Hazret-i Pîr-i Velâyet-i takrîr bu fakîre bu vechile tevcîh-i veche-i hitâb buyurub İbrahim Efendi'ye galiba bir kazâ-yı [58b] ilâhî isâbet edecektir. Belki bu hâl böyle kalır ise yakın zamanda cân verecektir. Hatta ben kendüsüne kâğıt yazdım ve derûnunda fukarâ-yı müslimîne ve zu'afâ-yı mesâkîne bazı nüzûrât ve kurbân ve sadakât-ı sipârîş eyledim. Bu like mütenebbih olub icrâ-yı vasiyyet edeler idi. Belki sadakât bir katıyla ol musîbet def' ola

³⁸⁹ Avusturya

³⁹⁰ "Mecliste kulak olunabiliyorsa, dil olma"

idi. Zîrâ “es-sadakatü teraddü'l-belâ'i ve tezîdü'l-ömri” mânendi sadaka hakkında çok âsâr-ı şerîfe ve ahâdis-i latîfe vardır deyû bu ma'na-yı edâ edinceye dek azîm-i hüzn ve ıztırâb izhârıyla mütelâşî oldular. Fi'l-vâki' vasiyyet buyurdıkları emânetlere kat'an sarf-ı nazara-i i'tibâr eylemeyib hisset-i cibillîsi ve denâ'et-i fitrîsi muktezâsıyla kelâm-ı hakîkat-nizâm Hazret-i Îşân'dan bi'l-küllîyye gâfil olub kurta-i gûş-i intibâh etmeleriyle mûmâ-ileyh İbrahim Efendi mübtelâ-yı maraz-ı hâ'il ve esnâ-yı tarîkde nîm-mürde-i azîm-i âlâm ve mihan çekerek İstanbul'da hânesine dâhil üç-dört gün içinde âzim-i semt-i bekâ olmuştur. Ve kendü kendüsüne bilâ-sikkîn zebh eylemiştir. Cenâb-ı Hazret-i Hak Sübhâna ve Te'âlâ ümmet-i Muhammed'e evliyâullah kelâmını gûş etmeğe liyâkat ve muktezâsıyla amele kudret ihsân eyleye. Âmîn.

Hârîka: Bir gün bu bende-i efgende Hazret-i Îşân'ın hâk-pâ-yi müşg-sâyılarına nâsiyefersây olub muvâcehe-i [59a] aliyyelerinde istimâ'-i kelâm-ı hikmet-nizâmları arzusıyla ser-â-pâgûş olduğumda zânû-zen-i bisât-ı ta'zîm olub gülşen-cemâl-i hürşîd misallerine pes kafesçe-i müjgândan ve kenâre-i derîçe-i çeşm-i giryândan havâle-i nigâh-ı gayretme'al eyledikde beşere-i şerîfelerinde reng-i celâl âsâr-ı hüzn ile âmihte bir hâlet-i garîbe müşâhede eyledim ki kat'an mesbûk değil idi. Evvel hinde yanlarına bir kimesne ku'ûd edip pederimize bir nüsha-i kerem buyuracakmış siz ne güne nüshadır dedikde bu fakîrden gizli ol kimesnenin gûşine bir mikdâr kelâm-ı hüzn-encâm-ı takrîr ve ilgâ buyurub benim nüsha dediğim budur deyû yine evvelki hallerine avdet ve ol kimesne gidip kendüleri dahî bi'l-küllîyye kendülerinden gidip gavta-hâr-ı deryâ-yı istiğrâk olmalarıyla gâh ü bî-gâh beşerelerinde alâmet-i ıztırâb olan humret nümâyân olur idi. Bir saat mürûrunda mübârek gözlerin açıp bu fakîre şöyle buyurdular ki “Bu kimesnenin pederini Cânib Ali Efendi'ye kendüsüne kethüdâ eylemek için şefâat eylemiş idik. Lâkin ibrâm tarîkiyle değil idi. Hîn-i şefâatte Ali Efendi şöyle dediler ki taraf-ı şerîfinizden habere muntazırım sizler suâl ediniz. Eğer kethüdâliğimize râzı olur ise elbette onları ederim. Bi-eyyi veçhin sizlerden [59b] bir haber vürûd etmedikçe gayri kimesneyi ol hizmetinde istihdâm eylemem” deyû bizim iznimiz hakkında mübâlağa eylemiş iken bu gün henüz bizim tarafımızdan irsâl-i peygâm olunmazdan evvel gayri kimesneyi kethüdâ eylemiş. Biz bunun pederi yanında azîm-i mahcûb olduk ve onlar dahî hilâfi irtikâb eylediler. Ve'l-hâsıl bu manâdan azîm-i müte'essir ve müte'ellim oldum. Bu mertebe-i inkisâr ve hayretimi istib'âd eylemek deyû i'tizâr makamında muâmele buyurdıklarının akabinde yine bi'l-küllîyye kendülerinden zühûl

edip vech-i şerîflerinde bir mertebe-i âsâr-ı kahr u celâl hüveydâ oldu ki bana dahî azîm-i havf u dehşet el verip yanlarında benden gayri kimesne bulunmakla mukâbelelerinde oturmaktan acz-i küllî zuhûruyla âheste âheste taşra çıktım. Ertesi gün İstanbul'da bir mahalle vardım. Esnâ-yı sohbetle bir kimesnenin haber-i fevtini gûş etmekle "Müteveffâ kimdir?" deyû leb-cünbân-ı tefahhus olduğumda Cânib Ali Efendi'nin bir-iki gün içinde nasb eylediği kethüdâsıdır ki bağıteten "Bir hastalık zuhuruyla reh-revdâr-ı bekâ oldu" dediklerinde kazıyye-i ma'lûmolub kemâl-i vahşetimden lertz-nâk oldum. Fi'l-vâki' bu hâl-i dehşet-me'al akabinde mezbûr Ali Efendi dîde-i cânını hâb-ı gafletten bîdâr edip ol müşeffa' kimesneyi kethüdâ eyledikten sonra Hazret-i İştân'ın hâk-pâ-yi [60a] iclâllerine irsâl-i i'tizâr-ı mevfûre ile isti'fâ-yı cürm-i güzeste edinceye dek azîm-i niyâzlara muhtâc oldu. Beyit:

بمثل بزر قطنانست دل اهل کمال

تا درست است دوا چون شکنی هم باشد³⁹¹

Hârîka: Bu fakîre eşîrrâdan bir tâife-i kaviyye ile bir husûs için bi'z-zarûri münâza'a iktizâ edip ol gürûh-ı enbûh ile azîm-i münâkaşa ve muârazadan sonra huzûr-ı hâkimü's-şer'ide murâfa'a olmak vâki' olub ol esnâda Hazret-i İştân taraf-ı Beytül-Harâm'a rû-be-râh olmakla esnâ-yı vedâ'da mübtelâ olduğum davâyı ve keşmekeş kullâb-ı cefâ-yı husemâ-yı akviyâyı hâk-pâ-yi devletlerine arz ile fi'l-hakîka bu hususta mağdur olub ve hak kendü elimde olduğunu ifade zımnında istid'â-yı himmet-i aliyyeleriyle leb-cünbân-ı niyâz oldukda pençe-i husemâdan tahlîs-i girîbân olunacağında iştibâh eylemeğüz deyû tebşîr ve teselli buyurdular. Birkaç gün mürûrunda huzûr-ı hâkime varılıp yirmi-otuz mikdârı hadîdü'l-lisân sûret-i ulemâda kimesneler bu fakîrin aleyhine kıyâm ve zulm ü hayf eylemek mesleğine hırâm ile irtikâb-ı dürûg bî-fürûg eylediklerinde hâkim olan kadısı dahî bi'l-küllîyye kuvvet-i müdâfa'a olmayıb ol cemâat-i gadr-endîşin hecmesinden ye's-i külli gelmekle taraf-ı Hazret-i İştân'a teveccüh-i tam ile kuvvet-i bâtniyyelerinden istimdâd için [60b] gözüm yumup hezâr hezâr niyâz ile müteveccih-i zât-ı kerâmet-sıfatları ile olduğumda ol gürûhtan bir nâfizü'l-kelâm kimesne der-'akab güftâr-ı kizb-i medârını cânib-i sıdk ve sedâda tahvîl ile rüfekâsına dehan-güşâ-yı ta'zîr ve tevbîh olub ser-kafîle-i husemâ olan kimesneyi izhâr-ı çîn-i cebîn ile böyle fâsid ve bî-asl-ı davalarda bizi kendü kendüne

³⁹¹ "Kemâl ehlinin gönlü bezr-i katûnâ gibidir
Sağlam olduğu müddetçe devâdır, kırarsan zehir olur"

şerîk edip ümmet-i Muhammedin hân-mânını harâb eylemek sana düşer mi?” deyû bilâ mûcib-i sûri izhâr-ı hakkâniyyet eyledikte bi'l-külliyeye davaları hilâf olduğun ikrâr eyleyib bu hacâlet ve infi'âl ile râh-ı gürîz olduklarına kâdı ve hademesi keyfiyyet-i teveccühten bî-haber olmalarıyla garka-i deryâ-yı hayret oldular. Mısra:

معنىء توفيق غير از همت مردانهچيست

Harika: Beşiktaş'ta bir kimesnenin hanesinde Hazret-i Îşân ile halka-bend-i sohbet iken Nemçe çâsârının Niş Kalesi'ni dest-i İslâmiyândan nez' u kal' eylediği haber-i dehşet-eser ki âmme-i mü'minîne ve kâffe-i muvahhidîne mûcib-i haşyet ve bâ'is-i vahşet idi. Resîde-i sımâh-ı yakîn oldukda mecliste hâzır olanlar sûret-i dîvâr gibi garka-i bahr-i sükûn oldukda Hazret-i Îşân'ın mübârek beşerelerinde eser-i ferah-peydâ ve reng-i meserret-hüveydâ olub izhâr-ı şetâret buyurdularında neşe-i seh-pâ-yı hayretimiz dü-bâlân olub bu keyfiyyet ne keyfiyettir. [61a] Mülâhazasıyla henüz ser-fürû-bürde-i girîbân-ı ıztrâb iken zamân-ı sâbıkda mülâkât buyurdıkları bir âhir kimesne lisânından nakle şürû' ile kendülerin setr buyurub şöyle takrîr-i kelâm buyurdular ki sizlere de müjde ve beşâret olsun ki Nemçe Devleti'nin izmihlâli bu vak'a-i hâ'ilenin vukû'una tevakkuf eder idi. Zamân-ı karîbde tekraran Kale-i Niş cânib-i İslâmiyâna avdet edip ve sâir kılâ'-ı Nemçe dahî devlet-i Osmâniyye tasarrufuna girdikten sonra nizâm-ı memleket-i Engürûs ve neski bilâd-ı küffâr-ı menhûsbi'l-külliyeye muhtelif ve müşevveş olmakla ahvâlleri diğerk gün ve binâ-yı devletlerine indirâs-ı külli tatarrukuyla gereği gibi ta'mîr ve termîm kabul eylemeyecektir deyû birkaç sene mürûrundan sonra zuhûra gelecek vukû'ât-ı kevniyye ve ahvâl-i gaybiyyeyi yegân yegân nihâde-i tabakçe-i arz u iblâğ buyurmalarıyla ol mahalde olan sine-gûyân-ı vâdi-i hayrete bu müjde-i 'uzmâ inhâsıyla teselli-i bahş-i derûn-ı meşhûnları oldular.

Hârîka: Hazret-i Îşân teşrîf-sâz-ı sarâ-yı bekâ olmazdan iki ay mikdârı evvel ki gurre-i zilhiccetü'l-şerîfe idi ve ol esnâda 'ıyâl-i 'ismet-me'allerinin hamlinin resîde-i encâm ve mevlûdün dâire-i vücûda zuhûr edecek âvân-ı meserret-nizâmı idi ki derd-i vaz'-ı haml ü renc-i zâden-i mevlûd ol medâr-ı iffete müstevli olub sâir [61b] evkâtte vâki' olmayan hâlât-ı garîbe-i şakka zuhûruyla bîm-i helâk mertebeleri nümâyân olmağın ol elem-i ferzend-i necîblerini ve püser-i âlî-fitrat lebilerini ve cümle fukarâ-yı tarîkatlarını bîrahat ve bîkarar etmekle dil-ahbâbı teselli için mahdûm-ı şefkat-lüzumlarına ki nûr-ı dîde-i hakîkat-dîdeleridir ki tevcîh-i veche-i hitâb buyurub leyle-i azhâya henüz on gün

var iken çehre-i ‘arûs vâkı‘a-i âtiyeden benân-ı kelâm-ı rast-nizâm ile bu vechile ref‘-i kanâ‘-i ibhâm eylediler ki oğul tahliye-sâz-ı ebnân efkâr-ı muvahhişe olub âyine-i hâtır ki bî-jeng ü gubâr ile ki (inşâallahu te‘âlâ ve tekaddes) vâlide-i güzîn ukde-i hamli leyle-i azhâda münhal olub harâmân-ı ravza-i vücûd olacak biraderiniz ol şeb pür-tarabda arzuhâl eder. Lâkin ferzend olur ise ismini Hacı İbrahim ta‘yîn ederiz buyurduklarında mahdûm-ı kerâmet kerâmet-lüzûmları azîm-i mesrûr olub fart-ı safâsından bu fakîre hafiyeten zebân-ı inbisâtları, mısra:

Deme ey bâd-ı sabâ! Söyleme aldım haberi

ferîdesin iblâğ eylediler. Fi’l-hakîka kazıyye-i ma‘hûde bir muktezâ-yı fermûde ol gecenin nısfında resîde-i derece-i vukû‘ bulduğı el-leyleti habli kelâmıyla müstagrik-ı deryâ-yı iştibâh olan münkerler emâye-i nefrîn olmuştur.

Hârîka: Erbâb-ı [62a] nifâktan ve ashâb-ı şikâktan bazı kimesneler a‘yân-ı Beşiktaş’tan bir şahsın meclisinde Hazret-i İşân’ın harekât-ı hak-pesendini libâs-ı hatâda irâ‘et ve zarar-ı kasdî ile ol zât-ı velâyet-simâta ihânet murâd edip sultânım sizlerin hakkında azîm-i sû‘-i kasdları olmakla dâima zâviyelerinde tarafınızı gaybet ve mezemmet ve tavr u tarzınızı takbîh ile gıybet ederler” demeleriyle ol kimesne dahî mağşûşü’l-akıl ve fark-ı ‘ussve semîne-i ‘adem-i liyâkati olduğundan erbâb-ı hasedin kelâm-ı dürûg-encâmına i‘timâd ile fi’l-asl za‘îfü’l-i‘tikâd olmakla itâle-i zebân-ı hicv ü melâmet ederek bu makûle şeyhlerin zâviyesini hâk-i yeksân edip cezâlarintertîb eylemek hükkâm-ı vakte farz-ı ayn makûlesidir deyû bu ki benzer nice halt-ı kelâm eylediğini Hazret-i İşân’a nakleyedikleriyle azîm-i müte’essir olub tekâzâ-yı sıfat-ı celâl ile bu manzûme-i mergûbeyi avîze-i tâk-ı iştihâr buyurdular. Li-mürşidinâ:

Matâf-ı evliyâdır hânkâhı İbn-i Neccârın

Melâz-ı asfiyâdır hânkâhı İbn-i Neccârın

Yıkılsın tîşe-i kahrile kal‘ın isteyen münkir

Yıkılmaz bir binâdır hânkâhı İbn-i Neccârın

Hedef itmiş sihâm-ı inkisâra cism-i hasâdı

Kemîngâh-ı hafâdır hânkâhı İbn-i Neccârın [62b]

Ebû Bekr ü Ömer Osmân Ali’dirçâr-erkânı

Tarîk-i Mustafâ'dır hânkâhı İbn-i Neccârın

Nigâh-ı çeşmim inkâr-ı 'adûdan rahne-gîr olmaz

Nazargâh-ı Hudâ'dır hânkâhı İbn-i Neccârın

Cenâb-ı hâcegâna cilvegâh-ı "hûş der-dem"dir

Gülistân-ı Rızâ'dır hânkâhı İbn-i Neccârın

Bu güfte-i inkisâr-ı üslûb zuhûrundan çok zamân mürûr eylemezden evvel taraf-ı devletten ol a'yân-ı bed-peymânın hânesini hâh u nâ-hâh yedinden kal' edip yerine âhir bina ihdâs eylemek maslahatı için tu'me-i ejderhâ-yı tîşe-i inhidâm eylediklerinde vak'a-i ma'hûdeye âşinâ olan ashâb-ı hulûs-ı intisâbın binâ-yı muhabbetleri müstahkem ve kaviiyyete ve gürûh-ı münâfikînin dîvâr-ı süst-esâs-ı kadr u menziletleri hâke beraber oldu. Lillah dürr-i kâ'ile;

Fukarasına sine kim dokuna

Dokuna sinesi Allah okuna

Hârîka: Müsâfîret tarîkasıyla ashâb-ı irâdeden bir kimesnenin hânesinde beytütet olunub ale'l-seher Hazret-i İştân bu fakîri kendülere mahsûs olan mahalle tiz tiz çağırıp kıdem-i şerîf-i tev'emlerine fersûde-cebîn olduğumda beşere-i şerîfelerin dereng-i tağyîr ve endâm-ı latîflerinde âsâr-ı ıztırâb-ı müşâhede olunmakla leb-cünbân-ı suâl olup gülberg-i ruhsâr gözde nümâyân olan reng-i hüzn-i âsib rûzgâr rûzgâr isâbetinden midir? Yoksa âsâr-ı germiyyet-i aşk-ı şu'lebâr mıdır dediğimde gül-âb-dân-ı nûr-âgîn dîdelerinden [63a] çend-katre-i lâlî-nizâm çekîde-i safha-i ârızları olup dehan-güşâ-yı cevap oldular ki hâbdan bîdâr olmak esnâsında "Uyan ey uykuya doymayan gözlerim uyan!" nağme-i derd-engîzi ile dîde-güşâ oldum. Ve henüz ânın eser-i melâleti kemâkân dil-i pür-ıztırâbımda bâkîdir. Ba'de'l-vakt münâsib olan hânemiz tarafına azîmette sür'at lazımdır ki zîr-i cenâh-ı ma'ûnetimizde âsûde olan hem-serîmize bir hâdise-i azîme vukû'u mütehakkıktır buyurub saadethâneleri tarafına şitâbân oldular. Fi'l-vâki' henüz ol gecede ol iffet-penâha bir derd ü maraz-ı müstevli olup şiddet-i bîmârîden azîm-i muztaribü'l-hâl oldukları hînde erişip meded-reslik merâsimin icrâ buyurdular.

Hârîka: Kendü hem-sinlerinden ve eyyâm-ı sabâvetten berû miyânelerinde rişte-i ülfet-i kat' olunmamış bir kimesne tekâzâ-yı şehvâniyye ile kendü câriyesine kurban ve bir veled zuhûr edip menkûhasıyla muktezâ-yı âdet-i gayûr-âne-i zenân üzere azîm-i nizâ'-i

bedîdâr olduğun Hazret-i İşân'a bir kimesne nakil eyledikde ol mürşid-i dil-i âgâh hem-sinlerine te'essüf-künân-ı hakikat-i emirden ve netîce-i kârdan benân-ı kelâm ile ref'-i perde-i ibhâm edip fe-lillahi'l-hamd mukaddimen bir veled var iken hilâf-ı rızâ-yı 'ıyâl âhir câriyesine kurban ile muktezâ-yı nizâ' olmak mahzâ hamâkatdır. Lâkin ol kimesne bilmez ki kendüsünün halefi ve gerisine kalacak veledi [63b] ancak asıl 'ıyâlınden olandır. Yoksa âhir câriyesinden olan değildir deyû tasrîh etmeleriyle bu mâdde bi-aynihî on seneden sonra ne gûne takrîr buyurdular ise öylece zuhûr eyledi.

Hârîka: Ashâb-ı irâdelerinden bir kimesne âzim-i cihâd ve gazâ olub gîr u vatanına ric'at ve hânesine 'avdeti ordû-yı hümâyûn-ı Osmâniyye'den bir saat mukaddem kâbil ve mümkün değil iken ol kimesnenin müte'allikâtından beri ol esnâlarda Hazret-i Pîr-i Velâyet-Masîr (kuddise sırruhû) hazretlerinin mülâzemet-i ziyâretlerinden ve müdâvemet-i hizmetlerinden münfekk olmayıb her-bâr huzurlarına geldikçe bizim felân kimesne geldi mi?" deyû tiz tiz suâl buyurduklarında ol kimesne müstagrık-ı deryâ-yı hayret olub sultânım el-ân onlar ma'reke-gâh-ı gazâda ve muhârebe-i a'dâdadır. Henüz mürâca'atları zamânı değildir ve hizmetinde olduğu kimesneden bir kadem-i evvel kudûm etmeğe kâdir değildir" deyû redd-i cevâb eyledikçe "Yok yok sen vâkıf değilsin. Ol kimesne sizin tasavvur eylediğiniz evkâttan mukaddem kadem-cünbân mürâca'at olur" deyû irâd-ı kâsem buyururlardı. Fi'l-vâki' taraf-ı gazâdan henüz erbâb-ı cihâd 'avdet eylemezden akdem hilâf-ı ma'hûd dûr-â-dûr bir vak'a zuhûruyla ol kimesneye mürâca'at-ı iktizâ edip vatan-ı asliyyesi olan İstanbul'a acâleten³⁹² gelmiştir. Ve ittifâkan ol hinde Hazret-i İşân ol kimesnenin hânesinde misâfir bulunmağla ibtidâ [64a] kendüleriyle mülâkât eyledikde bu kazıyye-i 'aynîyle Hazret-i İşân'ın nutukları üzere derece-i vukû'a-i resîde olduğundan ol kimesnenin müte'allikâtından olub kudûmî ordu-yu hümâyûnun mürâca'atına vâ-bestedir. Dîn-i kimesne sebbâbe-gezâ-yı te'essüf olub mukaddimen eylediği bî-edeblikden azîm-i perîşân ve peşîmân oldu.

Hârîka: Vezîr-i rûşen-zamîr ve müşîr-i müşterî-i tedbîr Ebu'l-fukarâ Şeyhu'l-vüzerâ Hekîm Paşazâde Ali Paşa (yesirrullahu te'âlâ ilâ mâ yeşâ') hazretleri vekîl-i mutlak-ı şehr-yârî ve nâ'ib-i menâb-i cihândârî olduklarının def'a-i ûlâsında (bi-tevfikillahi te'âlâ ve keremihi) mazhar oldukları envâ'-i hayrâttan altı mermerde hasbeten lillahi te'âlâ ihyâ eyledikleri câmi'-i şerîf-i bülend-i erkân i'ânet-i mühendis-i gaybiyye ile resîde-i

³⁹²Aceleten, s. 116.

mertebe-i hitâm oldukda âdet-i müstahsene-i ashâb-ı ma‘ârif üzere çok kimesneler târihin şâdıyla nâm-ı iştihâr-nizâmın mermere hak edip izhâr-ı kuvvet-i tabî‘at eylediklerinde Hazret-i İşân dahî teberrüken ve teyemmünen “Câmi‘u’r-Rızâ” deyû bir târih-i bî-bedel inşâd buyurdıklarında bi-hasebi’z-zâhir bazı kûtâh-bünyân-ı müşevveşü’l-mizâc kimesneler itâle-i zebân-ı ta‘rîz edip çendân münâsib değildir za’mıyla mübtelâ-yı dahl-i nâ-be-câ olmuşlar idi. Lâkin bir müddet mürûrundan sonra câmi‘-i şerîfîn cihet-i va‘zıyyesi Hazret-i İşân’a tevcîh olunub ve kendü zât-ı melekiyyü’s-sıfatlarından cihet-i mezkûraya bir mertebe-i şeref hâsıl [64b] oldu ki güya câmi‘ ve câmi‘-i şerîfîn evkâfı ve sâir mürtezika-i mecmû‘-i va‘zıyyeden ibâret ve meşîhat-ı mezbûrenin şöreti nûr-ı hûrşîd gibi pür-tüvândâz-ı âfâk olmakla cemî‘-i vâ‘izân ve meşâyihın müntehâ-yı nazarı ve merci‘-i nigâh-ı arzû-yı hasret eseri olmuştu. Hazret-i İşân’ın mahlas-ı münîfleri “Rızâ” olmakla Câmi‘u’r-Rızâ’da olan nisbetin hakîkati bir mertebe-i zâhir ve âşikâr oldu ki tarih-i mezbûr vâridât-ı ilâhî olub cenâb-ı velâyet-me‘ablarından kable’l-vukû‘ zuhûru havârikdan ma‘dûd olduğuna sığâr u kibâr bi’l-cümle takrîz-nüvîs tasdîk olmuşlardır. Bir muktezâyı “el-kelâmu yecurru’l-keâm” Hazret-i İşân meşîhat hizmetine kıyâm buyurub meclis-i va‘zlarına erbâb-ı şevk ve muhabbetten çok kimesneler ez-dil ü cân-ı tâlib ve râgıb olmalarıyla müdâvemet ve muvâzabet edip esnâ-yı va‘zda tekâzâ-yı şevkle zimâm-dest-i irâdetleri keff-i kifâyetlerinden münselib olmakla bülend-i sühanlar söylemek ve kelâm-ı hakîkat irâdi çok çok vâki‘ olmakla, beyit:

ای کاش هرد وگوش من احوال شدی چو چشم
تا هر چه گفتی از تو مکرر شنوده می³⁹³

müfâdıncâ herkes izhâr-ı muhabbet-i derûn ile nolaydı her gün cuma olaydı ta ki Hazret-i Şeyh kürsî-nişîn-i va‘z olmakla gâh pertev-i hûrşîd-i cemâlinden iktibâs-ı nûr-ı îkân ve gâh kelâm-ı hakîkat-nizâmından tahsîl-i sürûr-ı cân edeydik diyeler³⁹⁴ idi. Beyit:

Kuvvet-i câzibe-i [65a] rabb-i mecîd

Ettirir aşîka darb-ı tevhit

³⁹³ “Keşke her iki kulağımda göz gibi şaşsı olsaydı
Tâki ne söylersen mükerreren duysaydım” Kelîm-i Kâşânî

³⁹⁴ Derler, s. 117.

mübteğâsınca cemâatin bu irâdet-i sâdikaları Hazret-i İşân'ın sayf u şitâda muvâzabet emrinde ihtimâm buyurmalarına bâ'is olmuştu. Bu hâl üzere hayli evkât mürûrunda sonra Hazret-i Vâkîf vezîr-i müşârun ileyh tekrâran teşrîf-sâz-ımakâm-ı sadâret azamî olduklarında va'zıyyenin mutasarrıf-ı evveli tarîk-i cehriyyeden Ünfizâde Mehmed Efendi nefyden itlâk ba'dındadır. Devlet-me'âb-ı vâkıfa ref'-i rik'a ile arz-ı niyâz-mendi zımnında cihet-i va'zıyye yine kendülere ibkâ buyurulmak bâbında ibrâm ve ilhâhını resîde-i kun güre-i mübâlağa eyledikde kemend-i recâsına havâle-i mikrâz-ı lâ olunub "el-ibrâm yühasılı'l-merâm" mefhûmunca dâru's-sa'âdetü'ş-şerîfe ağası evkâf-ı şerîfe-i mezkûranın nâzırı olmak cihetiyle onlara dahî hadden efzûn ve kıyâsdan bîrûn arz-ı ibtihâl ve tazarru'-ı birle ref'-i arzuhâl eyledikde niyâzlarına müsâ'ade olunmakla rik'a-i zarâ'eti girîbân-ı âşık gibi derîde-i pençe-i redd ü tard olunub cemî'-i cihet ulûm-i nâfi'aya nezâret-i âmmeleri olan Şeyhu'l-İslam Vakt-i Seyyid Mustafa Efendi İbn-i Seyyid Feyzullah Efendi'ye dahî müdde'âsının husûl-pezîr olması hakkında ibrâm u ilhâhını dü-bâlâ eyledikde Efendi ol va'zıyye hâlâ pençe-i şîrde ki şikâr-ı kebîdir gerek vâkîf ve gerek nâzır ve gerek bu fakîrin ol va'zıyye için [65b] Hazret-i Şeyh'e bint-i şefe kadar temiz yoktur. Bi'l-küllîyye ondan me'yûs ol deyû işâret-i aliyyeleri zuhûruyla Mehmed Efendi kat'-ı rişte-i ümîd eylediği Hazret-i İşân'ın ma'lûm dil-i merhamet-lüzûmları oldukda cihet-i mezbûranın berâtını kendü hizmet-i aliyyelerinde olan bir kimesneleriyle bilâ 'ivazın ve lâ-bedelin Ünfizâde Mehmed Efendi hazretlerine irsâl ve bizlerin bu kadar müddetten beri edâ-yı hizmet eylediğimiz kendülere niyâbeten idi. Ne hâcet idi ki bu husûs için kendülere ve gayrilere zahmet ve ta'ab vereler idi" deyû peygâm-ı beşâret-nizâm iblâğıyla Mehmed Efendi'ye güya ihyâ buyurdular. Fî zamânına bu surette semâhat-ı mesbûk olmakla bu kaziye dahî bu fakîrin 'indinde ve sâhib-i insâf olan zât-ı hamîyyet-i ittisâfların katında havâriktan ma'dûddur (kuddisellahu te'âlâ sırruhû).

Hârîka: Âsitâne-i aliyyeleri çâr u bakışlarından mahbûbu'l-fukarâ Marmaravî Dervîş İbrahim bu vecihle dehan-güşâ-yı tahkîk oldu ki Hazret-i İşân'ın hased-kerde-i çarh-ı çâr-mîz olan meclis-i şerîflerinde zânû-zede-i saff-ı ni'âl iken bilâ-sebeb bu fakîrin âyine-i hâtırında suret-i inkıbâz zuhûr etmekle Hazret-i İşân terahhumen üç defa bâ'is-i kesâfetimden istintâk buyurdukda henüz sebebi benim dahî meçhûlüm olmakla illet-i zuhûrunu ta'yînde âciz olduğumu hâk-pâ-yi [66a] devletlerine ba'de'l-arz ol âriza-i sıklet ziyâdelenip sabra tahammülüm kalmamakla pazara çıkıp halk ile meşgûl oldum.

Hazret-i İşân'ın ol vakitte mu'tâd-ı şerîflerine bi'l-külliyye muhâlif iken hânkâhlarından benim akabimce taşra çıkıp fakîri yanlarına da'vet ve bir mikdâr nevâle tedâriki için emirleri olub yine Beşiktaş'ta Yahya Efendi (kuddise sırruhû) hazretlerinin türbe-i şerîfleri ve civârlarında medfûn mârrû'z-zikr Fenâyî Efendi hazretlerinin merkad-ı mutahharaları cânibine tevcih-i veche-i azîmetleri olmakla nazar-ı aliyyelerine müsâdif olan fukarâ ve dervîşândan bir cemâat-i kesîre şeref-i refâkatleriyle müşerref olub bu fakîr dahî emreyledikleri esbâb-ı teferrücü tedârik ve ihzâr edinceye dek gözden nihân oldular. Ben dahî dûş-i hatveye ilbâs-ı libâçe-i sûrat eder iken esnâ-yı tarîkde bir kemânçe-i nevâzın nağme-i sadâsıyla bi'z-zarûrî vakfe-gîr olub tekâzâ-yı şevkle dîvâra ittikâ ve bî-hôd bir müddet mürûrundan sonra kendüme gelip halvethâne-i derûnumda mukaddimen zuhûr eden sıkletten kat'an eser kalmadığından mâ-'adâ kâse-i tanbûr gibi sînem-i lebrîz-i nağme-i safâ olduğunu görmekle şitâb ile resîde-i sâka-i cemâat olacak Hazret-i İşân der-'akab "Dervîş İbrahim berû gel" deyip mübârek dest-i şerîfleriyle elimi tutup Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî hazretleri bir gün buyurmuşlar ki âvâz-ı rebâb-ı sarîr-i bâb-ı behiştir. [66b] Bir münkir demiş ki "Biz dahî âvâz-ırebâbı işidiriz niçündür ki harâret-yâb-ı aşk olub zevk-i rûhânî bulmayız." Mevlânâ buyurmuşlar ki "Ol sarîr ki biz gûş ederiz. Bâb-ı behiştin küşâdı sadâsıdır ve ol sadâyı ki sen gûş edersin. Ol kapının kapandığı esnâda ki sarîrdir." deyû cevâb-ı hikmet-nisâb buyurmuşlar. Fi'l-hakîka gûş-ı nağme-i erbâb eylemek halvethâne-i derûnu behiş-i mânendi eder buyurduklarında bu fakîr bildim ki hilâf-ı mu'tâd ve bî-hengâm-ı cünbüş ve azîmetleri ancak benim nağme-i rebâb ile sıkletimin def'-i için imiş. Zirâ vallahi benim rebâb dinlediğimi kendüler çeşm-i zâhir ile görmediler.

Hârîka: Hâdimü'l-fukarâ mûmâ ileyh dervîş-i Hak-endîş çehre-i 'arâyîş güftâr-ı nefâyisten bu vecihle ref'-i tutuk-ı ibhâm eder ki Marmara'dan İstanbul'a geldim. Bir merhalede Hazret-i İşân'ın inâbet-kerdelerine mülâkâttan sonra Beşiktaş'ta Hazret-i İşân'ın ziyâretine gitmek kasdı pâ-yı kararına gâlib oldukda ol kimesneler hâk-pây-i pîre aşk ve niyâz sipâriş eylesek îsâle-i himmet eder misiz?" dediklerinde kabul gösterip böyle hizmetleri bin cân ile tâlibim dellâliyyesi dört pâre dahî elime girdiği azîm-i ni'mettir" deyû güft ü şinîd ederek Beşiktaş'a azîmet ve bir kahve peykesinde mestûran istirâhat için sükûnet ve ârâm üzere iken [67a] Hazret-i İşân'ın hâne-i sipihr-i âsitânelerinde ta'mîrleri olmakla kerestecidükkânına teşrîf eder gördüm ve benim câ-yı nişestim kendüleri durdukları mahalden bir tarîk ile görünmez ve Marmara'dan

geldiğimi zâhirde bilmezler iken “Dervîş İbrahim berû gel” deyû emir buyurmalarıyla hâk-pây-i devletlerine fersûde-cebîn oldukda bazı kereste naklini emreylediklerinden sonra İstanbul’da olduğumu nakl ü ol azîzlerin ancak aşk u niyâzların teblîğ eylediğimde ceyb-i ihsânlarından dest-i kerem-peyvestler dört para i’tâ buyurdularında mukaddimen dellâliyyesi dört para dahî elime girdiği azîm-i ni‘mettir dediğim hatırıma gelip gark-ı deryâ-yı hayret oldum” dediler.

Hârîka: Dervîş-i sadâkat-kîş-i mûmâ ileyh İbrahim Dede bu tarîk ile hall-i ukde-i kîse-i kelâm ederler ki şevkim gâlib olub temyîz-i gass ü semîn eylediğimden pür-gû ve herze-sühan olub her bâbdan söz söylemeğe heves-nâk olduğuma binâ’en huzûr-ı îşânda zebânıma her ne gelir ise söyleyip beyhûde nice sözleriyle ser-mübâreklerin tasdî‘adan hâlî olmayıp bî-edeblikde olan cesâretim haddi tecâvüz eylemişti. Bir gün esnâ-yı tarîkde mu’tâd-ı ma’hûd üzere yâve-gûyluk ederek tatvîl-i makâl eylediğimde, beyit:

Sözümüz anlayamaz sûfî bizim kâl ehli

Bî-zebân söyleşelim var ise bir hâl ehli

Mantûkunca pençe-i hûrşîd-behçeleriyle destimiz tutup Dervîş İbrahim gayri-besdir. [67b] Kâlimizi hâl edelim buyurdular ve kalîlü’l-keâm olmam hakkında bu tarîk ile irâdeleri oldu. Bu tenbîh-i nebîhdir. Sonra nice zamânlar zebânıma lüknet ârızasıyla her çend ki dîbâce-i hân-ı makâl olmak murâd eyledim ise eczâ-yı hurûfe şîrâze-i bend-i terkîb ve te’lif olamayıp ve akdâh-ı makâli alâ vechi’s-sür‘a idâreye kudretim kalmadı” dediler.

Hârîka: Âsitâne-i aliyyeleri çârûb-keşlerinden mahbûbu’l-enâm Tophaneli Müzehhib Dervîş İbrahim nâm zât-ı sâdîku’l-keâm hâme-i zebân mahrûtî-endâm ile bu vecihle dîbâce-ârâ-yı risâle-i hakâyık-ı makâla olurlar ki bir mûcîb-i mu’tâd-ı müsterşîdîn ziyâret-i aliyyeleriyle muğtenim olduğumda ol esnâda semere-i şâhçe-i vücûdum yani ferzend-i behbûdum kadem-nihâde-i dâire-i imkân olmakla bu dâ’iyelerin tatyîb kasdıyla pürsiş-i çe-gûnegî ahvâlim akabinde vaz‘-ı nevâzişâne ile mahdûm-ı meymenet-lüzûmunuza ne nâm nâm-ı ta’yîn eylediniz” deyû istintâk buyurdularında Halil ismiyle tesmiye olunduğun iblâğ eylediğimde “Mücîb” mahlasıyla mümtâz ve sâir nâmdaşlarından imtiyâz buyurdularını birkaç dakika mürûr eylediğimde ta‘accüb-künân ser-cünbân-ı istiğrâb olub yâd-ı kalem buyurdular ki mucîb lafzının ‘idâd-i hurûfu sene-

i mevlûd-i ma'sûma tarih-i vâki' olduğu kat'an melhûzum değil iken mutâbık-ı zamân-ı velûd olduğu [68a] *Vâridât-ı Gaybiyye*'dir" deyû beşâret buyurmuşlar. Fi'l-hakîka şümâr-kerde-i sübha-i yakîn olundukda elli beş aded ve sene-i mevlûd-i ma'sûm-ı ma'hûda muvâfık olduğu neş'e-i bahş-i havâtır-ı muvâfıkân olmuştur.

Hârîka: Yine dervîş-i hayr-endîş-i mâmû ileyh beşere-i mübeşşere-i 'arûs-ı küşûfât-ı Hazret-i İşân'dan benân-ı kase-i sıdk-ı rakam ile ref'î-i kınâ'-ıibhâm ederler ki ehl-i hıreften Tâyî Muhammed nâm bir câr-ı muhabbet-şî'âr Hazret-i İşân'a intisâb için benim vesâtatımı ricâ-[mend]³⁹⁵ olmakla me'mûlüne müsâade ile bi-tarîki'l-ma'iyete hâk-pây-i îşâna çehre-sâ-yı zarâ'at olunub refikimin inâbet ricâsında olduğunu i'lam ile keremlerin bî-dirîg buyurmaları hakkında ibrâm eylediğimde müsâade-i eltâfların hefte-i atiyyeye ta'lik buyurmalarıyla ric'at ve şahs-ı ma'hûd-ı istihâre eyledikde kendüsünü bir câmi'-i kebîrde müşâhede ve mahall-i 'adîdede cemâat olub her birinin bir pîşvâsı ve her gürûhun bir muktedâsı olmakla Hazret-i İşân'ın mânend-i imâma imâm oldukları sübha-i sufûfa-idâne-i vücûdunu idhâl eylemek murâd eyledikde kendülerün men'î ve sizin muktedânız Edirneli Sezâyî Efendi'dir. Onlara iktidâ eyle" deyû emreyledikleri hinde bîdâr ve birkaç gün mürûrunda tekrâr huzûr-ı devletlerine vusûl ile inâbet ricâsında olduğumda keşf-i esrâr-ı hâl-i istihâre buyurub biz size muktedâ ve pîşvâ-gezî-i ta'yîn [68b] ve irâ'et eyledik. Lâyık olan her halde onlara iktidâ ve onlar ile meşgûl olmaktır" deyû i'tâ-yı inâbetten bi'l-küllîyye imtinâ' buyurmalarıyla merd-i ma'hûddan bu nükte-i ser-be-mührün şerh u tafsîli hakkında isti'lâm olundukda keyfiyyet-i rü'yâyı beyân ve fi'l-vâki' Sezâyî Efendi'den mukaddimen inâbeti olub intisâb-ı Hazret-i İşân'a mâni' olmasın. Mülâhazasıyla gerek bizden ve gerek pîr-i kerâmet-i tedbîrden bi'l-küllîyye ketm ü ahfâ eylediğini i'lân ve bu tarîk ile onlar dahî bu hususu rü'yâda âşikâr eylediklerin zâhirde dahî beyân etmeleriyle hâzirûn meclis-i engüşt ber-dehân olmuşlardır.

Tenbîh: Hâtır-ı erbâb-ı kemâle gün gibi zâhir ve kulûb-i erbâb-ı hâle nûr-ı yakîn-âsâbâhirdir ki birkaç hârîka-i şârîka nigâşte-i mîstar-ı tahkîk ve çend-în-i küşûfât-ı kevnîyye ve kerâmât-ı 'ayâniyye-i sahîfe-i beyâna tenmîk olunmaktan maksûd-ı fakîr-i pür-taksîr Hazret-i İşân'ın zât-ı melekîyyü's-sıfâtlarının ihrâz buyurdıkları derecât-ı âliyyâtlarını tarif ve tasarrufât-ı kevnîyyelerin tavsîf değildir. Zirâ beyit:

³⁹⁵ Matbu Nüsha, s. 120.

تواند صورتی دادن خیال آن پری رورا

مصور گر کند از بال عنقا خامه موزا³⁹⁶

müfâdınca kalem-i süst-rakam ‘âcizânımda yârâ-yi tahrîr vâsıf-ı urefâ ma‘dûmdur. Fe-keyfe ki tâk-ı ebruvânı kıble-i enzâr-ı urefâ ve kelâm-ı hikmet-nizâm gayb-ı irtisâmı [69a] bürhân-ı asfiyâ olan Hazret-i Îşân’ın irtikâ buyurdıkları süllem-i arş-ı pâye-i kemâllerin kemâ-hiye tastîr edebile hâşâ murâd ancak yâd-kerdî bazı ef‘âl-i ibret me‘lûllerıyla sükûnet dih-i ıztırâb-ı derûn ve nigâh-dâşt-ı etvâr-ı velâyet iktidârlarıyla tumâ’nînet-i bahş-i dil-i bî-karar ve pür-hûn olub envâr-ı rûhâniyyetlerinden hisse-yâb ve âsâr-ı tasarrufât-ı aliyyeleriyle kâm-yâb olmaktır. Yoksa bedîhiyyâtandır ki merâtib-i zât-ı bülend-sıfâtları nazar-ı fark edecek dereceden a‘lâ ve kelâm-ı kudsi intizâmları mertebe-i semâ‘-i sâmi‘adan müntehâdır. Dâmen-i evsâflarına dest-i fikret-i resîde olmaz ve halvethâne-i hakîkatlerine endîşe yol bulmaz. Vâsıl oldukları ser-menzil-i ahvâl-i kalbe resîde olmakda kemmiyyet-i akl-ı leng ve nâ‘il oldukları tena‘umât-ı gaybiyyenin lokma-i vukûfuna dehân-ı idrâk-ı tengdir. Farzâ îrâd-ı hârika ile tebyîn-i hâl ve makâmları mümkün olsa resîde-i gûş-ı hûşum ve vedî‘a-i sîne-i bî-sekînem olan havârikânın ‘idâdî Hüdâ a‘lamdır ki hezâra bâliğdir. Bu mücellidenin ona tahammülü olmamakla ihtisâr olunmuştur. Rîze-çîn-hân-ı Hazret-i Îşân bu fakîr-i pür-taksîr bî-nâm ve nişân-ı bi-gayr-i isti‘dâd ancak ol kerîmü’ş-şânın bî-bahâ ve bî-bahâneolan eltâf-ı aliyyelerinden nâşî ekser [69b] evkâtte zânû-zede-i pîş-gâh-ı velâyet-penâhları olduğumdan bu abd-i müstehâmıveche-i hitâb buyurub hacele-i ârâ-yi dil-i pür-sekîneleri olub çeşm-i bîgânededen istitârı ile meşgûl oldukları çehre-i hûrşîd-i behre-i ‘arûs makâl-i hikmet-me’alden ref‘-i kınâ‘-i ibhâm buyurmalarıyla bu derd-mendi karîrû’l-‘ayn ede gelip gerek güftâr-ı irşâd-medârlarından ve gerek harekât-ı melekiyyü’s-sıfâtlarından hukka-i hafızamda mahfûz olan lâli’-i âbdârdan bazısı kurta-igûş-ı tâlibân ve âvize-i kerdên-i cân-ı sâlikân olmak için keşîde-i silk-i mîstar-ı tahrîr olundu.

Esîr-i silsile-i derd ü illet yani bu Dervîş Ömer Nüzhet meçhûlü’l-ismi bir maraz-ı kavî isâbetiyle müddet-i medîde mübtelâ-yı za‘if ve bî-tâbî olub huzûr-ı devletlerinde tekâzâ-yı illet-i mezbûre ile bazı harekât-ı zacret zuhûruyla perîşân-ı hâl olduğumu müşâhede

³⁹⁶ “Peri yüzünün hayaline sûret verilebilirdi

Musavvir, ankânın kanadından tüylü kalem yapabilseydi” Ganî-i Keşmîrî

buyurduklarında tahrîk-i zebân-ı hikmet-i beyân buyurub pîrân-ı tarîkatın kabul buyurdukları tâlib ve sâlikde be-her-hâl celle-i tarîkat zuhûr eder. Hatta tarîk-i Hâcegân'da mahsûs erbâîn ve sıyâm olmayıb sâir tarik-i aliyye gibi surette ihtiyâr-ı sâlik ile şiddet-i mücâhedeleri olmamakla zâtında bî-zahmet değildir. Belki bu tarîkin dahî başka bir mücâhedesi vardır. Binâberîn kabûl-i pîrân-ı tarîkat ile âsâr-ı nûr-ı irfân âyine-i [70a] dilimde cilve-ger olub “*Men arafe nefsehû fekad arafe Rabbehû*” dersini mütâla‘aya ruhsat bulduğum esnâlarda şiddet-i nevâzil vukû‘uyla mübtelâ-yı renc-i remed olub çeşm-i zâhirimde kat‘ân kudret-i müşâhede kalmamakla şebb ü rûzyânımda hem-reng ve seng ü gevher-i hem-seng olub çâşnî-i ma‘cûn-ı vahdetten dehân-ı zâyıkımda bir lezzet-i diğêr zuhûruyla, beyit:

مشو ملول که فتاح باب مشکله

که یک دری که بیند هزار بگشاید³⁹⁷

mukaddimesince basarın zevâliyle sipîhr-i derûnumda şems-i basîret-i tâli‘ ve çeşm-i zâhir-i beynimin âyine-i sûret-nümâsına gışâve-i hicâb ve perde-i nikâb-ı âvîze olmakla mir‘ât-ı hakîkat-ı incilâ-yı kalbimin bi‘l-külliyeye gubâr ve kûdûreti izâle-i sakâlet-i ‘inayet-i Yezdânî olub tamâm on altı ay meydan odasında habs-i ma‘nevî bürûzuyla çile-güzîn-i halvet ve mücâhede-i tarîkat bir muktezâ-yı nezr-i Hâce-i Bûzurg Bahâu‘l-Hak ve‘l-millet (kuddise sırruhû) resîde-i derece-i encâm kılındı. Ve ol esnâda civâr-ı behîşt-i iştihâr Hazret-i Resûl-i Ekrem tabîb-i şifâ-sâz-ı ümem ü nebiyy-i muhterem Muhammedü‘l-Mustafa sallallahu aleyhi ve sellemden Şeyh Muhtâr ismiyle mevsûm bir zât-ı huçeste-sıfât hazar-ı ferruh-pey gibi dürûd edip tûtiyâ-yı dîde-i âlemiyân olan cevher-i mübârek ki gubâr-ı sahn-ı cennet-âsâ-yı ravza-i mutahharadan ibârettir. Bir kağıt içinde [70b] mahfûzan sürme-i dîde-i remed-dîde olmak için bu fakîre ithâf eyledikde ba‘de‘t-takbîl der-akab dest-i ta‘zîm ile ol cevher-i sa‘âdeti hakka-i yâkutî reng-i çeşmime va‘z edip bulunan ahab-ı hamîyyet-i cenâb her çend bîhte-i kumâş-ı teng-i [sûrâh]³⁹⁸ olmakla muhtâcdır.” deyû men‘ile mukeyyedler iken galebe-i şevk perde-i sımâh olub kat‘an güft ü şinîdlerine i‘tibârım olmamakla içinde bazı hurde-çöpler halîde-i hadeke olub birkaç katre hûn-ı la‘l-nümûn çekîde-i zânû-yı safâ olmakla

³⁹⁷ Melül olma ki müşkillerin kapısını açan Fettâh
Bir kapı kapatırsa bin kapı açar”

³⁹⁸ Matbu Nûsha, s. 122.

ol hinde mâh-1 münhasif-i mürdümün dîde-i incilâyâ âğâz eyledikde vâridât-1 ilahiyye olmak üzere zebân-1 şevk-beyânımdanli-mürşidinâ:

Hâk-i râhın tûtiyâ-yı dîde-i cân eylesin

Çeşm-i derd-âlûdına kuhl-ı Sifâhân isteyen

Beyt-i şerîfi bi-aynihî zîb-i sahîfe-i beşâret kılındı deyû nâmıku'l-hurûfun dil-şikeste-i derd-i âlûdüne cebîre-i bend-i teselli oldular. Hatta ol beyt-i şerîf ba'd-ı zamân altı beyit dahî izâfe buyurmalarıyla sûret-i matla' ve makta' bedîdâr olmuştur. Ol na't-ı nebevî teberrüken îrâd-kerde-i berâ'a-i beyân kılındı. Li-mürşidinâ:

Bezî-i cân eyler safâ-yı vasl-ı cânân isteyen

Sabr eder mihnetlere 'âlemde âsân isteyen

Ravza-i pâk-i Rasûllullah'a kılsın ilticâ

Nefs-i bed-ferâmdan cây-ı girîzân isteyen[71a]

Dâhil-i dârü'ş-şefâ'at olmağa eyler şitâb

'İllet-i isynânına dârû-yı gufrân isteyen

Hâk-i râhın tûtiyâ-yı dîde-i cân eylesin

Çeşm-i derd-âlûdına kuhl-ı Sifâhân isteyen

Feyz-i iksâr-ı salât ile şu'â-endâz olur

Âsmân-ı dilde hûrşîd-i dirahşân isteyen

İstîtâ'at yok Rızâ'da el-meded ey fahr-i dîn

Senden istimdâd eder ol kurba imkân isteyen

Bu na't-ı şerîf-i beşâret-redîf hengâm-ı şâd-mânî vukû' bulup meşârık-ı şümûs-ı esrâr-ı ilâhîyye olan dilden âvân-ı meserret-engîz-i şifâda ufuk-pîrâ-yı tulû' olmakla Hazret-i İşân ilm-i edvârda hâce-i evvel ve üstâd-ı Fîsâgor-ı sâni olmalarıyla arazbâr makâmında beste edip esnâ-yı tevhîdde hûş-ı âvâze-gerlere kırâ'at ettirmeleriyle hâlet-i bahş-i dil-i sâlikân ve güşâd ki nemâ-yı kalb-i tâlibân olurlardı.

Tenbîh: Hafî buyurulmaya ki kibâr-ı evliyâullahtan kıblegâh-ı tarîkat-ı şettâ olan meşâyıhdan her biri li-hikmetin bir adede i'tibâr buyura gelmişlerdir. Bu cihetten Hâce-i

Büzurg (kuddise sırruhû) hazretleri dahî kıblegâh-ı sâlikân-ı Nakşibend ve tarîk-i hafiyede nice fûrû'ât-ı dil-pesend-i ibdâ' buyurmalarıyla kâfile-sâlâr-ı gürûh-ı dervîşân ve kâ'id-i kîtâr-ı tâlibân olmalarıyla onlar dahî adedden on altı adedi ihtiyâr buyurub akvâl ve ef'âl ve hareket-i hikmet [71b] me'lûllerinde aded-i mezbûru iltizâm buyuragelmîşler. Hazret-i Îşân'ın mübârek lisanlarından bugüne mesmû'um olmuştur. Fukarâ-yı tarîkattan mazhar-ı nazar-ı mürşid olub intisâb-ı tâm tahsîl edenlerin bir alâmeti dahî aded-i mezbûru kendüsüne hâl edip ef'âl ve akvâl ve harekât-ı min-gayri kasdın ol adedi mutâbık zuhûr eylemesidir. Hatta gül-i hoş-bû-yi nisbet-i tarîkat ki zikr-i hafîdir. Cenâb-ı Mürşid-i Âlem'(sallallahu aleyhi ve sellem)den Hâce-i Büzurg hazretlerine vâsıl oluncaya dek on altı zât-ı şerîfin zîb-i ser-şîşe-i dil-i Hak-endîşeleri olduğu sûfiyye hazerâtının bazı tabakâtlarında ve silsile-nâmelerde îrâd-kerde-i kalem-i muhakkıkândır.

Makâle: Bu fakîr kesîru't-taksîr bir gün meclis-i şerîflerinde zânû-zen-i kâlîçe-i edeb olub kelâm-ı la'lî-nizâmılarını kurta-i binâgûş-ı cân etmek için ser-tâ-be-kadem-i gûş olmuştum. Bi-tarîki'l-münâsebe leb-cünbân-ı suâl olub sâhib-i Nefahât Hazret-i Mahdûmu Mevlevî Câmî (kuddise sırruhû) es-Sâmî hazretleri Sa'deddîn Hamavî hazretlerine zikir buyurdıkları mahaldebeyit:

سبکروان بنہا نخانہء عدم رفتند

بر آستانہ چو نعلین ماند قالبہا³⁹⁹

mantûkunca henüz evliyâ-yı âgâh ve ârifân-ı billah hazerâtı âlem-i mülkte iken âlem-i melekûta sefer eylediklerin beyân makâmında Sa'deddîn Hamavî

گفته است کہ وقتی روح مرا عروجی واقع شد و از [72a] قالب منسلخ گشت سیزده روز چون مردہ افتادہ بود و هیچ حرکت نمی کرد و روح چون بقالب آمد وقالب برخاست خبر نداشت کہ چند روز افتادہ است دیگران حاضر بودند گفتند کہ سیزده روزست تا قالب تو چنین افتادہ است.

Yani Sa'deddîn Hamavî demiştir ki "Bir vakit benim ruhuma 'urûc-ı vâki' oldu ve kalıb-ı bedenimden ârî oldu. On üç gün ol hâl üzere kaldı. Ondan sonra bedene geldi ve bedenim bu on üç günde merde-i üftâde gibi idi ve asla hareket eylemedi. Rûh çünkü

³⁹⁹ "Yavaş yürüyenler/hafif ruhlular yokluk nihânânesine gittiler
Bedenler ise asitanede bir çift ayakkabı gibi kaldılar"

kalıba geldi ve kalıb kalktı. Lâkin kaç gün üftâde olduğundan haberi yoktu. Hâzır olan gayrî kimesneler sizin kalıbınız on üç gündür ki üftâde ve bî-hareketir, dediler” deyû buyurmuşlar dediğimde güya bu sühan-ı ferah-eser bir nesîm-i behişt-i gonce-güşâ idi ki Hazret-i İşân’ı mânend-i gül-i handân eyledi. Yâhût nâme-i nâ-geh-i zuhûr-ı visâl idi ki ol zât-ı şerîfin derûn ve bîrûnunu mesrûr ve şâd-mân eyledi. Vehbî:

La ‘lin gamıyla dâde-i yemm-âsâ-i hurûş eder

Gönlünde cevheri olan elbette cûş eder. Müfâdı üzere giryân giryân güftâr-ı feyz-nisâra şürû‘ edip suâl eylediğiniz bî-hodluk on üç güne varınca takrîr-i Hazret-i Câmî üzere mümted olur ziyâde-i mümkün değildir. Hatta biz yedi gün vâki‘ oldu ki [72b] tecellî-i âhir idi. Yani bu keyfiyyet birle ki sâir evkâtte âgâhîde ne güne hareket ü sükûn ve nevm ü yakaza ve cû‘ ü şeb‘ ki zarûriyyât-ı sittedir. Vâki‘ olur ise ol hâlde dahî bu hâlet-i mevcûd olub bir kâ‘ide-i ülfet-i ahhâb-ı kirâm ve sohbet-i ashâb-ı zevi’l-ihtirâm bi’l-cümle hâsıl olub icrâ-yı kâ‘ide-i mu‘tâdeden dakika fevt olmadı. Lâkin cümlesinden bî-haber ve varlığımdan bî-eser olub âlem-i bî-rengin şühûd-i ni‘amıyla muğtenim olduğundan nâşî-lezîz-i beşeriyyeden biriyle zevk-yâb değildim ve sâdır olan harekât-ı vücûddan kat‘an müte’essir olmayıb müstagrık-ı deryâ-yı vahdet gûte-hâr-ı lücce-i hakîkat olmakla sâhil-i kalıbdan ve kenâre-i hestî-i keder-me‘âbdan bi’l-külliyeye gâfil idim. Yedi gün tamâmında bir şahs-ı musîbet gûy-ı e‘izze-i ahhâbımdan bir zât-ı şerîfin haber-i fevtini sâmi‘ama ilkâ etmekle duzd-i dehşet-i ser-vakt-i derûnuma reh-yâb olub esbâb-ı zevk-i istigrâkı gâret ve yağmâ ve ol sadâ-yı vahşet-engîz-i âşiyân-gîr-i derûnum olan mürğ-i envârı remîde ve bir hevâ etmekle kendümü bâzârda bir ahhâbın dükkânı önünde kâ‘id gördüm. Ve yedi gün olduğunu bî-hodluktan mukaddem olan bazı harekâtımın hangi gün olduğu mazbûtum olmakla ondan bildim deyû firkatten azîm-i müte’ellim ve mahzûn olub ba‘de’l-yevm ol şahıs musîbet-gûyî gördükçe tecdîd-i husûmet-i derûn [73a] edip ülfet ve sohbetten gürîzân oldum buyurdular. Hey hey şâd-bâş ey dervîş-i saâdet-kîş ki böyle bir zât-ı melekîyyü’s-sıfâtın dâire-i aliyyesinde bulunub kâmil ve mükemmel mürşid-i âgâhın müteşebbis-i dâmân-ı irşâdı olmuşsun. Sa‘y u gûşîş eyle ki vücûdunu bu zât-ı şerîfin vücûd-ı rûhâniyyesinde mahv eylesin. Yani râbîta ki dürüst ve kavî edip sûret-i Hazret-i İşân’ı mütelebbis ol ki gaybûbet sende dahî zuhûr ede terk-i gaflet eyle ki müteveccih-i mihrâb-ı ebruvânî olduğun mürşid-i âgâhtan sana peygâm-ı sıdk-ı encâm verdim ve gûş-ı hûşun nağme-i hâtır-zedî beşâret

ilkâ eyledim. Gülgibi ser-â-pâ gûş olub istimâ'-i sadâ-yı beşâret eyle ve şevk-i dü-bâlâ eyle müteveccih-i rûh-ı pür-fütûhları ol ola ki intisâb-ı tâmin sebebiyle ahvâl-i bâtniyye-i Hazret-i İşân sana da hâl ola. Sa'dî:

سگ اصحاب کھف دوزی چند

پی نیگان گرفت و مردم شد

Makâle: Bazı zamân feyz-i iktirânda şeker-rîz şeker-rîzdân olub fukarâ-yı tarîkatı ve sâlikân-ı râh-ı hakîkati tertîb ve irşâdda mahâret-i tâmmeleri olduğunu beyân zımnında hân-ı 'amîmü'l-nevâl hamd-i Hüdâ'ya bu vecihle pençe-güşâ-yı edeb olurlar idi ki meşâyih-ı kirâm ve pîrân-ı âlî-makâm hazerâtı mübâşir-i terbiyet-i tâlibân ve kâsid-i irşâd-ı sâlikân olduklarında be-her-hâl mürîd-i sâdıkı dâire-i fakr u fenâya idhâl yani "Ve mine'l-ismetü en lâ tecid" [73b] müfâdınca bâ'is-i ma'siyet ve sebep-i cinâyet olan gınâdan men'ile abâ-pûş eyledikten sonra meşgûl-i terbiyet olub derûn-ı müstersidî-nemedpâre-i fukarâyı musaffâ ve âyine-i kalb-i mürîd hâkister-nişîn-i kül-han-ı fâka eylemekle mücellâ ederler. Lâkin Cenâb-ı Hazret-i Hâdi-i sakaleyn (celle şânuhû) tâlib-ı râh-ı Hak olanları sûret-i kabâda ve libâs-ı agniyâda iken terbiyet eylemeği bu fakîre ihsân buyurmuştur. Yani bizim müstersidlerimize emvâl-i kesîra ve menâsıb-ı refî'a-i mâni'-i sülûk olmaz ve bi-hasebi's-sûret ashâb-ı ta'alluktan olup dolab-ı iktidârları lebrîz-i hemyân-ı sîm ü zer iken yine te'sîr-i terbiyetimiz ve teveccüh-i bâtniyyemiz kuvvetiyle lezâyiz-i fakr-ı hakîkîden hisse-gîr olub merâtib-i ulyâ-yı tevhîde 'urûc ederler. Beyit:

گرچی در تعمیر جسم غافل از دل ونستم

دست دارم اما پای در کل نیستم⁴⁰⁰

Terennümüyle müterennim olub Muhyîyü's-sünnet Muhammed b. Muhammed el-Gazzalî mânendi دل در نه در کل زده ام نه در دل makâlıyla dehan-güşâ-yı mübâhât olurlar deyû iftihâr ederler idi.

Tenbîh: Hafî buyurulmaya ki Hazret-i İşân'ın bu güne makâl-ı ma'ârif-i me'lûllerinden murâd-ı şerîfleri sâir meşâyihim terbiyet-i pür-bereketlerine hurde-gîrlük ola yok yok

⁴⁰⁰ "Bedeni tamirle meşgul isem de gönülden de gafil değilim
El kilde amma ayak çamura batmamış" Sâib-i Tebrîzî

sem‘-i cânını rûy-ı ashâb-ı kerem gibi güşâde eyleyib müste‘add-i dakâyık-ı sühan ola ki Hazret-i İşân‘ın zât-ı melekiyyü‘s-sıfâtına terbiyet-i sâlikân eylemek hakkında mahsûs bir tecellî-i Rabbanî [73b] zuhûruyla kabâda olan mübtedîleri tarîk-i Hak‘ta istikâmet üzere sevk ü tesyîr-i emr-i müşkil iken himmet-i bî-dirîglarıyla âsân-ı vechile husûl-pezîr olduğun beyândır. Fi‘l-vaki‘ hazerât-ı sûfiyye (kuddisellahu te‘âlâ esrârahum) tecellî-i Hakk‘ın ‘adem-i tekerrürüne kâ‘illerdir ki Kâdir-i Mutlak bir nesneyi halk u icâdda kat‘an aczî olmadığını bununla isbât ederler. Vâzıh-ı ta‘bîr eylemeğe mübtedîlerin fehmine karîb ola. Cemî‘-i efrâd insanın ve her bir eşyanın bir cihetle birbirlerine muhâlif bir halleri vardır ki birbirlerinden ol hâl ile mümtâz olurlar. Beyne‘n-nâs meşârib-i muhtelifedir dedikleri mana budur. Ve hâl böyle olmak nigâş-ı Mutlak‘ın kalem-i kudretindeki kuvvetine dâldır. Bu takdîrce tecellî-i mahsûsa-i Yezdânî Hazret-i İşân‘a ihyâ-yı emvât mesâbesinde olan terbiyet ve irşâd husûsunda vâki‘ olmakla tahdîs-i ni‘am-ı ilâhiyye olunmaz da ne olur.

Makâle: Hazret-i İşân sâlik-i mübtedîleri zikr-i kalbe tahrîs buyurub ne güne şugl olunmak lâzımdır? Ve mülâhaza-i sâlik esnâ-yı zikr-i kalbde ne vecihle olmalıdır? Ve kudreti yettikçe taraf-ı kalbden âgâh bulunub yâd-kerd-i Hak‘tan gâfil olmak ‘ayn-ı hüsrân ve mahz-ı hızlândır” deyû tenbîh ve tavsiye buyurdıkları zamânlardan birinde evâ‘il hallerinden haber verip zikr-i kalbe şebân ve rûzân meşgûl olub veled-i kalb güya olmağla ol tarafa havâle-i güş-ı cân [74b] edip kalbimden zuhûr ve taraf-ı yesârımdan başıma su‘ûd ve başımdan cânib-i yemînime nüzûl edinceye dek tamâm sekiz defa nefy ü isbât tarîkıyla zikr-i hafî birbirinin akabinde müretteb olduğunu müşâhede eder idim buyurdular. İntehâ.

Tenbîh: Hafî buyurulmaya ki tarîk-i Hâce-gân erbâbı zikr-i hafîye verziş edip devâm-ı âgâhıyla zikri taraf-ı yemînden cânib-i kalbe ki yesârdadır. Ol kadr-i ilkâ ederler ki ‘urûk-ı bedende cereyân eden dem-i la‘l-i fâm dahî taraf-ı yesâra ve cânib-i kalbe cereyân eder. Yani hareket-i dem taraf-ı râsttan cânib-i çepe mâ‘il olur ve ondan sâlikin farkına su‘ûd ve ‘urûc edip taraf-ı yemininden her ne kadar mecrâ-yı dem var ise ona mansub olur. Hatta cemî‘-i şerâyînin hareket ve cünbüşü, sâlikin cânib-i kalbinde olan zikrin hareket ve cünbüşü gibi olur. Yani zikir tiz tiz ise şerâyîn dahî tiz tiz hareket eder. Batî ise batî hareket eder. Hey hey ey dervîş-i Hak-endîş bîdâr ol sühan-bârîkdir. Manâ-yı kelâma ve hakîkat-i merâma havâle-i güş-i hûş eyle ki sana bu müdde‘âyı isbât

edeyim. Hazret-i İşân'ın bazı evkâtte inbisâtları gâlib olub fukarâ-yı tarîkatı kemâl-i hareket zikr-i kalbden âgâh buyurmağla taltîf-i maksûd-ı şerîfleri oldukça mübârek benânları uçların gâh pîş-tahta gâh bir saht-tahta üzerine dinine vaz' buyurub bazı müste'ad olan [75a] kimesneye "Havâle-i nigâh-ı dikkat eyle" deyû emreylediklerinde ser-engüştleri bilâ-tahrîk refât-ı zikr üzere cünbân olurdu. Hazret-i Mahdûmu Mevlânâ Câmî (kuddisellahu sırruhu's-sâmî) hazretleri Kitâb-ı Nefehât'ında Şeyh Ebu'l-Hasan Harakânî (kuddise sırruhû) hazretlerinin bazı keyfiyetlerini beyân buyurdıkları mahalde ashâbı onlardan suâl eylemişler ki چہ داند کہ دنی بیدارست گفت بآن کہ چون حق را یاد کند از فرق تا قدمش از یادگرد حق خبر داشته باشدمرد Yani "Dervîş-i hakîkat-kîş kendüsünün terk-i gaflet edip bîdâr ve âgâh olduğunu ne ile bilsin?" dediklerinde Ebu'l-Hasan buyurdu ki "Onunla bilsin ki Hak Te'âlâ'yı zikreyledikde tepesinden ayağına varınca bütün vücûdu zikr-i Hak'tan haberdâr olmuş ola. Pes imdî cemî'-i mecrâ-yı demde zikr-i hafnin cereyân ve sereyânına bu dahî bir delîl-i vâzıhdır.

Makâle: Hazret-i İşân'ın kemâl-i merhamet ve gayet şefkatlerinden bu fakîre huzûr-ı devletlerinde gass ü semîn-i kelâm söylemeğe ruhsatları olduğundan mağrûren bihasen-i hulka ve istinâden bi-kerem-i halka münâsebetli münâsebetsiz bazı sohbette mübâdiretim sebebiyle bir veche kâ'ide-i ma'hûde ziyâde-i müşkülüm olduğu cihetten leb-cünbân-ı isti'lâm olub Hazret-i Mahdûmu Mevlânâ Câmî (kuddisellahu sırruhu's-sâmî) Kitâb-ı Nefahâtü'l-Üns'te Hucetü'l-İslâm Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî et-Tûsî (rahimehullah) güfte [75b] Semi'tü eş-Şeyh Ebâ Ali el-Farmedî (kuddisellahu rûha) an şeyha Ebi'l-Kâsım el-Gürgânî (kuddisellahu te'âlâ sırruhû) innehû kâle: İne'l-esmâ'i et-tis'atî ve't-tis'îne tesîru evsâfen li'l-abd-i's-sâlik ve hüve ba'dî fi's-sülûk gayri vâsıl" buyurmuşlar. Acebdir ki sâlike doksan dokuz esmâ-i ilâhiyye vasfola ve henüz vâsıl-ı ilallah olmaya dediğimde kelâm-ı Hazret-i İşân gayet kalîlü'l-lafız ve kesîru'l-manâ olmağla Ebu'l-Kasım Gürgânî hazretleri güzel buyurmuşlar: "Zirâ merâtib-i tevhîd üçtür. Tekmîl-i mertebe-i tevhîd-i esmâ eyleyin. Sâlikin henüz mertebe-i tevhîd-i sıfâttan haberi yoktur." buyurmalarıyla murâd-ı şerîfleri ma'lûm olub fakîre bu husûsta teselli-i tâm zuhûr eyledi. İntehâ.

Tenbîh: Hafî buyurulmaya ki tevhîd-i esmâ ile muttasıf olan sâlike henüz "Lâ ma'bûde illallah" demek hâsıl oldu. Tevhîd-i sıfât ile muttasıf oldukda "Lâ maksûde illallah"

demek hâl olur. Tevhîd-i zâta vâsıl oldukda “Lâ mevcûde illallah” demek mümkün olacaktır. Bu takdîrce hakikat-i vuslat mertebe-i lâ-mevcûdede hâsıldır ki vuslat ta‘biri kurbet-i zâtta isti‘mâl olunur. Yalnız mazhar-ı esmâ olmakla sâlik vâsıl-ı zât olmadı. Hazret-i Câmî (kuddisellahu sırruhu’s-sâmi) beyit:

Heme esmâ mezâhir-i zâtend

Heme eşyâ mezâhir-i esmâ

buyurmuşlardır. Her kim ki mazhar-ı esmâ oldu. Mazhar-ı zât [76a] ve sıfât oldu. Zirâ mezâhir-i zât olan esmânın mazharı olmağla mazhar-ı zât olmak lâzım gelir” deyû ta‘rîz olunur ise bu lüzûm yerindedir. Zirâ hakikaten esmâ-i Hak zât-ı Hakk’ın mazharıdır. Lâkin kelâm-ı bi-tarîkı’s-sülûk ve’l-mücâhede-i sâlikin hakikat-i esmâya mazhariyetindedir. Meselen etfâl-i mekteb Kur’ân-ı Azîmü’ş-Şân’ı gereği gibi ezber eyledi. Ammâ manâ-yı Kur’ân-ı Kerîm’de kat’an âlim olmadı. Me‘a hâzâ ezber eylediği elfâz-ı şerîfeler lebrîz-nûr-ı manâdır. Sâlik-i râh-ı Hak dahî mertebe-i zât-ı esmâya âlim oldu. Lâkin bütün esmâda olan mazhariyyet-i sıfâta âlim olmadı ve zât-ı sıfâta âlim oldu. Lâkin bütün sıfâta olan mazhariyyet zât-ı bahta vâsıl olmadı. İşte bahs-i bi-hasebi’s-sülûk bu terakkîdedir. Yoksa mısra:

İnfikâkı nice mümkin sûrun ma‘nâdan

Hazret-i Câmî’nin mazmûn-ı münîf-i beyt-i şerîflerinde “*Heme eşyâ mezâhir-i esmâ*” me‘al’îdir. Cemî‘-i eşyâ dahî mazhar-ı zâttır esmâ kande kaldı? Fi’l-vâki‘ cemî‘-i evliyâullah ve ârifân-ı billah hazerâtının kelâm-ı cevâhir-nizâmı dahî böyledir. Lâkin bu ma‘siyyet ki “*Ve hüve me‘aküm eynemâ küntüm*”⁴⁰¹ nass-ı şerîfiyle müsbittir. Ma‘siyyet-i cisim-i bâ-cisim değil ma‘iyyet-i arz-ı bâ-arz değil ma‘iyyet-i arz bâ-cisime değil. Belki kısım-ı râbi‘ olan [76b] ma‘iyyettir ki bi-keyfiyettir ve dâire-i akıldan hâricdir. Ve renkten ve vasıftan müberrâdır ki erbâb-ı vahdet ve ehl-i hakikat olduğu ol zevk-i ma‘iyyete vâsıl olmuşlardır ve tarîk-i vuslatı bâyin-i veche-kânterk-i hestî ve ifnâ-yı vücûd-ı beşerî eylemektir. İşte hemz ü bahs bi-tarîkı’l-mücâhede ve bi-hasebi’s-sülûk bu vuslata nâ’il olmaktır. Yoksa eşyâ mezâhir-i zât olduğunda kat’an iştibâh yoktur.

⁴⁰¹ “Nerede olsanız, O sizinle beraberdir.” Hadîd Suresi, 4. Ayet.

Makâle: Fukarâ-yı dergâh ve mülâzımân-ı âsitân-ı felek-i iştibâhlarına ta'zîr ve i'tâb zımında buyurdular ki “Mademki mürîd kalben ve kâliban istintâk-ı müşkilât-ı tarîk eylemeye. Mürşid-i istiğnâ-meşreb ve reh-nümâ-yı sâhib-i edeb dakâyık-ı tevhîdden ve nikât pîç-â-pîç seyr u sülûktan bir mesele telaffuz eylemez. Bu takdirce sâlik-i menzil-gâh-ı vuslat olan mürîdin işi ileri gitmez. Be-her-hâl mürîd-i Hak ashâb-ı şevkten olub izhâr-ı ıztırâb-ı derûn ederek Hazret-i Mürşid'e arzuhâl ile zikr u fikrinde ve esnâ-yı sa'y ü sülûkunda olan keyfiyeti yegân yegân şomerde-i benân-ı zebân eylesinler ki beyit:

عاشق که شد که یار بحالش نظر نکرد

ای خواجه درد نیست وگر نه طیب هست⁴⁰²

Müfâdınca tabîb-i ilâhî olan mürşid-i kâmil dahî mizâc-ı sülûkuna muvâfık şerbet-i terbiyet vermekle mürîdin illet-i hummâ-yı derûnu sükûnet bula. İntehâ.

Tenbîh: Hafî buyurulmaya ki kalben buyurmalarıyla [77a] mürşid-i kâmil ve mükemmel-i câsûs-ı kulûbdür. Kande kaldığı kendü sâlikin ahvâl-i bâtinîyesine vâkıf olmaya bu mâddeye tenbîh içindir. Ehl-i safâ-ya göre câsûs-ı kalb olmak cemî'-i mükâşefâtan esheldir. Zirâ âyine-i derûnları gayet musaffâ olmağla bir kimesnenin ahvâl-i derûnuna ittîlâ'-ı murâd buyurdularında mir'at-ı kalblerin cümle havâtırdan mahfûz edip ol kimesneye mukâbil tutarlar ol hinde mir'at-ı kalblerinde her ne güne sûret-i mün'akis olur ise ol kimesnenin hâlidir deyû cemî'-i erbâb-ı tasavvuf bu hususta müttefiku'l-kelâm olub te'lîfâtlarında îrâd buyurmuşlardır. Ve istintâk eylemedikçe ta'lîm-i tarîkat buyurmaları münâfi-i terahhum ve şefkatleri değildir. Zirâ meşâyıh-ı kirâm hazerâtının halkı irşâd ile me'mûr oldukları mutlak değildir. Belki tâlib-i Hak olan halâyık-ı mukayyideyi irşâd ile me'mûrlardır. Yoksa umûmen halkı davet eylemek peygamberân-ı âlî-şân (salavâtullahı alâ nebiyyinâ ve aleyhim) hazerâtına mahsûstur. Hey hey ey nefsi hayret-endîş penbe-i gafleti gûş-ı hûşundan çıkar ve terk-i âr ve nâmus eden halkla meşgûl olma ki Hak'tan mehcûr olursak ve râbıta ve nisbetini kavî ve tashîh edip huzûr u gaybiyyetle âyine-i kalbini nukûş-ı havâtırdan sâf ve sâde olduğu halde taraf-ı mürşide mukâbil tut ki ol hâmil-i esrâr-ı ilâhiyye olan [77b] pîr-i kerâmet-i te'sîrin hakîkat in'ikâsını müşâhede ile sen dahî hisse-gîr-i ni'am-ı mazhariyet olasın.

⁴⁰² “Âşık öldü de yâr canına nazar etmedi
Hâce derd etme, zira tabîb vardır” Dîvân-ı Hâfız

Hikâyet: İskender, Hatâ ve Çin cem‘ edip binâ eylediği dîvânânenin duvarını tenkîş-i murâd ve kuvvet-i üstâdiyyetlerin sarfeylemeğe emreyledikde birbirine mukâbil olan duvarların birini Hatâ ve birini Çin nakkâşları iltizâm eylediklerinden sonra meyânelerine bir perde-i istitâr-ı âvîhte eylediler. Tâ ki birbirlerinin nakışlarını görmeyeler nakkâş-ı Hatâ müddet-i medîde ol sahîfe-i dîvârı nukûş-ı aceb engîhte-i tasâvîr ile reşk-i nigâr-hâne-i Çîn eylediler. Nakkâş-ı Çîn ise kat‘an kalem-i cünbân nakş u nigâr olmayıb müddet-i kalîlede levha-i dîvârı mânend-i âyine maskala-pezîr cilâ etmeleri ile meyânedeki perde-i hicâb mürtefi‘ oldukda Hatâyî’lerin nukûşları asıl mahalden dahî a‘lâ vecih üzere dîvâr-ı musaykalede nümâyân olub tarîk-i tasfiye eshel ve müntefi‘olduğunu Hüseyin Meybüdü Fevâtiht’inde bu tarîk ile isbât eder. Ammâ sen himmet eyle ki kendü vücûdunu vücûd-ı mürşidde mahvedesin ve varlığını hestî-i pîr-i hakîkat tedbîrde ifnâ edesin ki hatta bûy-ı küll-i vahdetten meşâmm-ı cânına bir nesîm-i zevk-i vuslat vâsıl ola ve illâ fe-lâ fefhem.

Makâle: Tarîkat karındâşlarımızdan ve râh-ı sülûk yoldaşlarımızdan bir kimesne vardı ki dâimen gül gibi güşâde ve muzhikât [78a] nakline tabi-i mu‘tâde olub hem-vâre meydân-ı müfâharette mehmîr-engîz semend-i makâl ve hemîşe-i çarha-ı fertûte gibi tâb-mahâl izhâr-ı âvâze-i efsâne-i bî-me‘âl etmekle Hazret-i İşân’ın güftâr-ı la’lî-nisârlarına bunların hây u huyu güft ü şinîdinden nâşî menkûş-ı gûş-ı hûş eylemeğe kat‘an ruhsat bulamadığımdan derûnumdan göçünüp beş-altı sene ‘ale’d-devâm ol kimesne benim mebgûzum olmağla cemî‘-i harekât ve sekenâtını tab‘ımdan redd ü inkârdan fâriğ olmadım. Hazret-i İşân benim bu hâtıramı keşif buyurmalarıyla bir hengâm-ı meymenet-nizâmda ahhâb-ı kirâmından huzûr-ı devletlerinde kimesne kalmayıb muvâcehelerinde ancak bu fakîr müteveccih-i mihrâb-ı tâk-ı ebruvânları iken renk ve rûylarında nev‘an âsâr-ı celâl-i hüveydâ olmağla tahrîk-i zebân-ı nasâyih beyân buyurub benim bazı pür-gû ve bisyâr-ı sühan kimesnelere ruhsat verip meclisimizde söz söylettiğimize ve mükesser-i makûlesi dervîşânlarımızın makâl-ı safсата me‘âline rağbet ile izhâr-ı meserret eylediğimize bazı ahhâbımız lâle misâl dâg-ı bir dildir. Ve bu harekât-ı mülâyemetimizden sebak-gîr-i hikmet olamadığından için pây-ı der-gildir ve eşyâda noksân müşâhede eylemek san‘-ı Hak’ta hurde-gîrlük ve Hakk’ı inkâr eylemektir. Mısra:

Ki nakışdan kile nakkâşdan şikâyetdir

Bilmezler ki Sâni‘-i ezel ve hakîm-i lem-yezel

Her âdemde [78b] bir çâşni-i âhir halk edip ol kimesneyi onunla şâyeste-i nazar ve nazra-i ehlullaha mazhar buyurmuştur. Ahabâb şöyle zan ederler ki “Biz öyle erbâb-ı lâf u güzâfın beyhûde kelâmının ferûncûrde söz yok yok belki ol âdemde bir emânet ve bir râstı ve bir sıfat-ı sıdk-perestî vardır ki biz onu ondan için severiz” deyû mübhemce benim mebgûzum olan ma‘hûd-ı kimesne hakkında hayli sitâyiş buyurdıklarına câsûs-ı efkârım muttali‘ olmağla ol ânda bu pend-i dil-pesendin te‘sîrleriyle derûnumda bir muhabbet peydâ oldu ki ba‘de‘l-vakt sohbetinden girîzân olduğum ol kimesneyi gördükçe kemâl-i hazzımdan ben tahrîk-i pefteri-i niyâz edip ol şâh-bâz-ı bülend-pervâz üç makâle bâl-engîz mürğ-ı güftâr olsanız dil-i harâret-pezîrime mürevviha cünbân-ı teselli olurdunuz deyû azîm-i ricâ ve temannâya muhtâc olur idim. Ve her çend-i bezli-nakdîne-i kelâm ederler idi. Yine ben kemâl-i hırsımdan beyit:

Ey tûtî-i bahâr-ı letâfet-i tekellüm âyet

Nutk-ı Mesîh mu‘cize gûyâ tebessüm âyet

mantûkunca isticilâb-ı nutk edip sohbet-gizi dirîğ buyurduğunuz deyû bahş-nümâ-yı derûn olur idim. Fi‘l-vâki‘ mürîd-i ahvali nigâhın çeşminde hûb ve zişten libâs-ı tebâyün üzere sûret-nümâ olması halvet-hâne-i derûnunla ki mezâhime-i havâtırının ve âsârıdır ve bu havâtırın mahzâ bâr u sıklet olan zıddını mürtefi‘ olub cümlesi sûret-i vâhidde müşâhede olunmak Hazret-i Pîr yek-reng kelâm vahdet-nizâmına düstûru‘l-amel tutub râbita-i tâm ve teveccüh-i mâ-lâ kelâm ile akvâl ve ef‘âl ve hareket ve sükûnla taklîd ve mütâba‘at ederek mürşid ile yek-tene ve yek-revî olmakla hâsıl olur.

Makâle: Reh-rev-vâr-ı karar olunmazdan birkaç ay mukaddem fukarâ-yı tarîkatı ve sâlikân-ı mesâlik-i hakîkati veche-i hitâb buyurub “Çok zamanlardır ki zikr-i hafî sohbetini ve ahvâl-i hareket-i kalbi sizlerden işitmiyorum. Bu hususta azîm-i tekâmül üzere siz Hak Te‘âlâ’nın kuvvet-i ‘inâyetle bu manâ üç günde hâsıl olur. Lâkin cümle nâzik dil olub ve verziş etmiyorsunuz. Şöyle ma‘lûmunuz olsun ki hiç olmaz ise huzûr-ı şeyhde ve meclis-i mürşidde olsun zikre meşgûl olursuz. Eğer bu dahî olmaz ise yani pîşgâh-ı mürşidde zânû-zede-i kâlîçe-i edeb oldukda pîşânî-i Şeyh-i Mükerrerrem‘den şârik ve ve tâli‘ olan nûr-ı ma‘rifeti müşâhededen galebe-i gaflet ile merdümün dîde-i

müsterşid kala ol mahalden devr u mehcûr oldukda behr-i hâl gafleti ziyâde olub ve verziş eylemeyeceği bedîhîdir ve cenâb-ı mürşid-i kerâmet-me'âbın dahî beyit:

Huzûr-ı yârda gayb u şühûdumuz birdir

O bizim hâsıla bûd ü ne-bûdumuz birdir. [79b]

mısdâkınca ol mürîd-i batâlet-pîşeye vechen mine'l-vücûh nazara-i 'inâyeti olmaz ve vücûduyla ademî mümtâz olmaz. Bu sûrette hezâr-sâle ömür ile muammer olsa nûr-ı zikirden kâşâne-i derûnu münevver olmayıb tena'ummât-hân-ı irşâddan behre ve hisse bulmaz” deyû izhâr-ı celâl ederek ahbâba azîm-i ta'zîr ve tevbîh buyurub vakfe-gîr-i makâm-ı sükûnet oldular. Ba'd-ı zamân huzûr-ı devletleri tenhâ ve muvâcehe-i şerîflerinde ancak bu fakîr kaldıkda şikâyetlerin tecdîd ile ahbâba bu güne sûret-i celâl göstermeğe bâ'is budur ki fi'l-hakîka sohbet-i zikr-i Hak çok zamândır kar'-ı bâb-ı sâmi'am eylemedi. Benim pîr-i muhteremim Arabzâde Efendi (kuddise sırruhû) buyurlar idi ki “Veled-i kalb ki zikr-i kalbdır. Sâlikde zuhûr eyledikten sonra ol zikrin hakîkî yani esrâr-ı zikr sırr-ı kalb on altı senede zuhûr eder. Ben ise havâle-i nigâh-ı dikkat eyledim. Dervîşânın hareket-i kalbinden bir şey göremedim ve tevcîh-i gûş-ı ibret eyledim. Ahbâbda henüz zikr-i kalbin sohbeti yoktur. Himmət-i bülendim ve gayret-i gûşîş-pesendim ise bir gün evvel fukarâ-yı tarîkat resîde-i ser-menzil-i zikir olduklarını ister. Mısra:

فکر زاهد دگر و سودای عاشق دگرست⁴⁰³

Ahbâb ise kendülere 'itâbda mübâlağamı ve sühan-ı va'ide benim me'âl olduğumu âhir nesne için zan ederler. Benim ise maksûdum ancak kendülere [80a] hayır-hâhlıktır. Zirâ benim bu tekye-i fukarâda nice yıllar muttasılan ku'ûd ve çeşm-i ümid-vârım dâimen kapıda olması acaba bir tâlib-i Hak ve gerçek mürîd-i sâdık ve tarîkata elyak kimesne dâhil-i halka-ı ehlullah olur mu? Ve bu kadar halkın bâr-ı sıkletini çekip bu gûşede müterassıd olduğum bir şâh-bâz-ı bülend-pervâz dâmıma düşer mi deyûdur. Yoksa benim kârım tamamdır ve şugl-i derûnum gayridir. Halkla dâd ü sitâdım kalmamıştır” buyurdular. İntehâ.

⁴⁰³ “Zâhidin fikri başka, âşıkın sevdası başkadır.” Kemâl-i Hocendî

Tenbîh: Hafî buyurulmaya ki *الا في جسد آدم لمضغة وفي المضغة قلب وفي القلب فؤاد وفي الفؤاد ضمير* haber-i şerîfi müfâdınca kalb-i âdemde derecât olmağla merâtib-i tevhîd dahî mütehakkıktır. Bu takdîrce sâlik-i ashâb-ı himmetten olub her halde alâ-mâ emrû'ş-şeyh bulundukda bu merâtibi kat' edip nihâyet seyr u sülûk ki zamîr-i menzildir. Yani gayet “seyr-i ilallah”tır ve zikri zikr-i hafîdir ve merâtib-i tevhîdden beşinci mertebedir. Ona vâsıl olur. Hazret-i Îşân'ın on altı sene buyurdıkları Allah'ım bu mahalle kâm-rân-ı vusûl oluncaya dek demek ola ki zikr-i sırr buyurmaları bunu iktizâ eder. Zirâ zikr-i hafî altıncı mertebede olan zikr-i nûra müntakil oldukda bu mahall-i hicâb-ı zâttır. Bunda sohbet yoktur ve hazerât-ı meşâyih bu mertebeden **[80b]** bahs u kâl u kîl buyurmazlar. Bu cihetle murâdları zikr-i hafî olmak a'lâdır. Yâhût ta'yîn-i aded bu mertebeye vuslat çok zamân sa'y u sülûk olunmağa muhtâcdır demekten bir kinâye-i latîfe ola. Zirâ mübârek lisânlarından mesmû'um olmuştur ki bu fakîre yedi senede zuhûr eyledi buyurdular. ‘Alâkila’t-takdîreyn dervîş-i gayret-endîş mecmû'ı ömrünü gerek endek gerek bisyâr-ı vakf-ı sülûk edip benim bundan mâ'adâ müddet-i hayatımda “*Ve mâ halaktü'l-cinne ve'l-inse illâ li-ya'büdün*”⁴⁰⁴ nass-ı şerîfi üzere âhar kesb ü kârım yoktur. Ve benim sermâye-i necâtım ancak dâire-i tevhîdde hâsıldır demekle sâlik-i meslek-i tarîkat ve her kadem attıkça dosta yaklaştım. Şimdi vâsıl olurum deyû kendüsine sa'y u gûşişle ibrâm-ı tâm ederek “*Leyse li'l-insânı illâ mâ se'a*”⁴⁰⁵ vâdilerinde pûyân ve nişâne-i haddinin nigâh-ı rağbeti olan “*bekâ billah*” cânibinden gayri mahalle rû-gerdân olmayub çep ü rastdan zâhir olan sûrî ve ma'nevî⁴⁰⁶ ister zulmet her ne nümâyân olur ise kat'an tevcîh-i nazar-ı i'tibâr etmeyib, mısra:

من براهى مى روم كانجا قدم نامحرمست⁴⁰⁷

demdemesiyle taraf-ı bâtından yâhukeşân-ı şu'le-i tevhîdi der-pîş etmekle sefer-güzîn olmak lâ-büddür ki hatta “*vâsıl-ı ilallah*” ola ve kadem-i şevkine kesâlet ve batâlet-i **[81a]**ârız olmaya ki nâ'il-i zevk “*bekâ billah*” ola yoksa bu heveslikle gâh terk gâh mübâşeret-i mu'tâdı olduğu sûrette ve mücerred-i sûfiyye hazerâtı kitâb-ı

⁴⁰⁴ “Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” Zâriyat Suresi, 56. Ayet.

⁴⁰⁵ “İnsan için ancak çalıştığı vardır.” Necm Suresi, 39. Ayet.

⁴⁰⁶ Matbu Nüsha: ister nûr, s. 130.

⁴⁰⁷ “Ben öyle bir yolda yürüyorum ki oraya adım atmak mümkün değildir” Feyzî-i Dükenî

müstedâblarında tahrîr buyurdıkları ıstılâhâtı ezber edip zikr-i celî ve hafî bedeli ol sözlere meşgûl olmağla kârımı encâma yetiştirdim zu'mında olur ise mısra:

Istılâhât-ı ulûmiyle müslümân olmaz

müfâdıncâ bâdiye-i dalâlet ser-kerdânlardan olub beyâbân-ı merkez-i harmân olacağında iştibâh yoktur.

Makâle: Bu fakîr-i süst-tedbîr-i huzûr-ı Îşân'da bazı ahlâk-ı hamîde ve zemîmeden kıl u kâl edip adem-i tehzîb-i ahlâk ile zikr-i kalbin cem'inde inâd ve tenâkus var mıdır? Yani hüsn-i ahlâkla muttasıf olmayan sâlikde zikr-i kalbin zuhûru mümkün müdür?" dediğimde tahrîk-i zebân-ı hakîkat buyurub böyle sohbet-i ahlâk ve tehzîb-i evsâfla sülûk eylemek mutâbık-ı usûl-i tarîkattır. Her çend-i bed-ahlâk ve meydân-ı ma'âsîde turk-tâz ile bâdiye-i menhiyyâtta pâ-der-gil olan fesekâda dahî kesret-i şugl ile zikr-i kalbin husûli vardır. Lâkin sâhibini bîdâr edip ezvâk-ı tarîkattan ve lezâyiz-i esrâr-ı hakîkatten haberdâr eylemez. İşte falan kimesnede hâlâ hareket-i kalb vardır. Ammâ şürb-i şarâba ve cemî'-i menhiyyâtı irtikâba [81b] mâ'il ve harîs olduğu için berekât-ı kalbden ve envâr-ı zikirden bî-behre ve hâ'ib ü hâsırdır.

Kâşife: Hafî buyurulmaya ki zikr-i kalbden Hazret-i Îşân'ın bu mahalde murâdları galiba henüz bidâyet-i hâlde taraf-ı mürşide teveccüh siz ve kendüsine telkîn ve ta'lîm olunan şürût ki huzûr-ı kalb ve vukûf-ı adedi ve yâd-dâşt ve yâd-kerddir. Adem-i rağbet ile bî-edeb-âne gâfiller gibi mücerred bir tahrîk-i kalb ve zûr-ı habs-i nefes ile semere-i ıztırâb ve şiddet-i müdâvemetten hâsıl olan zikirdir ki ef'âl-i âdetten ma'dûdedir. Bu vecihle olan hareket-i kalb sâhibine nef' vermez. Belki cümle şürût-ı vâcibetü'r-ri'âyeye imtisâl [gerekeni yapma] ile izhâr-ı safâ-yı hâtır ederek şu'leden hâsıla olan hareket-i kalb-i nef' verir ki her ne kadar za'af üzere müteharrîk olub cünbüş-i zikr-i fark olur olmaz ise dahî mâni' değildir. Zirâ ebr-i kalîlü'l-cürm sahîhu'l-cürm tahammüddür ki kendüsinden çok zamân etmeden bülend-i kâmet nahl-i sâye-dâr neşv ü nemâ bulsa agerektir. Yâhût pervane-i şerer-i kânûn-ı muhabbettir ki sakf-hâne-i hestî-i sâlike isâbet ile alev-hîz olub sedd-i râh-ı vuslat olan tûde-i hâşâk-ı mâ-sivâ-yı sûzân eylese gerektir. Hey hey ey dervîş-i bî-teşvîş ma'lûm-ı şerîfin olsun ki zikirden murâd mezkûrdur. Yoksa [82a] mücerred hurûfdan mürekkeb olan mâddeyi telaffuz değildir. Yani gerek lisânen gerek kalben telaffuz zikr olundukda Hazret-i Mezkûr'u kudretin mikdârı evsâf-ı şerîfesiyle mülâhaza ve yâd-dâşt edip dâmen-i mâ-sivâdan pençe-i havâss-ı hamse zâhir ve bâtına ki rehâ-yâb etmekle müstagrık-ı evsâf-ı mezkûr olmakda ibrâm-ı tâm eylemek lâzım ve lâ-büddür ki hatta zâ'ika-i rûhunda lezzet-i evsâf-ı şerîfe-i mezkûrdan bir halâvet-i nümâyân ola. Gittikçe bu hâl halâvet-i kesîr olub cüll-i himmetin ve kesret-i rağbetin sebebiyle seni istî'âb ve bi'l-külliyeye gayrdan meşgûl edip kendüsünde gark

eder. Kezâlik ol garkda sebâten olduğu sÛrette la'lî-i esrâr-ı zâttan bazı eşi'a-i ezvâk-ı şÛrûkuyla vâreste-i kayd-ı zıkr olursun. Yani kendü varlığından gâfil olduğu gibi silsile-i müte'âkıb oluruz. Zikirten dahî gâfil olub ancak Hazret-i Mezkûr bâki kalır ki bekâbillah ve seyr-i fi'llah bu mertebeden ibârettir. "*Zâlike fazllahi yü'tîhi men yeşâ*"⁴⁰⁸

⁴⁰⁸ "İşte bu, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir." Cuma Suresi, 4. Ayet.

SONUÇ

Hint alt kıtasında doğup çeşitli İslam coğrafyalarına yayılan Nakşibendî-Müceddidiyye tarikatı, zamanla bu yola mensup mutasavvıflar vasıtasıyla Osmanlı topraklarına ulaşmıştır. Özellikle Müceddidiyye'nin kurucusu İmâm-ı Rabbânî'nin oğlu ve halifesi Muhammed Ma'sûm'un gönderdiği halifeler, Murâd Buhârî ve Yekdest Ahmed Cûryânî bu aşamada öne çıkan şahsiyetlerdendir. Murad Buhârî irşâd faaliyetleri için Anadolu'ya bizzat kendisi gelirken, Ahmed Cûryânî ise halifelerini göndermek suretiyle bunu gerçekleştirmiştir.

Bu çalışmanın ana konusu olan Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi ise, Yekdest Ahmed Efendi'den gelen silsilede yer almaktadır. Neccârzâde'nin hem Nakşibendî-Müceddidî hem de Celvetî yolundan hilafet icazeti bulunmaktadır. Bununla birlikte döneminin önde gelen mesnevîhan, şair ve hattatlarından biridir. Edirne'de Arapzâde İlmî Muhammed Efendi'den Nakşibendî-Müceddidiyye yolu üzere hilafet aldıktan sonra İstanbul'un Beşiktaş semtinde kendi adıyla anılan tekkesini kurmuş ve halkı irşâd etmeye başlamıştır. Tekkesinde hem Celvetiyye tarikatına göre cehrî zikir, hem de Nakşibendî-Müceddidiyye adabına uygun olarak hatm-i hâcegân yapmıştır. Vefatından sonra da bu gelenek devam ettirilmiştir.

Mustafa Rıza Efendi kendisinden sonra gelen Müceddidî silsilede, özellikle Osmanlı topraklarında etkili olan şahsiyetlerin yetişmesine vesile olmuştur. Bu kişiler vasıtasıyla Müceddidiyye tarikatı, Anadolu'da adını duyurmuştur. Mehmed Emîn Kerkûkî bu isimler arasında zikredilebilir. Öte yandan Yekdest Ahmed Cûryânî'den gelen farklı bir silsilede bulunan Mehmed Emîn Tokâdî ve onun halifesi Müstakimzâde Süleyman Sadeddîn, Müceddidiyye tarikatı açısından önemli bir yere sahiptir.

Neccârzâde, tasavvufî kişiliğinin yanı sıra ilmî ve edebî kişiliğiyle de dikkat çekmektedir. Muhammed Semerkandî'nin *Muhtasaru'l-velâye* adlı Farsça manzum eserini nesir halinde tercüme etmesi ve tasavvufî kavram ve usuller başta olmak üzere çeşitli konuları kapsayan *Dîvân* adlı eserini kaleme alması buna örneklik teşkil etmektedir.

Bu çalışmaya esas kaynaklık eden *Menkıbe-i Evliyâiyye fi Ahvâli Rızâiyye* adlı menâkıbnâme türü eser, Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi'nin müridlerinden Ömer Nüzhet Efendi'ye aittir. Son derece edebî bir şekilde kaleme aldığı ve Farsça beyitlerle desteklediği bu eserin, Neccârzâde'nin hayatına ve tasavvufî görüşlerine dair bilgilere ulaşmada önemli ve sağlam bir kaynak olduğu görülmüştür.

Neccârzâde'nin tasavvufî görüşleri ele alınırken temel kaynak olan *Menkıbe-i Evliyâiyye* başta olmak üzere tasavvuf literatüründe yer alan konuyla ilgili kaynaklar kullanılmıştır. Özellikle Nakşibendiyye ve Müceddidiyye kültürüne ait eserler öne çıkmaktadır. Aynı zamanda ilk dönem sûfi eserleri de göz önünde bulundurulmuştur. Bu çabaların sonucunda güvenilir verilere ulaşıp bilgiler değerlendirilmiştir.

Menkıbe-i Evliyâiyye'de Ömer Nüzhet Efendi tarafından Neccârzâde'nin hayatına dair bilgilerin geniş ve ayrıntılı bir şekilde ele alındığı görülmüştür. Bununla birlikte tasavvuf anlayışını ortaya koyan belli başlı tasavvufî kavramların üstünde çokça durulmuştur. Zikir, kerâmet, mürşid-i kâmil, mücâhede, râbıta, halvet ve uzlet kavramları bunlar arasında yer almaktadır. Bu terimlerin işlenmesinde hem ayet ve hadislerle hem de Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi'nin konuyla ilgili *Dîvân*'ından beyitlere yer verilmiştir. Bu çalışmada ise bahsedilen kavramlar ele alınırken her iki kaynaktan ve diğer tali kaynaklardan faydalanılmıştır.

Sonuç olarak menâkıbnâme türünün bir örneği olan *Menkıbe-i Evliyâiyye fi Ahvâli Rızâiyye*, tasavvuf tarihi açısından birçok konuda önem arz eden bir eser olduğu görülmekte ve bu eseri günümüz Türkçesine aktararak sonraki çalışmalara katkı sağlaması hedeflenmektedir.

KAYNAKÇA

- ABU MANNEH Butrus, “1826’da Nakşibendî-Müceddidî Ve Bektâşî Tarikatlar”, *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Alevîler, Bektaşîler, Nusayrîler*, haz.: İsmail Kurt, Seyid Ali Tüz, 1. b., İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 113-127.
- AKKUŞ Mehmet, “Mehmed Emîn-i Tokâdî ve Menâkıbnâmesi”, *İstanbul: İlim ve Sanat Dergisi*, C. 2, S. 11(1987), ss. 81-83.
- ALGAR Hamid, “İmâm-ı Rabbânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 22, 2000, ss. 194-199.
- APAK Adem, “Sâriye b. Züneym”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009, C. 36, s. 158.
- AYVANSARÂÛÛ Hüseyin, *Hadîkatu’l-cevâmi’*, İstanbul: Aile ve Kültür Kitaplığı Yay., 1987, C. 1-2,
- AZAMAT Nihat, “Ali Behcet Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1989, C. 2, s. 382-383.
- BARDAKÇI Mehmet Necmettin, “Sûfilerin Zikir Yöntemlerinin Âdâb-Erkân Bağlamında Tasavvuf Kültürüne Katkıları”, *Araştırmalar: İnsan Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Yıl:9, S. 17 (2007), ss. 27-33.
- BUHÂRÎ Muhammed, *Meslekü’l-ârifîn*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY., No: 185.
- BURSALI Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1.b., , İstanbul: Sebil Yay., 1998.
- CÂMÎ Abdurrahman, *Nefehâtü’l-Üns: Evliya Menkıbeleri*, çev. Süleyman Uludağ, 2. b., İstanbul: Mârifet Yay., 1998.
- , *Şerh-i Rubâ’iyyât: Vücûd Ve Vahdet-i Vücûda Dair Rubailerin Şerhi*, çev.: Tahirü’l-Mevlevî, 1. b., İstanbul: Litera Yay., 2015.
- CEBECİOĞLU Ethem, *İmâm-ı Rabbânî Hareketi Ve Tesirleri*, 1. b., İstanbul: Erkam Yay., 1999.
- CEYHAN Semih, “Vüsûl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2013, C. 43, ss. 143-145.
- DANACI Tülin, *Neccâr-zâde Şeyh Rızâ ve Dîvânı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988.

- DEMİRCİ Mustafa, *Mektûbât-ı Muhammed Ma'sûm*, 1.b., İstanbul: Nizâmiye Akademi, 2017.
- DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 32. b., Ankara: Aydın Kitabevi Yay., 2016.
- ERAYDIN Selçuk, “Çile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993, C. 8, ss. 315-316.
- ERTÜRK Mustafa, “Tecdid Hadisinin Metin Tenkidi Açısından Değerlendirilmesi”, *Ankara: İslâmî Araştırmalar (Hadis-Sünnet Özel Sayısı)*, C. 10, S. 1-3 (1997), ss. 125-126.
- GAZZÂLÎ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yayınevi, 2015, C. 1-4.
- HEREVÎ Hâce Abdullah el-Ensârî, *Menâzilü's-sâirîn: Tasavvufta Yüz Basamak*, çev.: Abdurrezzak Tek, 2.b., Bursa: Emin Yay., 2017.
- HÜCVÎRÎAli b. Osman, *Keşfu'l-mahcûb: Hakikat Bilgisi*, çev. Süleyman Uludağ, 4. b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2014.
- İSFEHÂNÎRâğıb , *el-Müfredât: Kur'an Kavramları Sözlüğü*, çev.: Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, 3.b., İstanbul: Çıra Yay., 2012.
- İSFEHÂNÎ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ ve't-Tabâkâtu'l-Asfiyâ*, der.: Yusuf Özbek, 2.b., İstanbul: Ocak Yay., 2015.
- İLMÎ Arapzâde Muhammed, *Şerh-i Gazel-i Hazret-i Mevlânâ Abdurrahman-ı Câmî*, İstanbul: Matbâa-i Âmire, 1273.
- , *Mizânü't-tarîk*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, no: 6542/2.
- SİRHİNDÎ İmâm-ı Rabbânî Ahmed, *Mektûbât- Rabbânî*, çev.: Abdülkadir Yılmaz-Orhan Ençakar, İstanbul: Yasin Yay., 2017.
- KANAR Mehmet, *Büyük Sözlük: Farsça-Türkçe*, 1. b., İstanbul: Birim Yay., 1998.
- KARA Mustafa, “Emir Buhârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 11, 1995, ss. 125-126.
- , *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, 2. b., İstanbul: Sır Yay., 2001.
- KARA Mustafa, Hamid Algar, “Abdullah-ı İlâhî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 1, 1988, ss. 110-112.

- KARATAŞ Ahmet, “Neccârzâde Şeyh Rızâ Efendi’nin Hacnâme’si”, *İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 43 (2012), ss. 185-232.
- KÂŞÂNÎ Abdürrezzak, *Istılâhâtü’s-Sûfiyye: Sûfîlerin Kavramları*, çev. Abdurrezzak Tek, 1. b., Bursa: Bursa Akademi, 2014.
- , *Letâifu’l-a’lâm fî işarâtı ehli’l-ilhâm: Tasavvuf Sözlüğü*, çev.: Ekrem Demirli, 4.b., İstanbul: İz Yay., 2015.
- KELÂBÂZÎ Muhammed b. İbrâhim, *et-Ta’arrufli-mezhebi ehli’t-tasavvuf: Doğuşt Devrinde Tasavvuf*, çev. Süleyman Uludağ, 4. b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2014.
- KILIÇ Mahmut Erol, “İbnü’l-Arabî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1999, C. 20, ss. 493-516.
- KONUKÇU Enver, “Ekber Şah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 10, 1994, s. 542-544.
- KUFRALI Kasım, “Molla İlâhî ve Kendisinden Sonraki Nakşibendiyye Muhiti”, *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, İstanbul, S: 3, (1948), ss. 129-151.
- KUŞEYRÎ Abdülkerim b. Hevâzin, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye: Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, çev.: Süleyman Uludağ, 8. b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- MEKKÎ Ebû Talîb, *Kûtu’l-kulûb: Kalplerin Azığı*, çev. Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, 4. b., İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011.
- MURÂDÎ Halil, *Silkü’l-dürer fî a’yânî’l-karnî’s-sânî ‘aşer*, Bulak, 1883.
- MÜSTAKİMZÂDE Süleyman Sâdeddin, *Mecelletü’n-nisâb fî’n-niseb ve’l-künâ ve’l-alkâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, no: 628 (Tıpkı Basım, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2000).
- NACÎ Muallim, *Osmanlı Şâirleri*, haz.: Cemal Kurnaz, Ankara: Kurgan Edebiyat Yay., 2013.
- NAKŞİBENDÎ Fâik b. Ömer Abdullah, *Makâlât-ı Siddikiyye*, İstanbul: Tabhane-i Âmire Litografya Destgahı, 1272.
- NECCÂRZÂDE Mustafa Rıza, *Divân-ı Neccârzâde*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1262/1845.
- , *Risâle fî Beyânî’l-itikad ve’l-amel ve’l-ahlâk*, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, No: 3749.

- , *Bahâüddin Nakşibend'in Hilyesi Hakkında Manzume*, Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba, No: 0354.
- , *Risâle-i Tarikat-ı Nakşibendiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, No: 0827.
- NECCÂRZÂDE Şeyh Muhammed Sıddîk, *Risâle-i Esfâr-ı Erba'a*, İstanbul: Tabhane-i Âmire Litografya Destgahı, 1272.
- NİYÂZÎ Mustafa Müstakîm, *Sülûk-i Kavîm ve Sırât-ı Müstakîm*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 1478.
- NÜZHET Derviş Ömer, *Menkıbe-i Evliyâiyye fî Ahvâli'-Rizâiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, no:1752, 1192/1778.
- , *Menkıbe-i Evliyâiyye fî Ahvâl-i Rizâiyye*, İstanbul: Tabhâne-i Âmire Litografya Destgahı, 1272/1855.
- , *Hadîs-i Erbaîn Şerhi*, Bursa İl Halk Genel Kütüphanesi, no: 1521,1170/1756.
- ÖNGÖREN Reşat, "Hatm-i Hâcegân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1997, C. 16, ss. 476-477.
- , "Şeyh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, C. 39, s. 50-52.
- , "Zikir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2013, C. 44, ss. 409-411.
- , *Osmanlılar'da Tasavvuf: Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)*, 4. b., İstanbul:İz Yay., 2016.
- ÖZDAMAR Mustafa, *Dersâadet Dergâhları*, 1. b., İstanbul: Kırk Kandil Yay., 2007
- ÖZDEMİR Mehmet, *Neccâr-zâde Rızâ Dîvânı'nın Edisyon Kritiği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon: Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- , "Türk Edebiyatında Manzum Hilye Türü ve Neccârzâde Rıza'nın Hilye-i Hâce Bahâüddîn Şâh-ı Nakşibend'i", *Ankara: Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3*, (Summer 2012), p. 1973-1992.
- SÂFÎ Mevlânâ Ali b. Hüseyin, *Reşehât: Hayat Pınarından Can Damlaları*, 9.b., İstanbul: Semerkand Yay., 2017.
- SEMERKANDÎ Ebû Abdullah Muhammed, *Muhtasarı'l-velâye*, Millet Kütüphanesi, Ali Emirî-Farisî, no: 962/2.

- , *Muhtasaru'l-velâye: Terceme-i Muhtasaru'l-velâye*, çev.: Neccâr-zâde Mustafa Rıza, İstanbul: İstanbul: Tabhane-i Amire Litografya Destgahı, 1272.
- SERRÂC Ebû Nasr, *el-Lüma': İslam Tasavvufu*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yayınları, 2012.
- SÜHREVERDÎ Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer, *Avârifü'l-ma'ârif: Gerçek Tasavvuf*, çev.: Dilaver Selvi, 11.b., İstanbul: Semerkand Yay., 2016.
- SÜLEMÎ Ebû Abdurrahman, *Tabakâtu's-Sûfiyye: İlk Zâhid ve Sûfiler*, çev.: Abdurrezzak Tek, 1. b., Bursa: Bursa Akademi, 2018.
- , *Usûlü'l-Melâmiyye ve Galatâtü's-sûfiyye*, Kahire, 1985, s. 156.
- SÜREYYA Mehmed, *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, 1. b., İstanbul: Sebil Yay., 1997, C. 1-4.
- ŞARKPÛRÎ Muhammed Halim, *İkinci Bin Yılın Yenileyicisi: İmâm-ı Rabbânî: Ahmed Fâruk Serhindî, Hayatı, Eserleri, Çocukları ve Halifeleri*, çev.: Ali Genceli, --- b., Konya: İslâmî Neşriyat Yay., 1978.
- MİSRÎ Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları: Yadigâr-ı Şemsî*, haz.: Mustafa Kara, Kadir Atlansoy, 1. b., Bursa: Uludağ Yay., 1997.
- ŞİMŞEK Halil İbrahim, "Mehmed Emin Tokâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 28, 2003, ss. 467-468.
- , *Mehmed Emîn-i Tokâdî: Hayatı ve Risâleleri*, 1.b., İstanbul: İnsan Yay., 2005.
- , "Mesnevîhân Bir Müceddidiyye Şeyhi: Neccâr-zâde Mustafa Rıza'nın Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri", *Ankara: Tasavvuf İlim ve Araştırma Dergisi*, C. 6, S. 14 [Mevlânâ Özel Sayısı] (2005), ss. 159-178.
- , "Neccâr-zâde Mustafa Rızâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, C. 32, ss. 483-484.
- , *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Nakşibendî-Müceddidîlik*, 1. b., İstanbul: Litera Yay., 2016.
- TANMAN M. Baha, "Şeyh Murad Tekkesi", İstanbul: *DBİA*, 2010, C. 39, ss. 62-64.
- TEK Abdurrezzak, *Nakşîliğin Osmanlı Topraklarına Girişi: Molla Abdullah İlâhî*, 1. b., Bursa: Emin Yay., 2012.
- , *İstanbul'da Buharalı Bir Derviş: Emir Ahmed Buharî*, 1.b., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2015.
- , *Tarihî Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, 3. b., Bursa: Bursa Akademi, 2019.

- , *19. Yüzyılda Bursa'da Bir Nakşî Mesnevihân Mehmed Emin Kerkükî*, 1.b., Bursa: Bursa Akademi, 2019.
- TEKİN Zeki, “Şeyh Murat Tekkesi ve Vakıfları”, *Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 2 (2001), ss. 427-451.
- TİRMİZÎ Hakîm, *Hatmu'l-evliyâ: Veliliğın Sonu*, çev. Salih Çift, 1. b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.
- TOKÂDÎ Mehmed Emin, *Sıyânet-i Dervîşân der Bahs-i Deverân-ı Sofıyyân*, Millet Kütüphanesi, Ali Emirî-Şe'riyye, no: 832.
- TORUN Ahmet Semih, “Şeyh Muhammed Murâd-ı Buhârî Tekkesi Haziresi Üzerine Bir Değerlendirme”, *İstanbul: Vakıflar Dergisi*, S. 34 (2010), ss. 125-161.
- TOSUN Necdet, “Nakşibendiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, C. 32, ss. 342-343.
- , “Râbıta”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2007, C. 34, ss. 378-379.
- , “Ubeydullah Ahrâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012, C. 42, s. 19-20.
- , *Bahâeddîn Nakşbend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, 6.b., İstanbul: İnsan Yay., 2015.
- , *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî: Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*, 5.b., İstanbul: İnsan Yay., 2016.
- ULUDAĞ Süleyman, “Celvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993, C. 7, s. 273.
- , “Halvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1997, C. 15, ss. 386-387.
- , “Halvet Der-Encümen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1997, C. 15, ss. 387-388.
- , “Keramet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002 C. 25, ss. 265-268.
- , “Mücâhede”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, C. 31, ss. 440-441.

- , *Tasavvuf Kültüründe Keşif ve Keramet*, 1. b., İstanbul: Sufi Yayınları, 2008.
- , “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012, C. 41, ss. 21-22.
- , “Uzlet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012, C. 42, ss. 256-257.
- , “Velî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2013, C. 43, ss. 25-28.
- , *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2. b., İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2016.
- ULUDAĞ Süleyman, Selçuk Eraydın, “Erbaîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995, C. 11, ss. 270-271.
- UŞŞAKÎ Abdullah Salâhî, *İzhâr-ı Esrâr-ı Nihân ez-Envâr-ı Hatm-i Hâcegân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, nr. 633.
- ÜSKÜDÂRÎ Seyyid Mehmed Hasib, *Menâkıb-nâme-i Mehmed Emîn-i Tokâdî*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şeriyeye, no: 1103.
- VASSÂF Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, 2. b., İstanbul: Kitabevi Yay., 2006, C. 1-5.
- YILMAZ Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sûfîler, Devlet ve Ulema (XVII. Yüzyıl)*, 2.b., İstanbul: OSAV, 2007.
- ZAKİR Şükrü, “İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşayihî”, haz.: Şinasi Akbatu, *İstanbul: İslam Medeniyet Dergisi*, C. 5, S. 1 (1981), ss. 81-103.